

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ SAVUNMACI
REALİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ: RUS ASKERİ ÜSLERİNİN
JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK İŞLEVİ**

DOKTORA TEZİ

Zhuldyz KANAPIYANOVA

BURSA- 2020

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ SAVUNMACI
REALİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ: RUS ASKERİ ÜSLERİNİN
JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK İŞLEVİ**

DOKTORA TEZİ

Zhuldyz KANAPIYANOVA

ORCID ID: 0000-0002-2992-7390

Danışman:

Pof. Dr. İbrahim S. CANBOLAT

BURSA-2020

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum “Rusya Federasyonu Dış Politikasının Savunmacı Realizm Açısından İncelenmesi: Rus Askeri Üslerinin Jeostratejik ve Jeopolitik İşlevi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Zhuldyz Kanapiyanova
Öğrenci No: 711516002
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Programı: Uluslararası İlişkiler
Statüsü: Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Zhuldyz Kanapiyanova
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xvii + 168
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat

RUSYA FEDERASYONU DIŞ POLİTİKASININ SAVUNMACI REALİZM AÇISINDAN İNCELENMESİ: RUS ASKERİ ÜSLERİNİN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK İŞLEVİ

SSCB'nin dağılması ile birlikte toprak alanın küçülmesi, nüfusun azalması ve önemli askeri ve ekonomik altyapıların toprak dışında kalması nedeniyle eskisine nazaran zayıf kalan ve uluslar arası alanda “büyük güç” statüsünü kaybeden Rusya önemli iç problemlerin yanı sıra dış politikada yönünü belirlemede de zorlanmıştır. Yeltsin döneminde Batı'ya yönelik olan dış politika Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte geliştirilen dış politika konseptleri nezdinde “arka bahçesi” sayılan Orta Asya ve Orta Doğu bölgesindeki Suriye gibi SSCB dönemindeki eski müttefiklerine doğru yönelmiştir. Bu çalışmada Rus dış politikasının askeri yönü ve yurt dışında bulundurduğu askeri üsleri savunmacı realizm açısından incelenerek Rusya'nın bu askeri üslerinin sadece savunmacılıkta kalıp kalmadığı sorgulanmıştır. Çalışmada Rus askeri üslerinin savunmacılığın yanı sıra tarihsel bağı olan ve “arka bahçesi” sayılan Orta Asya topraklarında ve eski müttefiki olan Suriye aracılığıyla Orta Doğu'da nüfuz alanını elde etme ve bu bölgelerdeki varlığını koruma olduğu sonucuna varılmıştır. Rusya bu topraklarda bulunan askeri üsleri sayesinde hem savunma gücünü arttırmış hem de yurt dışındaki varlığını temsil ederek uluslararası alanda prestijini yükseltmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus Dış Politikası, Savunmacı Realizm, Askeri Üsler, Savunmacılık, Nüfuz Alanı.

Abstract

Name and Surname : Zhuldyz Kanapiyanova
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : Internatioanal Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : xvii + 168
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Ibrahim S. Canbolat

EXAMINATION OF THE FOREIGN POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION IN TERMS OF DEFENSIVE REALISM: THE GEOSTRATEGIC AND GEOPOLITICAL FUNCTION OF THE RUSSIAN MILITARY BASES

With the dissolution of the USSR, Russia, which was weak compared to the past and lost its "great power" status in the international arena due to the reduced of the land area, the decrease of the population and the exclusion of important military and economic infrastructures, had difficulties in determining its direction in foreign policy as well as important domestic problems. Foreign policy towards the West in the Yeltsin period, with Putin's Presidency oriented towards its former allies in the USSR period, such as Syria in the Middle East and Central Asia regions, which are regarded as its "backyard" according to the foreign policy concepts developed. In this study, by examining the military aspects of Russian foreign policy and the military bases abroad in terms of defensive realism, it has been questioned whether these military bases of Russia are left only in defensiveism. In the study, it was concluded that Russian military bases were not only defensive purposes but also to gain influence and protect their presence in the Central Asian region which had historical ties and considered as "backyard" and in the Middle East region, through Syria, its former ally. Because of its military bases in these regions, Russia both increased its defense power and enhanced its international prestige by representing its presence abroad.

Keywords: Russian Foreign Policy, Defensive Realism, Military Bases, Defenseism, Sphere of Influence.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE REALİZM	VE
NEOREALİZM.....	5
1.1 Savunmacı Realizm.....	9
1.2 Saldırgan Realizm.....	12
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

1. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU VE SONUÇLARI.....	18
1.1 SSCB'nin Dağılması ve İki Kutuplu Sistemin Sonu.....	21
2. "YENİ DÜNYA DÜZENİ" SÖYLEMİ VE RUSYA FEDERASYONU OLUŞUM SÜRECİ.....	29
2.1 Rusya Federasyonu Oluşum Süreci ve Problemleri.....	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1991 YILI VE GÜNÜMÜZ RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASI

1. BORİS YELTSİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI: ATLANTİZM'DEN PRAGMATİST DIŞ POLİTİKAYA DOĞRU.....	39
---	----

1.1 Rusya Federasyonu'nun İlk Dış Politika Konsepti: İlkeleri ve Eksik Yanları.	48
2. VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI: “GÜÇ DENGESİ” VE “PRAGMATİST” DIŞ POLİTİKA.....	57
2.1 V. Putin'in İktidara Gelişi: Yeni Reformlar Bağlamında 2000 Yılı Dış Politika Konsepti.....	67
2.2 Yeni Uluslararası Tehditler Karşısında 2008 Yılı Dış Politika Konsepti.....	73
2.3 Yeni Uluslararası Sistem ve Değişen Güç Dengesi Bağlamında 2013 Yılı Dış Politika Konsepti.....	80
2.4 Uluslararası Terörizm ve 2016 Yılı Dış Politika Konsepti.....	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA VE ORTA DOĞU: RUS ASKERİ ÜSLERİ'NİN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK İŞLEVİ

1. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA VE RUS ASKERİ ÜSLERİ.....	88
1.1 Rus Dış Politikasında Kazakistan ve Rus Askeri Üsleri.....	97
1.1.1. Sarı-Şağan füze savunma üssü	105
1.1.2 Balhaş füze savunma üssü.....	109
1.1.3 929. Devlet uçuş test merkezi.....	112
1.1.4 Baykonur uzay üssü.....	116
1.2 Rus Dış Politikasında Kırgızistan ve Rus Askeri Üsleri.....	119
1.2.1 Kant hava üssü.....	128
1.2.2 Kara balta haberleşme üssü.....	131
1.2.3 Karakol deniz altı üssü.....	133
1.2.4 Mailuu-Suu otonom sismik istasyonu	135
1.3 Rus Dış Politikasında Tacikistan ve Rus Askeri Üsleri.....	136
1.3.1 Kara kuvvetleri komutanlığı: 201. Motorize piyade tümeni	140
1.3.2. Nurek uzay kontrol üssü.....	144
2. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU VE RUS ASKERİ ÜSLERİ.....	145
2.1 Rus Dış Politikasında Suriye ve Rus Askeri Üsleri.....	150
2.1.1 Tartus deniz üssü.....	156
2.1.2 Hmeymim Hava üssü.....	161
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	169

ÖZGEÇMİŞ.....	192
---------------	-----

Kısaltmalar

Kısaltma

Bibliografik Bilgi

AB

Avrupa Birliği

ABM

Anti-Balistik Füze Anlaşması

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e

Adı Geçen Eser

AGİT

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AEB

Avrasya Ekonomik Birliği

APEC

Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü

BDT

Bağımsız Devletler Topluluğu

BİO

Barış İçin Ortaklık

BM

Birleşmiş Milletler

BRICS

Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti

CFE

Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması

COMECON

Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi

ÇHC

Çin Halk Cumhuriyeti

DTÖ

Dünya Ticaret Örgütü

DUTM

Devlet Uçuş Test Merkezi

G-8

Gelişmiş 8 Ülke

GSYİH

Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla

INF

Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması

INSOR

Çağdaş Gelişim Enstitüsü

İŞİD

Irak ve Şam İslam Devleti

KGAÖ

Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü

KGB

Devlet Güvenlik Komitesi

NATO

Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OPEC

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

PCA

AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

RF

Rusya Federasyonu

RSFSR

Rusya Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti

SSC

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

START	Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü
TDK	Türk Dili Kurumu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) 1990 yılında dağılması ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğinde Batı bloku ve SSCB önderliğinde Doğu bloku arasındaki 1945 yılından 1990 yılına kadar süren Soğuk Savaş süreci bitmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişı ve SSCB'nin dağılması ile birlikte iki süper gücün oluşturduğu iki kutuplu sistemin sona ermiştir. SSCB dağıldıktan sonra yerine SSCB'nin varisi olarak kabul edilen Rusya Federasyonu kurulmuştur. SSCB'ye nazaran ekonomik, askeri ve siyasi alanlarda daha zayıf kalan Rusya, kurulduğu tarihten bu yana tekrar lider konumuna gelebilmek, uluslararası sistemde eski konumuna sahip olabilmek için dış politikasını güçlendirmeye çalışmıştır.

Günümüze kadar Rusya Federasyonu'nun dış politikası farklı bakış açılarından incelenerek çok fazla sayıda araştırmalar yapılmıştır. Fakat Rusya'nın dış politikası incelenirken, dış politikanın askeri yönü, özellikle yurt dışındaki askeri üslerin jeopolitik ve jeostratejik işlevi konusu eksik kalmıştır. Bu yüzden "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Savunmacı Realizm Açısından İncelenmesi: Rus Askeri Üslerinin Jeostratejik ve Jeopolitik İşlevi" başlıklı bu çalışmada Rusya Federasyonu dış politikası savunmacı realizm açısından incelenirken saldırgan realizm de araştırılarak iki teorinin özü, benzer ve farklılaştığı noktalar tespit edilecektir. İki teorinin özü tespit edildikten sonra dış politikanın önemli ögesi olan askeri ve güvenlik konuları ele alınarak Rus askeri üslerinin önemi ve işlevi, benimsenen teori çerçevesinde ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın temel amacı, Rusya Federasyonu dış politikasını savunmacı realizm açısından incelerken, yurt dışındaki Rus askeri üslerinin savunma dışında hangi amaç ve hedefleri ortaya koyduğunu tespit etmektir. Savunmacılık bazında kurulan söz konusu askeri üsler sadece savunmacılıkla mı kalır, yoksa savunma dışında nüfuz alanı oluşturma gibi başka bir amacı var mı? Rusya, askeri üslerinin savunma amacı taşıdığını iddia etmektedir. Fakat jeostratejik ve jeopolitik önem arzeden askeri üslerin saldırı amaçlı kullanılabilme ihtimali nedir? Çalışmanın amacı bu soruların cevabını araştırıp tartışmaktır. Bu sorulara cevap verebilmek için iki teori arasındaki fark ortaya konulup neye göre savunmacı ve neye göre saldırgan olduğu tespit edilecektir.

Çalışma konusu, belirtilen amaç doğrultusunda aşağıda sunulacak olan bir plan ve metot çerçevesinde ele alınacaktır. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında konu seçimi ve amaç üzerinde durularak problem alanı belirlenip seçilen konunun çözümlenmesinde kullanılan metot hakkında bilgi verilmektedir. Konu birbirinden ayrı ama birbiriyle bağlantılı dört çözümleme düzleminde incelenmektedir. Birinci bölümde konunun teorik kısmı ele alınarak, uluslararası ilişkiler teorilerinden realizm ve neorealizm teorilerinin açıklaması yapıp, farklılıkları ortaya konduktan sonra, neorealizmin gelişmesinden ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realizm yaklaşımlarının özellikleri incelenecektir. Burada amaç; Rusya Federasyonu'nun dış politikasını savunmacı realizm açısından incelerken savunmacı ve saldırgan realizm arasındaki farkı ve ortak yönleri anlamak, kavramsal ve kuramsal temeli oturtmaktır.

İkinci bölümde Rusya Federasyonu'nun dış politikasını incelemeye önce çok geçmişe gitmeden ve konu dışına çıkmadan tarihsel arka plana değinilecektir. Bu bağlamda Soğuk Savaşın sonu ile SSCB'nin dağılması sonucunda kurulan Rusya Federasyonu'nun oluşum sürecinden ve problemlerinden söz etmek gerekmektedir. Bunlara açıklık getirmeden Rusya Federasyonu'nun dış politikasını araştırmak ve onun önceliklerini ortaya çıkarmak anlamsız olacaktır. O nedenle Rusya Federasyonu kurulmadan önceki ve kurulduktan sonraki durumu anlatmak oldukça önemli bir konudur.

Üçüncü bölümde Rusya Federasyonu'nun dış politikası iki farklı – Boris Yeltsin ve Vladimir Putin – dönemde ele alınmaya çalışılacaktır. Rusya Federasyonu ilk Cumhurbaşkanı B. Yeltsin döneminde ülkenin yürüttüğü dış politika 1993 yılı dış politika konsepti nezdinde incelenecektir. 2000 yılından bu yana Başkanlığı devralan Putin ve onun yönettiği dış politika uluslararası konjonktüre göre değişen dış politika konseptlerine göre ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bölümde Rus dış politikasının öncelikleri, özellikleri, önem verdikleri konu, amaç ve hedefleri dış politika konsepti çerçevesinde tespit edilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde Rus askeri üslerinin incelenmesi konusunda konumu ve önemi itibarıyla iki bölgede – Orta Asya ve Orta Doğu – bulunan askeri üsler, onların jeostratejik ve jeopolitik işlevi incelenmeye çalışılacaktır. Zira bu iki bölge yurt dışında

bulunan Rus askeri üslerinin füze savunma, hava, uzay, deniz ve denizaltı gibi en önemli birimlerini bulundurmaktadır. Bu açıdan onların önem ve işlevini tespit edip ortaya koymak çalışmanın amacına uygun bir gerekliliktir.

Çalışma planında görüldüğü gibi Rusya Federasyonu'nun dış politikası teori varsayımları ile savunmacı ya da saldırgan olduğu ortaya konularak, askeri üslerin jeostratejik ve jeopolitik işlevi tespit edilecektir. Rusya Federasyonu dış politikasının incelenmesinin ardından askeri üslerin jeostratejik ve jeopolitik işlevini tespit etmek daha kolay olacaktır. Rus askeri üslerinin işlevini tespit etmek için Rus dış politikasının savunmacı realizm açısından incelenerek bunun savunmacılıkta kalıp kalmayacağını araştırmak amacıyla böyle bir uygulama yöntemi izlenmiştir.

Çalışmanın temel varsayımı, uluslararası anarşik sistemde güvenlik ve ulusal çıkarı ön planda olan Rusya, diğer aktörleri, özellikle ABD ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (İngilizce: North Atlantic Treaty Organization-NATO) ve onların davranışlarını sürekli tehdit olarak algıladığından dolayı kendi politika ve faaliyetlerini buna göre geliştirmektedir. Bu bağlamda bir taraftan, Rusya yurt dışında edindiği askeri üsler ile kendini potansiyel düşmanlarından korumaya çalışan savunmacı bir devlet iken, diğer taraftan SSCB'nin dağılmasından sonra kaybettiği nüfuz alanını oluşturma çabasında olan bölgesel bir güçtür. Statükocu olan Rusya yurt dışında kurduğu askeri üsleri ile bölgedeki diğer güçlere karşı "denge politikası" yürütmekte, nüfuz alanı oluşturmakta ve uluslararası itibar kazanmaktadır. Zira Rusya güvenliğini sistemdeki mevcut konumunu koruyarak ve nüfuz alanı oluşturarak sağlamaktadır. Statükocu ve mevcut sistemi korumaya çalışan bir devlet olarak mevcut konumunu kaybetmemek için yurt dışındaki askeri üslerini saldırı amaçlı kullanmaya risk edemeyecektir. Bu yüzden çalışma savunmacı kuramcılar olan Kenneth Waltz, Stephen Walt ve Stephen Van Evera'nın varsayımları ve onların eleştirileri ile gösterilmeye çalışılacaktır.

Konunun incelenmesi birinci ve ikinci elden kaynakların kullanılmasıyla gerçekleşmiştir. Birinci elden kaynaklar olarak doktrinler, dış politika konseptler ve çeşitli anlaşmalar, ikinci elden kaynaklar olarak konuyla ilgili daha önce yapılmış araştırmalar, kitaplar, dergiler ya da anketler kullanılmıştır. Rus dış politikasını incelerken Rus askeri üsleri hakkında doğru bilgi ve verilere ulaşmak için yoğun bir literatür taraması yapılmıştır. Çalışma konusunun yukarıda bahsedilen metotla

incelenmesi bazı güçlükleri de meydana getirmiştir. Zira Rus askeri üsleri daha önce akademik anlamda çok fazla incelenmemiş, konunun ilk defa bu denli araştırılıyor olması ve dolayısıyla kanıtlanmış verilere ulaşmak ve doğru bilgiyi tespit etmek oldukça zor olan kısımdır.

Rus askeri üsleri hakkında doğru bilgiye ulaşmak ancak uzun araştırmalar sonucunda elde edilebilmektedir. Bu doğrultuda genellikle Rusça, Kazakça, Türkçe ve İngilizce kaynaklara başvurulmuştur.

Bilimsel çalışmada sınırlandırma, araştırma konusuna ilişkin çözümlenebilirlik koşulunun da bir gereğidir. Bu açıdan bakıldığında Rusya Federasyonu'nun dış politikası SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemi ele alarak günümüze kadar olan tarihi kapsamaktadır. Rus askeri üslerini de incelerken stratejik önem ve işleve sahip olduğundan Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri belirlenerek oradaki askeri üslerin araştırılmasına karar verilmiştir. Böylece hem tarihsel anlamda hem bölgesel anlamda bir sınırlandırmanın yapılması, çalışma konusunun daha yukarıda belirtilen amaca uygun olarak incelenmesine zemin hazırlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE REALİZM VE NEOREALİZM

Realizm, uluslararası ilişkiler teorilerinin en eski ve en fazla benimsenen teorisidir. 1940-1970 yılları arasında güç ve çıkar kavramları ile birlikte realizm çalışmaların merkezini oluşturmaya başlamıştır. Realist kurama göre, uluslararası ilişkiler merkezi yönetimi olmayan anarşik bir sistemdir. Bu sistemde insan doğası bencil (egoist) ve bu yüzden güç ve güvenlik kavramları ön plana çıkmaktadır.¹ Diğer bir ifadeyle, anarşik sistem ile egoist insan birleşince gücün nihai zorunluluğu realizmin özünü ortaya koymaktadır.

Realizmin kökenleri Thucydides², Niccolo Machiavelli³, Thomas Hobbes⁴ ve Jean-Jacques Rousseau⁵ gibi klasik kuramcılara dayanmaktadır. Bu yüzden de realizme klasik realizm de denilmektedir. Realizme 1940-1960 yılları arası Edward Hallett Carr⁶ ve Hans Morgenthau⁷ gibi klasik realist kuramcılar, daha sonra Nicholas J. Spykman⁸, Hedley Bull⁹ ve Martin White kendi çalışmalarlarıyla büyük bir katkıda bulunmuşlardır. 1970’li yıllarda Kenneth Neal Waltz’un çalışmalarıyla çıkan neorealizme kadar realizmin, özellikle klasik realizmin temeli Hans Morgenthau’un “Politics Among Nations” adlı eseri itibariyle şekillenmiştir. Morgenthau insan doğasını bencil ve egoist olarak tanımlayarak hükmetme arzusunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden uluslararası politika da egoist ve bencildir¹⁰.

¹ Robert Gilpin, “The Richness of the Tradition of Political Realism”, R. O. Keohane (ed.), *Neo-Realism and Its Critics*, New York: 1986, s. 305.

²Bkz. Thucydides, *The History of the Peloponnesian War*, Çev. Rex Warner, London: Penguin Books, 1954, (431 BC).

³Bkz. Niccolo Machiavelli, *The Prince*, Çev. Angelo M. Codevilla, New Haven: Yale University Press, 1997, (1532).

⁴Bkz. Thomas Hobbes, *The Leviathan*, Ed. C. B. Macpherson, Harmondsworth: Penguin, 1982, (1651).

⁵Bkz. Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997 (1762).

⁶Bkz. Edward Hallett Carr, *The Twenty Years Crisis 1919-1939*, New York: Macmillan University Press, 1939.

⁷Bkz. Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, Chicago: University of Chicago Press, 1948.

⁸Bkz. Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York: Harcourt, 1944.

⁹Bkz. Hedley Bull, *The Anarchical Society*, New York: Columbia University Press, 1977.

¹⁰Jack Donnelly, Realism, Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True, *Theories of International Relations*, New York: Palgrave, 2004, s. 9.

Klasik realizm kuramında devletin sahip olduğu kapasite hem uluslararası çatışmaların sonucunu belirleme hem de diğer devletlerin davranışlarını etkileme açısından büyük bir önem arz etmektedir. Sürekli gücünü artırma hevesiyle hareket eden devletler olanaklarını göz önünde tutarak diğerlerini egemenliği altına almaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden realizmde emperyalizm, kendini savunma açısından meşru kabul edilmektedir. Böyle bir sistemde savaş ve çatışma, devletlerin daima güç ve çıkar peşinde olmaları doğal hale gelmektedir.¹¹ Ayrıca, devlet ulusal güvenliğini korumak için potansiyel düşmanı olabilecek diğer devletin güçlenmesini önlemek için savaşa başvurmayı meşru saymaktadır. Thucydides ve Machiavelli gibi realist düşünörlere göre, ulusal çıkarın korunması için savaş gerekiyor ise yapılmalıdır.¹²

Realizm kuramına göre, uluslararası ilişkilerin temel aktörü rasyonel¹³ ve bütüncül¹⁴ (unitary) devlettir. Bu görüşe göre, devlet sınıflandırılmamakta ve dolayısıyla devlet ile toplum arasında uyum sağlanmaktadır. Bu durumda devletin, halkı veya toplumu, neticede ulusal çıkarı temsil etme varsayımı buradan çıkmaktadır.¹⁵

Ayrıca ulusal güvenlik konusu devletin önem verdiği konulardan biridir. Realizmde güvenlik konuları “üst politika”, ekonomi ve sosyo-kültürel konular “alt politika” olarak adlandırılmakta ve savaş ve güvenlik konularına ekonomi/sosyo-kültürel konularına nazaran öncelik tanımaktadırlar. Ayrıca söz konusu devletler arasındaki mücadele uluslararası politikayı veya uluslararası ilişkileri oluşturmaktadır. Tüm bunlar realizmi yukarıda değinilen devlet merkezli bir teori yaklaşımı yapmaktadır. Ayrıca realizmde güç, uluslararası ilişkileri anlamak için en temel kavramdır ve güçlü devlete göre, gücün kullanımıyla uluslararası istikrar sağlanmakta ve anlaşmazlıklar çözülmektedir.¹⁶

¹¹Torpjörn L. Knutsen, *A History of International Relations Theory, An Introduction*, Manchester: Manchester University Press, 1992, s. 235.

¹²Steven Forde, “International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism”, *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No. 2 (June), ss. 141-159.

¹³Rasyonel devlet – dış politika sürecinde maliyet ve fayda hesaplamaları sonucunda faydayı arttıracak alternatifleri seçen devlettir.

¹⁴Bütüncül devlet – kimliği önceden belirlenmiş olan sabit, ulusal ve ideolojik açıdan homojen, ideal bir devlettir. Bkz. Christian Reus-Smit, “Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe”, *Millenium*, 21 (1), 1992, s. 14.

¹⁵Faruk Yalvaç, Devlet, Atilla Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrısever, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim, 2010, s. 22.

¹⁶Bkz., Torpjörn L. Knutsen, *a.g.e.*

Realistlere göre, tartışılması gereken husus, teoriyi oluşturan varsayımların gerçek dünya karşısında sınamaya uygun olması, fakat onların doğru olup olmadığı önem taşımamaktadır. Buna karşılık davranışsal kuramcılar klasik realizmi bilimsellik açısından yetersiz bulmakta, fakat onun varsayımlarına meydan okumamışlardır. Zira davranışsalcılık yeni bir teori değil, uluslararası ilişkileri incelemede farklı bir yöntemdir.¹⁷ Davranışsal kuramcıların eleştirisi karşısında teori varsayımlarını gözden geçirmek durumunda kalan klasik realizme bilimsel bir temel kazandırma çabasının sonucunda K.Waltz'un 1979 yılındaki "Theory of International Politics" çalışmasıyla neorealizm kuramı ortaya çıkmıştır.¹⁸ Devletlerin eylemlerinin belirlenmesi için "yapıya" yapılan vurgu dolayısıyla yapısal (structural) realizm olarak da bilinen Waltz'un neorealizm kuramı, realizmin temel varsayımının insan doğasına dayandırılmaması ve analiz düzeyi olarak sistem ve yapıyı göz önünde bulundurması gerektiği bakımından daha bilimsel bir teori olarak kabul edilmektedir.¹⁹

Her iki realist görüşe göre, ulusal güvenlik konuları uluslararası ilişkilerin ana gündemini oluşturmaktadır. Siyasi ve askeri konular önemli konular olup, devletler ulusal çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmak için çaba göstermektedirler. Güç – devletlerin amacına ulaşmak ve çıkarlarını gerçekleştirmek için en temel unsurdur.²⁰ Fakat güç edinme isteği realizmde insan doğasından, neorealizmde ise uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Ayrıca realizmde güç, ulaşmak için bir amaç iken; neorealizmde gerektiğinde başvurulmuş bir araçtır.

Waltz'a göre, uluslararası sistem hiyerarşik ve anarşik olarak iki gruba ayrılmaktadır. Farklı birimler açık bir otoriter sistem altında organize olmuşlar ise sistem hiyerarşıktır. Yapıyı oluşturan birimler arasında hâkimiyet ilişkisi/hiyerarşi olmaz ise sistem anarşıktır. Buna ilaveten, Waltz'un varsayımına göre, Orta Çağ'dan beri uluslararası sistem anarşıktır. Anarşik bir sistemde devletlerin amacı onun sürdürülebilmesi, hayatta kalması ya da bekasıdır. Bu durumda her devlet sadece kendi bekası ile ilgilendiğinden dolayı neorealizm kuramına göre, anarşik uluslararası

¹⁷John A. Vasquez, *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 39-41.

¹⁸Bkz. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York: Random House, 1979.

¹⁹Barry Buzan, *The Timeless Wisdom of Realism*, Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, ss.47-65.

²⁰Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, 2nd.ed. New York: Macmillan Publishing Co., 1993, s. 36.

sistemde her devlet kendi güvenliğini kendi sağlamak (self-help) zorunda, böylece her devlet kendi çıkarı için hareket etmek mecburiyetindedir.²¹

Realistlerden farklılaşan neorealist kuramcı Waltz yukarıda değinildiği gibi gücü amaç olmaktan ziyade güvenliğini sağlamak için araç olarak tanımlamaktadır.²² Neorealist kuramcılar realistlerden farklılaşarak uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenin uluslararası sistemin yapısına önem vermekte ve yapının devleti, devletin de yapıyı etkilediğini öne sürmektedirler.²³ Çünkü insanların hem ulusal hem uluslararası çevre ile şekillenmesi gibi devletler de uluslararası koşullar ile şekillenebilmektedir. Buradan hareketle neorealizm devletlerin dış politikası ve onların birbiriyle ilişkilerini incelemektedir. Neorealizmin analiz yöntemi klasik realizmden bu noktada farklılaşmaktadır.

Ayrıca yapısal realizme göre, uluslararası anarşik sistemde devletler “peşine takılma” (bandwagon) siyasetinin yerine dengeleme (balance) politikasını tercih etmektedir.²⁴ Oysaki hiyerarşik sistemde birimler, olası kaybetme durumunda güvenliğinin tehlikeye girmemesi için popüler veya galip gelen birinin peşinden gitmeye eğilimlidirler. Buna karşılık dengeleme politikası izleyen devletler alternatif bir güce karşı tavır sergileyerek onun adımlarını kısıtlamaya çalışmaktadır. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, ancak büyük güç büyük gücün karşısında durarak dengeleme politikası izleyebilmekte, küçük devlet zaten küçüklüğünden dolayı bir büyüğün peşine takılmaktadır. Örneğin, ABD ve SSCB’nin oluşturduğu iki kutuplu bir sistemde biri diğeri için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu durumdan dolayı tercihleri ve eğilimleri ne olursa olsun biri diğeri dengelemek zorunda kalmışlardır.²⁵

Yeni bir teorinin doğması, eski bir teorinin gelişmesi veya eleştirilmesi ile olmaktadır. Neorealizmin doğuşu realizmin eleştirisinin ardından başlamıştır. Söz konusu neorealizm kuramının gelişmesi sonucunda ise realist yaklaşım “savunmacı” ve

²¹Kenneth Waltz, a.g.e, s. 105-109.

²²Kenneth Waltz, *Realist Thought and Neorealist Theory*, Robert Rothstein ed. *The Evolution of Theory in International Relations*, South Carolina: University of South Caroline Press, s. 36.

²³Waltz, a.g.e, s. 36-37.

²⁴Kenneth Waltz, 1979, s. 126.

²⁵Jack Donnelly, Realizm, Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Cristian Reus-Smit, Jacqui True, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. M. Ağcan ve A. Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 61.

“saldırgan” olarak iki gruba ayrılmıştır. Diğer bölümlerde bu iki teorinin özü, benzer ve farklılaştığı noktalar ele alınacaktır.

1.1. SAVUNMACI REALİZM

Yapısalcı realizm olarak da bilinen savunmacı realizm neorealizmin temel varsayımlarını kabul ederek kendine özgü farklı varsayımlarıyla öne çıkmaktadır. Savunmacı realizme göre, asıl amacı hayatta kalma olan devletler uluslararası anarşik sistemde diğer devletleri sürekli tehdit olarak algılamaktadırlar.²⁶ Waltz’a göre, devletler saldırgan değil, yalnızca kendilerini korumaya çalışan savunmacı aktörlerdir. Bu durum devletlerin kendi güvenliklerini düşünmesini ve diğerlerini potansiyel tehdit olarak görmesini teşvik etmektedir. Söz konusu devletler duruşlarını ve davranışlarını diğer devletlerin gücüne ve davranış biçimine göre ayarlamak zorundadır.²⁷ Diğer bir ifadeyle, bu durum “güçler dengesi” teorisi ile açıklanabilmektedir.

“Tehdit dengesi” teorisi savunmacı realizmci Stephen Walt tarafından ilk olarak “Alliance Formation and the Balance of World Power” adlı makalesinde daha sonra “The Origins of Alliances” adlı kitabında öne sürülmüştür.²⁸ Walt’a göre, uluslararası anarşik sistemde devletler kendilerini korumak için ittifaklar kurabilmektedirler. Tehdit algısı ve devletlerin gücü diğer devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Ayrıca saldırgan devletler statükocu ve denge politikasını sürdüren devletlere göre kaybetmeye mahkûmdur.²⁹ Zira uluslararası sistemin anarşik olması devletlerin kendilerini güvende hissetmesi için gerekli altyapıyı oluşturmaktadır. Devletler yayılcı bir politika izlemenin sonucunda diğer devletlerin kendilerini güvende hissetmediklerinin farkına varacak ve böylelikle statükonun korunmasından yana politikalar izleyeceklerdir.³⁰ Zaten sistemin yapısı da yayılcılığa izin vermemektedir ki sistemde tehdit edici unsurlar olduğunda saldırgan bir politika izlemek yerine söz konusu tehdidi dengelemek güvenlik açısından daha doğru sonuçlar getirmektedir. Uluslararası sistemin yapısı iyi niyetli (benign) olduğundan güvenliği sağlamak için yayılcılığa gerek yoktur. Bu

²⁶Jeffrey W. Taliaferro, “Security-Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Reconsidered”, *International Security*, 25, 3, Winter 2000/2001, s. 152-186.

²⁷Waltz, 1979, s. 127.

²⁸Bkz. Stephen Walt, *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987.

²⁹Colin Elman, Realizm, ed. Paul D. Williams, *Security Studies: an Introduction*, New York: Routledge, 2012, s.21.

³⁰ Taliaferro, s.160.

yüzden de maksimum güç değil, makul seviyede yeterli güce gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca savunma avantaj sağladığında saldırı daha az uygulanabilmekte ve devletler diğer devletleri tehdit etmeden kendini güvence altında tutabilmektedir.

Dengeleme politikasına göre tek kutuplu bir sistem istikrarsız, zira sistemdeki hegemon devlet statükoyu değiştirmeye çalışacak ve sonunda savaşa neden olacaktır. Ayrıca tek kutuplu sistem yeni güçlerin ortaya çıkması için uygun bir ortamdır. Savunmacı realistler bu yüzden tek kutupluluğa ve çok kutupluluğa nazaran dengeyi sağlamak açısından iki kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, çok kutuplu sistemde ikiden fazla güç olduğu için savaş olasılığı sayıları kadar fazladır. Soğuk Savaşta olduğu gibi iki kutuplu sistemde güçler birbirlerini dengeleyebilmekte, savaş riskini azaltmakta veya kapsamını sınırlamaktadır. İki kutuplu sistemde güçler eşit iken, çok kutuplu sistemde bir güç diğer gücün yanında yer alarak dengeyi bozabilmekte ve sistemi istikrarsızlaştırabilmektedir. Ayrıca çok kutuplu sistemde güçlerin birbirlerini yanlış anlama olasılığı iki kutuplu sistemden daha fazla, dolayısıyla savaş riskini arttırmaktadır.³¹

Savunmacı realizm kuramına K. Waltz dışında büyük bir katkı sağlayan Stephen Van Evera³², Jack Snyder³³, Robert Jervis³⁴, Sean M. Lynn-Jones³⁵ ve Barry R. Posen³⁶ gibi kuramcılara göre devletler güvenliğini sistemdeki konumunu muhafaza ederek korumakta, yani devletlerin davranışları diğer devletlerle denge içinde uygun ölçüde bir gücü elde etmek yönündedir. Ayrıca, Van Evera'ya göre, savaş bile savunmacı realizmde mütevazı bir tedbirle önleyicidir.³⁷

³¹Andrew Linklater, Kuramda ve Pratikte Neorealizm, Ed. Ken Booth ve Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Röle Yayıncılık, 2015, s. 246-247.

³²Bkz. Stephen Van Evera, *Causes Of War: Power and Roots of Conflict*, New York: Cornell University Press, 1999.

³³Bkz. Jack Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, New York: Cornell University Press, 1991.

³⁴Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, Vol. 30, No. 2, (January, 1978), ss.167-214.

³⁵Sean M. Lynn-Jones, "Realism and America's Rise: A Review Essay", *International Security*, Vol. 23, No. 2, (Fall, 1998), ss.157-183.

³⁶Barry R. Posen, *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, New York: Cornell University Press, 1984.

³⁷Jack Snyder, Keir A. Lieber, "Defensive Realism and the "New" History of World War I", *International Security*, Vol. 33, No. 1, (Summer, 2008), s. 176.

Savunmacı realizm ile neorealizm kuramı üç ana noktada farklılık göstermektedir. Öncelikle savunmacı realizm devlet davranışını sadece rasyonel tercih faktörü üzerinden açıklarken, neorealizm ise çok sayıda varsayıma başvurmaktadır. Ayrıca savunmacı realizm, savunma-saldırı dengesi üzerinde durarak saldırganı teşvik eden ya da vazgeçiren farklı faktörlerinin olabileceği varsayımı öne sürmektedir. Savunmacı realistler, mevcut teknolojik veya coğrafik durumu, savunma cephesine yardım eden faktörleri ve uzaktaki aktörlerin gücünün etkisini ölçmenin zor olduğu düşüncesindedir. Savunmayı destekleyen rasyonellik ve saldırı-savunma dengesinin bileşimi, savunmacı realistlerin devletlerin statükoyu desteklemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.³⁸ Savunmacı realizmde dengeleme politikası yayılma politikasına nazaran çok daha fazla tercih edilen bir politikadır.

Hem savunmacı hem de saldırgan realist yaklaşımda önemli yer alan güvenlik ikilemi³⁹ (security dilemma) kavramını ilk ortaya atan John Herz⁴⁰ savunmacı devletlerin davranışlarının bazen saldırgan olarak yorumlanabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü devletlerin statükoyu korumaya veya denge politikasını sürdürmek için yaptığı eylemlerin saldırı için hazırlanan devletlerin davranışları ile karıştırılma ihtimali yüksektir.⁴¹ Bu durumda Arnold Wolfers'in⁴² güvenlik ikilemine göre, devletler diğer devletlerin saldırgan kapasitelerini tehdit olarak gördüklerinden aynı şekilde saldırgan kapasiteye sahip olmaya çalışmaktadırlar.⁴³ Jeffrey W. Taliaferro'ya göre, güvenlik ikilemi aslında savunmacı ve saldırgan realizm arasındaki önemli bir sınır çizgisidir. Çünkü savunmacı realistler güvenlik ikilemini reddederken, saldırgan realistler güvenlik ikileminin varlığından söz etmektedir.⁴⁴ Örneğin, John Mearsheimer

³⁸Elman, a.g.e, s. 20-21.

³⁹Güvenlik ikilemi, bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla politika yürütmesi, bu politikanın diğer devlet tarafından güvensizlik kaynağı olarak algılanarak karşı bir politika yürütmesi ve bunun sonucunda doğan güvensizlik ortamından kaynaklanan bir durumdur. Güvenlik ikilemi kavramı için kaynak oldukça fazladır. Fakat en büyük iki kaynak öncüdür; Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", Charles L. Glaser, *The Security Dilemma Revisited*, *World Politics*, Vol.50, No. 2, (October, 1997), ss.171-201.

⁴⁰Bkz. John H. Herz, *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*, Chicago: University of Chicago Press, 1951.

⁴¹Elman, a.g.e, s.21.

⁴²Bkz. Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, (Dec, 1952). ss. 481-502.

⁴³Elman, s.22

⁴⁴Jeffrey W. Tailaferro, "Realism, Power Shifts and Major War", *Security Studies*, No. 24, January, 2001, ss. 131-136.

güvenlik ikilemini sadece kabul etmekle kalmayıp, güvenlik ikileminin saldırı gerçekliğinin temel mantığını yansıttığını ifade etmektedir.⁴⁵

Savunmacı realizmde devletlerin amacı sahip oldukları gücü arttırmak değil, muhafaza edebilmektir, oysa saldırgan realizmde koşullar el verdiği sürece gücü maksimize etmeye çalışmak iyi bir stratejidir.⁴⁶ Diğer bir ifadeyle, savunmacı realizmde devletlerin amacı güçlenmek değil sistemdeki pozisyonlarını korumak, statükoyu muhafaza etmek, diğer devletlerin güç kazanımlarını engellemek veya dengelemektir.⁴⁷

1.2. SALDIRGAN REALİZM

Saldırgan realizm, savunmacı realizmin devletlerin uygun ölçülerde güce sahip olmayı yeterli göreceklere varsayımına karşı çıkan John Mearsheimer'in "Büyük Güç Politikalarının Trajedisi" çalışmasıyla dikkat çekmiştir.⁴⁸ Self-help bir uluslararası anarşik sistemde güvenliğin çok zor sağlanabileceğinden dolayı devletler maksimum güç, özellikle askeri kabiliyet ve maddiyat elde etmek zorundadır. Diğer bir ifadeyle devletler güvenliğini ve ulusal çıkarını korumak için nisbi gücünü maksimum seviyeye çıkartmak zorundadır. Bu durumda devletler nisbi gücünü maksimum seviyeye çıkararak küresel ya da bölgesel hegemon olmaya çalışmaktadırlar. Devletlerin hegemon güç olma arzusu ise onu saldırgan ve yayılcı politika izleyerek revizyonist olmasını mecbur etmektedir.⁴⁹ Çünkü sadece maksimum güç devletleri tehlikelerden koruyabilmektedir. Saldırgan realistler bu politikayı ödüllendirici bir yol olarak görürken, savunmacı realistler bunu mantık dışı bir politika olarak değerlendirmektedir. Zira savunmacı realistlere göre, çok güç az güvenlik anlamına gelmektedir. Bu sebeple rasyonel devlet sistem içindeki diğer devlete nazaran kendini güvende hissettiği anda daha fazla güç elde etmek için pek bir neden kalmamaktadır. Çünkü uluslararası sistem statükoyu koruyan devletleri hükmetmek isteyen devletlere göre daha çok

⁴⁵John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great PowerPolitics*, New York: Norton, 2001, s. 35-36.

⁴⁶John J. Mearsheimer, "Yapısalcı Realizm", (Ed.) Tim Dunne, MiljaKurki, Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi: Kültür Yayınları, 2016. 1.Baskı, s.87-92.

⁴⁷John Mearsheimer, "Reckless States and Realism", *International Relations*, Vol. 23, Issue 2, June, 2009, s.243.

⁴⁸John Mearsheimer, *TheTragedy or Great PowerPolitics*, New York: Norton, 2001.

⁴⁹J. Mearsheimer, a.g.e, s.41.

ödüllendirmektedir. Saldırgan realizmin uluslararası ilişkiler teorilerine en büyük katkısı Waltzcu neorealizmde eksik kalan revizyonist devletlerin davranışlarını açıklamasıdır.⁵⁰

Saldırgan realizmin insan doğasının saldırgan ve bencil olması, gücünü maksimize etmeye çalışma varsayımı Morgenthau'un⁵¹ klasik realizmi ile benzerlik taşımaktadır. Fakat saldırgan realizm, insan doğasına dayalı güç elde etme arzusu hırsdan değil, uluslararası sistemden kaynaklanan güvenlik sorunundan kaynaklı varsayımıyla klasik realizmden farklılaşmaktadır. Saldırgan realizm, her devlet diğer devlete zarar verebilecek kapasitede bir güce sahip ise diğerlerinin saldırısından korunmak için onlardan daha fazla güce sahip olması gerektiği varsayımıyla neorealist Waltz'un varsayımına yakınlaşmaktadır. Fakat Waltz yeterli güç seviyesinden bahsederken Mearsheimer gücünü sürekli arttırmak isteyen devletlerden söz etmektedir.⁵² Zira savunmacı realistlere göre, güç dengesinin kurulması için gerekli olan güç miktarının yeterli olması, hatta onun arttırılmasından kaçınılması daha da önemlidir. Oysa saldırgan realizme göre statükocu devlet yok, zira uluslararası sistemin yapısı devletleri diğer devletlere göre daha fazla güce sahip olmak için teşvik etmektedir. Çünkü saldırgan realizmde devletlerin asıl amacı uluslararası sistemde hegemon bir güç olmaktır. Ayrıca Mearsheimer'in savunduğu devletlere göre, en iyi savunma saldırıdır. Oysa Waltz'a göre, devletlerin asıl amacı hayatta kalmak ve onun için yeterli güce sahip olmaktır. Zira devletler sürekli güç peşinde koşmamakta, amaçları sadece uluslararası sistemdeki varlıklarını ve konumlarını koruyarak devam etmektedir.⁵³

Mearsheimer'e göre, devletin küresel hegemon devlet olmak için rakiplerini kolay yenebilecek ve onu tahrip edebilecek nükleer güce sahip olması gerekmektedir. Ayrıca potansiyel hegemon devlet kendisi ile diğer devletler arasındaki farkı aşmış olan devlet ve bölgesel güç oluncaya kadar da gücünü maksimize etmeye çalışacaktır.⁵⁴ Ayrıca saldırgan realizm savunmacı realizme göre daha fazla savaş ve çatışma öngörmektedir. Zira daha fazla güce ulaşmaya çalışan devletler hiçbir zaman tatmin

⁵⁰Chris Brown, Kristen Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Çev. Mehtap Gün Ayrıl, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları, 2013, s. 39.

⁵¹H. Morgenthau, 1948, chapter 1.

⁵²Arı, a.g.e, s. 169.

⁵³K. Waltz, 1979, s. 126.

⁵⁴Glenn H. Snyder, "Mearsheimer's World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay", *International Security*, Vol. 27, No. 1 (Summer), 2002, s. 152.

olmamakta ve olduğundan daha fazla güce sahip olmak istemektedir. Bu durum onların arasında çatışma ve savaşı kaçınılmaz yapmaktadır. Güce sahip olma arzusunu durdurmanın tek yolu hegemon bir güç haline gelmek ve onu tehdit edebilecek başka gücün olmadığına inanmaktır. Mearsheimer'in saldırgan yaklaşımına göre, devletler rasyonel, uluslararası sistem anarşik, büyük güçler askeri güce sahip olduklarından birbirlerine zarar verebilmekte, devletler hiçbir zaman diğer devletlerin niyetlerinden emin olmamakta, büyük güçler için hayatta kalma en temel amaçtır.⁵⁵ Ayrıca Mearsheimer'e göre, büyük devletler birbirinden korktukları için daha fazla güç edinerek sadece kendi güçlerine inanmaktadırlar. Hayatta kalmalarını garantilemek için nisbi gücünü maksimum seviyeye ulaştırmaya çalışmak zorundalardır. Mearsheimer'in bu yaklaşımı A.Wolfers'in "korkuyla hareket eden devlet", "mutlak güvenlik isteği" peşinde olacak varsayımıyla özdeşleşmektedir.⁵⁶ Buna karşılık Waltz'un savunduğu devlet, daha az korku yaşamakta, daha fazla risk almakta, güvenlikle ilgisi olmayan menfaatlerle ilgilenmekte ve daha sade bir güvenlik anlayışıyla yaşamayı tercih etmektedir. Çünkü Waltz'un savunduğu mantıklı veya rasyonel devlet adamları güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak kadar "uygun" bir güç peşindedir.⁵⁷ Özetleyecek olursak, saldırgan realizme göre, anarşik bir uluslararası sistemde devletler için güvenliğe ulaşmanın tek yolu diğer devletlere göre daha fazla güce sahip olmak ve en iyi savunma yolu da saldırgan politika izlemektir.

Sonuç olarak, savunmacı ve saldırgan teorilerin ortak noktası, neorealist teorinin özelliği olan sistemin anarşi olduğu varsayımdır. Hayatta kalma ve hâkimiyet, savunmacı realistlerin en öne çıkan kavramları niteliğindedir. Savunmacı realizm statükocu devlet, saldırgan realistler revizyonist devlet kavramını benimsemektedir. Savunmacı realistler "güç dengesi", saldırganlar "güç maksimizasyonu" kavramları üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Ayrıca uluslararası ilişkiler sisteminde devletler gücünü maksimize etmek için savunmacı ya da saldırgan olmak üzere iki temel stratejiyi benimsemektedirler. Savunmacı stratejiyi benimsenen devlet kaynakların kontrol altında tutulmasını ve toprakların savunulmasını istemektedir. Buna ilaveten, bu tür

⁵⁵Snyder, a.g.e, s. 154.

⁵⁶Arnold Wolfers, *Disord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1962, s. 84.

⁵⁷KennethWaltz, "The Origins of War in NeorealistTheory", Robert I. Rotberg, Theodore K. RabbEd. *The Origin and Prevention of MajorWars*, New York: Cambridge UniversityPress, 1989, s. 40.

savunmacı devletler diğer devletin topraklarını fethederek arazisini genişletme peşinde olamaz ve diğer devletlerin de kendi topraklarını fethetmesine izin vermemektedir. Buna karşılık, saldırgan devletler diğer devletlerin toprağını fethetme arzusu ve yayılma politikası içinde olabilmektedirler.⁵⁸

Savunmacı realistler bütün devletlerin savunmacı politika izleyeceklerini varsaymalarından ve barışçıl yaklaşımlarından dolayı gerçekçi olmadıkları konusunda eleştirilmektedir. Saldırgan realistler de tüm devletin sürekli güç peşinde koşarak savaş halinde olma varsayımları ile eleştirilere maruz kalmaktadırlar. Fakat her iki teorinin dış politika analizinde kullanabilecek varsayımlarla dolu olduğu da bir gerçektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Askeri üs, stratejik veya taktik açıdan önemli, özel olarak donatılmış bölge (üs, kamp, kale), bir devletin silahlı kuvvetlerinin kendi veya kiralık topraklarda konuşlandırılması için tasarlanmıştır. Askeri üsler bir veya daha fazla askeri birlik, şube, garnizon, askeri silah ve teçhizatların yerleştirildiği birimdir. Askeri üs çok işlevli bir öneme sahip olmakla birlikte, üssün yabancı bir ülkede bulunması devletin gücünü göstermekte, hem “askeri üs sahibi ülkenin” hem “toprak sahibi ülkenin” düşmanlarına karşı güvenlik garantisini sağlamaktadır. Hava üssü, kara üssü, deniz üssü gibi türleri mevcuttur.⁵⁹

Jeopolitik kavramı, Yunanca “geo” toprak ve “politea” politika kelimelerinin birleşmesi ile ortaya çıkarak, iç ya da dış politika ve coğrafya arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Klasik jeopolitik, 19.yüzyın başlarından itibaren ortaya çıkarak siyasal bilim dallarına eklenmiştir.⁶⁰ Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel jeopolitik kavramını “jeopolitik” diye isimlendirmeden, “devletlerin coğrafi özellikleriyle siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim” olarak ifade etmiştir. Ratzel’dan etkilenen Rudolf Kjellen “jeopolitik” terimini literatüre kazandırarak, “coğrafi oluşum veya mekân içinde bilimsel olarak devletin incelenmesidir, devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından incelenmesi ve

⁵⁸Sean M. Lynn-Jones, “Offense-Defense Theory and Its Critics”, *Security Studies*, Cilt. 4, No. 4, 1995, s. 665.

⁵⁹Andrey Hridochkin, Petr Makushev, *Mujdunarodnoe Pravo. Slovar Spravochnik* (Uluslararası Hukuk. Sözlük Referansı), Moskova: Prometey, 2017, s. 572.

⁶⁰Gearoid O. Tuathail, *Critical Geopolitics*, London: Routledge, 1996, s.19.

değerlendirilmesi” tanımlamasını yapmıştır.⁶¹ Diğer bir jeopolitik kurmacı Nicholas J. Spykman’a göre, jeopolitik bir devletin güvenlik politikasının coğrafya özelliklerine göre planlamasıdır.⁶² Aleksandr Dugin’e göre, jeopolitik insanlığın mekân faktörü ile karşılıklı ilişkisidir.⁶³

Günümüzde jeopolitik kavramının tek bir tanımlaması olmamakla birlikte, yukarıdaki tanımlamalar ışığında devlet, politika ve coğrafya arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı denilebilir. Yani coğrafyanın devletlerin politikasına yansımaları diyebiliriz. Bu bağlamda jeopolitik kavramı güç, çıkar, stratejik karar verme ve coğrafi alan arasındaki ilişkiyi yansıtan uluslararası sistemdeki devletlerin davranışlarını anlamak için önemli bir disiplindir. Jeopolitiğin özünü coğrafi özellikler oluşturmakla beraber, jeopolitiği değişen ve değişmeyen unsurlar altında incelemek mümkündür. Değişmeyen unsurlar; ülkenin veya bölgenin dünya üzerinde bulunduğu konum ve sınırları, ülkenin veya bölgenin kıta, ada, kenar, kıta içi devlet gibi özelliklerine göre coğrafi karakteri, ülkenin coğrafi, saha ve fiziki bakımından arazi yapısıdır. Değişen unsurlar; ülkenin nüfusu, nüfusun nitelikleri ve yoğunluğu gibi sosyo-kültürel değerleri, ülkenin doğal kaynaklar, emek, sermaye ve yönetimi gibi ekonomik değerleri, ülkenin siyasi rejim, siyasi partiler, ittifaklar ve benzeri politik değerleri ve askeri değerleridir.⁶⁴ Jeostrateji, jeoekonomi ve jeokültür jeopolitiğin alt birimleri olarak sayılmaktadır.

Jeostrateji, coğrafi etmenlerin ülkelerin stratejileri üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Bir başka deyişle, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenerek sonuçlara ulaşılması, politik çıkarların stratejik yönetimi, yani stratejinin coğrafi özelliklere dayanarak oluşturulmasıdır. Jeostrateji kavramı ilk defa Frederick L.Schuman tarafından 1942 yılında “Let Us Learn Our Geopolitics” adlı çalışmasıyla ortaya konulmuştur.⁶⁵ Zbigniew Brzezinskiye göre, jeopolitik, stratejik ve jeostratejik kelimeleri aşağıdaki anlamları ifade etmektedir. Jeopolitik, bir devletin veya bölgenin durumunu belirleyen ve coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisini vurgulayan coğrafi ve

⁶¹Sait Yılmaz, Jeopolitik ve Jeostrateji, https://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji, s.3, e.t: 06.02.2021.

⁶²Nicholas J. Spykman, *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York: Brace and Company, 1942, s. 2.

⁶³Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. V. İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 3.

⁶⁴Suat İlhan, Jeopolitik Kavramları ve Unsurları, *Avrasya Dosyası*, Kış 2002, Cilt. 8, Sayı 4, s. 320.

⁶⁵Yılmaz, s. 4

siyasi faktörlerin birleşimidir. Stratejik, merkezi bir hedefe veya askeri öneme sahip hayati varlıklara ulaşmak için önlemlerin kapsamlı ve planlı uygulanmasıdır. Jeostratejik, stratejik düşüncüyü jeopolitik olanlarla birleştirilmesidir.⁶⁶ Jakub J. Grygiel'e göre, jeostrateji, bir devletin dış politikasının coğrafi yönüdür. Jeostrateji, bir devletin askeri gücünü yansıtarak ve diplomatik faaliyetlerini yönlendirerek çabalarını nerede yoğunlaştırdığını açıklamaktadır. Ülkeler sınırlı kaynaklara sahip olduklarından başarılı bir dış politika yürütmek için siyasi ve askeri olarak dünyanın belirli alanlarına odaklanmalıdırlar. Jeostrateji, bir devletin dış politika hamlesini açıklarken, onun motivasyon veya karar alma süreçleriyle ilgilenmemektedir.⁶⁷ Yukarıda verilen tanımlamalar ışığında, jeopolitiğin bir alt dalı olan jeostrateji, stratejinin jeopolitika ile ilişkilendirilmesidir. Yani devletin dış politika stratejisini coğrafi özelliklere göre belirlemesi denilebilir.

⁶⁶Zbigniew Brzezinski, *Game Plan: A Geostrategic Framework for the Conduct of the US-Soviet Contest*, Boston: The Atlantic Monthly Press, 1986, s. xiv.

⁶⁷Jakub J. Grygiel, *Great Powers and Geopolitical Change*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN

1. SOĞUK SAVAŞ'IN SONU VE SONUÇLARI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemin güç dağılımında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Almanya, İtalya ve Japonya'nın savaşı kaybetmesi ve İngiltere ve Fransa gibi Avrupa devletlerinin savaşta büyük tahribata uğraması ile birlikte kıtalardaki güçler dengesinde büyük bir boşluk ortaya çıkmıştır. Avrupa kıtasında Almanya'nın, Asya kıtasında Japonya'nın yerini dolduracak kadar büyük devlet her iki kıtada da bulunmamaktaydı.

Savaştan sonraki dönemde güçlü bir devlet olarak kalabilen, siyasi ve ekonomik doktrinler geliştiren ve güç dağılımı bakımından SSCB ve ABD “süper güç” olarak ön plana çıkmayı başarmışlardır. Uluslararası sistemin anarşik özelliği ile iki güç mecburen karşı karşıya geldiğinde sistem “iki kutuplu” olarak adlandırılmaya başlamıştır.⁶⁸ Zira anarşik sistemden dolayı ortaya çıkan güvensizlik ve self-help durumu devletlerin hayatta kalmaları için mücadele etmelerini mecbur kılmaktadır. Bu sebepten dolayı neorealistlere göre, Soğuk Savaş'ı SSCB ya da ABD başlatmamıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcı, çift kutuplu bir sistemin doğal bir sonucudur.⁶⁹

“Soğuk Savaş” terimi SSCB ile ABD'nin dünya görüşleri, sosyal yapıları ve aralarında ilan edilmemiş savaş halini göstermek için ilk defa İngiliz yazarı George Orwell tarafından 1945 yılında kullanılmıştır.⁷⁰ Oral Sander'in tanımlamasına göre, Soğuk Savaş “*İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve bu devletlerin arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü belirli bir tarihsel döneme verilen addır*”.⁷¹

⁶⁸Bir tarafta daha sonra Serbest Piyasa Ekonomisi ve Pazar Ekonomisi gibi kavramlar ile aynı anlamda kullanılan “Kapitalizm” varken, diğer tarafta Merkezi Planlama Ekonomisi ile Sosyalist sistem yer almıştır. Kapitalizm özel mülkiyet, hürriyet, özgürlük gibi kavramları barındırırken, Sosyalizm gelir dağılımı gibi adaletsizliği engellemek için toprak ve sermayenin devlete ait olduğunu savunmuştur. Bkz., Remzi Bulut, “SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nda Serbest Piyasaya Geçiş”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231924>, e.t: 12.07.18

⁶⁹Klavis Kolasi, “Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 2, 2013, s.165.

⁷⁰Odd Arne Westad, “The Cold War and the International History of the Twentieth Century”, Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad (der.) *The Cambridge History of the Cold War*, vol. 1 Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 3.

⁷¹Oral Sander, *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 24. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2014, s. 224.

Soğuk Savaşın başlangıcı, ideolojik açıdan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da komünizmin yayılma tehlikesi, ABD'nin kapitalizmine meydan okuması iken, jeopolitik açıdan İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB gibi iki süper gücün ortaya çıkması ile birlikte başlayan rekabet dönemi olarak kabul edilmektedir.⁷² Soğuk Savaş'ın sonu ise uluslararası sistemde büyük bir yapısal değişimin sonucu olarak varsayılmaktadır.⁷³ Zira Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısı sorgulanmaya başlamış ve iki kutuplu sistemin yerine tek ya da çok kutuplu yapının gelişi tartışılmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın başlaması iki süper gücün arasındaki rekabetten dolayı ABD ve SSCB'nin askeri kapasitesinin abartılı bir şekilde artmasını tetiklemiş ve Soğuk Savaş'ın sonu bile iki devlet arasındaki askeri alandaki büyümeyi durduramamıştır. Bu yüzden de Soğuk Savaş'ın gündemi diplomasi değil askeri ve güvenlik konular olmuştur.⁷⁴

ABD, uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalabilmek için ilk görevi olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesini amaç edinmiştir. Bu bağlamda ABD, SSCB'nin bölgesel anlaşmazlıklar, askeri çatışmalar ve insan hakları gibi üç ana alandaki çatışmanın ilerlemesi için zemin hazırlamıştır. Zira geçmişteki diğer büyük güç çatışmaları gibi, Soğuk Savaş da bölge hâkimiyeti için yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde de ABD ve SSCB kendi siyasi sistemlerini sınırlarının ötesindeki (Afrika, Asya ve Latin Amerika) bölgelere empoze etmeye çalışmışlardır.⁷⁵ Genel olarak Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak 5 Mart 1946 yılında Winston Churchill'in Avrupa'yı bölen bir Demir Perde'nin indiğini ilan etmesi kabul edilirken, 9 Kasım 1989 yılı Berlin

⁷²Savaşın sonra öncelikle Türkiye ve Yunanistan'da, genel olarak Avrupa'da komünizmin yayılma tehlikesine karşı ABD, Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi programları ele almaya başlamıştır. Bu programların başlaması ile Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihi aynıdır. Zira Marshall Planına karşı koymak için SSCB Komünist Bilgi Bürosunu (Cominform) kurmuştur. ABD ise ekonomik anlamda Marshall Planı, askeri anlamda NATO ile SSCB'nin nüfuz alanını sınırlandırmaya çalışmıştır. Bkz., Angel Rabasa, Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz ve Peter Sickle, "Building Moderate Muslim Networks", Chapter Title: The Cold War Experience, Rand Corporation, 2007, <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg574srf.9>.

⁷³Stathis N. Kalyvas ve Laia Balcells, "International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict", *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 3, (August, 2010), s. 415.

⁷⁴Robert Jervis, "Legacies of the Cold War", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 2, No. 2, (Summer 1995), s. 22.

⁷⁵Michael Mandelbaum, "Ending the Cold War", *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 2, (Spring, 1989), s. 20.

Duvarı'nın yıkılması da bitişi olarak varsayılmaktadır.⁷⁶ 1990 yılında da SSCB'nin dağılması, yani bir süper gücün ve komünizmin dağılması ile Soğuk Savaş sona ermiştir.

1980 yılında Polonya'da sendika lideri Lech Walesa'nın komünizme karşı başlattığı Solidarnosc-Dayanışma hareketi⁷⁷ sistemi yumuşatarak komünizmin çöküşünü tetiklemiştir. 1985'te SSCB liderliğine gelen Mihail Gorbaçov bu olayları görmüş ve Perestroyka⁷⁸ (yeniden yapılanma) ve Glasnost⁷⁹ (şeffaflık) gibi reformları ilan etmiştir. Diğer bir ifade ile Perestroyka ve Glasnost reformlarının kaynağı Lech Walesa ve yandaşlarının Varşova Paktı ve komünist sistemine karşı gerçekleştirdiği isyanının sonucudur.

ABD'nin Bulgaristan eski Büyükelçisi, Brookings Enstitüsü'nün uzman araştırmacısı Raymond L. Garthoff'a göre, Soğuk Savaşın sona ermesi SSCB lideri Mihail Gorbaçov'un Marksist-Leninist dünya görüşünden vazgeçmesi ve bunu 1986 yılından 1991 yılına kadar somut eylemler ile göstermesine bağlı gelişmiştir.⁸⁰ Buna ilaveten ABD dış politikasını vurgulamak isteyenlere göre, Ronald Reagan hükümetinin izlediği silahlanma ve Yıldız Savaşları gibi sert politikaları SSCB'yi Soğuk Savaş'ı sonlandırması için taviz vermesine zorlamıştır.⁸¹ Diğer bir ifadeyle, ABD liderliğini üstlenen Reagan'ın askeri birikimi ve saldırgan dış politika tutumu karşısında Gorbaçov'un liderliğindeki Sovyetler Birliği'nin başarılı bir şekilde rekabet edememesidir.⁸² Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesi ağırlıklı olarak SSCB'nin etkilendiği iç ve dış faktörlerden kaynaklanmıştır. Başka bir deyişle, SSCB'nin iç

⁷⁶Kolasi, a.g.e, s.153.

⁷⁷II. Dünya Savaşı sonrası Polonya SSCB'nin baskısı ile Doğu Blok'una dâhil olmuş ve işçi sınıfı söz sahibi değildi. Katı sistem ile yönetilen ülkenin ekonomisi ve yaşam standardı her yıl daha da kötü hale gelmiştir. Bu durum sisteme karşı sokak hareketlerinin başlamasına neden olmuştur.

⁷⁸Bozulan ekonomiyi onarmak, iktisadi büyümedeki gerilemeyi engellemek, ekonominin gelişimini hızlandırmak, teknolojiye modernizasyonu sağlamak, özel iktisadi alanları özelleştirmek ve köklü bir değişim sağlamaktır. Bkz., Bulut, s. 12. Hill, s. 39.

⁷⁹Hukukun üstünlüğü, anayasal demokratik bir devletin kurulması gereği, demokrasi, özgürlük ve toplumsal örgütlenmelerin gelişmesidir. Bkz.,Ron Hill, "The Collapse of the Soviet Union", *History Ireland*, Vol.13.No. 2, (March-April, 2005), s. 39.

⁸⁰Raymond L. Garthoff, Who is to Blame for the Cold War? Ken Booth (der.) *State craft and Security: The Cold War and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 66.

⁸¹Richard Saull, American Foreign Policy During the Cold War, Michael Cox ve Doug Stokes, (der.) *US Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 83.

⁸²Bruce Bueno de Mesquita, "The End of the Cold War: Predicting an Emergent Property", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 2 (April, 1998), s. 150.

politikasının başarısızlığı ve dış baskının etkisi Soğuk Savaş'ın sonunu getirmiştir.⁸³ Gorbaçov'un iç politikada uyguladığı Glasnost ve iktisadi reform olan Perestroyka aracılığıyla ülkeyi güçlü ve modern bir devlet haline getirmek için sosyalizm ile yönetme arzusu ve dış politikada “yeni düşünce” politikası SSCB'nin dağılmasına zemin hazırlamıştır. Kısacası, Soğuk Savaş'ın sonu “SSCB'nin Amerika üstünlüğünü kabul etmesi ile dünyada ABD'nin bakış açısının etkin olması, Brejnev doktrinin⁸⁴ sona ermesi ve Doğu Avrupa ülkelerinin yeni dünya düzenine katılması” olarak görülmektedir.⁸⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Batı Avrupa'daki Sovyet tehdidinin, Doğu Avrupa'daki Sovyet yayılmacılığının sonu, aynı zamanda dünyanın o kısmındaki insanların kendilerini nasıl yöneteceklerine özgürce karar vermeleri demektir. Kısaca, Soğuk Savaş'ı sona erdirmenin temel gereksinimi Doğu Avrupa'nın kendini tayin etmesi anlamına gelmektedir.⁸⁶ SSCB çok uluslu bir devlet olarak Baltık ülkelerinden başlayarak, Hıristiyan Gürcülere, Kafkasya'daki Ermenilere ve Orta Asya'daki Müslüman topraklara, yani Rus olmayan uyruklara hükmetmiştir. Gorbaçov dönemi 1920 yılından beri her zamankinden daha açık, milliyetçi duygu ve faaliyetlerin geniş kapsamda gösterildiği dönemdir.⁸⁷ Bu gelişmeler de Soğuk Savaş'ın sonunu ve sonucu olarak da SSCB'nin çöküşünü kaçınılmaz hale getirmiştir.

1.1 SSCB'NİN DAĞILMASI VE İKİ KUTULU SİSTEMİN SONU

1985-1991 yılları arası SSCB'de yaşanan olaylar dünya tarihinde Perestroyka olarak adlandırılmış ve günümüzde hâlâ tartışma konusu olarak devam etmektedir. 22,4 milyon km² yüzölçümü ile dünyanın en büyük toprağına, 262 milyondan fazla nüfusu ile⁸⁸ 100'den fazla millete sahip olan SSCB gibi süper devlet birçok faktörden dolayı dağılmıştır. Söz konusu faktörler olarak ekonomik reformun başarısızlığı, sosyal alanlardaki problemler, sadece parti olarak kalmayan aynı zamanda tüm ülkenin

⁸³Mesquita, s. 150.

⁸⁴Brejnev doktrini SSCB'nin sosyalist ülkelerde rejim karşıtı bir gelişmeye karşı ve ülkedeki mevcut durumu korumak için Soğuk Savaş dönemi sırasında tasarlanan bir dış politika doktrini. Doktrin için bkz., 13 Kasım 1968, <https://loveman.sdsu.edu/docs/1968BrezhnevDoctrine.pdf>, e.t: 13.07.2018.

⁸⁵Mesquita, s. 151.

⁸⁶Mandelbaum, a.g.e, s. 21.

⁸⁷Mandelbaum, a.g.e, s. 33.

⁸⁸ 1979 yılı verilerine göre hesaplanmıştır. Bkz., <https://infotables.ru/strany-i-goroda/148-ploshchad-i-naselenie-sssr-i-sovetskikh-sotsialisticheskikh-respublik>, e.t: 14.07.2018.

ideolojisi olan komünist partinin ortadan kaldırılması gibi faaliyetler örnek olarak gösterilebilmektedir.⁸⁹ Diğer bir ifadeyle SSCB'nin dağılması ekonomide, özellikle ulusal ekonomide, sosyal yapıda, sosyal ve politik alanda meydana gelen sistemin dağılma süreçlerinden kaynaklanmıştır.⁹⁰

Sovyet ekonomisinin çöküşünün nedenleri olarak merkezi planlanmış ekonomi sistemi⁹¹, merkezi planlı ekonomi ile ilgili problemler⁹², savaflara müdahil olması⁹³ ve sosyal faktörler⁹⁴ sayılabilmektedir.

Bazı uzmanlar SSCB'nin dağılmasını her imparatorluğun kaçınılmaz sonucu olarak yorumlarken, bazıları ise Sovyet modeli sosyalizmin (komünizm) Sovyet

⁸⁹O. V. Vicenko, "Raspad Sovetskogo Soyuz: Retrospektivniy Vzgl'yad v 90 e gg XX v" (SSCB'nin Dağılması: XX.yy. 90'lı Yılların Bakış Açısı), *UDK*, 940.1 (470), s. 85.

⁹⁰1960'lardan 1980'lere kadar SSCB'de sanayi üretiminin artış hızında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Örneğin, büyüme oranı 1960'larda %7'den 1970'lerde %4'e, 1980'lerde %2'ye gerilemiştir. Benzer şekilde, 1960'lı yıllarda %7'den 1970'lerde %5'e ve 1980'lerde %2'ye gerileyen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla'nın (GSYİH) büyüme hızında sürekli bir düşüş gözlemlenmiştir.(K. V. Sherbakova, "Raspad SSSR: Uroki, Opit" (SSCB'nin Dağılması: Dersler, Tecrübe), *UDK* 94, s. 2.

⁹¹Stalin döneminde SSCB'de ekonomi, siyasi iktidarın esas olarak komünist partinin elinde yoğunlaştığı merkezi bir yerde planlanmıştır. R. H. Hudelson, *The Rise and Fall of Communism*, USA: West view Press, 1993, s. 86.

⁹²Sosyal devletçilikle ilgili en büyük sorunlardan biri, görünüşte birbiriyle uyumsuz olan iki unsuru "büyüme" ile "sosyal adaleti" birleştirmektir. "Büyüme" unsuru sıklıkla ekonomik gücün yoğunlaşmasına, "sosyal adalet" unsuru ekonomik gücün dağılmasına ve eşitliğe yol açmaktadır. Böylece, herkesin erişebileceği büyümenin faydalarını sağlamak için, sosyalist devletçilik, genellikle büyümenin ve ekonomik gücün yoğunlaşmasının temel dayanışmasını göz ardı etmektedir. Benzer şekilde, büyüme unsurunun sosyal adalet unsuruyla birleşmesi, uçlar (büyüme ekonomisi) ve araçlar (merkezi planlama) arasında bir uyumsuzluk ile sonuçlanmaktadır. Sonuç olarak, sosyalist bir devletçilikte, uçlar araçlarla uyumlu olmayabilmektedir. Devletçiliğin derecesi ne kadar büyük olursa, o kadar da uyumsuz olan uçlar ve araçlar olacaktır, böylece sistemin başarısızlığına katkıda bulunacaktır. Bkz.,T. Fotopoulos, "The Multidimensional Crisis and Inclusive Democracy", *International Journal of Inclusive Democracy*, 2005.

⁹³Sovyet ekonomisindeki gerilemenin en önemli nedenlerinden biri de, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Soğuk Savaş gibi çeşitli savaflara sürekli katılmasıdır. Sonuç olarak, Afganlara kısa vadeli bir askeri müdahale olarak verilen savaş, on yıl boyunca Sovyetler Birliği'ne pahalıya mal olmuştur. Soğuk Savaş'ın maliyetleri SSCB'yi 1980'lerin ortasında etkilemeye başlamıştır. Bkz., E. Hobsbawm, *Age of Extremes, the Short Twentieth Century 1914-1991*, London: Michael Joseph, 1994, s. 479.

⁹⁴SSCB'deki komünist partinin uzun süre hayatta kalması için gerekli faktörlerden biri, Rus halkının Sovyet eğitim politikasına bağlı kalarak dış dünya ile fazla ilgisinin olmamasını sağlamak olmuştur. Hudelson (1993), 1970'lerde, Rus halkının dış dünyaya, özellikle Batı dünyasına eğitim anlamında açılması çok şey değiştirdiğine işaret etmektedir. Yolsuzluk, Rus toplumu üzerinde yıkıcı etkileri olan bir başka faktördür. Hudelson (1993), Sovyet sisteminde parti yetkililerinin kıt tüketim mallarının dağılımı üzerinde olağanüstü bir güce sahip olduklarına işaret etmektedir. Örneğin, parti yetkilisi ile bağlantıya sahip olan bir kişi, bu sayede dairelerini, arabalarını, televizyonlarını veya buzdolaplarını sırasını beklemeden rahatlıkla gelip alabilmekteydi. Böylece sistem rüşvet, komisyon ve getiri için geniş fırsatlar yaratmıştır. Sistemi bir avantaj olarak kullanmak yaygın bir algı olmuştur. Komünist parti içinde ve hükümet çevrelerinde kişisel kazanımlar için iktidar konumlarını sömüren mafyalar vardı. Hobsbawm'a (1994: 476) göre, 1980'lerin ortasındaki yolsuzluk, SSCB'de belirgin bir fenomen haline gelmiş ve Sovyet devletinin varlığına büyük bir tehdit oluşturmuştur.

Birliği'nin sonunu getirdiğini varsaymaktadır. Zira SSCB'nin çöküşü için sosyalizmden (Marks ve Engels'in) ziyade komünizm (Sovyet sosyalizm modeli) suçlanmalıdır. Ayrıca Birliğin dağılma sebepleri incelenirken ekonomik ve sosyal faktörler gibi diğer faktörler de dikkate alınarak araştırılmalıdır. Çünkü söz konusu faktörler Sovyet sosyalizm modelinin bir yan ürünü olarak görülmektedir.⁹⁵ Örneğin, tarihçi Arthur Schlesinger'e göre, "*Sovyet İmparatorluğu nihayetinde olaylar ne olursa olsun kaybetmeye mahkûmdu*", Sosyolog Ernest Gellnere'e göre, "*Komünizmin ülke ekonomisinin gelişmesini ve üretimin büyümesini engellemesi SSCB'nin sonunu getirmiştir*". Politikacı ve sosyolog Ralph Gustav Dahrendorf'a göre, "*Komünizm hiçbir zaman uygulanabilir bir sistem olmamıştır*".⁹⁶ Tüm büyük imparatorluklar gibi Sovyetler Birliği de bir gün mutlaka yıkılacaktı, zira birçok farklı (Kazaklar, Özbekler, Türkmenler ve Kırgızlar gibi Türkler, Azeri, Gürcü ve Ermeni gibi Kafkaslar, Slavlar ve Tacikler) ulusun bir arada barış içinde uzun süre yaşamaları beklenemezdi. Gorbaçov'un Perestroyka ve Glasnost gibi reformları bu milletlerin milli düşüncelerini ciddi derecede kamçılıyarak bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları için önayak olmuştur.

Diğer taraftan, çöküşün başlıca sebeplerinden biri ulusal⁹⁷ ilişkiler sorunu olmuştur. Hâlbuki perestroyka ilk başta ulusal alanı kast etmemiştir. Fakat kısa bir süre sonra ulusal öz bilincin yeniden canlanması ve kendi kaderini kendi tayin etme çabaları kontrol dışında kalmıştır. SSCB bünyesinde bulunan ulusal devletlerin kendi kaderini kendi tayin etme hareketi, merkezin müdahale etmeden ulusal liderlerin kaynakları kontrol etme arzusu geri dönüşü olmayan süreçlere yol açmıştır.⁹⁸

⁹⁵Sovyet Sosyalizmi 1917 yılında Vladimir İliç Lenin ve onun Bolşevik Partisi ile uygulanmaya başlamıştır. Kökünü Marksizm'den alan Sovyet sosyalizmini uygulayan Lenin ve bu yüzden "Marksizm-Leninizm" adını almıştır. Hudelson, 19. yüzyılın sonuna kadar neredeyse eşanamlı olarak kullanılan sosyalizm ve komünizmin 1917'deki Bolşevik devrimiyle farklı anlamlar aldığını belirtmektedir. Buna göre, Bolşevik lider V. I. Lenin'in fikirlerini izleyen sosyalistler, "komünistler" ve onun fikirlerini izlemeyenler "sosyalistler" olarak bilinmeye başlamıştır. Sajjad Ali Khan, The Fall of the Soviet Union: The Fall of a State or The Fall of an Ideology, Journal of Political Studies, <http://pu.edu.pk/images/journal/pols/Currentissue-pdf/The%20fall%20of%20Soviet%20Union.pdf>, s. 87-88, e.t: 15.07.18.

⁹⁶V. V. Zuzin, "Vnutrennie i Vneshnie Faktory Raspada SSSR – "Velichayshey Geopoliticheskoy Katastrofi Veka" (SSCB'nin Dağılmasının İç ve Dış Faktörleri – "Yüzyılın En Büyük Jeopolitik Felakettir")", https://pglu.ru/upload/iblock/11b/uch_2009_xii_00039.pdf, e.t: 08.05.18.

⁹⁷Ulusal, burada SSCB bünyesinde bulunan cumhuriyetler anlamında kullanılmaktadır.

⁹⁸O. V. Vicenko, a.g.e, s. 85.

Perestroyka sırasında üç ana politik güç akımı arasında mücadele sürmüş ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında etkin olmuştur. Birinci güç temsilcileri perestroyka politikasını desteklemiş ve sosyalizmin demokratik açıdan yenilenmesini ileri sürmüştür. Onlara karşılık veren diğer bir grup daha sonra Devlet Acil Durum Komitesi'ni destekleyen aydınlar temsilcileri ve muhafazakâr parti üyeleridir. Onlar perestroykacıların savaştığı sosyalizmi değil, devletin bürokratik modelini destekleyen sağcılardır. Söz konusu güç grubu ülkedeki perestroyka hareketine karşı direnmeye çalışmışlardır. Son güç ise Boris Yeltsin etrafında toplanan ayrı bir insan grubudur. Onlar perestroykacıların çok yavaş ilerlediklerini eleştirdikleri için “avangardlar” olarak adlandırılmış ve “sosyalist deneyin” en kısa zamanda sona ermesini talep etmişlerdir. Bu bakış açısı daha sonra Rusya'da “şok terapi” politikasını uygulayan radikal neoliberallere ait olmuştur.⁹⁹ Boris Yeltsin ile Rusya'da uygulanmaya çalışılan “şok terapi” komünizmden sosyalizme geçmeden en hızlı biçimde kapitalizme geçerek ülkeyi radikal biçimde değiştirmeyi öngörmüştür. Ülkede bulunan bu kadar görüş farklılığı ve oluşmaya başlayan gruplar zaten çatlama başlangıcı olan Birliğin dağılmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur.

Aslında Perestroyka Komünist parti tarafından kurulan siyasi ve ekonomik sistemi yeniden inşa ederek, ülkenin izolasyondan kurtulmasını, genel uygarlığın akışına dâhil olmasını, ekonomik ve siyasi özgürlüğe kavuşmasını hedeflemiştir.¹⁰⁰ Fakat söz konusu amaçları hedefleyen Perestroyka farklı bir yolda ilerleme kaydetmiştir. Henry Kissinger'in dediği gibi, “bir büyük güç hiçbir zaman savaşta yenilmeden bu kadar hızlı ve kapsamlı şekilde dağılmamıştır. Daha önce hiçbir kişinin faaliyeti Gorbaçov'un yaptığı gibi dünyayı hızlı ve temel anlamda değiştirmemiştir”.¹⁰¹ Aynı görüşü paylaşan Rus tarihçi ve politikacı Roy Aleksandrovich Medvedev:

“İlk etapta o Soğuk Savaş'ın gerginliğini azaltmaya ve Glasnost ile Sovyet ekonomisinin gelişimini hızlandırmaya çalıştı. Ardından Perestroyka ile demokrasinin gelişmesini teşvik edici kararlar aldı. İdeolojinin zayıflaması, ayrılıkçılık, Batı'nın baskısı ve son olarak Başkan Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka ile ilgili faaliyetleri SSCB'nin

⁹⁹“Perestroyka-Nashe Proshloe ili Budushee?” (Perestroyka-Bizim Geçmişimiz mi yoksa Geleceğimiz mi?) Gorbachev Fond'ta Konferans, 1 Mart 2001, http://www.gorby.ru/activity/conference/show_332/, e.t: 30.04.2018.

¹⁰⁰Sasha Gitomirski, “Glasnost and Perestroika”, <http://www.coldwar.org/articles/80s/glasnostandperestroika.asp>, e.t. 06.04.19.

¹⁰¹A.g.e., e.t: 30.04.2018.

dağılmasına neden olmuştur. Ayrıca, Gorbaçov kendi gücüne çok fazla güvenerek ve olabilecekleri hesaplama dikkatsiz davranmıştır. SSCB dağılmadan iki yıl önce onun faaliyetlerini reformlar değil, iktidarda kalabilme çabaları oluşturmuştur. Gorbaçov'un hataları çok ve SSCB'nin dağılmasındaki rolü büyüktür”¹⁰² ifadesini kullanmıştır.

Fakat bazı araştırmacılara göre, 1985 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği zayıflayan, eski gücünü kaybeden bir aktördü ve artık sağlıklı ve güçlü bir süper devlet değildi. Gorbaçov ise bu “hasta” devleti ayağa kaldırmaya çalışmıştır.¹⁰³

Dolayısıyla SSCB'nin dağılmasını sadece tek kişiye bağlamak yanlış olur, zira 1985'te Gorbaçov ülkeyi devraldığı anda ekonomi zaten kötü haldeydi, ülke ekonomisini geliştirmek için yeni reformlara ihtiyaç vardı. Gorbaçov da yeni reformlar geliştirerek ülkeyi kurtarmayı amaç ederken, program Birliğin dağılması gibi hiç beklenmedik sonuçlar doğurmuştur.

Batılı yazarlar John Lewis Gaddis ve Paul Kengor'a göre, SSCB'nin dağılması Soğuk Savaş'ın sonucu olarak komünizmin kaybetmesi, kapitalizmin üstünlüğü ile meydana gelmiştir.¹⁰⁴ Çoğu Batılı görüşe göre Soğuk Savaşın sonucu olan SSCB'nin dağılması ABD'nin zaferi ile yorumlanmaktadır. Bu görüşün de doğruluk payı vardır, zira Soğuk Savaş esnasında silahlanma ve Afganistan gibi dış müdahalelere fazla bütçe ayıran SSCB ekonomi alanda iyice zayıflamış, sosyal durum gittikçe ağırlaşmış ve Birliğin dağılması kaçınılmaz hale gelerek, ABD üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır.

Bunlara ek olarak, Rusya'daki ayrılıkçı hareketler¹⁰⁵ (Rossiski separatizm) ve etno-milliyetçilik Sovyet Birliği çöküşünün diğer sebeplerinden biri olmuştur. Sovyet

¹⁰²R. A. Medvedev, *Pochemu Raspalsya Sovetski Soyuz* (Sovyetler Birliği Neden Dağıldı), Otechestvennaya İstoriya (Ülke Tarihi), Moskova: 2003, s, 116.

¹⁰³A. S. Chernyaev, *Dva Putcha i Raspad SSSR* (İki Darbe ve SSCB'nin Çöküşü), Moskova: Gorbaçov Fond, 2011, s. 6.

¹⁰⁴Bkz., John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History*, New York: Penguin, 2006. Paul Kengor, *The Crusader: Ronald Reagan and the Fall of Communism*, New York: Harper Perennial, 2007.

¹⁰⁵Ulusal talepleri ortaya koyan ilk siyasi ayrılıkçı hareketler, 1880'lerin sonlarında görülmeye başlamıştır. Örneğin, 1887'de Polonya Ligi, “Hınçak” Ermeni Sosyal Demokrat Partisi, Polonya Sosyal Demokrat Partisi (1892-1893), Litvanya Sosyal Demokrat Partisi (1896), Ukrayna Devrimci Partisi (1900), Ukrayna Sosyalist Partisi (1900), Ukrayna Halk Partisi (1901-1902), Beyaz Rusya Sosyalist Topluluğu (1902), Litvanya Demokrat Partisi (1902) ve diğer ulusal kuruluşlar, ulusal bölgelerin Rusya'dan ayrılmasını ve bağımsız demokratik devletlerin oluşturulmasını savunmuşlardır. Bkz., Timur Muzayev, *Etničeski Separatizm v Rossii (Rusya'da Etnik Ayrılıkçılık)*, Moskova: Centr Panorama, 1999, s.25.

ve Rus tarihçisi, Valeriy Tishkov, etno-milliyetçiliğin “demokratik yenilenmenin bazı yönlerinde mevcut rejimin yıkılmasında” rolünün önemine dikkat çekerek, “tarihte sık sık olduğu gibi, milliyetçiliğin kolayca demokrasiye ihanet ettiğini ve korkunç bir sonuca dönüştüğünü” ifade etmiştir.¹⁰⁶ Bu bağlamda SSCB’nin dağılma nedenlerini araştıran tarih bilimi uzmanı, Sergey Cheshko Sovyetler Birliği devlet sisteminde yer alan uluslarla ilgili etno-milliyetçiliğin ana türlerini anlatmıştır. Araştırmacı, ilk olarak milletlerin ayrıcalıklı konumunun yaratılmasına veya güçlendirilmesine, dolayısıyla diğer milletlerin taleplerinin bastırılmasına odaklanan Birlik içerisindeki ulusların milliyetçiliğinden bahsetmiştir. Bu tür milliyetçilik merkez yönetimden özgürce hareket etmeyi amaç edinmiş ve Rus karşıtı yönelim olarak değerlendirilmiştir. Diğer bir etno-milliyetçilik türü, özerkliklerin elit halkları arasında yaygınlaşmış ve esas olarak merkezi hükümete bağlı olmuşlardır. Yazara göre, birde Rus milliyetçiliği de mevcuttu, ancak geniş ölçekte değildi ve o yıllarda ırkçılığa dayalı bir ideolojiyi yaygınlaştırmamışlardır. Cheshko’ya göre, milliyetçiliğin bir “perestroyka hareketi” biçiminde “yasallaştırıldığını”, aynı zamanda “ulusal biçimler” aldığını, yavaş yavaş, cumhuriyetçi sorunların etnik imalar kazanmaya başladığını ve ulusal elitlerin bunları ulusal sorunu daha da kötüleştirmek için kullandığını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Aynı şekilde Sosyoloji uzmanı, Veljko Vujacic, geleneksel ulusal politikanın başarısızlığı, özellikle etnik uyum sorunu ve komünizmin dağılması Sovyetler Birliği’nin sonunu getirdiğini dile getirmiştir.¹⁰⁸ Diğer taraftan Medvedev’e göre, Rusya’daki ayrılıkçılık Gürcistan, Litvanya ve Ukrayna’daki ayrılıkçılık gibi ulusal elitlere ve ulusal hareketlere dayanmamıştır ve bu yüzden kendine özgü özellikleri vardı. 1989-1991 yılları arasında ülkede herhangi bir Rus ulusal hareketi mevcut değildi. Söz konusu dönemde ortaya çıkan “Halk Cepheleri” (Narodnie Frontı) siyasi nüfuza sahip olmayan, milliyetçi nitelik taşımayan ve Rusya Federasyonu’nun SSCB’den ayrılması gerektiğini savunmayan, sadece genel demokratik sloganlar atan bir hareket olmuştur.¹⁰⁹

Yukarıdaki bilgi ve yorumlar ışığına dayanarak, SSCB bünyesinde yaşayan milletler arasında Ruslar kendi dillerini konuştukları, sosyal ve kültürel hayatta herhangi

¹⁰⁶Vladimir Tişkov, *Etnologiya i Politika (Etnoloji ve Politika)*, Moskova: Nauka, 2001, s. 35.

¹⁰⁷S. V. Cheshko, *Raspad Sovetskogo Soyuzu (Sovyet Birliği’nin Dağılımı)*, Moskova: İEA RAN, 2000, s. 229.

¹⁰⁸Veljko Vujacic, “The Causes of Disintegration in the USSR and Yugoslavya”, *Telos*, No: 88, Summer 1991, s 120-140.

¹⁰⁹Medvedev, s. 116.

bir kısıtlamaya zorunlu kalmadıkları için yaptığı sloganlar milliyetçilikten öte daha iyi hayat sürebilme bağlamında olmuştur. Ruslar dışındaki diğer milletler kendi dillerine, kültürüne, geleneklerine sahip çıkmak ve kendi kaderini kendi tayin edebilmek için daha milliyetçi bir tavır sergilemiştir. Bu açıdan Rus halkı dışında diğer milletlerin etno-milliyetçiliği doğal olarak Birliğin dağılmasını tetiklemiştir. Aslında SSCB devlet sisteminde bulunan milletlerin milliyetçilik hareketi Rus karşıtı değil sistem karşıtı olarak yorumlanması gerekmektedir. Zira milletlerin bağımsızlıklarını kazanarak birer devlet olma isteği Rus karşıtı olduğundan değil, Perestroika ile gelen demokrasinin sağladığı kendi kaderini kendi tayin etme politikasından esinlenmelerinden dolayı olmuştur.

Bu yüzden Birlik içerisinde çoğalan milliyetçilik hareketini bastırmak için SSCB'nin Milletvekilleri Dördüncü Kongresi'nin kararına göre 16 Ocak 1991 yılı halk oylamasının yapılma kararı alınmıştır. SSCB'nin Yüksek Sovyet'inin halk oylamasına "tüm milletlerin insan hak ve özgürlüğünün tam olarak garanti altına alınacağı eşit egemen devletlerin oluşturduğu yenilenmiş bir federasyon olacak olan SSCB'nin korunması gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusu eklenmiştir. Litvanya, Ermenistan ve Moldova gibi ülkeler oylamayı boykot etmişlerken¹¹⁰ 17 Mart 1991 tarihli halk oylamasına 185,6 milyon nüfusun 148,5 milyonu, yani %79,58'i katılmıştır. Onların 113,5 milyonu, yani %76,43'ü SSCB'nin korunması için oy kullanmıştır.¹¹¹ SSCB'nin Başkenti Moskova'da yaşayan halk %50'nin biraz üzerinde oy vererek Sovyet Birliği'ni desteklemişken, Leningrad şehrindekiler (şimdiki St. Petersburg) Sovyet Birliği'nden ayrılmayı tercih etmişlerdir. Kiev ve Sverdlovsk gibi büyük şehirler Sovyet Birliği'ne karşı oy kullanmışlardır.¹¹² 27 Aralık 1990 yılı SSCB'nin "Halk Oylaması Yasasına" göre referandumun aldığı karar nihaidir, SSCB'nin genelinde bağlayıcı bir gücü vardır ve sadece SSCB'nin yeni bir halk oylaması sonuçlarıyla iptal edilip sonuçlandırılabilirdi. Fakat bilindiği gibi ikinci bir halk oylaması olmamıştır. Görüldüğü üzere, ülke vatandaşlarının çoğu SSCB'nin korunmasından yana oy kullanmış, ancak halkın istediği olmamış ve SSCB dağılmıştır.¹¹³ Zira yapılan halk

¹¹⁰Gregory Gleason, "The Federal Formula and the Collapse of the USSR", *Publius*, Vol. 22, No.3, The State of American Federalism 1991-1992, (Summer 1992), s. 151.

¹¹¹Vicenko, s. 89.

¹¹²Gleason, s. 151.

¹¹³Vicenko, a.g.e, s. 89.

oylamasının “tüm milletlerin insan hak ve özgürlüğünün tam olarak garanti altına alınacağı eşit egemen devletlerin oluşturduğu yenilenmiş bir federasyon olacak olan SSCB’nin korunması gerekli olduğunu düşünüyor musunuz?” adlı sorusunun doğru oluşturulmadığı ileri sürülmüş¹¹⁴ ve halk oylaması sonucu dikkate alınmamıştır. Akabinde Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri oylamayı reddetmiş ve Aralık 1991 yılında Belovej’de Bağımsız Devletler Topluluğu’nu (BDT) kurduklarını ilan etmişlerdir. Birkaç gün geçmeden Sovyet Rusya’nın Yüksek Kurul’u Belovej Anlaşması’nı kabul ederek SSCB’nin varlığına son vermiştir. Diğer taraftan, referandum, referandum sorusunun doğru oluşturulmadığından ve “evet” cevabı kolay sağladığından dolayı çok eleştirilmiştir ve sonuç dikkate alınmamıştır.

21 Aralık 1991’de eski Komünist Parti Genel Merkezi’nin bulunduğu Alma-Ata (şimdi Almatı) şehrinde kapalı toplantıda 11 siyasi lider SSCB’nin varlığını sona erdirmek için bir anlaşmaya imza atmışlardır.¹¹⁵ 25 Aralık 1991 yılında SSCB’nin Cumhurbaşkanı Gorbaçov, faaliyetinin sona erdiğini açıklamış ve 26 Aralık tarihinde SSCB Yüksek Sovyetler Birliği Konseyi eski SSCB 15 devletinin bağımsız olarak yer aldığı BDT’nin kurulması ile SSCB’nin feshi hakkında bildirisini kabul etmiştir.¹¹⁶

SSCB ile birlikte sosyalizmin dağılması ile yeni jeopolitik dönem başlamış ve bu dönem kısmen de olsa “Soğuk Savaş Sonrası Dönem” olarak adlandırılmıştır. Birçok uzmana göre sosyalizmin dağılması SSCB’nin dağılma sebeplerinden en önemlisidir.¹¹⁷ Bu koşullarda dünyanın jeopolitik yapısı ABD liderliğinde askeri-siyasi anlamda NATO modelinin, ekonomik anlamda kapitalizmin oluşturduğu tek kutuplu bir dünya düzeni arayışına girmiştir.¹¹⁸

SSCB’nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin askeri-siyasi anlamda tek süper gücü olarak ABD kalmış¹¹⁹ ve dolayısıyla

¹¹⁴Soru çok kolay “evet” cevabını sağladığı yönünde eleştiriler vardı.

¹¹⁵Gleason, s. 141.

¹¹⁶Sherbakova, a.g.e, s. 2.

¹¹⁷Sajjad Ali Khan, “The Fall of the Sovyet Union: The Fall of a State or The Fall of an Ideology”, Journal of Political Studies, <http://pu.edu.pk/images/journal/pols/Currentissue-pdf/The%20fall%20of%20Soviet%20Union.pdf>, s. 82, e.t: 15.07.18

¹¹⁸Zuzin, a.g.e, s. 5-6.

¹¹⁹Soğuk Savaş sonrası dönem uluslararası sistemin yapısı tüm dünya uzmanları tarafından çok tartışılmıştır. En yaygınları olarak kimi Soğuk savaş sonrası dönemde ABD liderliğinde tek kutuplu sistemi savunurken kimi çok kutuplu sistemi savunmuştur. Bkz., T. A. Şakleyna, *Rossiya i SŞA v Novom*

uluslararası sistem iki kutuplu sistemden tek kutuplu ya da ekonomik-siyasi anlamda ABD ve diğerlerinin oluşturduğu çok kutuplu sisteme geçiş yapmıştır.¹²⁰ 1990-1991 yılları arasında Körfez Krizi esnasında ABD'nin müdahalesi, George Bush'un liberal ve demokratik değerlere dayalı bir dünya idealine atıfta bulunduğu "Yeni Dünya Düzeni" söylemi, 1992'de Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu (Mu?)" makalesinin¹²¹ yayımlanması ile ABD'nin küresel liderliğinin fikirsel olarak zeminin oluşturulması tek kutuplu sistemi perçinlemiştir. Diğer taraftan, Batılı yazarlar Charles W. Kegley ve Gregory A. Raymond'a göre, ABD bir ekonomik bir güçtür, fakat tek başına bir güç değildir ve iki kutuplu sistemin dağılması aktörler arası çatışma ve düzensizliği meydana getirmiştir.¹²² SSCB'nin dağılması ile uluslararası sistemin yeni bir düzen kazandığı bir gerçektir, zira dünya liderlerinden biri artık yoktu ve tek liderin kaldığı bir sistem uluslararası kamuoyu tarafından ister istemez sorgulanmaya başlamıştır.

2. "YENİ DÜNYA DÜZENİ" SÖYLEMİ VE RUSYA FEDERASYONU OLUŞUM SÜRECİ

1990 yılın başı itibariyle Soğuk Savaş bariz bir şekilde sona ermiş ve uluslararası sistem yeni bir boyut alarak, dünya siyasi haritası yeniden şekillenmiştir. Soğuk Savaş döneminde etkin olan siyasal-ideolojik anlamdaki iki kutuplu sistem sona ermiş ve Batılı bakış açısına göre, "yeni dünya düzeni"¹²³ söylemi altında farklı bir kapitalist piyasa ekonomisi ve ABD liderliğindeki Batı dünyası yeniden yapılandırılmaya başlamıştır.¹²⁴ Zira Rus siyaset bilimcisi, Sergey Rogov'a göre, iki süper devletin birinin haritadan silinmesi uluslararası sistemin değiştiğinin bir simgesidir. Fakat bu "yeni dünya düzeni" değil, tam tersine "yeni dünya düzensizliği"dir. Çünkü SSCB'nin

Mirovom Poryadke (Yeni Dünya Düzeninde Rusya ve ABD), Moskova: İstitut ŞŞA i Kanadi RAN, 2002, s. 48.

¹²⁰Tek kutupluluk kavramı ilk Charles Krauthammer tarafından kullanılmıştır. Bkz., Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, Cilt 70, No.1, (1990-1991).

¹²¹F. Fukuyama, *The End of History?*, *The National Interest*, No.16 (Summer 1989), ss.3-18.

¹²²Bkz., Ch. W. Kegley, G. A. Raymond, *Multipolar Peace? Great Power Politics in the Twenty First Century*, New York, 1994.

¹²³Rus komünist Genadi Zyuganov'a göre, yeni dünya düzeni Batı'nın küresel siyasi, ekonomi ve askeri diktatörlüğünü korumak için tasarladığı bir plandır. Bkz., G. A. Zyuganov, "Rossiya v Borbe Civilizacii" (Rusya Uygarlık Savaşında), *Naş Sovremennik*, No. 10, 1995, s. 102-114. Joseph S. Nye'a göre, ABD'nin yeni dünya düzenine ihtiyacı vardı. Zira ülke ciddi iç problemlerle karşı karşıya idi. Örneğin, net tasarruf oranı, 1970'lerde gayri safi milli hâsılanın yaklaşık %7,5 oranından bugün yaklaşık %4,5'e düşmüştür. Federal bütçe açığı, özel net tasarrufların yaklaşık yarısını tüketiyordu. Eğitim sistemi, bilgi çağındaki bir ekonomide ilerlemeyi sürdürmek için yeterli düzeyde beceri üretmiyordu. Bkz., Joseph S. Nye, "What New World Order?", *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2 (Spring, 1992), s.93-94.

¹²⁴Özer Ertuna, Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme, <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/508/3.pdf>, s. 36, e.t: 22.07.18.

çöküşü ile dünyaya düzen değil Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki ekonomik uçurum, Orta Doğu'daki çatışmalar gibi düzensizlikler meydana gelmiştir.¹²⁵ ABD'nin ileri sürdüğü “yeni dünya düzeni” Fukuyama'nın “Tarihin Sonu (Mu?)” makalesi ile meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Zira Fukuyama yazdığı makalede: “*Üçüncü Dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu hâlâ tarihlerinin çamurlarına...batmış durumdadır ve bu ülkeler, önümüzdeki yıllarda pek çok sürtüşmenin yaşandığı ülkeler olma özelliğini yitirmeyeceklerdir*”¹²⁶ diyerek, ABD'nin ileride atacağı adımları ya öngörmekte ya da tasarlanmış bir stratejiyi öne sürmektedir. Bu bağlamda Rusya doğal olarak ABD tarafından dayatılmaya çalışan “yeni dünya düzen” anlayışını reddetmektedir.

Buna ek olarak, küresel düzen ve hukuk adı altında 1989 yılı Panama, 1990 yılı Irak, 1993-1994 yılları Somali ve 1994 yılı Haiti'de faaliyet gösteren “Batı'nın barışı koruma ve barışı uygulama güçleri” bu bölgelere düzensizlikten başka bir şey getirmemiş ve uygulamada teoriden sapmıştır. Hatta söz konusu “yeni dünya düzeni”nde ABD'nin Panama işgali “yanlış bir bahar” (False Spring) olarak adlandırılırken, Irak'ın Kuveyt işgali daha önce görülmemiş bir uluslararası olay olarak değerlendirilmiştir.¹²⁷ Dolayısıyla “yeni dünya düzeni”, düzen ile beraber düzensizliği, istikrar ile beraber istikrarsızlığı da getirmiştir. Bir taraftan uluslararası entegrasyon ve karşılıklı işbirliği artarken, diğer taraftan yeni tehdit unsurları ortaya çıkmıştır. Örneğin, “yeni dünya düzeni”nde ideoloji mücadelesinin önemi azalmış, Batı ve Doğu rekabeti genel anlamda ortadan kalkmış ve uluslararası işbirliği ve istikrar unsurları artmıştır. Komünizmin Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC, kısaca Çin), Kuzey Kore, Moğolistan, Küba ve Vietnam gibi ülkelerde devam etmesine rağmen SSCB'nin dağılmasıyla siyasal sistem özelliğini kaybetmiş sayılmıştır.¹²⁸ Dolayısıyla Soğuk Savaş sırasında süper güç ideolojik rekabeti yüzünden meydana gelen Doğu-Batı gerginliğinin SSCB'nin dağılması ile azalması, bununla birlikte devletler arası çatışmaların büyük bir azalmayla sonuçlanması ve dünyanın birçok yerindeki savunma bütçelerinin radikal bir şekilde inmesi “yeni dünya düzeni”nin olumlu etkisi olarak düşünülebilir. Soğuk Savaş bitimiyle ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması ve SSCB'nin dağılmasıyla

¹²⁵Bkz. , S. M. Rogov, “Rossiya i SŞA v Mnogopolyarnom Mire” (Rusya ve ABD Çok Kutuplu Dünyada), *SŞA – Ekonomika, Politika, İdeologiya*, No.10, 1992, s. 3-14.

¹²⁶Bkz. Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, 2. Baskı, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, 1999.

¹²⁷Greg McLaughlin, *The War Correspondent, “Reporting the Cold War and the New World Order”*, London: Pluto Press, 2016, s. 179.

¹²⁸Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006, s. 463.

meydana gelen güç boşluğundan dolayı Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel vekâlet savaşları (proxy wars) yer almaya başlamıştır. Savaşa direk olarak dâhil olmadan ve üçüncü bir şahısı silahlandırarak veya destekleyerek yapılan dolaylı müdahaleler olarak tanımlanabilen Soğuk Savaş sonrası dönemde hakim olan veakelet savaşları aktörlerin bölgedeki politik çıkarlarının korunması için daha az maliyetli olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda vekalet savaşlarının örneği çatışmanın sıcak noktası ve büyük güçlerin ilgi ve çıkar alanı olan Orta Doğu bölgesinde yaşanmıştır.

“Yeni dünya düzeni”nde uluslararası sistem askeri-siyasi açıdan ABD liderliğinden kaynaklanan hiyerarşik, ekonomik açıdan çok merkezli bir özelliğe sahiptir. ABD’nin kendi toprağından Afganistan, Irak gibi uzak noktalarda operasyon yürütebilmesi uluslararası sistemin hiyerarşik özelliğinin en bariz örneklerinden biridir. Ekonomik açıdan ABD tek süper güç olmayıp, onun yanında Avrupa Birliği (AB), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (APEC) gibi diğer aktörler de bulunmaktadır. Örneğin, 1990 yılı Körfez Krizi ve 11 Eylül saldırıları sonrası Afganistan ve Irak’a karşı yürütülen operasyonlarda ABD savaş maliyetini diğer güçlerle beraber üstlenmiştir.¹²⁹

“Yeni dünya düzeni”nin diğer özelliği, Soğuk Savaştan galip çıkan kapitalist sistemin genişlemesi ya da etki alanını genişletebilmesidir. Örneğin, ABD Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu, Latin Amerika ve Uzak Doğu bölgelerinde etkisini arttırmış ve hatta Rusya’nın çabalarına rağmen Kafkaslar ve Güney Asya bölgelerinde de nüfuzunu yaymaya başlamıştır. Diğer taraftan NATO Doğu Avrupa’ya doğru genişleme yaşayarak, 1999 yılında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti’ni, 2004 yılında Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovenya, Slovakya, Estonya’yı, 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan’ı, 2017 yılında Karadağ’ı bünyesine katmış ve Rusya’nın sınırlarına yaklaşmıştır. NATO genişleme ile beraber Doğu Bloğu dağıldıktan sonra fonksiyonu açısından değişime uğrayarak kabul ettiği yeni stratejik konsepti bağlamında Avrupa güvenliğini riske eden unsurlar olarak etnik ve dinsel çatışmalar, insan hakları ihlalleri, terörizmin yaygınlaşması, kitle imha silahlarının çoğalmasını kabul etmiştir.¹³⁰

¹²⁹Muzaffer Ercan Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrasında “Yeni Dünya Düzeni”, *Akademik Bakış*, Sayı 17, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, <https://www.akademikbakis.org/eskisite/17/2yenidunya.pdf>, e.t: 22.07.18.

¹³⁰Bkz., Alexander Moens (Ed.), *NATO and European Security: Alliance Politics From the End of the Cold War to the Age of Terrorism*, Westport: Praeger, 2003.

Aynı şekilde Avrupa Topluluğu 1992 yılı Maastricht ve 2007’de Lizbon Antlaşmalarıyla hukuken Avrupa Birliği’ne dönüşerek doğuya doğru genişleme yaşamıştır. 2004 yılında Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 2007 yılında Romanya ve Bulgaristan, 2013 yılında Hırvatistan Avrupa Birliği’ne üye olarak uluslararası sistemle entegre olmuşlardır.¹³¹ Hem NATO hem AB’nin eski Doğu ülkelerini bünyelerine katarak genişlemesi Rusya’nın nüfuz alanını sınırlandırmıştır. Rusya ise Batı’nın doğu genişlemesinden rahatsız olduğunu duyurarak, itirazlarda bulunmasına rağmen gelişmeleri engelleyememiştir. ABD’nin etkisi Rusya’nın arka bahçesi sayılan yakın çevresi Kafkaslar ve Orta Asya’da hissedilmeye başlamasıyla Rus-Amerikan ilişkileri zaman zaman gergin hale gelerek risk unsuru haline gelmiştir.

“Yeni dünya düzeni”nin bir diğer özelliği, Batı üstünlüğü ve küresel kapitalizme karşı uluslararası terörizmin baş göstermesidir. Batı dünyasının terörizmle mücadelesi onların sadece terörizme destek verenlere yaptırım uygulamasıyla ve Irak ile Afganistan örneklerinde olduğu gibi suçlu gördükleri liderleri yönetimden uzaklaştırmakla veya o bölgelerde operasyon düzenlemekle sınırlı kalmış ve terörizm hâlâ günümüzün en büyük tehdidi olarak devam etmektedir.¹³²

“Yeni dünya düzeni”nin bir diğer sonucu gelişen uluslararası işbirliğine rağmen uluslararası sistemin anarşik yapısı devletleri kendi çıkarlarını korumak için bir güç mücadelesinde ve rekabet içinde kalmayı mecbur bırakmaktadır. Söz konusu mecburiyet Irak, Suriye, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlı Karabağ, Gürcistan-Abhaz gibi milletler arası çatışma ve gerginlikleri meydana getirirken, Rusya’nın Ermenistan’ı ve Abhazya’yı desteklemesi gibi dış güçlerin bu çatışmalara müdahil olarak destek vermesi bölgesel sorunu uluslararası boyuta taşımaktadır.¹³³ Zira “yeni dünya düzeni”nin temel kuralı rekabettir ve aktörlerin diğerlerinden daha fazla pay almak için rekabete girmeleri gelişmenin ve kalkınmanın ana kaynağı olarak

¹³¹Bkz., İbrahim S.Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye. Uluslararası Sistemle Ortaklık*, 6. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık, 2014.

¹³²Bkz., Devrim Ertürk, “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1308-9633, Sayı: IV, Kasım 2010.

¹³³Bkz., Muzaffer Ercan Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, No.6, 2006,s.17-30.

tanımlanmaktadır.¹³⁴ Bu bağlamda “yeni dünya düzeni” ideoloji ve blokların savaşını durdursa bile uluslararası sistemin anarşik yapısından kaynaklanan devletlerin davranışlarına herhangi bir düzen getirememiştir. Zira yeni sistemde devletler yaptıkları eylemleri ile “kabul görme mücadelesi”¹³⁵, yani uluslararası itibar sağlama peşindedir. Bu yüzden ABD’nin ileri sürdüğü “yeni dünya düzeni” söylemi aslında SSCB’nin dağılmasından sonraki yeni dönemde kendi eylemlerini meşrulaştırmak için ortaya attığı bir tez olarak sayılabilmektedir.

2.1 RUSYA FEDERASYONU OLUŞUM SÜRECİ VE PROBLEMLERİ

1990-1991 yılları arasında Rusya Federasyonu dâhil tüm SSCB ülkeleri bağımsızlık bildiregelerini kabul ederek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 8 Aralık 1991 tarihinde Minsk şehrinde Belarus, Ukrayna ve Rusya arasında BDT’nin oluşturulmasına ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşma, uluslararası hukuk ve jeopolitik gerçeklik çerçevesinde SSCB’nin sona erdiğini duyurmuştur. Eski SSCB ülkeleri bağımsızlık kazandıkları zamanda var oldukları sınırlarla bağımsız devletler haline gelmiştir. 21 Aralık 1991 yılında Almatı şehrinde Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna, yani yeni bağımsız ülkeler 8 Aralık 1991’de BDT’nin oluşumuna dair anlaşmayı imzalamışlardır.¹³⁶ 25 Aralık 1991’de 2094-1 nolu “Rus Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyetinin devlet isminin değişmesi” yasası kabul edilmiştir. Yasaya göre, Rus Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) Devleti bundan böyle Rusya Federasyonu (Rusya) olarak anılacaktır. Ülke ismi olarak Rusya Federasyonu ve Rusya eşdeğer anlam taşımaktadır (Rusya Federasyonu Anayasası, Madde 1).¹³⁷ Rusya Federasyonu’nun 21 Nisan 1992 tarihli “Rus Sovyet Federasyonu Sosyalist Cumhuriyetinin Anayasasında Yapılan Değişiklikler ve Temel Kanunlara Ekler” yasası, Rusya Federasyonu’nun anayasal sisteminin temellerini

¹³⁴Bkz., Özer Ertuna, *Kapitalizmin Son Direnişi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.

¹³⁵Bkz., İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası İlişkilerde Türkiye. Savaş ve Barış Arasında Dünya*, Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 2012, s. 44.

¹³⁶“Raspad SSSR i Obrazovanie Rossiskoy Federacii” (SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nun Kurulması) <http://xn--80aaaa1bhncclci1cl5c4ep.xn--p1ai/cd4/204/204.html>, e.t: 05.08.18. Anlaşma için, Multilateral Charter of the Coomonwealth of Independent States (with declaration nad decisions), <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31139-English.pdf>, e.t: 05.04.19.

¹³⁷“Konstituciya Rossiskoy Federacii” (Rusya Federasyonu Ana Yasası) <http://www.constitution.ru/>, e.t: 05.08.18

oluşturmuştur. 12 Aralık 1993'te, devletin ana kanunu olan Rusya Federasyonu Anayasası halk oylamasıyla kabul edilmiştir.

Anayasa'ya göre, Rusya Federasyonu hükümeti cumhuriyet yapısına sahip demokratik federal bir devlettir. Devlet Başkanı, Rusya Federasyonu vatandaşları tarafından evrensel, eşit ve doğrudan oy hakkı temelinde seçilmektedir. Rusya Federasyonu'nda devlet gücü yasama, yürütme ve yargı temelinde yürütülmektedir. Yasama organı, Federal Meclis'tir. Rusya Federasyonu Parlamentosu Federasyon Konseyi ve Devlet Duması olmak üzere iki Meclisten oluşmaktadır. Rusya Federasyonu'nda yürütme yetkisi, Hükümet Başkanı, milletvekilleri ve federal bakanlarından oluşan Rusya Federasyonu Hükümeti tarafından, adalet ise sadece mahkeme tarafından yürütülmektedir.¹³⁸

SSCB'nin varisi olan Rusya devlet oluşumu sürecinde ekonomik, siyasi, sosyal ve eğitim gibi birtakım problemler ile karşı karşıya gelmiştir. Özellikle, enflasyon, dış borç ve bütçe açıklarının artması ile SSCB Rusya'yı siyasi, ekonomik ve sosyal kargaşa içinde bırakmıştır.¹³⁹ Diğer sorunlar arasında yasa ve düzen eksikliği, çevre üzerindeki merkezi kontrolün kaybı, Çeçenistan'da çatışmalar, yaygın yolsuzluk, kronik siyasi istikrarsızlık ve ağır mali kriz yer alıyordu. Vladimir Putin başkanlığının başlangıç döneminde, ülkenin dünya GSYİH'deki payı, ABD'nin %21 iken, %1,5 oranına düştüğü görülmüştür.¹⁴⁰

Buna ilaveten, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı Soğuk Savaş'ın sonrası yeni dönemde Rusya'nın jeopolitik konumu ciddi derecede değişmiş ve Rus sınırları 17-18. yüzyıllardaki sınırlarına geri dönmüştür. Yeni oluşan Rusya Federasyonu SSCB topraklarının 4/1 oranını yani 5 milyon km², nüfusunun ise hemen hemen yarısını kaybetmiştir. Baltık ve Karadeniz'de bulunan önemli jeostratejik limanlarını kullanma hakkı kaybolarak söz konusu denizlere sınırlı çıkışı kalmıştır. Ülke uluslararası ulaşım

¹³⁸“Raspad SSSR i Obrazovanie Rossiskoy Federacii” (SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nun Kurulması) <http://xn--80aaaa1bhncclcci1cl5c4ep.xn--p1ai/cd4/204/204.html>, e.t: 05.08.18

¹³⁹Kristi Govella and Vinod K. Aggarwal, “The Fall of Soviet Union and the Resurgence of Russia”, <http://www.kristigovella.com/portfolio/The%20Fall%20of%20the%20Soviet%20Union%20and%20the%20Resurgence%20of%20Russia.pdf>, e.t: 07.04.19.

¹⁴⁰Robert Legvold, “Russia's Unformed Foreign Policy”, Foreign Affairs, 71 (2), 1992, s 1-16. GSYİH verileri için bkz., GDP Based on PPP, Share of World, <https://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD>, e.t: 07.04.19.

yollarından uzaklaşarak, Orta ve Batı Avrupa'ya direk ulaşım yollarını, bir dizi tahıl ve tatil bölgelerini kaybetmiş ve daha kuzey bir devlet haline gelmiştir.

Ayrıca Rusya neredeyse tüm önemli jeopolitik etki alanlarını yitirmiş ve o bölgelerde yeniden jeopolitik yapılanma gerçekleştirmiş, fakat BDT istenilen sonucu vermeyerek hızlı adımlarla dağılma sürecine girmiştir. Bunun dışında Rusya sınırları dışında yaklaşık 25 milyon Rus azınlık haline gelmiştir. Buna ilaveten, Rusya sınırları içinde ve dışında “sıcak noktalar” diye adlandırılan çatışma bölgeleri meydana gelmiştir. SSCB'nin dağılması SSCB döneminde olan milletler arası çatışmayı önlese de, Birliğin dağılmasından sonra Çeçen, Transdinyester, Abhazya ve Güney Osetya gibi yeni çatışma bölgeleri meydana gelmiştir.¹⁴¹ Yeni oluşmaya başlayan Rusya Federasyonu, Tatar, Çeçen, Başkurt, Yakut¹⁴², Krasnoyarsk ve Primorsk gibi diğer bölgelerin de tam bağımsızlık istemesi gibi tehlikeli durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Rusya toprak bütünlüğünü korumak için Tacikistan, Kafkas, Kırım ve Transdinyester bölgesinde varlık göstermenin zorunluluğunu anlamıştır. SSCB'nin resmen yıkılışını ilan eden Belovejsk Anlaşması'ndan sonra Rusya onun güç kaynağı olan devasa topraklarından, Baltık, Hazar ve Karadeniz gibi enerji kaynaklarından, doğal gaz ve petrol boru hatlarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Eskiden tek ülke üzerinden geçen boru hatları şimdi Ukrayna ve Belarus topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. Günümüzde enerjinin Avrupa'ya taşınması esnasında söz konusu transit ülkeler ile zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanarak enerjinin güvenli bir şekilde taşınmasını riske atmaktadır. Devlet yöneticileri, ülkenin yakıt/enerji komplekslerini ve finansal yapılarını ellerinde tutan ülkenin zengin sınıfı olan “oligarşi”¹⁴³ ile mücadele etmeye mecbur olmuştur.

Moskova hariç Kabardey-Balkar, Dağıstan, Karaçay-Çerkez, Kalmuk, Adıgey, Çeçen ve İnguş gibi diğer bölgeler çok az gelişmiş ve işlev dışı kalmışlardır. Örneğin İnguşetya ve Dağıstan bölgelerinde bir iş yerine 197 işsiz denk gelmektedir. Diğer

¹⁴¹Zuzin, s. 5.

¹⁴²İsimler Türk Dili Kurumu'na (TDK) göre adlandırılmıştır.

¹⁴³TDK'ya göre, siyasal gücün birkaç kişilik bir grubun elinde toplandığı yönetim, aristokrasinin daralmış biçimi, takım erkidir. Oligarşi hakkında daha fazla bilgi için, Ahmed Mehdi and Shamil Yenikeyeff, “Governors, Oligarchs, and Siloviki: Oil and Power in Russia”, *Russie.Nei.Visions*. No: 68, February, 2013. Stanislav Markus, “Oligarchs and Corruption in Putin's Russia: Of Sand Castles and Geopolitical Volunteering”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol.18, No: 2, Summer/Fall 2017, s. 26-32. Sergei Guriev and Andrei Rachinsky, “The Role of Oligarchs in Russian Capitalism”, *Journal of Economic Perspectives* 19 (1), December 2015, s. 131-150.

tarafından Yakutistan gibi zengin olan bölge dünya pazarına çıkmak için Rusya'dan ayrı bir statü isterken, Tataristan ve Başkurdistan bölgeleri ulusal devlet bağımsızlığını talep etmişlerdir. Bu durumda Çeçen bölgesi ise Federasyon'dan tamamen ayrılmak istemiştir.¹⁴⁴

Ayrıca askeri açıdan bakıldığında ise, ülkenin tek bir füze savunma sistemi dağılmış, yani tek bir askeri-sanayi kompleksi yok olmuş ve Rusya'nın askeri-deniz donanması Estonya, Letonya, Litvanya, Ukrayna, Gürcistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde bulunan üslerini kaybetmiştir. Buna ek olarak yeni oluşan Rusya, Doğu Avrupa, Asya, Afrika ve Latin Amerika bölgesindeki geleneksel müttefiklerinden muzdarip olmuştur.¹⁴⁵ Böylece Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka reformları ile ülkeyi demokratikleştirme ve ekonomisini geliştirme çabası SSCB'nin, dolayısıyla büyük gücün dağılarak parçalanmasına sebep olmuştur.¹⁴⁶

SSCB'nin dağılması demek, yukarıda da değinildiği gibi Rusya sınırlarının 17-18. yüzyıllardaki sınırlarına geri çekilerek jeopolitik konumunun değişmesi ve bu yüzden toprağının 4/1 oranını, nüfusunun yarısını kaybederek ülkenin her anlamda küçülmesi anlamına gelmektedir. Büyük toprak kaybı Moskova'nın Orta ve Batı Avrupa'ya direk ulaşım yolundan olarak daha kuzey bir ülke konumuna gelmesine sebep olmuştur. Bunlara ilaveten, Baltık ve Karadeniz limanlarını kaybederek uluslararası sulara sınırlı çıkışı kalarak ülkenin askeri ve siyasi, önemli tahıl ve tatil bölgelerini, Hazar ve Karadeniz enerji kaynakları ile doğal gaz ve petrol boru hatlarını kaybederek ekonomik gücünün azalmasına neden olmuştur. Bu yüzden Rusya'nın jeopolitik konumunu, toprağını, nüfusunu, tahıl ve tatil bölgelerini, enerji kaynağını, liman ve eski üslerini, dolayısıyla ekonomik ve siyasi nüfuz alanını kaybetmesi, ülkenin Orta Asya'da bulunan askeri üslerini muhafaza etme ve Doğu Akdeniz bölgesi Suriye'de askeri üs edinme çabasına girme gibi etki ve sonuçlarını beraberinde getirmiştir.

¹⁴⁴“Geopolitika v Sovremennom Mire. Raspad SSSR: Prichiny i Geopoliticheskie Posledstviya” (Yeni Dünyada Jeopolitik. SSCB'nin Dağılması: Sebepler ve Jeopolitik Sonuçlar), <https://libsib.ru/geopolitika/geopolitika-v-sovremennom-mire/raspad-sssr-prichiny-i-geopoliticheskie-posledstviya>, e.t: 01.08.18.

¹⁴⁵“Kak İzmenilis Posle Raspada SSSR Mesto i Rol Rossii v Mire? Kak Eto Vliyalo na Peresmotr ee Vneshney Politiki” (SSCB Dağıldıktan Sonra Rusya'nın Dünyadaki Rolü Nasıl Değişmiştir? Bu Onun Dış Politikasını Nasıl Etkilemiştir?) <http://www.istmira.com/istoriya-rossii-s-drevnejshix-vremen-donashix/374-kak-izmenilis-posle-raspada-sssr-mesto-i-rol.html>, e.t: 01.08.18.

¹⁴⁶Zuzin, s. 5.

Dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, yeni kurulan Rusya Federasyonu hakkında bilgilerini paylaşırken, Rusya'nın ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve yüksek enflasyonu önlemek gibi iki ana kısa vadeli ekonomik görev ile karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Uzun vadede ise piyasanın aşağıdan yukarıya doğru oluşturulmasının gerekli olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Rusya'da cazip bir yatırım ortamı oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Buna ilaveten siyasi ve ekonomik istikrara kavuşmak için, güvenilir bir yasal tabanın, banka, iletişim ve ulaşım sistemleri gibi iş altyapısının oluşturulması, yerel bürokratların eylemlerini kontrol edebilecek sistemin kurulması ve yolsuzluk, suç gibi birkaç problemin çözülmesi gerektiğini bildirmiştir. Yeni oluşan Rusya Federasyonu SSCB döneminde olduğu gibi tekrar güçlü bir devlet haline gelmek için yolsuzluk, işsizlik gibi sosyal problemleri, daha sonra enflasyon ve sermaye gibi ekonomi problemleri ele alarak, siyasi anlamda da yeni reformlar geliştirerek ilerlemesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁷ Zira Rusya'da yoğun bir şekilde yer alan yolsuzluk, suç ve buna benzer problemler iki ülke arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyerek Batı yatırımını ciddi ölçüde engellemiştir. Çünkü Clinton'un dile getirdiği bir dizi problem sadece yabancı yatırımı için değil, aynı zamanda yerli girişimciliğin gelişmesi için de son derece önemlidir. Clinton'un ifade etmiş olduğu problemler doğru bir tespit olmasının yanı sıra, söz konusu problemler Rusya'nın gelişmesini zayıflatmış ve Rus-Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız Rusya daha hızlı bir şekilde sosyo-ekonomik dönüşümlere adım atmıştır. Boris Yeltsin liderliğindeki Rusya, Sovyet devletinin planlı ekonomisini reddetmiş, onun yerine demokratikleşme ve ekonomik liberalizasyon sürecine yönelerek pazar ekonomisine geçişini başlatmıştır. Liberal ekonomik reform programının yazarları yeni hükümetin üyeleri olan Yegor Gaydar¹⁴⁸, Anatoli Çubays¹⁴⁹ ve Aleksandr Şohin tarafından oluşturulmuştur. Onlara göre "parasal" politika, krizden çıkmanın en iyi yoludur. Bu politikaya göre devletin ekonomiyi müdahalesi en minimum seviyede olması gerekiyordu. Bununla birlikte söz

¹⁴⁷Pyotr Gladkov, The US and Russia in the New World Order, https://demokratizatsiya.pub/archives/01-3_Gladkov.PDF, s. 9-10, e.t: 29.07.18.

¹⁴⁸Yegor Gaydar 1993 Ocak ayı istifasına kadar bir yıl boyunca hükümette Başbakan vekili olarak görev almış, fiyat kontrollerinin ve sanayi sübvansiyonlarının hızlı ortadan kaldırılmasını içeren "şok terapi" ekonomik reformun yazarıdır. Bkz., Padma Desai, "Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No.1, Winter 2005, ss. 87-106.

¹⁴⁹Anatoli Çubays, tüm üretim araçlarının devlete ait olduğu ekonomi için çok büyük bir görev olan Rus özelleştirme reformunun mimarisidir. Bkz., Desai, 2005.

konusu politikayı yürütmenin bir dizi tehlikesi bulunmaktaydı. Zira Rusya, ekonomik otokrasiden liberal demokrasiye geçiş sağlayan “şok terapi” programını Uluslararası Para Fonu’nun tavsiyesi üzerine uygulamıştır. Ekonomi “şok terapi” ile onarılmalı ve ona göre kâr getirmeyen işletmeler iflas edilmelidir. Hayatta kalabilecek işletmeler yeniden yapılandırılarak ucuz ve kaliteli ürünlerini piyasaya sürmeliydiler. Fiyatların serbestleştirilmesi (fiyatların idari düzenlemeler tarafından serbest kalması), yüksek düzeyde vergi oluşturulması ve sosyal programların azaltılması ile ekonomik reform başlatılmıştır. Bütün bunlar mali durumu istikrara kavuşturmak, devlet bütçesinin açığını azaltmak ve ülkeyi uluslararası ekonomik ve finansal organizasyonlara dâhil etmek için tasarlanmıştır. Fakat 1992 yılında tüm fiyatlar ve ürünler kontrol dışında kalarak fiyatlar 36 katına yükselmiştir. Nüfusun tüm sermayesi anında değer kaybederek nüfusun çoğunluğu yoksulluk sınırının ötesinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, hükümet Rus toplumunun söz konusu uygulamadan rahatsız olmasından sonra programı rafa kaldırmak zorunda kalmıştır. Bu tür sorunlar, yeni Rusya’nın oluşması için iç politikanın yürütülmesinde ciddi sorunlar yaratmıştır. İç politikada bu sorunlarla uğraşan Rusya, dış politikasını belirleme esnasında da zorluklar yaşamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1991 YILI VE GÜNÜMÜZ RUSYA FEDERASYONU'NUN DIŞ POLİTİKASI

1. BORİS YELTSİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI: ATLANTİZM'DEN PRAGMATİST DIŞ POLİTİKAYA DOĞRU

Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği bağımsız devletlere dağılmış ve 1992 yılı Ocak ayında Boris Yeltsin Rusya Federasyonu'nun ilk Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. SSCB'nin halefi olan Rusya Federasyonu¹⁵⁰, yeni bir dış politika konseptini geliştirme görevi ile karşı karşıya kalmıştır. Yeni dış politika konsepti bağlamında Rusya'nın, SSCB döneminde imzalanan anlaşmalar uyarınca, yükümlülüklerini üstlenerek kendisini dünyaya nükleer bir güç olarak onaylatması, aynı zamanda aktif bir şekilde egemenliğini kurmaya başlayan ve dünya sistemindeki yerlerini arayan eski Sovyet cumhuriyetleriyle bir ilişki sistemini kurması gerekiyordu. Bunlara ek olarak tek kutuplu bir dünyanın koşullarında diğer ülkeler ile ilişkileri esnasında öncelik konularını ortaya koyabilmesi de önem arz ediyordu.¹⁵¹

Rusya Federasyonu dış politikasının oluşum sürecini amaç, öncelik ve yöneten güçler bağlamından üç etaba ayırmak mümkündür. Bu yıllarda dış politika oluşum sürecini, Rus devletinin yeni siyasi sınıfının, baskı gruplarının ve Rusya'nın ilk Cumhurbaşkanı kimliğinin oluşumları ve özellikleri teşkil etmiştir. Siyasi liderlerin, Rus dış politikasının oluşum sürecinin ilk etabı olan ülkenin ekonomik ve siyasi gelişmesini sağlayan stratejik çıkarlar ile dış politikanın amaçlarını belirlemeleri gerekiyordu.¹⁵² Ancak Dışişleri Bakanlığı eski gücünü kaybeden devletin dış politika

¹⁵⁰Uluslararası hukukta “devam eden” kavramı vardır; bir devletin yükümlülüklerini yerine getirmeye devam eden başka bir devlete “devam eden bir devlet” (continuing state) denir. Bu statü, temelde “ardışık”, “halefiyet” (succession) kavramından farklıdır; eğer bir devletin hak ve yükümlülükleri diğer devlete geçerse bu halefiyettir, hak ve yükümlülükler aynı devlet tarafından fakat başka bir isim altında devam ederse buna “devam eden devlet” denir. 21 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu kendini SSCB'nin hak ve yükümlülüklerini devam eden devlet olarak ilan ettikten sonra tüm devletler onun statüsünü onaylamış ve Rusya Federasyonu Birleşmiş Milletler (BM), BM Güvenlik Konseyi ve diğer tüm uluslararası örgütlerdeki üyeliğini korumuştur. Bkz., A. İ. Smirnov, “Konceptiya Vneshney Politiki Rossiskoy Federacii: Sravnitelniy Analiz” (Rusya Federasyonu Dış Politikasının Konsepti: Karşılaştırmalı Analiz), MGİMO, <https://mgimo.ru/library/publications/1007683/>, e.t: 10.02.2019.

¹⁵¹Noemi S. Rabbia, “Russian Foreign Policy During Boris Yeltsin's Administration”, https://www.academia.edu/13896387/Russian_Foreign_Policy_during_Boris_Yeltsins_Administration, e.t: 20.04.19.

¹⁵²Ülkenin dış politika çıkarı demek onun ihtiyaçlarını tespit etmek demektir. Dış politikanın amaçları ve öncelikleri ülkenin ihtiyaçları kadar onun olanakları ve kaynaklarını da dikkate almalıdır. Ayrıca kendi ülke çıkarı dışında müttefiklerinin ve rakiplerinin de çıkarlarını göz önünde bulundurmalıdır. Rusya'nın ulusal çıkarı, ülkenin dış güvenliğini sağlamak ve onun sürdürülebilmesi için uygun dış koşullar oluşturmaktır. SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın dış güvenliğini sağlamak için ekonomik reformun,

stratejisini belirleme ve bu strateji doğrultusunda politika yürütme gibi bazı zorluklarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Rusya artık göz önünde bulundurulması gereken bir ülke konumunda değildi ve diğer ülkeler tarafından büyük bir güç olarak algılanmıyordu. Batı dünyası, Rusya ile savaşı kazanan biri olarak konuşuyordu ve tüm dünyada SSCB'nin Soğuk Savaş'ı kaybettiği algısı mevcuttu. Bu yüzden ilk dönemin reformcuları, önce dış politikanın söz konusu problemlerini çözmek için uğraşmışlardır. Aynı zamanda ABD ile yalnızca bir güç pozisyonundayken konuşmanın mümkün olduğu ve o dönemde Rusya'nın böyle bir gücünün olmadığı gerçeği ile yüzleşmişlerdir.¹⁵³ Yani Rus yöneticilerin ülkenin mevcut konumunu anlamada zorluk çekerken dış politika stratejisini belirlemeleri kolay olmayacağı aşikârdı.

Rus dış politikasında 1990'ların başlangıcı, geçiş dönemi olduğundan zor bir aşama olarak kabul edilmiştir. Zira Moskova'nın dış politikada yeni yön belirlemesi ve içinde bulunduğu durumunu anlaması için zaman gerekiyordu.¹⁵⁴ Rusya Federasyonu, kuruluşunun ilk yıllarında Batı'ya yönelik uzlaşmacı bir yaklaşım benimseyerek¹⁵⁵ “romantizm” olarak adlandırılan Amerikan yanlısı bir politika izlemiş¹⁵⁶ ve hatta Batı

demokratik hukuk devletinin, sivil toplumun oluşması ve Rusya'nın toprak bütünlüğünün korunması gerekiyordu. Ancak ekonomik refah düzeyinde demokratik Rusya, Avrupa ve ABD ile başedebilirdi. Bkz., N.K. Arbatova, *Nacionalnie İnteresy i Vneshnyaya Politika Rossii: Evropeyskoe Napravlenie (1991-1999)* (Rusya'nın Ulusal Çıkarı ve Dış Politikası: Avrupa Yönü), Moskova: Rossiskaya Akademiya Nauk, 2003, s. 14-58.

¹⁵³H. S. Magomedova, “Vneshnyaya Politika Elcina” (Yeltsin'in Dış Politikası), *Simvol Nauki*, 2016, No: 5, ISSN2410-700 X, s. 250.

¹⁵⁴Bkz., Robert H. Donaldson, “Boris Yeltsin's Foreign Policy Legacy”, *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, Vol. 7, Issue 2, 1999.

¹⁵⁵Aslında Yeltsin dönemi dış politika Gorbaçov dönemi dış politikanın devamıdır. “Yeni Düşünce” reformu Batı ile ortaklık ve müttefikliği öngördüğünü varsayarsak, Yeltsin'in Gorbaçov'un politikasını devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Bkz., Tellal Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, No: 3, 2010.

¹⁵⁶Yevgeni Primakov Dışişleri Bakanı olarak yayınladığı “Kavşaklarda Buluşmalar” adlı kitabında “Atlantikçi” dış politikanın doğru bir tanımlamasını yapmıştır: “Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon, Rus Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'dan “yeni Rusya'nın” çıkarlarını açıklamasını istemiştir. Kozirev, “Sayın Başkan, SSCB'nin en büyük problemlerinden biri, ulusal çıkarı çok düşünmek olmuştur ve şimdi insan değerlerine daha fazla önem veriyoruz. Ama eğer ulusal çıkarımızı nasıl tanımlamamız gerektiği hakkında bize söyleyeceğiniz varsa, size çok minnettar olurum.” Y. M. Primakov, *Vstrechi na Perekrestkah* (Kavşakta Buluşmalar), Ekaterinburg: Pirogov, 2004, s. 195. Eski iki politikacının bu diyalogundan, 1990'ların başlarında Rusya'nın dış politika kavramı net olarak tanımlanmadığı görülmüştür. Tarihin bu döneminde yeni uluslararası ilişkiler, daha önce olduğu gibi, çatışma bakış açısıyla değil, Batı demokrasileri ile işbirliği sağlanarak kurulmalıydı. 1990'ların başında Sovyet dış politikasının tasfiyesi başlamış ve daha sonra Rusya'nın dış politikasını yeni ideolojik ilkelerle uyumlu hale getirmek için bir girişimde bulunmuş ve bunun sonucunda Rusya, liberal demokratik reformlar yoluna girmiştir. Bkz., R. G. Pihoi, “Sudba Rossii: Vektor Peremen” (Rusya'nın Kaderi: Değişim Vektörü). *Materyali Mejdunarodnoy Nauchnoy Konferencii* (Uluslararası Konferans Bildirgesi) , Cilt 1, Ekaterinburg-Moskova: Akademicheski Proekt 2007, s.396.

ile stratejik ortaklık ilan etmekle kalmayıp müttefiklik ilişkisi kurmaya çalışmıştır. Bu büyük ölçüde ekonomik etkileşime bağlıydı; zira küresel fonlar ve bankalar yeni Rusya'ya yardım etme kararlarını beyan etmişlerdir¹⁵⁷ ve Rusya iç ekonomik ve politik gelişmesine en elverişli olan ve tehdit edici olmayan bir dış ortam yaratmak istemiştir. Yurt içinde “kalkınma”, “barınma”, yurt dışında ise “riskten kaçınma” ve “engelle(n)me” gibi konulara odaklanılmıştır. Aynı zamanda dış politika çevrelerinde, Moskova'nın artık eski ideolojik müttefiklerine, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki birçok ülke ile eski bağlara ihtiyacı olmadığı ileri sürülüyordu. Bu sebeple Rusya'nın Orta Doğu ve Afrika'ya yönelik dış politikası, SSCB'nin bu bölgelerde gösterdiği faaliyetler ile kıyaslandığında ciddi ölçüde zayıf kalmıştır. Küba, Kuzey Kore, Laos, Vietnam, Irak ve SSCB'nin diğer eski geleneksel müttefikleri ile ilişkiler askıya alınmış ve neredeyse hiç geliştirilmemiştir.¹⁵⁸

Batı yanlısı politika süreci esnasında, ABD ve Rusya Cumhurbaşkanı toplantıları sonucunda onlarca anlaşma imzalanmıştır. Onlardan biri olan 1 Şubat 1992 tarihli Camp David Deklarasyonu¹⁵⁹ adlı iki ülkenin ortak bildirgesinde Soğuk Savaş'ın sona erdiği, Rusya ve ABD'nin artık birbirini potansiyel rakip olarak görmedikleri dile getirilmiştir. 1993 yılında ise iki ülke arasında Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması (START-1) ve daha sonra START-2 anlaşmalarına imza atılmıştır.¹⁶⁰ Ayrıca Rusya, eski Sovyet Bloğunun bazı Müslüman ülkelerde ortaya çıkan terör hareketleri ve Çeçen isyancılar ile olan mücadelesinde ABD'den destek isteme durumunda kalarak, Moskova'nın Atlantikçi/Batı yanlısı politika yürütmesinin diğer bir nedeni olmuştur.

Yeltsin'in dış politikası, demokratik devletler, yani Batı aracılığıyla gerçekleştirilecek olan insan hakların, küresel ekonomik, çevresel ve nükleer güvenliğin

¹⁵⁷Alexei G. Arbatov, “Russia's Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, Vol.18, No.2, (Fall, 1993), s.4.

¹⁵⁸Bkz., B. Lo, *Russian Foreign Policy in Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.

¹⁵⁹İki ülkenin Başkanları Boris Yeltsin ve George Bush tarafından Camp David'de imzalanmıştır. Haziran 1992'de Boris Yeltsin'in ABD'ye resmi ziyareti sırasında Camp David Deklarasyonu'nun ilkeleri, 17 Haziran 1992 tarihli Amerikan-Rus Ortaklığı ve Dostluğu Tüzüğü'nde yer almıştır. Bkz., Camp David Deklarasyonu, <https://ria.ru/20170201/1486793224.html>, 1 Şubat 2017, e.t: 19.12.18.

¹⁶⁰Fakat Yugoslavya ve Bosna Krizlerini sonlandıran 1995 yılı Dayton Anlaşması, 1994 yılı NATO'nun “Barış İçin Ortaklık” programı, devamında NATO'nun Doğu genişlemesi ve 1999 yılı Yugoslavya'nın bombalanması esnasında, Rusya yürüttüğü politikada tamamen etkisiz kalmıştır. 1999 yılının sonuna doğru ABD ve Rusya ilişkileri krize girerek, işbirliği alanları daralarak, karşılıklı güvensizlik ve gerginlik dönemine doğru yönelmiştir. Bkz., V. İ. Korotkevich, *İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003* (Günümüz Rusya'nın Tarihi 1991-2003), İzdatelstvo Sankt Peterburgskogo Universiteta: 2004, s. 43-45.

ve evrensel değerlerin tanıtımına odaklanmıştır. Bu politikaya göre, Rusya, BDT’de lider bir rol üstlenmeyi ve Rusya’da piyasaya yönelik reformların hızını yavaşlatma çabalarından kaçınmayı amaçlamıştır. Bu sebeplerden dolayı Atlantik ve Avrupa ekonomik kurumlarıyla entegrasyon planlarını tehlikeye atmak istememiştir.

Fakat Batı yanlısı politikanın uygulanması sürecinde büyük zorluklar ve çelişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Her şeyden önce, uluslararası ilişkileri ciddi biçimde etkileyen “Çeçen Sorunu” gibi bir iç kriz ortaya çıkmıştır.¹⁶¹ Ayrıca piyasa reformları acı verici halde iken, Rus toplumu içerisinde toplumsal gerginlik, sosyal güçlerin kutuplaşması ve nüfusun çeşitli katmanlarında derin bir hayal kırıklığı artmaya başlamıştır. Hayal kırıklığı Batı ile olan ilişkilerde de sürmüştür, zira onların Rus reformlarına gerçekten yardım etmek isteyip istemedikleri sorgulanmaya başlamıştır. Bu esnada Batı, eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleriyle bağlarını güçlendirmeye başlamış ve bu durum Rusya’nın bir kez daha izole edildiği hissini yaratmıştır.

Rus milliyetçileri arasında da Rus dış politikasının “liberal Batılılaşma” politikası yerine “yakın çevre” politikasına yoğunlaşması gerektiği fikri yaygın olduğu için “Atlantizm” fikri pek takdir görmemiştir. Bu eleştirilerden sonra Rusya’nın dış politikası Atlantikçi tavırdan çıkarak kendi ulusal çıkarı ve pragmatist dış politikanın ön planda olduğu döneme doğru ilerlemeye başlamıştır.¹⁶² Aynı zamanda Rus politikacıların endişesi, Batı ve Orta Avrupa’daki olaylar yüzünden iyice şiddetlenmiştir. Zira eski Sovyet müttefikleri, Rusya’ya karşı şüphe ve güvensizlik duyduklarını ifade ederek NATO ve Avrupa Birliği’ne katılmaya çalışmışlardır. Ayrıca Batı’nın siyasi sahnesinden Almanya Başbakanı Helmut Kohl ve Fransız siyasetçi Francois Mitterand gibi eski Rus müttefikleri bir bir çekilmeye başlamışlardır. Bununla birlikte bu dönemde Rus dış politikasının en büyük eksiği olarak, Rusya’nın Doğu politikası, özellikle ÇHC ve Hindistan’ın öneminin altı çizilmeye başlamıştır. 22 Ekim 1992 tarihinde Yüksek Komite toplantısında konuşan Dışişleri Bakanı Kozırev, “*Rusya Doğu ile Batı arasında kalarak ortaklık alanını daraltmamalı, zira onun ilgi alanı daha*

¹⁶¹Bkz., A. G. Dugin, *Geopolitika Rossii* (Rusya’nın Jeopolitiği), Moskova: Akademicheski Proekt, 2012, s. 366-377.

¹⁶²Indrani Talukdar, “Russia’s Foreign Policy in the Current Period: Continuation or a New Shift?”, *Indian Council of World Affairs*, Issue Brief, 11 June 2013, s. 2-3.

geniştir” ifadesini kullanmıştır.¹⁶³ 1992 yılının sonunda Rus dış politikasının ana vektörü sayılan Batı vektörüne, Doğu vektörü eklenmiş ve Rus diplomasisi Doğu’da kayıp olan konumlarını yeniden canlandırma arzusunun göstermiştir. Bu bağlamda Başkan Yeltsin 1992 yılı Kasım ayında Güney Kore’ye, Aralık ayında ise Çin’e bir ziyarette bulunmuştur. 1990’ların başında ÇHC Rusya’nın en önemli silah alıcısı haline gelmiştir. 1992-1994 yılları arasında ÇHC 1,7 milyar değerinde silah satın alarak Rusya’nın silah satışının %26 oranını oluşturmuştur.¹⁶⁴ 26 Nisan 1996 yılında Şanghay’da Rusya, Çin, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan ülkeleri bir araya getirilerek, sınır bölgesinde askeri alanda güven artırıcı önlemler hakkında bir anlaşmaya imza atılarak “Şanghay Beşlisi” oluşturulmuştur. Böylece 2000 yılında kurulacak olan uluslararası Şanghay İşbirliği Örgütü’nün (ŞİÖ) temeli atılmış sayılmıştır. 1997 senesinde Hindistan, Çin, Japonya, İsrail, Suriye ve Vietnam ile çeşitli düzeylerde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilerek, ekonomik ve kültürel işbirliği anlaşmalarına imza atılmıştır. Uzun bir aradan sonra Uruguay ve Küba gibi Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerde ilerleme kaydedilmiştir.

Doğudaki faaliyetlerin yeniden başlamasından kısa bir süre sonra, Rus diplomasisi bakışlarını önce kuzeye, sonra da güneye çevirmeye başlamıştır. Ocak 1993 senesinde Rusya, Norveç, İsveç ve Finlandiya başlıca görevi ekonomi, çevre koruma, madencilik, altyapı ve yerli halkın haklarının korunması konularında işbirliğini koordine etmek olan Barents (Euro-Arctic) Bölgesi’ni kurmuşlardır.¹⁶⁵ Burada Rusya’nın yavaş yavaş atlantizm politikasından uzaklaşarak diğer bölgelere yönelen adımları hissedilmeye başlamıştır.

Geleneksel Rus politikasına¹⁶⁶ ters düşen Yeltsin’in Orta Doğu politikası, ABD’den alınan ekonomik yardım ve siyasal destekten dolayı tamamen etkisiz kalmıştır. Örneğin, 1990 yılında Kuveyt’in işgali sürecinde BM Güvenlik Konseyi’nde

¹⁶³Konuşma metni için bkz., Volna Skandalov Zahlestivaet Rossiski Parlament (Skandal Rus Parlamentosunu Ele Geçirdi), *İzvestiya*, 22 Ekim, 1992, No: 233 (23807).

¹⁶⁴Gilbert Archar, *Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya*, Tarık Ali (der.), Evrenin Efendileri, İstanbul: Om Yayınevi, (Çev. Yavuz Alogan), 2001, s. 192. 2017 yılında ÇHC, Hindistan ve Mısır’dan sonra Rusya’nın en büyük üçüncü silah alıcısı konumuna gelmiştir. Bkz., Daniel Brown, The Top 10 Countries that Bought Russia’s Most Powerful Weapons, 6 Ekim 2018, <https://www.businessinsider.com/russia-weapons-sales-top-countries-2018-4#4-algeria-7>, e.t: 25.05.19.

¹⁶⁵Barents Region, <https://barents.no/ru/o-sekretariate/barenc-region>, e.t: 19.12.18.

¹⁶⁶Tarih boyunca Ruslar açık ve sıcak denizlere inmek ve toprağını genişletmek istemiştir. Geleneksel politikanın temel amacı ise genişleme ve yayılmadır.

ABD'ye destek olmuş ve Irak'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımlara katılmıştır. İran ise Rusya'nın bölgedeki önemli bir ticari ortağı olmuş ve 1990'ların sonunda Rusya'nın en büyük üçüncü silah alıcısı haline gelmiştir.¹⁶⁷

Haziran 1995 tarihinde yapılan Kozirev'in İran, Yeltsin'in Yunanistan ziyareti ve ayrıca Rus-Türk istikametinde görülen bir miktar ilerleme, dış politikanın güney spektrumuna da dikkat edildiğini göstermiştir. Böylece Rusya'nın dış politika doktrininde batı, güçlenen doğu, kuzey ve güney gibi bütün yönler belirlenmiştir. Ancak bu aşamada dış politikada belirlenen amaç ve görevler, tümüyle gerçekçi olamamıştır. 1994 yılında başlayan Çeçenistan savaşı, Rusya'nın uluslararası imajına ciddi bir darbe vurmuş ve bu durumdan dolayı Moskova Batı'nın ekonomik yaptırımlarına maruz kalmıştır. 1990'ların ortasında, Yeltsin'in sağlık sorunu dış politikayı etkileyen diğer bir faktör olmuştur.¹⁶⁸ Zira Yeltsin uluslararası faaliyetleri yürütürken seçilmiş liderler aracılığıyla kişisel ilişkiler yürüterek, dış politikada sınırlı kalmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple Rusya yabancı ülkelerde meydana gelen tüm diplomatik cephelerde etkisiz veya pasif bir politika izlemiştir. Bu durum ABD ve diğer NATO ülkelerinin Yugoslavya baskısında daha net bir biçimde görülmüştür. 8 Eylül 1995 tarihinde düzenlenen basın toplantısında Yeltsin, ilk defa, başta Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın ve onun Başkanı Kozirev'in çalışmasından memnun olmadığını açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda konuşan Başkan Yeltsin şunları söylemiş:

“Ne yazık ki, Rus dış politikasında pek çok doğaçlama, tutarsızlık, çelişki, hata ve yanlış hesaplamalar vardır. Sorun şu ki Dışişleri Bakanlığı olayları sadece izliyor ve onları çok nadir öngörüyor. Yeterli bilgi, analiz ve en önemlisi eylem yoktur. Düşünürler, analistler ve uygulayıcılar nereye gittiler? Yoksa bunların hepsi yeni koşullarda yetersiz mi kaldılar? Rahatsız eden şey nedir? Rusya, Batı'da artık “evet” diyen bir devlet olarak algılanıyor; bu durum, bazen başkalarının ona karşı yükümlülüklerini yerine getirmediğini görmeyen, hatta hakaretleri sessizce dinleyen bir devlet haline gelmiştir.”¹⁶⁹

¹⁶⁷N. Mark Katz, “Losing Balance: Russian Foreign Policy toward Iraq and Iran”, *Current History*, Cilt 102, No: 666, 2003, s. 343.

¹⁶⁸Bilgilere göre Boris Yeltsin'in ciddi kalp hastalığı vardı ve beş kere kalp krizi geçirmiştir. 1995 yılından itibaren sağlık durumu kötüleşmeye başlamıştır. “Ot Lenina Do Putina Chem i Kak Boleli Rossisskie Lidery” (Lenin'den Putin'e: Rus Liderlerin Hastalıkları), https://www.bbc.com/russian/russia/2012/11/121101_sick_russian_leaders, 1 Kasım 2012, e.t: 19.12.18.

¹⁶⁹A. S. Barsenkov, A. İ. Vdovin, “İstroriya Rossii 1917-2007” (Rusya'nın Tarihi 197-2007), Moskova: Aspekt Press, 2008, s. 725.

Yeltsin'in sözleri gerçeklerle doluydu ve gerçekten yeni Rusya gündemi belirleme yeteneğini kaybeden bir aktördü ve SSCB'ye nazaran çok daha zayıf bir konumdaydı. Zira Rus politikacılar uluslararası arenada gerçekleşen olayları öngöremiyorlardı ve önlem alamıyorlardı. Dolayısıyla Rusya, gelişen olayları sadece izlemekle yetiniyordu. Zira SSCB dağıldıktan sonra uluslararası sistem değişmiştir ve belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan Rusya ideolojisini, nüfus ve toprağının büyük kısmını kaybetmiş, ayrıca ülke ekonomik ve toplumsal bunlığa girdiği için siyasi liderler dünyada gelişen olaylara ayak uyduramamışlardır ve politikalarına yön vermede zorlanmışlardır. İç problemler ile uğraşan Rusya dış politikada bu sebeplerden dolayı zayıf kalmıştır. Bu olayın ardından Ocak 1996 tarihinde Kozirev görevinden alınmış ve Dışişleri Bakanlığı'na Primakov'un gelişi ile dış politikada bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, Rusya uluslararası alanda ulusal çıkarını daha iyi bir şekilde savunmaya başlamıştır. Tecrübeli politikacı, eski dış istihbarat şefi Primakov, görevinin ilk aylarından itibaren uluslararası arenadaki faaliyetlerinin önceliklerini açıkça ortaya koymayı başarmıştır. Yeni jeopolitik dönemde, lider ülke pozisyonundan her yönden aktif bir dış politika yürüterek, 1998 yılında üye olduğu G8'deki¹⁷⁰ (gelişmiş 8 ülke: Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD ve Rusya) Rusya'nın konumunu güçlendirmiş ve çok taraflı bir dış politika izleme amacını gütmüştür. Batı ile olabilecek anlaşmazlıklara rağmen Rusya'nın ulusal çıkarlarını savunmuştur. Bu ulusal çıkarlar Rusya'nın yeni dış politika hedefleri ve ilkeleri adı altında toplanmıştır. Primakov'un diğer bir dış politika ilkesi, Batı ile çatışmaya girmeden, işbirliği çerçevesinde, ABD liderliğinde olan tek kutuplu sistemi değil, Rusya'nın ulusal çıkarını korumak için daha fazla manevraya sahip olabileceği çok kutuplu sistemi desteklemek olmuştur. Dış politika ilkeleri nezdinde Rusya'nın Doğu ülkeleri ve yakın çevresine yönelik dış politika faaliyetleri artmış ve dış ekonomik ilişkilerin önemli kaynağı haline gelmiştir.¹⁷¹

Primakov'un dış politika çizgisi onun halefi İgor İvanov döneminde de devam etmiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı'nda, çok kutuplu bir dünya fikri, tek kutuplu Amerikan hâkimiyetinin antitezi olarak düşünüldüğü esnada, NATO'nun 1999 yılındaki

¹⁷⁰2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinden sonra ülke gruptan çıkarılmıştır.

¹⁷¹Bkz., F. Stephen Larrabee, Theodore W. Karasik, *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*, Rand Corporation: 1997.

Yugoslavya'daki eylemleri, uluslararası kurumların rolünü zayıflatmakla tehdit etmiştir. Rusya, Sovyet döneminde aktif olduğu bölgelerde dış politikasını tekrar yoğunlaştırma arzusunu ortaya koymuştur. Rusya'nın eski "idealist/atlantist" dış politikadan Batı ile daha dengeli olan "pragmatik" dış politikaya geçişi, Batı ülkelerinde Rusya'nın emperyal emellerine geri döndüğü düşüncesine neden olmuş ve Rus karşıtı fikirler yoğunlaşmaya başlamıştır. Aynı şekilde Rus kamuoyunda da durum değişmeye başlamış ve anti-Amerikancılık yeniden nüfusun farklı kesimlerinde görülmeye başlamıştır. 1990'ların sonunda Rusya'nın dış politikası ülkenin ulusal çıkarları ve önceliklerini dikkate alarak daha net bir tavır aldığı bir dönem olarak nitelendirilebilir.

Bu nedenle, kronolojik olarak, 1990'larda Rusya'nın dış politikası kabaca iki döneme – A. Kozirev¹⁷² ismiyle ilişkili "1990-1996 arası romantik dönem", Y. Primakov¹⁷³ (1996-1998) ve I. İvanov (1998-2004) ile ilişkili "pragmatik dönem" – ayrılabilir. ¹⁷⁴

Özetleyecek olursak, Rus dış politikasında Yeltsin dönemi zor ve çelişkili bir devirdir. Başlangıçta umut ve iyimserlik dolu politika sonunda birçok insan için hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. "Kremlin Oyunları", oligarşinin etkisi, finans piramitleri, yolsuzluk ve yükselen suç 1990'ların karakteristik özellikleri olarak tarihte kalmıştır. ¹⁷⁵ Yeltsin'in dış politikası son derece karmaşıktı ve bu durum öncelikle ülkedeki iç siyasi durumun istikrarsızlığından kaynaklanmıştır. Zira hükümet öncelikle ülke ekonomisini istikrara kavuşturmak ve sosyal alanı geliştirmek gibi problemler ile uğraşmak zorunda kaldığından dış politika ikinci plana itilmiştir. Rusya demokratik fikirlerin uygulanması

¹⁷²Uluslararası ekonomik ilişkilerin jeopolitik ve stratejik yönlerini ihmal edip, onun yerine ekonomik determinizm ve evrensel demokratik değerlere önem veren Batı yanlısı politika izlemiştir. Kozirev'e başlıca destek Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ve Yeltsin'in bakanlar kabinesindeki Gennady Burglasis, Yegor Gaydar ve Mihail Poltoranin gibi kabine ortaklarından gelmiştir. Bu yetkililer, dış politika ve güvenlik konularında daha önce hiçbir deneyime sahip değildi; Çoğunlukla dış ekonomik ilişkiler ve Rus iç işleri ile ilgilenmişlerdir. Bkz., Arbatov, s. 6-7. Rusya'nın ilk Dışişleri Bakanı (1990-96) Andrey Kozirev Rusya'yı "normal büyük güç" olarak görmüş ve Rusya'nın çıkarlarını "çatışmaya değil işbirliğine dayanarak" sağlayacağını vurgulamıştır. Kozirev, Rusya'nın "diğer ülkelerle ilişkilerin normalleşmesi ve onlarla normal ilişkiler kurması" gerektiğine dikkat çekmiştir. Bkz., A. V. Kozirev, Vneshnyaya Politika Preobrazhayushcheysya Rossii (Yeni Oluşan Rusya'nın Dış Politikası), *Voprosy İstorii*, no. 1, 1994, s. 3.

¹⁷³Primakov Ocak 1996 yılında Dışişleri Bakanı, Eylül 1998 yılında Başbakan olarak görev yapmış ve Mayıs 1999 yılında ise görevinden alınmıştır.

¹⁷⁴Fakat V. İ. Mihaylenko'ya göre Yeltsin dönemi dış politikayı "Kozirev" ve "Primakov" dönemi diye ayırmaya gerek yoktur, zira hem SSCB'de hem Rusya'da Dışişleri Bakanlıkları ve onun yöneticileri ülkenin dış politikasını yönetmekte aktif olmamışlardır. Bkz., Pihoi, s. 408.

¹⁷⁵Magomedova, s. 251.

için giderek daha fazla borç almış ve Batı dünyasına bağımlı hale gelmiştir. Zira yabancı yatırımcılar Rus ekonomisine paralarını yatırım yapmaya çalışmamışlardır. Bu durum Rusya'nın ekonomisinin gelişmesini zayıflatmış ve dışa bağımlılığını arttırarak, uluslararası diplomaside pasif kalmasına sebep olmuştur.

Günümüzde araştırmacılar Yeltsin'in dış politikası ile ilgili tek bir fikre sahip değillerdir. Liberal düşünürler Yeltsin'in komünist akıma intikam izni vermediğini ve demokratik değişikliklerin geri dönüşümsüzlüğünü sağladığını ileri sürmektedir. Fakat belirtilen birçok değişiklik devlet yetkilileri ve reformlar sayesinde gerçekleştiğini unutmamak lazımdır. Diğer taraftan, eski sosyalist değerlere bağlı kalan Yeltsin'in rakipleri, onun sadece SSCB'yi yıkmakla kalmayıp, aynı zamanda reformları ile ülkeyi ekonomik krize ve halkı yoksulluğa sürüklediğini dile getirmektedirler. Batı'ya göre, Yeltsin'in 1990'lı yıllarda uluslararası ilişkilerde oynadığı rol takdir edici, zira Rusya'nın daha fazla dağılmasını engellemiş ve toplumu iç savaştan korumuştur.¹⁷⁶ Diğer bir gruba göre, Yeltsin'in Rusya'ya en büyük katkısı, tam zamanında tarih sahnesinden çekilmesi ve arkasından Putin'i halef olarak göstermesidir. Ne olursa olsun, Yeltsin büyük toprağını, kalabalık nüfusunu ve eski gücünü kaybeden yeni ülkenin ilk Cumhurbaşkanı idi ve çok fazla düşünecek ve doğru bir politika geliştirecek bir zamanı yoktu. Dolayısıyla, yeni kurulan ülkenin yeni problemleri ile yüz yüze kalmış ve reformlar geliştirerek ülkeyi daha iyi bir duruma getirmeye çalışmıştır. Rusya'yı kısa zaman içerisinde ayağa kaldırarak tekrar lider bir pozisyona yükseltmezse bile, hala birçok milletten oluşan karışık ülkeyi bir arada tutmayı başarmış, özellikle Çeçen krizi esnasında Atlantikçilere uymayıp Çeçenler ile anlaşma imzalamak yerine krizi bastırarak ülkesinin bütünlüğünü koruyabilmiştir. Neticede 2003 yılı Anayasası'na göre, Çeçenistan, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak ilan edilerek, Cumhurbaşkanlığına Ramzan Kadirov getirilmiştir. Bu kazanım elde edilirken ilk Çeçen Savaşı sırasında 30.000 Çeçen, 5.000 Rus askeri hayatını kaybetmiş, Rus ekonomisi 5,5 milyar dolar zarara uğrayarak 1998 yılındaki ekonomik krize sebep olmuştur.¹⁷⁷ İkinci Çeçen Savaşı sırasında yaklaşık 30.000 sivil, 3.500 Çeçen savaşçı ve 4.500 Rus askeri hayatını yitirmiştir. Bunlara ilaveten Çeçenistan'ın Başkenti, Grozni her defasında

¹⁷⁶ Boris Yeltsin, <https://www.history.com/topics/russia/boris-yeltsin>, 9 November 2009, e.t: 20.04.19.

¹⁷⁷ Emil Pain, The Chechen War: The Information Component, Military Review, July-August, 2000, [file:///C:/Users/pc/Downloads/2000-07-01%20The%20Second%20Chechen%20War-The%20Information%20Component%20\(Love\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/2000-07-01%20The%20Second%20Chechen%20War-The%20Information%20Component%20(Love).pdf), e.t: 15.12.19.

tahribatlar yaşayarak, tekrar inşa edilmek zorunda kalmıştır. Bu esnada yüz binlerce halk göç etmek zorunda kalarak mülteci durumuna düşmüştür.¹⁷⁸ 1999 yılında ikinci Çeçen-Dağıstan ayaklanmasında durumun ciddiyetine vararak Devlet Güvenlik Komitesi (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti, KGB) çalışanı Vladimir Putin’i Başbakan olarak tayin etmiş ve Rusya Devlet Başkanı halefi olarak göstermekten çekinmemiştir.

1.1 RUSYA FEDERASYONU’NUN İLK DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ: İLKELERİ VE EKSİK YANLARI

Rusya Federasyonu ilk kurulduğu tarihlerde ülkenin bir dış politika doktrini bile yoktu. Bu yüzden de ilk yıllarda uygulanan dış politikaya gereken profesyonelliği gösteremediği için “romantizm” adı verilerek, Batı ile daha yakın ilişki kurduğu için “idealist/batıcılık/atlantikçilik” gibi dış politika tanımlamaları kullanılmıştır. Dış politika konsepti ile beraber ülkenin dış politika görevleri de belirlenmemiştir. Bu sebeplerden dolayı yeni Rusya’nın dış politikası Cumhurbaşkanı Yeltsin ve onun yakınları Devlet Sekreteri Gennady Burbulis, Dışişleri Bakanı Andrey Kozırev ve hükümet Başkanı Yegor Gaydar’ın konuşmaları, fikir ve bildirimlerinden ibaret olmuştur.¹⁷⁹

Örneğin, 31 Ocak 1992 yılında BM Güvenlik Konseyi’nde konuşan Yeltsin, ABD ve diğer Avrupa devletlerini sadece ortakları değil, müttefikleri olarak gördüklerini ve Batı ile “demokratik hakların ve bireylerin özgürlüklerinin önceliği, yasallık ve ahlak kurallarını” paylaştığını dile getirmiştir.¹⁸⁰ Rus yönetiminde Rusya’nın demokratik bir ülke olduğu, Batı ile aynı değerleri paylaştığı ve sadece eşit bir ortak

¹⁷⁸İtogi Vtoroy Chechenskoy Voyni (İkinci Çeçen Savaşı’nın Sonuçları), https://spravochnik.ru/istoriya_rossii/itogi_vtoroy_chechenskoy_voyni/, e.t: 14.12.19

¹⁷⁹1990’lı yıllarda Rus devleti başkanlık yönetim biçimi ile yönetilmeye başlamış ve dış politika süreci Cumhurbaşkanı ve onun yakın çevresine bağlıydı. Dış politika yasa olarak hiç tasarlanmadığından dolayı ülkenin karar alma mekanizması net değildi. Ancak 1996 yılı Cumhurbaşkanı bildirisi ile karar alma süreci Dışişleri Bakanlığı’na (DİB) ait olmuştur. Fakat pratikte Cumhurbaşkanı’nın dış politikası DİB’den daha ağır basıyordu ve DİB bazen Cumhurbaşkanı’nın aldığı kararı sadece onaylamakla yetiniyordu. Bkz, T. A. Şaklein, A. N. Panov, A. S. Bulatov, ed. A. V. Torkunov, *Vneshnyaya Politika Rossii 1991-2016* (Rusya’nın Dış Politikası: 1991-2016), Moskova: MGİMO, 2017,s. 24. F. Stephen Larrabee, Theodore W. Karasik, *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*, National Defense Research Institute, Wahsington: Rand Corporation, 1997.

¹⁸⁰Rech Elcina v Sovete Bezopasnosti (Yeltsin’in Güvenlik Konseyi’ndeki Konuşması) <http://www.yeltsincenter.ru/digest/release/den-za-dnem-31-yanvarya-1992-goda>, 31 Aralık, 1992. e.t: 11.02.2019.

olarak kalmayıp, hatta ABD ve Avrupa'nın müttefiki olarak NATO ve AB'ye üye olabileceği fikirleri bile mevcuttu.

Ancak Nisan 1993 yılına gelindiğinde, ülke kurulduktan iki yıl sonra Cumhurbaşkanı Yeltsin "Rusya Federasyonu Dış Politikasının Temel İlkeleri"¹⁸¹ adlı belgeyi onaylayarak imzalamıştır. Bu belge Rusya'nın dış politikasındaki değişiklikleri göz önüne alarak ülkenin diplomatik yönünün amaç ve görevlerini belirleyen ilk belge olarak sayılmıştır. Söz konusu belge aynı zamanda bugüne kadar süregelen dış politika konseptlerine son vermiştir.¹⁸²

Dış politika konseptinin ana merkezini, Rusya'nın finansal-ekonomi özgürlüğünü kazanması, asırlık tarihi, jeopolitik konumu, askeri gücü ve teknolojisi ile süper güç olarak uluslararası alana dâhil olabilmesi ve özgür, demokratik ülke olarak yeniden inşa edilmesi için olumlu şartlar oluşturma gibi prensipler oluşturmuştur.¹⁸³ Zira sadece finansal-ekonomi anlamda yeterli ve özgür olan Rusya tekrar süper güç olarak uluslararası alana dâhil olabilmesi öngörülmüştür. Bu yüzden ekonomi gibi eksik yanını tespit eden Rusya jeopolitik konumu, askeri gücü ve teknoloji gibi avantajlarını kullanarak ve ekonomi özgürlüğüne kavuşarak uluslararası sistemin süper gücü olmayı amaçlamıştır.

¹⁸¹Bkz., Rusya Federasyonu İlk Dış Politika Konsepti, <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/osnovnyih-polojeniy-kontseptsii-vneshney.html>, 23 Nisan 1993, e.t: 10.02.2019.

¹⁸²SSCB'de iki ana tez dış politikanın merkezini oluşturmuştur. Biri Lenin, diğeri Gorbaçov tezidir. İlk tez, Rusya'da demokrasi inşa etmek için elverişli uluslararası koşulların sağlanması idi. Sovyet Rusya'nın dış politikasının asıl amacı, dış politikada sosyalizmi inşa etmek için dış koşulları oluşturmaya yardım etmektir. İkinci tez, insanlığın hayatta kalması ve onun nükleer savaştan kurtuluşunu oluşturan insani değerleri kapsayan "yeni siyasal düşüncenin" bir ürünüydü. Bkz., Konceptiya Vneshney Politiki Rossiskoy Federacii: Sravnitelniy Analiz (Rusya Federasyonu Dış Politikasının Konsepti: Karşılaştırmalı Analiz), MGİMO, e.t: 10.02.2019. Ülkenin dış politika konseptinin yanı sıra askeri doktrinler de dış politikada önemli bir role sahiptir. Askeri doktrin, ülkenin askeri güvenliğini sağlamak için askeri-siyasi, askeri-stratejik ve askeri-ekonomik temelleri belirlemektedir. 1991 yılına kadar Rusya 1987 yılında kabul edilen SSCB'nin savunmaya yönelik askeri doktrini ile devam etmiştir. SSCB dağıldıktan sonra hükmünü kaybederek 1993 yılında yeni askeri doktrin kabul edilmiştir. Doktrine göre, Rusya'nın muhtemel bir rakibi yoktur ve kendini savunma dışında askeri güç kullanmama zorunluluğu getirilmiştir. Nükleer silahlar bir savaş aracı olarak değil, politik bir caydırıcı olarak değerlendirilmiştir. Askeri yeteneklerle ilgili olarak, "makul yeterlilik" ilkesi benimsenmiş ve potansiyel, mevcut tehditlere uygun bir seviyede tutulmalıdır. Askeri doktrin için bkz., "Voennaya Doktrina RF" (RF'nin Askeri Doktrini), 5 Şubat 2015, <https://ria.ru/20150205/1045964077.html>, e.t: 25.05.19. Buradan da görüldüğü gibi, "güç maksimizasyonu" yerine "makul yeterliliği" benimsemiştir. Ayrıca bu doktrinde NATO'dan hiç söz edilmemiş, yani onu bir tehdit olarak görmüyordu.

¹⁸³Bkz., "Rusya Federasyonu İlk Dış Politika Konsepti", <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/osnovnyih-polojeniy-kontseptsii-vneshney.html>, 23 Nisan 1993, e.t: 10.02.2019.

Rus dış politikası konseptinde ülkenin ulusal çıkarları; siyasi yollarla ülkenin güvenliğini sağlamak, demokratik reformların ilerlemesi için olumlu dış şartları oluşturmak, etkili piyasa ekonomisini kurmak, BDT ülkeleri ile karşılıklı yararlı, eşit ve yeni ilişkiler elde etmek ve diğer ülkelerle stratejik adımlar yürüterek ortak ve müttefik ilişkiler kurmak olarak belirlenmiştir.¹⁸⁴ Fakat konseptte BDT ülkeleri ile bu ilişkilerin nasıl geliştirileceği ve sorunların nasıl çözüleceği hakkında net bir bilgi yer almamıştır, zira SSCB'den ayrılma esnasında Rusya ile eski Sovyet ülkeleri arasında birçok problem meydana gelmiştir. Rusya'nın problemleri çözmek için Belovej Anlaşması ve BDT'nin kurulmasına dair belge dışında net bir stratejisi mevcut değildi. Ayrıca SSCB'nin dağılması uluslararası problemlerin artmasına ve bu problemlerin silah yardımı ile çözümlenmesine neden olmuştur. Silahlı çatışmalar Transdinyester, Dağlı Karabağ, Gürcistan-Abhaziya ve Tacikistan'da meydana gelmiştir. Ayrıca SSCB'nin maddi ve askeri mirasını ülkeler arasında paylaşırken ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır.

Burada Rusya'nın nükleer güç statüsünü koruyabilmesi ve eski Sovyet topraklarında, özellikle Ukrayna'da kalan nükleer başlıkların ülkeye getirilmesi çok önemliydi. Karadeniz donanması ve bulunduğu yerin Moskova ve Kiev arasında paylaşılması iki ülke arasında büyük tartışmalara neden olmuştur.¹⁸⁵

Dış politika konseptinin temel ilkesini, Rusya'nın BDT ve Baltık ülkelerinden oluşan “yakın çevre” ve “uzak çevre” politikaları oluşturmuştur. Eski Sovyet topraklarında kurulan bağımsız yeni ülkeler ile olan çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi Rusya'nın çıkarı olan Rusça konuşan nüfusun insan haklarını korumak olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Rusya “yakın ve uzak çevre” politikaları sürecinde askeri üs edinme, barış gücünün varlığı gibi kendi toprakları dışında yaptığı faaliyetleri “Rusça konuşan halkın insan haklarını koruma adı” altında meşrulaştırarak nüfuz alanını korumaya ve genişletmeye çalışmıştır.

¹⁸⁴Aynı eser

¹⁸⁵1997 yılında Ukrayna ve Rusya arasında Sevastopol askeri-deniz üssünün yıllık 100 milyon dolara 20 yıl süre ile kiralanmasına dair anlaşmaya imza atılarak Rusya Karadeniz'de bir askeri varlığa sahip olmuştur. 2010 yılında sözleşme Kiev'in Rus doğal gazını 10 yıl süre ile %30 indirimli almasına karşın 2017 yılından 2042 yılına kadar uzatılmış, fakat 2014 yılında Kırım'ın Rusya topraklarına geçmesi ile Sevastopol üssü tamamen Rusya'nın hâkimiyeti altına geçmiştir. Bkz. Mihaylo Rizhkin, “Zachem Rossi Nujen Krim?” (Rusya'ya Kırım Ne İçin Lazım?), 2014, <https://commons.com.ua/uk/zachem-rossii-nuzhen-krym/>, e.t: 25.05.19.

BDT çerçevesinde sadece ekonomik ve siyasi entegrasyon süreçlerinin güçlendirilmesi değil, aynı zamanda kolektif güvenlik sistemini kurmak için yönelen askeri-siyasi entegrasyon, Rus dış ve güvenlik politikalarının en önemli alanı olarak ilan edilmiştir. Rusya'nın "uzak dış politikası" bağlamında ülkenin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin yeniden geliştirilmesi uygun görülmüştür. Buradaki amaç Rusya'nın Sovyet döneminden önem arzeden bölgede yeniden etki alanı yaratabilmek olmuştur.

Fakat eski Sovyet ülkelerinin önemi, Rus yönetiminde vurgulanıp dış politika konseptinde yer alsa da ilişkilerin geliştirilmesi için net bir adım atılamamıştır. BDT'nin oturumlarında alınan çoğu ekonomik işbirliği hakkındaki kararların yarısı bile gerçekleşmemiştir. Ayrıca Rus yönetiminde "Rusya'nın zaten ekonomik anlamda zorlandığı ve eski Sovyet ülkelerinin kendi çaresine bakması gerektiği" fikri hâkimdi. Ekonomik anlamda zorda kalan eski Sovyet ülkeleri bu durumda desteğin kaynağını ABD ve Avrupa ülkelerinde aramaya başlamışlardır.

Rus dış politika konseptinin en önemli başlıklarından biri olan Rusya-ABD ilişkilerinin sürdürülebilir gelişmesi için, Moskova Washington ile stratejik bir ortaklık, ileride ise müttefikliği hedeflemiştir. Ayrıca Rus-Amerikan ilişkileri karşılıklı yarar bağlamında geliştirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca dış politika konseptine göre, iki ülke arasındaki işbirliğinin genişlemesi ve ortaklığın geliştirilmesi, Rusya'nın bağımsız rolünü yıpratmamalı, çıkarlarına zarar vermemeli ve öncelikleri titizlikle göz önünde bulundurularak inşa edilmelidir.¹⁸⁶ Fakat konseptte yer alan ilkeler çoğu zaman hayata geçirilmeyip, ilişkiler ABD'nin lehine gelişmiştir. Örneğin, Rusya'nın Batı ile dayanışmasının en belirgin örneği, 1991-1992 yılları Yugoslavya'nın dağılması esnasında görülmüştür. Rusya Yugoslavya topraklarında kurulan bağımsız ülkelerin kurulmasını destekleyerek onları tanımıştır. İki kutuplu dünyayı ileri süren uluslararası ilişkilerin Yalta-Potsdam sistemi, SSCB'nin dağılmasından sonra geçersiz sayılarak, onun yerine ABD liderliğindeki tek kutuplu sistem ABD tarafından savunulmuştur. Bu konsepti hayata geçirmek için, Washington "demokrasiyi genişletme" sloganı adı altında Doğu Avrupa ülkelerinde ve SSCB'nin eski müttefiklerinde varlığını ve etkisini arttırmıştır. Bu durum Rusya'nın Doğu Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerini tehlikeye atmasına rağmen, Moskova ABD'nin söz konusu politikasını ne eleştirmiş ne de

¹⁸⁶ Aynı eser

olumsuz bir tavır sergilemiştir. Neticede söz konusu ülkeler, askeri-siyasi alanda NATO'ya, toplumsal refah, dayanışma, özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve pazar ekonomisi gibi sebeplerden dolayı AB'ye yönelmeye başlamış ve böylece Doğu Avrupa ülkelerinin bu iki kuruma üyelikleri için bir zemin atılmıştır. Bu durumda bir zamanlar ABD'nin güçlü rakibi olan Rusya, Amerika'ya karşı durma yeteneğini kaybetmiş ve itaatkâr küçük ortağa dönmüştür. Ayrıca ABD, Rusya'nın Post-Sovyet ülkelerde kendi potansiyelini ve yetkisini arttırmamasını kontrol altında tutmayı başarmıştır. Buna ilaveten söz konusu dönemde ABD ve Avrupa ülkelerinin Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi eski Sovyet ülkeleri ile ilişki ve bağlantı kurdukları da görülmüştür.

Aynı zamanda Rus dış politikasının öncelikli görevleri dış politika konsepti dışında Cumhurbaşkanının “İç ve Dış Politikanın Temel Yönleri” adlı 24 Şubat 1994 tarihli özel mesajında¹⁸⁷ belirlenmiştir. Mesajda, BDT ülkelerinin önemi dışında, daha güçlü ve demokratik bir Avrupa'nın kurulması, BM'in güçlenmesi, G-7 ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin yeni boyuta taşınması ve NATO'nun doğuya genişlemesine izin vermeme gibi konular yer almıştır. Asya-Pasifik bölgesindeki tüm ülkeler ile özellikle Çin, Japonya ve Hindistan ile istikrarlı ve dengeli bir dış politika yürütmek amaçlanmıştır.¹⁸⁸ Görüldüğü üzere, ilk defa NATO ile işbirliğinden ziyade, NATO'nun doğu genişlemesinden söz edilmiştir.

1993 yılının sonuna doğru ve 1994-1996 arası iyice güçlenen dış politika probleminin özünde Rusya'nın uluslararası arenada hangi politikayı yürütmesi gerektiği değil, dış dünyayı nasıl algıladığı problemi mevcut olmuştur. Rusya'nın eski Sovyet topraklarında tekrar aktif hale gelmesi onun “neo emperial” amaç güttüğünü düşünen eski Sovyet ülkelerinden Baltık ülkeleri'nin “anti Rus” politikasını yürütmeye başlamasına sebep olmuştur. BDT içerisinde bile zaman zaman çelişkiler yaşanmış ve ortakların güvenilirliği sorgulanmaya başlamıştır. Bu dönemde sadece Beyaz Rusya ve Ermenistan Rusya'nın güvenilir müttefikleri olarak sayılmıştır. Bütün bu olumsuzluklar Varşova Paktı ve SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Rusya'nın askeri gücünün azalmasıyla daha da artmıştır.

¹⁸⁷Poslanie Prezidenta Rossiskoy Federacii (Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanının Özel Mesajı), 24 Şubat 1994, <https://yeltsin.ru/archive/paperwork/12590/>, e.t: 11.02.2019.

¹⁸⁸Aynı eser

1990’larda Rusya, BDT ülkeleri ile ekonomik temelli sorunlarla yeterince ilgilenmediğinden dolayı, yeni bağımsızlığını kazanan ve aynı sıkıntıda olan bu ülkeler ekonomik destek için ABD ve Avrupa ülkelerine doğru yönelmeye başladığına değinilmişti. Bu sebepten dolayı söz konusu dönemde ABD bu ülkelerde, özellikle Orta Asya’da çeşitli ekonomik yardım ve projeler ile kendi potansiyelini arttırmayı başarmıştır. ABD’nin aktif, kendisinin zayıf politikalarından dolayı, Baltık ve Doğu Avrupa ülkelerindeki etkisini kaybeden Rusya, şimdi de Orta Asya ülkeleri üzerindeki nüfuzunu kaybederek ABD’ye fırsat vermek istememekte, bu yüzden bölgeye olan ilgisini arttırarak, kurmuş olduğu askeri üslere çok büyük önem vermektedir. Zira 1990’larda Orta Doğu’da da etkisiz ve pasif bir politika izleyen Rusya bölgedeki konumunu kaybetmiştir. Bu yüzden de geçmişte yaşananlardan ders çıkararak, günümüzde söz konusu bölgede aktif bir politika izleyerek ve askeri üs edinerek, eski konumunu yerine getirmek için çaba göstermektedir.

1995 yılı Devlet Duma’sında geçen seçimler sırasında Yeltsin’in yandaşları ve radikal reformcular önemli ölçüde oy kaybetmiştir. Bu esnada anti-Batı akımının ciddi derecede arttığı görülmüştür. Ülkenin dış politikası dâhil siyasi politikasının değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu Dışişleri Bakanlığı’nda Batı politikasına karşı olmayan ama Rus çıkarlarını göz önünde bulunduran Primakov’un, Batı politikasını benimseyen Kozirev’i değiştirmesi ile gerçekleşmeye başlamıştır.¹⁸⁹ Primakov’un inisiyatifi ile ülkenin ulusal çıkarlarına uyan Rusya’nın dış politikasının temelini oluşturmuş ortaya çıkmıştır. Özgür dış politika yürütmede engellerin olmasına rağmen, Rusya Batı ile ortaklığı koruyarak uluslararası problemleri çözme esnasında kendi görüşünü savunmak ve Moskova’nın bakış açısını saydırmak önemli konu olmuştur. ABD liderliğindeki tek kutuplu sistem karşısında çok kutuplu sistemi oluşturmak için bir teori ortaya atılsa bile, pratikte herhangi bir eylem görülmemiştir. Bundan dolayı “ikinci dünya” ülkeleri¹⁹⁰ ile birleşme sürecine başlanmıştır. Böylece Primakov’un öncülüğü ile

¹⁸⁹Bkz., “Chelovek Epoha” (Çağın Adamı), Özel Sayı, Ekim, 2014, <https://interaffairs.ru/i/Primakov.pdf>, e.t: 11.02.2019.

¹⁹⁰Dünya ülkeleri tanımı ilk 1952 yılında Alfred Sauvy tarafından, 1974 yılında Mao Tse Tung tarafından yapılmıştır. Sauvy’ye göre birinci dünya ABD ve onun müttefikleri, ikinci dünya ülkeleri SSCB ve onun müttefikleri, üçüncü dünya ülkeleri ise tarafsız ülkeler olmuştur. Mao’ya göre, birinci dünya ülkeleri ABD ve SSCB, ikinci dünya ülkeleri gelişmekte olan ülkeler, üçüncü dünya ülkeleri ise az gelişmiş ülkeler olarak kabul edilmiştir. Sauvy kapitalizm ve komünizm gibi ideoloji ayırımı yaparken, Mao ulusal güce odaklanmıştır. Fakat Üç Dünya Teorisi sosyologlar tarafından eleştirilerek, “gelişmiş”, “gelişmekte olan” ve “az gelişmiş” ülkeler kavramının kullanılması önerilmiştir. Bkz., Jennifer Althenger, “Social

Rusya, Çin ve Hindistan üçlü ortaklığının temeli atılmıştır. Daha sonra bu ortaklığa Brezilya ve Güney Afrika Cumhuriyeti eklenmiştir. Ayrıca Asya, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi Rusya'nın dünya politikasına geri dönüşünü simgelediği kadar, ABD'nin üstünlüğüne meydan okuması olarak algılanmıştır. Rusya'nın ABD ve Avrupa'nın büyük devletleri ile ilişkilerinde işbirliği ve ortaklık ilkesi korunmuştur. Bu ülkeler ile olan ilişkiler faydacılık ve rasyonel prensiplere dayanmıştır.

Rusya ve NATO arasındaki ilişkilerin zemini Rusya'nın Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne katılması ile 1991 yılında atılmıştır. 1994 yılına gelindiğinde Rusya, Barış İçin Ortaklık programına katılmaya başlamış ve işbirliği 27 Mayıs 1997 tarihinde "NATO-Rusya Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenlik Kurucu Senedinin"¹⁹¹ imzalanması ve Daimi Ortak Konseyi'nin kurulması ile devam etmiştir. İmzalanan belgeye göre, Rusya ve NATO birbirlerini düşman olarak görmüyordu, ayrıca Rusya ve NATO'nun ortak hedefi, önceki çatışma ve rekabetin kalıntılarını aşmak ve karşılıklı güven ve işbirliğini güçlendirmek olarak belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, NATO, askerlerini Rus sınırları boyunca kalıcı olarak konuşlandırmama taahhüdünde bulunmuştur.

Fakat 1994 yılından sonra iç ve dış faktörlerin etkisi ile Rusya'nın Batı ile olan demokratik dayanışması tekrar gözden geçirilmeye başlamıştır. Toplumda ABD ve onun müttefiklerinin Rusya'nın çıkarlarını göz önünde bulundurmadıkları fikri çoğalmaya başlamıştır. Öncelikle NATO'nun genişleme planı, Amerika'nın verdiği sözü tutmadığı şeklinde yargılanarak olumsuz etki yaratmaya başlamıştır. Rusya'nın milliyetçilerden ve komünistlerden oluşan geniş sosyal çevresi 1995 Eylül tarihli NATO'nun Bosna müdahalesinde sadece Batı'yı değil, Yeltsin ve Kozirev'i de bu tür hareketi engelleyemedikleri için eleştirmiştir.

ABD ve onun müttefikleri tarafından Irak ve Libya'ya karşı uygulanan uluslararası yaptırımlara Rusya'nın da eklenmesi ülkenin zaten zor durumda olan

Imperialism and Mao's Three Worlds: Deng Xiaoping's Speech at the UN General Assembly", 1974, <file:///C:/Users/pc/Downloads/9781474252669.0028.pdf>, e.t: 14.12.19. Metinde "ikinci dünya ülkeleri" ABD ve Batı dünyası dışında gelişmekte olan ülkeleri kastetmektedir.

¹⁹¹Belge için bkz., 27 Mayıs 1997, https://www.nato.int/cps/ru/natolive/official_texts_25468.htm, e.t: 25.12.2019.

ekonomisine milyarlarca dolarlık zarar vermiştir.¹⁹² ABD'nin politikasını desteklemek zorunda kalan Rusya, Orta Doğu problemlerinin uzlaşma programlarından devre dışı kalarak stratejik anlamda önemli bölgedeki konumunu kaybetmiştir. Bu da 1993 yılı dış politika konseptinin yeterli seviyede geliştirilmediğini ve eksikler içerdiğini gösteren bir kanıt olmuştur.

Rus dış politikasında yeni döneme geçiş, 1997 yılında Yeltsin'in Rus parlamentosuna sunduğu bildiri ile resmi şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁹³ Bildiride Rusya'nın BDT ülkeleri ile özellikle Rusya-Beyaz Rusya, daha sonra Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan arasındaki entegrasyonunu güçlendirme merkezi öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Zira bu ülkelerde Rusya'nın önemli askeri üsleri bulunmakta olup, Moskova'nın toprakları dışında hareket kabiliyetini arttırmaktadır. Bu bağlamda BDT çerçevesinde çok taraflı diplomasi, iki taraflı ilişkilerin yerine değil tamamlayıcı nitelikte olması gerektiğinin önemi belirlenmiştir. Bildiri, dış politika doktrininin temeli birkaç görevinden oluşmuştur. Bunlara göre, Rusya yeni bir çatışmaya girmeden ulusal çıkarını korumalıdır. Uluslararası alandaki problem ve dış tehditlerle yüzleşirken siyasi temele oturan, iyi düşünülen, uzun vadeli dış politika ve savunma politikası yürütmelidir.¹⁹⁴ Böyle bir tutum NATO'nun doğu genişlemesi ile bağlantılı olmuştur. Rusya, uluslararası ilişkilerin tek merkeze dayanan sistem yerine çok kutuplu sistemin temelini oluşturmak için daima katkıda bulunmak istemiştir. Bu yüzden Rusya büyük güçlerle ilişkilerini eşit seviyede geliştirmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Putin'in Başkan olarak seçildiği 2000 yılına kadar Rus diplomasisi Batı ile ortaklıktan vazgeçmeden kendi ulusal çıkarını korumak olan pragmatist politikasına devam etmiştir. Böylelikle Rus dış politikasının Amerikan ayağı 1990'ların ikinci yarısında iniş-çıkışlarla dolu olmuş, dış politikada yönünü belirlemede zorlanmış ve bu yüzden Kent Üniversitesi Rusya ve Avrupa Siyaseti uzmanı, Richard Sakwa, Rus dış

¹⁹²Bkz., D. V. Strelcova, *Rossiya i Strani Vostoka v Postbipolyarniy Period* (Post Bipolar Dönemde Rusya ve Orta Doğu Ülkeleri), Moskova: Aspekt Press, 2014.

¹⁹³Poslanie Prezidenta Rossii Boris Yeltsina (Rusya Başkanı Boris Yeltsin'in Mesajı), 1997, <http://www.intelros.org/lib/elzin/1997.htm>, e.t: 11.02.2019. Arbatova, s.55.

¹⁹⁴1990'larda savunmacılık ilkesini taşıyan Rus dış politikası 2000'lere gelindiğinde sadece savunmacılıkta kalmamıştır. Özellikle Gürcistan, Ukrayna krizleri ile Birlikte Güney Osetya ve Abhazy'a da nüfuz alanı edinmiş ve Kırım'ı ilhak ederek Karadeniz'e çıkış yolunu garanti altına almıştır.

politikasını ikili (dualizm) ya da belirsiz (neopredelennost) olarak tanımlamıştır.¹⁹⁵ Rusya'nın ilk başlarda dış politika yönünü belirleyememesi ve sürekli iki yön arasında kalarak, belirsiz politika izleme durumu ikili (dualizm) dış politika olarak tanımlanmıştır. Örneğin, Rusya dış politika yönünü belirlerken Batı yada Doğu, dış politikasını tanımlarken revizyonist, statukocu yada neorevizyonist tanımlamaları arasında kalmıştır.

Özetleyecek olursak, 1993 yılı Rus dış politikası konsepti aşağıdaki unsurları içermediğinden dolayı eksik kalmıştır. Örneğin, 1990'lı yılların başında Rus dış politikası konseptinin merkezini “Batı” (Rusya uluslararası arenada Batı'nın seviyesini yakalamaya çalıştı) ve “Post-Sovyet” (yeni boyutta ilişkilerin kurulmasına dikkat edilmiştir) politikası oluşturduğundan, bölgesel ilişkilere dikkat edilmemiş ve diğer önemli uluslararası olaylara önem verilmemiştir. Ayrıca büyük güç olan komşu ÇHC ile nasıl bir ilişki kurulması gerektiği hakkında bir fikir birliği bile olmamıştır. Buna ilaveten Hindistan ile olan ilişkiler siyasi anlamda tamamen dondurulmuştur. Asya-Pasifik bölgesindeki birçok ülke ile ilişkilerin normalleşmesi için gerekli özen gösterilmemiştir. SSCB döneminde ülkenin dış politikasının önemli noktası ve SSCB'nin yetkisi olan Orta Doğu bölgesi tamamen ABD'nin üstünlüğüne bırakılmıştır. Afrika ve Latin Amerika bölgesi yeni Rusya'nın çıkarı için az önem arzeden bölge olarak sayılmış ve hatta bazı ülkelerde diplomatik kuruluşların kapanması veya birkaç ülkenin elçiliklerinin birleştirilmesi bile söz konusu olmuştur.

Özetle, Yeltsin dönemi dış politika konseptinin ana tezi “evrensel çıkarların fonksiyonu/eylemi/rolü dünyanın demokratikleşme sürecine atfedilmelidir” içeriğini taşımıştır. Bu demokratikleşme, 1991'den sonra Rusya'nın da kendisini sınıflandırmaya başladığı, bütün demokratik ülkelerin ortak çabaları temelinde gerçekleştirilebileceğine inanılmıştır. Bu tezden SSCB'de sosyalist ülkelerin ortak tarihi kaderi ve ana çıkarları üzerine bir öğreti olarak yorumlanan Sovyet “sosyalist enternasyonalizm” kavramının modern bir yorumu gibi görünen “demokratik dayanışma” fikri doğmuştur.¹⁹⁶

¹⁹⁵Bkz., R. Sakwa, “Dualizm Vneshey Politiki Rossii” (Rusya Dış Politikasının Dualizmi), <https://cyberleninka.ru/article/n/dualizm-vneshney-politiki-rossii-neorevizionizm-i-bikontinentalizm/viewer>, e.t: 14.12.19.

¹⁹⁶Rusya'nın ilk dış politika konsepti SSCB'nin teorik temellerini almıştır. Sadece kelime ve fikirler değişmiştir. Bütün düşüncüyü değiştirmek yerine Sovyet modelini örnek almak daha kolay olmuştur. SSCB döneminde Lenin ve Grobaçov modeli düşünce/fikir hâkim olmuştur. İlkinde, “Sovyet Rusya'nın

“Demokratik dayanışma”, bütün demokratik ülkelerin birbirlerini ortak çıkarları olan devletler olarak kabul ederek dayanışma içinde hareket edebileceği konusunda çekici bir hipotez sunduğunu varsayıyordu. Fakat Yeltsin’in “demokratik dayanışma” hipotezi pratikte teorideki gibi parlak değildi, zira bu dönemde dış politikada yapılan hatalar ve ikiye bölünmüş politika, ülkenin derin sosyal ve siyasi değişiminden, siyasi ve ekonomik krizlerden kaynaklanmıştır. Bu yüzden 1993 yılında yapılan dış politika konseptinin ilk deneyimi eksiklikler ve hatalar içermiştir.

2. VLADİMİR PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI: “GÜÇ DENGESİ” VE “PRAGMATİST” DIŞ POLİTİKA

1999 yılında Yeltsin’in halefi olarak gösterilen Putin¹⁹⁷ göreve başlar başlamaz tüm dikkatini Çeçen ve Dağıstan’daki savaşa vermiş ve İkinci Çeçen dalgası olarak adlandırılan çatışma başlamıştır. İkinci Çeçen Savaşı’nın¹⁹⁸ başlaması, Putin’in Rusya Federasyonu Başbakanı ve “Yeltsin’in halefi” görevlerini üstlendiği ilk günlere denk

dış politikasının temel amacı, sosyalizmi inşa etmek için dış koşulların oluşumunu teşvik etmek iken, ikincisinde “Rusya’da demokrasinin inşası için elverişli uluslararası koşulların sağlanması” olmuştur. Yeltsin’in yeni düşüncesine göre, evrensel çıkarların rolü, dünyanın demokratikleşmesine atfedilmiştir. Bu demokratikleşmenin, Rusya’nın 1991’den sonra kendisini de eklemeye başladığı tüm demokratik ülkelerin ortak çabaları temelinde gerçekleştirilebileceğine inanılıyordu. Bu görüşe göre, Ruslar tarafından iyi anlaşılabilir eski Sovyet “sosyalist enternasyonalizm” kavramından yeniden düşünen, modern ve doğal görünen, “demokratik dayanışma” fikri doğmuştur. SSCB’de “sosyalist enternasyonalizm”, tarihsel kaderlerin ortaklığı ve sosyalist ülkelerin temel çıkarları doktrini olarak yorumlanırken, benzer şekilde, “demokratik dayanışma”, tüm demokratik ülkelerin (Rusya dâhil) ortak çıkarları olan devletlere yakışır şekilde birbirleriyle hesaplaşarak dayanışma içinde davranacakları bir hipotez olarak gösterilmiştir. Bkz., A. Bogaturov, “Tri Pokoleniya Vneshnepoliticheskikh Doktrin Rossii” (Rus Dış Politika Doktrininin Üç Nesli), *Mejdunarodnie Processi*, Vol.13, No.1 (40), Ocak-Mart 2015.

¹⁹⁷Putin, Ağustos 1999 yılında Başbakan, Ocak 2000 yılından itibaren Başkan görevini yerine getiren, Mayıs 2000 yılında halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı olmuştur. 2004 yılında yapılan seçimlerde oyların %71,3’ünü alarak tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2008 yılında yapılan seçimlerde Putin’in adayı Dmitri Medvedev devlet Başkanı iken, Putin Başbakan olarak görevine devam etmiştir. 2012 ve 2018 yılında yapılan seçimleri de kazanarak Putin 4 defa yönetim başına gelmiştir. Bkz., S. Medvedev, *Peresmotr Nacionalnyh Interesov: Rossiskaya Vneshnaya Politika v Epohu Putina* (Ulusal Çıkarın Tekrar Gözden Geçirilmesi: Putin Dönemi Rus Dış Politikası), *Publikaciya Centra im. Marshalla*, No: 6, Ağustos, 2004. Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s.197.

¹⁹⁸Rusların Kafkaslar üzerinde hâkimiyet kurma isteği 10.yüzyıla kadar gitmekle beraber, ilk Çeçen-Rus karşılaşması 1556 yılında Rusların Astrahan’ı ele geçirmesi ile başlamıştır. Ruslar ile sürekli savaş halinde olan Çeçenler 1859 yılında Rusların kontrolü altına girmişlerdir ve 1920 yılında Kızıl Ordu’nun bölgeye girmesi ile tamamen Sovyetler Birliği’ne bağlanmıştır. 1990’larda SSCB’nin dağılmasıyla Çeçenler de Sovyetlerden ayrılan diğer ülkeler gibi bağımsızlığını ilan etmiş ve Rus birlikler Çeçenistan’dan çekilmiştir. Çeçenistan bağımsızlığını tanımayan ve 1994 yılında Grozni’ye giren Yeltsin, Çeçen milis güçlerine savaş açmıştır. Bu İlk Çeçen Savaşı olarak adlandırılmıştır. İkinci Çeçen Savaşı 1999 yılında Başkan Putin’in Grozni’ya “terörizmi bastırma operasyonu” adı altında “Rusya’nın bütünlüğünü korumak amacıyla” savaş açması ile başlamıştır. Bu savaştan galibiyetle ayrılan Ruslar Çeçenistan’ı Rusya Federasyonu topraklarına katmıştır. Bkz. Pain, July-August, 2000. Oktay F. Tanrisever, “The Battle for Chechnia: Russia Confronts Chechen Secessionism (1989-1999)”, *Metu Studies in Development*, 27 (3-4) 2000, 321-348.

gelmiştir. Putin, Rusya'nın toprak bütünlüğünü korumak için Yeltsin'e nazaran daha sert bir tavır izlemeye başlamıştır. Çeçen topraklarındaki milis güçler ile mücadele Eylül'de başlayıp Şubat ayında son bulmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerin olduğu 2000 yılına gelindiğinde Putin iç kriz haline gelen Çeçen sorununu çözmüş bulunmaktaydı.¹⁹⁹

Ülkenin dış politikasını eline alan Putin'in önceliği dış politikayı rasyonelleştirmek olmuştur. Putin ülkenin çok zayıf konumda olduğunu, fakat uluslararası politikada aktif ve olaylara müdahil bir aktör olmanın önemini erken tespit ederek, Rus dış politikasını tekrar inşa ederken iki amaç edinmiştir. Birincisi, Rusların zayıf ve Kremlin'in izole imajının ortadan kaybolması için Moskova aktif bir dış politika izlemelidir. Diğeri, tartışma konusu olsa dahi, ABD dünyanın tek lideri olduğundan dolayı ABD-Rusya ilişkileri geliştirilmelidir.²⁰⁰ Bu bağlamda Rusya, bir taraftan ABD ile ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan uluslararası politikada aktif rol oynamayı hedef belirlemiştir.

Bu amaçları yerine getirmek için Putin dış politikasında önemli stratejiler yer almıştır. Öncelikle, Putin rakip ideolojiler arasında bir çatışmayı yansıtan Sovyet dönemi dış politika kavramının aksine, güç dengesi yaklaşımına önem vermiştir. Yeltsin'den görevi devraldıktan sonraki konuşmasında Putin, Rusya'da resmi bir devlet ideolojisinin herhangi bir şekilde yenilenmesine karşı olduğunu bildirmiştir.²⁰¹ Putin için sol veya sağ görüş önem arzetmeyip, problem çözme ideolojiden öncelikli konu olmuştur. Fakat ABD'nin üstünlüğü, Rusya'yı Washington'un koalisyon liderliğinin peşinden gelme (bandwagon) zorunluluğunu getirmiştir. Bu yüzden güç dengesi politikasını yürüterek, Putin, yabancı veya dış sorunlarla başa çıkmak için hesaplanmış ve pratik bir yaklaşım benimsemiştir. Yeltsin bile Putin'i tanımlarken "biraz soğuk pragmatist" ifadesini kullanmıştır.²⁰²

¹⁹⁹Dugin, s. 375-377.

²⁰⁰Dale R. Herspring and Peter Rutland, "Putin and Russian Foreign Policy", ed. D. R. Herspring, Putin's Russia: Past Imperfect Future Uncertain, 5th ed., Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2005.

²⁰¹Peter Pomerantsev, Russia's Ideology, 11.12.2014, <https://www.nytimes.com/2014/12/12/opinion/russias-ideology-there-is-no-truth.html>, e.t: 08.09.19

²⁰²Lilia Shevtsova, Book Launch: Gorbachev, Yeltsin, and Putin, 14 Kasım 2014, <https://carnegie.ru/2001/11/14/book-launch-gorbachev-yeltsin-and-putin-event-416>, e.t: 08.09.2019

Ayrıca uluslararası arenada Rusya'yı tekrar süper devlet haline getirmek için "yakın çevre" ve Balkanlar gibi önemli bölgeleri içeren dış politikasını yeniden tasarlamıştır.²⁰³ Öncelikle, Yeltsin döneminden farklı olarak Batı ile ortaklık yerine pragmatist bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu yüzden yeni Batıcılık, aşırı Avrasyacılık ve Rus Milliyetçiliği gibi akımlardan farklı olarak Putin, ılımlı veya pragmatist Avrasyacılık, demokratik devletçilik ve uzlaşmacı jeopolitik gibi akımları benimsemiştir.²⁰⁴ Putin demokratik devletçilik ve pragmatist dış politikayı seçerek ülkesini riske atmadan çok kutuplu uluslararası sistemde diğer devletler ile çıkara dayalı işbirliği kurarak ve güç dengesini sağlayarak, Rusya'yı merkezi bir hale getirmek istemiştir. Ayrıca enerji kontrolünün sağlanması Putin dış politikasının en önemli unsuru haline gelmiştir. Putin'in pragmatist eğilimi, enerji politikaları dışında silah ve teknoloji ihracatı satışlarını arttırarak ekonomiye katkı sağlamak, ülke dışındaki Rus şirketlerin ve Rus vatandaşların faaliyetlerini destekleme esnasında görülmüştür. Zira Putin dönemi Rus dış politikasının temelini pragmatistçilik, ekonomik verimlilik ve ulusal meselelerin önceliği oluşturmuştur.

Putin söylemlerinde "güçlü devlet", "vatanseverlik" ve "toplumsal dayanışma" gibi Rus değerlerini referans alan Avrasyacılık düşüncesinin temel görüşlerini farklı bir biçimde ifade ederek, Rusya'nın Avrasya ülkesi olduğunu bildirmiştir. Putin'in önem verdiği özgürlük, özel mülkiyet, pazar ekonomisi, çok kutuplu dünya hedefi ve yakın çevre gibi dış politik unsurlar, Avrasyacılığın farklı bir boyutunu göstermiştir. Putin Perestroika öncesi ve sonrası ekonomik reformları eleştirerek, Rusya'nın Rusya'ya özgü özgürlük, özel mülkiyet ve pazar ekonomisine dayalı bir politika izlemesi gerektiğini savunmuştur. Bu tür gelişme ve düzenliliğin ancak "güçlü devlet" sayesinde olabileceğini dile getirmiştir. Zira Putin'e göre, ancak güçlü, etkin, demokratik, halkının haklarını ve ekonomik özgürlüklerini savunabilen ve onlara uygun koşul sağlayabilen bir devlet dış meydan okumalara karşılık verebilecektir. Yani Putin ülkesinin ihtiyaç ve gereksinimini doğru tespit ederek, ülkeyi lider konuma getirmek adına adımlarını

²⁰³Putin yakın çevre politikasını tekrar belirleyerek BDT ülkeleri ile daha aktif bir politika yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda Putin BDT ülkelerine yönelik "öncelik" unsuruna dayanan özel strateji uygulayarak, Belarus, Ermenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan ülkeleri ile daha yakın ilişki kurmuş ve bu ülkelerin Moskova'ya bağlılığını arttırmıştır. Azerbaycan, Moldova ve Türkmenistan ile ilişkiler geliştirilmiştir.

²⁰⁴Vügar İmanov, *Avrasyacılık: Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, ss. 275-288.

atmaya başlamıştır. Böylece, iç politikada güçlü bir devlet, dış politikada iç sorunların çözülmesi ile dışarıya odaklanmak gibi amaçlar belirlenmiştir.

Putin'in benimsediği uzlaşmacı jeopolitik eğilimi Rus milliyetçiliği, batıcılık ve Yeni Avrasyacılıktan oluşan ılımlı bir yaklaşımdır. Bu eğilim Rusya'nın tarihsel geçmişi ile mevcut durumu arasındaki dengeyi kurmayı amaçlamaktadır. Bu eğilimi destekleyenler Rus dış politikasının realizm ile pragmatist bir dış politikaya dayanarak, ülkenin imkânlarının küresel olayları etkilemesi için kullanılmasını savunmaktadırlar. Temel amaç, Rusya'yı ve onun uluslararası arenadaki pozisyonunu güçlendirerek ülkenin jeopolitik bağımsızlığını sağlamaktır. Bu eğilimin destekçileri ekonomik yaptırımların uygulanmasına ve Avrupa'nın genişlemesine taviz verilmesine karşı çıkmaktadır. Bu akıma göre Rusya, eski Sovyet dönemindeki lider pozisyonuna ekonomik araçlarını kullanarak gelmesi gerektiği öne sürülmüştür. Ayrıca SSCB'den miras kalan nükleer silahlarını caydırıcı unsur olarak kullanmayı, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını ulusal çıkarlarını koruma doğrultusunda değerlendirmeyi, doğal kaynaklarının ihracatı ve transit geçişi aracılığıyla dış politikada yararlanmayı, askeri üslerini güçlendirmeyi ve Angola, Mısır, Suriye, Küba, Libya ve Irak gibi eski müttefikleri ile ilişki sürdürmeyi planlamıştır.²⁰⁵ Bunlara ek olarak, Putin dış politikasının hedefi olan çok kutuplu sistemi kurarken, Rusya'nın Asya ve Batı ilişkilerine paralel olarak denge kurma bağlamında Çin, Hindistan, Türkiye ve İran ile ilişkileri geliştirmesinin gerektiği savunulmuştur. Türkiye ile ilişkiler enerjinin Batı'ya taşınmasında transit geçiş ve enerji koridoru olanaklarının kullanılması, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesi bağlamında yürütülmesi öngörülmüştür. Asya politikası çerçevesinde ÇHC ve Hindistan ile stratejik, Japonya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri güçlendirmek ve Rusya-ÇHC-Hindistan üçgeni bağlamında Asya kıtasında yeni bir denge kurmayı amaçlamıştır. İlaveten, Yeltsin döneminde zayıf kalan İslam ülkeleri, Güney Doğu Asya, Kuzey Kore ve Vietnam gibi eski müttefikler ile ilişkilerin geliştirilmesi planlanmıştır. Rus-Çin ilişkilerinin geliştirilmesi sonucunda ŞİÖ kurularak, iki ülkenin ilişkileri stratejik ittifaka dönüştürülmüştür. Bu bağlamda

²⁰⁵Uzlaşmacı jeopolitik için bkz., Sergey Rogov, Kontury Novoy Rossiskoy Strategii (Yeni Rus Stratejisinin Şekilleri), *Nezavisimaya Gazeta*, 1998, Sayı 3, s.14-15, Kolosov (der), *Geopoliticheskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost* (Rusya'nın Jeopolitik Durumu: Hayaller ve Gerçekler), s. 36. Nazım Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4, s. 96.

Moskova ve Pekin yönetimlerinin uluslararası politikadaki bölgesel rolü sağlamlaştırılmıştır. Rusya'nın enerji transit olanakları Avrupa ve Asya Pasifik arasında bağlantı kurularak kullanılması, bu bağlamda enerji koridoru vasfının kazanılması ve Hazar denizi petrolünün Batı'ya taşınmasında Moskova'nın ev sahipliği yapması tasarlanmıştır.²⁰⁶

Rus dış politikasına göre, Rusya'nın Batı ile ilişkileri esnasında Avrupa ülkeleri ile birçok alanda bağlantı geliştirilirken, Rusya için tek taraflı bağımlılığa sebep olmayacak bir temas belirlenmesinin gerektiği vurgulanmıştır. Kıta Avrupa'sından Almanya ve Fransa ile özel ilişkilerin geliştirilmesinin altı çizilmiştir. ABD'nin küresel egemenlik çabaları eleştirilerek, çatışmaya dönüşmeden engellenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda Putin ÇHC, İran, Irak, Hindistan, Suriye, Kuzey Kore, Vietnam ve ABD'nin "arka bahçesi" olarak görülen Latin Amerika ülkeleri ile yakın temas kurarak, ABD karşıtı jeopolitik eksen yaratmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Georgetown Üniversitesi profesörü, Avrasya, Rusya ve Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi direktörü, Angela Stent'e göre, Rusya tous azimutların (Rusya'nın Belarus ve Özbekistan ile müttefiklikler var, ancak sınırlı bir şekilde) peşinden koşarak ve çok taraflı politika izleyerek müttefiksiz kalmaktadır.²⁰⁷ Yani Stent, Rusya çok taraflı politika benimseyerek ve belirli bir devlet ile müttefik peşinde koşarken müttefiksiz kalabileceğini yorumlamaktadır.

Putin'in yönetime gelmesi ile Yeltsin döneminin ilk yıllarında damgasını vuran Batı ile ilişkilerin etkisi önemli ölçüde azalmış, fakat bu Batı ile ilişkilerin tamamen kesildiği veya Batı karşıtı bir politika izlediğini göstermemektedir. 11 Eylül olaylarına kadar Putin liderliğindeki Moskova yönetimi Avrupa ağırlıklı bir Batı politikası izlemiş, fakat 11 Eylül sonrası ABD ile yakınlaşma süreci görülmüştür. Avrasyacıların tepkilerine rağmen Washington yönetiminin terör karşıtı kampanyasının destekçisi olduğunu ilan etmiştir. Bu bağlamda Rusya sembolik olarak Soğuk Savaş yıllarından kalan Küba'daki Lourdes ve Vietnam'daki Cam Ranh Bay askeri üslerini kapatma kararını almıştır. Terörizmle mücadele bağlamında Rusya ve ABD arasında sıkı temas kurulması, Afganistan operasyonu sırasında insani yardım taşıyan uçaklar ile ilgili ek

²⁰⁶Cafersoy, s. 97.

²⁰⁷ Angela E. Stent, "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.60, No.6, Powernad Policy in Puti's Russia (August, 2008), s. 1090.

kararların alınması ve Rusya'nın ilgili bölgelerde gerçekleştirilecek arama-kurtarma operasyonuna katılmaya hazır olması gibi kararlar alınmıştır. Ayrıca Rusya bölge ile ilgili önemli istihbarat bilgilerini ABD ile paylaşarak, bir dağ tümenini Tacikistan'a göndermiş, bunlara ek olarak Özbekistan ve Kırgızistan'daki askeri üslerini²⁰⁸, Kazakistan'ın demir ve hava yollarını ABD kullanımına açmıştır.

Putin ABD'ye verdiği destek karşılığında, Amerikan şirketlerinin enerji alanında Rusya'ya yaptığı yatırımları arttırmasını istemiştir. Ayrıca NATO'nun genişlemesi ve operasyonları hakkında söz sahibi olma talebinde bulunmuştur. Bunlara ek olarak, Putin Orta Asya'da etkisi hissedilmeye başlayan Çin'i bölgede ABD'nin varlığı ile dengelemeyi hedeflemiştir. Böylece Putin yönetimi, bölgede ABD ile Çin'i, Çin ile ABD'yi dengeleyerek "güç dengesi" politikasını hayata geçirmeyi planlamıştır.

11 Eylül sonrası dönemde Putin, Batı ile yakınlaşma esnasında Batı dünyasında belli bir prestije sahip olma, Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'daki diğer ayrılıkçı hareketler esnasında bir serbestlik gibi bazı kazanımlar elde etmiştir. Söz konusu yakınlaşma Rusya-NATO ilişkilerini de olumlu yönde geliştirerek, 29 Mayıs 2002 tarihinde NATO-Rusya Konseyi'nin²⁰⁹ kurulmasına öncelik olmuştur. 1997 yılında kurulan Rusya-NATO Daimi Ortaklık Konseyi'nin yerini alan bu konseyde Rusya'ya daha geniş yetkiler tanınmış. Örneğin, yeni Konsey'in amacı, mutabakat kararlarının müşterek kabulü için prosedürlerin geliştirilmesi kararlaştırılmış ve Rusya ile NATO arasındaki ilişkinin daha yüksek bir düzeye geçişi beklenmiştir.

Fakat Rusya ve ABD arasında uzun süren olumlu ilişkilerden söz etmek kolay değildir, zira iki ülke arasında süregelen tarihsel, kültürel ve jeopolitik rekabet daima olmuştur. Birinin çıkarı için önemli olan bir husus diğeri için güvenlik problemi olabilmektedir. Bu yüzden 11 Eylül sonrası dönemde olan olumlu bir manzara sadece konjonktürel bir yakınlaşma olmuştur.²¹⁰

²⁰⁸2001 yılında ABD, Afganistan'da terörle mücadele bağlamında Özbekistan'da "Karşi Hanabad", Kırgızistan'da "Transit Merkez" adlı askeri üslerini açmıştır. 2005 yılı Andican olaylarından sonra ABD'nin olaylara müdahil olduğunu ileri süren Özbekistan yönetimi, üssü kapatma kararını almıştır. 2014 yılında ise ABD'nin Kırgızistan'daki üssü de kapatılmıştır.

²⁰⁹Konsey için bkz., 28 Mayıs 2012, <https://ria.ru/20120528/657416431.html>, e.t: 10.03.2020.

²¹⁰Konjonktürel gerçeklik yaklaşımı, zaman ve mekân ile kayıtlı bir konu içeriğini, karşılaşılan bir durum olarak ele alıp incelemeyi hedeflemektedir. Meseleyi önce kendi gerçekliğinde, ona herhangi bir subjektif değer yargısı katmadan, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde doğal haliyle kavramayı gerekli görmektedir. Bkz.,

11 Eylül sonrası dönemde Moskova yönetimi, Washington'dan dış borçların silinmemesi, yeni kredilerin verilmemesi, yatırımcıların yeterince yatırım yapmaması, enerji alanında beklenen işbirliğinin sağlanmaması ve Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) alınmaması gibi konularda beklediği desteği bulamayınca, ilişkilerini gözden geçirme kararını almıştır. Ayrıca AB ve NATO'nun sürekli Rusya sınırına doğru genişlemesi, NATO'nun ve ABD'nin NATO çerçevesindeki askeri üslerin Romanya ve Bulgaristan üzerinden Rusya'ya yaklaşması Moskova'yı rahatsız etmektedir. Bunlara ek olarak Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya üye olma arzusu ve Batı yanlısı politikası Rusya'nın tedirginliğini iyice arttırmıştır. 2003 yılı ABD'nin Irak işgali ile birlikte iki ülkenin ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 2005 yılında Özbekistan'daki ABD üssünün kapatılmasında Rusya'nın etkisi olduğunu düşünen Washington yönetimi ile Moskova arasındaki ilişki krize girmiştir. Ayrıca Moskova'nın ABD'nin çıkar ve küresel istikrarını tehdit eden İran, Suriye, Venezuela ve Hamas ile ilişki geliştirmesi iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Bunlara ek olarak, Kosova'nın bağımsızlığı, Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (Treaty on Conventional Armed Forces in Europe-CFE), füze savunması, İran'a karşı yaptırımlar, Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması (the Treaty on Intermediate-Range Nuclear Forces-INF), NATO'nun eski Sovyet alanına doğru genişlemesi gibi olaylar Rus-Amerikan temaslarında fikir ayrımına sebep olmuştur.

Bu olaylardan sonra Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde Münih konferansı sırasındaki konuşmasında, ABD liderliğindeki tek kutuplu sisteme meydan okuyarak:

“Bilindiği gibi uluslararası güvenlik sorunu – askeri ve siyasi istikrarın çok daha geniş konularıdır. Bu küresel ekonominin istikrarı, yoksulluğun giderilmesi, ekonomik güvenlik ve medeniyetler arası diyalogun gelişmesidir. “Herkesin güvenliği hepimizin güvenliğidir” söyleminin temelinde güvenliğin kapsamlı ve bölünmez niteliği bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Roosevelt'in dediği gibi, “Barışın nerede bozulduğu önemli değil, zira dünyanın her yeri tehlike ve tehdit altındadır”. Bu kelimeler hala güncelliğini korumaktadır. Soğuk Savaş sonrası tahmin edilen “tek kutuplu sistem” de gerçekleşmemiştir. Peki, tek kutuplu sistem nedir? Bu terimi nasıl süslersek süsleyelim,

İbrahim S. Canbolat, Her Gerçeklik Gerçek Değildir, *Bugün Gazetesi*, 1 Mayıs, 2011, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-ibrahim-s-canbolat/740607-her-gerceklik-gercek-degildir>, e.t: 14.03.2020.

sonuçta uygulamada tek şeyi ifade etmektedir: bu tek otorite merkezi, tek güç merkezi, tek karar verme merkezi... ”²¹¹

ifadesini kullanmıştır. Putin konuşmasının devamında silahsızlanma konusuna değinerek hayli sert tavırla uyarılarda bulunmuştur:

“Biz, ABD ile 31 Aralık 2012 tarihine kadar stratejik nükleer füze başlık sayısının 1700-2200’e kadar indirilmesi hakkında anlaşmaya varmıştık. Rusya kesinlikle yükümlülüklerini yerine getirecektir. Ortaklarımızın da şeffaf bir şekilde hareket ederek birkaç nükleer başlığını “ kara gün” için saklamayacaklarını umut ediyoruz. Eğer şimdi burada ABD Savunma Bakanı nükleer başlıklarını depoda, “yastık altında”, “yorgan altında” gizlemeyecekleri sözünü verirse, o zaman hepimizi ayakta alkışlamaya davet ediyorum. Zira bu çok önemli bir açıklama olurdu”²¹²

Putin’in bu konuşması ile beraber ABD ve Rusya arasındaki siyasi gerginlik tırmanmaya başlamış ve ekonomik ilişkiler krize girmiştir. Bu bağlamda Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov konuşmasında: *“Rusya küresel ilişkilerde dengeleyici rol oynamaya devam edecek ve kimseye karşı yeni “kutsal ittifakların” bir parçası olmayacaktır”* demiştir.²¹³ Lavrov, Rusya’nın herhangi bir ittifakta yer alarak birine karşı politika izlemeyeceğini, ancak uluslararası ilişkilerde denge politikasını sürdüreceğini, yani uluslararası olaylara karşı seyirci kalmayıp, gerekirse müdahil olacağını ifade etmiştir.

Putin liderliğinde Rusya, geleneksel milliyetçilik ve Ortodoks kilisesine dayanan yeni ulusal fikir geliştirmiştir. Bu fikre göre göre, Rusya büyük güç olarak Batı değerlerindeki demokrasi ve insan hakları anlayışını reddederek özgün yolunu seçmesi gerekmektedir. Bu bağlamda dış politika uzmanı, Bobo Lo’ya göre, Rusya’nın dünya görüşü; Hobbes’in esas düşman ve “anarşik” ortam, dış güçler tarafından kuşatılma korkusu ve sıfır toplamlı oyun, güç dengesi ve etki alanından oluşan üçlü jeopolitik unsurların etkili olduğu strateji kültürü olarak tanımlanmaktadır. Birçok belirsizliklerin altında, yeni bulunan güven ve iddialılık görünüşü yatmaktadır ve bu belirsizlikler Putin halefiyeti dönemine dayanmaktadır.²¹⁴ Lo kendi ifadeleriyle o dönemdeki Rusya’nın psikolojisini ve bu psikolojinin yansıttığı dış politikayı tanımlamıştır. Burada Rusya’nın anarşik ortamda bulunması ve sürekli düşmanlar tarafından çevrelenme korkusu Rus dış

²¹¹“Putin’in Münih Konuşması”, 10 Şubat, 2007, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, e.t: 04.03.19.

²¹²Aynı eser

²¹³Sergey Lavrov’un MGİMO Üniversitesi’ndeki Konuşması, http://mail.sras.org/sergey_lavrov_speaks_at_mgimo, e.t: 04.05.19.

²¹⁴B. Lo, “Evolution o Regression? Russian Foreign Policy in Putin’s Second Term”, H. Balkkistrud (ed.), *Towards a Post-Putin Russia*, Oslo: Norwegian Institut of Affairs, 2006.

politikasında güç dengesi ve etki alanını oluşturma gibi prensiplerin ön planda olmasını sağlamıştır. Zira Rusya'nın Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerinde edindiği askeri üslerin çoğu düşmanlar tarafından çevrelenme korkusundan kaynaklı güç dengesi ve etki alanını oluşturmak için yapıldığı varsayımı burada doğrular niteliktedir.

2008 yılına kadar Rus-Amerikan ilişkileri bazı konularda rekabet ile bir arada yaşayarak işbirliği yapmak, bazı konularda ise anlaşmazlığa dayanan seçici ortaklık ya da bölümlere ayrılmış bir ilişki olarak tanımlanabilmektedir. Silahsızlanma, terörle mücadele gibi konularda işbirliği yaptıkları konularda bile Moskova ve Washington'un fikir uyuşmazlıkları mevcut oluyordu. İran nükleer programı konusunda Rusya'nın İran'ı destekleyip BM Güvenlik Konseyi'nde Tahran'a karşı uygulanacak olan yaptırım konusunda veto hakkını kullanması ABD ve AB'nin bu konudaki düşünceleri ile ters düşmüştür. Ayrıca ABD, Al-Kaide'yi küresel güvenliği tehdit eden uluslararası ağ olarak görürken, Rusya söz konusu örgütü Rusya devletinin en büyük tehdidi olarak görmemektedir. Rusya için terör problemi Kuzey Kafkas ve Çeçenistan'da yer almaktadır. Bu zıtlıklara rağmen, Savunma ve Dış Politika Konseyi 2007 yılındaki raporunda: *"Rus-Amerikan işbirliği olmadan iki ülkenin de güvenliğini tehdit eden uluslararası problemleri çözmek mümkün değildir. İki ülke arasındaki çatışmanın yoğunluğu, nihayetinde her iki ülkenin varlığına karşı tehditleri en üst düzeye çıkarabilecektir"*²¹⁵ ifadesini kullanmıştır.

Ocak 2008 yılına gelindiğinde, Gürcistan'da yapılan referandumda halkın %77'si NATO'ya üyeliği desteklemiştir. Bu olay Gürcistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuş ve Kremlin yönetimi ülkeye yönelik askeri müdahalede bulunmuştur. Çatışma sonucu Abhazya ve Güney Osetya Gürcistan'dan ayrıldıklarını ilan etmiş ve Moskova yönetimi iki ülkenin bağımsızlıklarını tanımıştır.²¹⁶

2014 yılında ise sivil çatışmalar sonucu Kremlin yönetimi ile yakın temas halinde olan Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç istifa etmiş ve onun yerine Avrupa entegrasyonunu destekleyen Petro Poroshenko gelmiştir. Bu olay Rusya'nın Ukrayna'ya karşı güç kullanmasına sebep olmuş ve Moskova yönetimi ülkeye karşı askeri müdahalede bulunmuştur. Çatışma sonucu Kırım resmî olarak Rusya'ya bağlanmıştır. Zira Kırım, Rusya'nın dış politikasında bulunduğu konumu ve askeri üssü

²¹⁵Rapor için bkz., S. A. Karaganov, *Mir Vokrug Rossii: 2017* (Rusya Çevresindeki Dünya: 2017), Savunma ve Dış Politika Konseyi, Moskova, 2007, s. 106.

²¹⁶V.S.Milov ve İ. V. Yashin, *Putin. İtogi. 2018. Nezavisimiy Ekspertniy Doklad* (Putin. Sonuçlar. 2018. Bağımsız Uzman Raporu), Moskova: İP Ermakov D.D., 2018.

itibariyle stratejik bir öneme sahiptir. Ukrayna'nın, onunla birlikte Kırım'ın Batı'nın etkisi altında kalma ihtimali Rus ulusal çıkarına aykırıdır, bu sebeple Kırım'ı ilhak ederek ulusal çıkar ve güvenliğini korumaya çalışmıştır.

2015 yılının yazından beri Rusya Suriye'deki iç savaşta hükümet güçleri tarafında yer alarak onlara destek vermektedir. Zira Doğu Akdeniz'de Rusya Tartus deniz ve Hmeymim hava üsleri gibi önemli askeri üslerini bulundurmaktadır. Hükümet güçlerine destek vermedeki amaçlarından biri, orada bulunan askeri ve siyasi varlığını korumak ve genişletmektir. Mevcut Şam rejimi yıkıldığı zaman Rusya ülkedeki konumunu ve etkisini kaybetmek gibi problemlerle karşı karşıya kalabilir. Rusya'nın bölgedeki varlığı ulusal çıkarın korunması, uluslararası itibarın sağlanması için son derece önemlidir. Bu yüzden söz konusu üsler dışında ülkenin değişik yerlerinde irili-ufaklı üsler edinmeye devam edeceği de öngörülmektedir.

Putin'in Başkanlığa geldiği zaman amacı Rusya'yı uluslararası prestije kavuşturmak ve "büyük güç" statüsünü geri kazanmaktı, bu doğrultuda ABD bu amacı hem sağlamlaştırdı hem de Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Örneğin, 11 Eylül sonrası dönemde terörle mücadele bağlamında ABD Başkanı George Bush verdiği destekten dolayı Rusya'yı ortak olarak gördüğünü dile getirmiştir. Ayrıca Washington hükümeti, Rusya'nın 2006 yılında St. Petersburg şehrinde G-8 toplantısına ev sahipliği yapmasını ve DTÖ'ye üyeliğini desteklemiştir. Arap-İsrail müzakerelerinde Yol Haritasında Rusya ile işbirliği yapmıştır. Bütün bunlar Rusya'nın uluslararası önemini ortaya çıkarmada yardımcı olmuştur. Ancak ABD, Rusya'ya danışmadan Anti-Balistik Füze Anlaşmasından (Anti-Ballistic Missile Treaty-ABM) çıkarak Irak'a savaş açmış, NATO'nun genişlemesini ve renkli devrimleri desteklemiştir. Ayrıca Rusya'nın hukuk kuralı ve demokrasisini eleştirmiştir.²¹⁷ Bütün bunlar Rusya ile ABD ilişkilerini krize sokarak Rus liderleri hayal kırıklığına uğratmıştır.

Özetleyecek olursak, Putin'in Başkanlığa gelmesi ile uluslararası sistemde önemli bir güç pozisyonuna gelen Rusya, ABD liderliğindeki tek kutupluluğa meydan okuyarak çok kutupluluğu öne sürmüştür. İç politikanın önemli unsuru olan ekonomik sorununu çözen Putin, dış politikada Gürcistan, Ukrayna müdahalesi ve Kırım ilhakı ile dikkate alınması gereken aktör konumuna gelmiştir. Ancak Putin yürüttüğü politikalar sonucunda Eski Sovyet ülkelerinden Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ile ilişkilerini

²¹⁷A.E.Stent, 2008, s. 9-10.

Avrasya Ekonomi Birliği nezdinde geliştirirken, Kafkas-Karadeniz bölgesinin önemli bir stratejik noktası olan Gürcistan ve Avrupa gc dengesinin jeopolitik eksenini Ukrayna Moskova'dan gittikçe uzaklaşmıştır. Ayrıca NATO ve AB'nin doğu genişlemesinden dolayı Doğu Avrupa'da Moskova'nın hareket serbestisi kısıtlanmış ve Rusya Batı tarafından kuşatılmış hissine kapılmıştır. Bunlar da Putin Rusyası'nın zayıf veya eksik yanlarını göstermektedir.

2.1 V. PUTİN'İN İKTİDARA GELİŞİ: YENİ REFORMLAR BAĞLAMINDA 2000 YILI DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ

2000 yılına gelindiğinde ilk dış politika belgesinin kabul edilişinden 7 yıllık bir süre geçmiştir. Bu süre içerisinde Rusya Federasyonu'nun kendisi ile beraber dünyadaki durumlar da değişmiştir. Dolayısıyla uluslararası gelişmelere uyum sağlayan yeni dış politikasını geliştirme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Putin, 10 Ocak 2000 yılında Ulusal Güvenlik Stratejisini²¹⁸ ve 28 Haziran 2000 tarihinde 1993 konseptinin yerine yeni bir dış politika konseptini kabul etmiştir.²¹⁹ Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Rusya'nın küresel dünyadaki rolü, ulusal çıkarları, ulusal güvenliğini tehdit eden unsurlar, ulusal güvenliğin korunması yer almıştır. Strateji belgesinde 1993 Yakın evre Doktrini'nde belirtilen Sovyet sonrası dönemde Moskova'nın hassas olduğu güvenlik sorunları yeniden vurgulanarak, yurt dışındaki Rus vatandaşların hakları ve Rus dilinin kullanımının önemi belirtilmiştir. Rusya'nın "geleneksel mtfeikleri" tanımlamasıyla anılan BDT lkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmiştir. Zira bu ülkeler jeopolitik konumu ve bulundurdıkları askeri s açısından Rus dış politikasının merkezi konumundadır. Buradaki konumunu ve etki alanını kaybetmemek için bu ülkeler ile özel ilişki geliştirerek "geleneksel mtfeik" tanımlaması yapılmıştır.

²¹⁸Ulusal Güvenlik Stratejisi tam metni için bkz., <http://kremlin.ru/acts/bank/14927/page/3>, e.t: 03.03.19. Bununla beraber 21 Nisan 2000 yılında 1993 yılı Askeri Doktrin de yenilenecek tekrar yayımlanmıştır. Doktrin için bkz., http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, e.t: 07.07.19. Yeni askeri doktrinde nükleer silah kullanımı için koşulların formülasyonu ilk defa yer almıştır. ABD, İngiltere ve Fransa Varşova ülkelerine karşı nükleer silahların kullanımının mümkün olduğunu hiçbir zaman gizlememişlerdir. Varşova Paktı dağılınca ve NATO gc anlamında üstünlük kazanınca, Rusya'nın nükleer silah kullanabilme hakkının yeni doktrinde yer alması bu sebeptendir.

²¹⁹2000 Yılı Dış Politika Konsepti için bkz., http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html, e.t: 29.06.19.

Rusya'nın dış politikasının en büyük önceliği, bireyin, toplumun ve devletin çıkarlarını korumak olarak açıklanmıştır. Bu sürecin bir parçası olarak, belirtilen çabalar aşağıdaki ana hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır²²⁰:

- Ülkenin güvenliğini, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini sağlamak; dünya toplumunda büyük güç ve modern bir dünyanın etkili merkezlerinden biri olan Rusya Federasyonu'nun çıkarlarının pozisyonunu, siyasi, ekonomik, entelektüel ve manevi potansiyelinin büyümesi için gerekli olan değerleri korumak ve güçlendirmektir.
- BM Tüzüğü'nün amaçları ve ilkeleri de dâhil olmak üzere, genel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk normlarına, devletler arasında eşit ve ortaklık ilişkilerine dayanan, küresel süreçler üzerinde istikrarlı, adil ve demokratik bir dünya düzenin yaratılmasıdır.
- Rusya'nın aşamalı gelişimi için uygun dış koşulların yaratılması, ekonomisinin güçlendirilmesi, nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesi, demokratik reformların başarıyla yapılması, anayasal sistemin temellerinin güçlendirilmesi, insan haklarına ve özgürlüklerine saygı gösterilmesidir.
- Rusya sınırına komşu bölgelerde mevcut gerginlik ve çatışma bölgelerinin oluşmasını engellemeye yardımcı olacak Rusya sınırlarının çevresi boyunca iyi komşuluk çevrenin oluşturulmasıdır.
- Rusya'nın ulusal öncelikleri tarafından belirlenen görevlerin çözülmesi sürecinde yabancı ülkelerle ve eyaletler arası derneklerle anlaşmaya varmak ve bu temel üzerine uluslararası işbirliğinin şartlarını ve parametrelerini iyileştiren bir ortaklık sistemi ve müttefik ilişkiler sistemi kurmaktır.
- Rus vatandaşlarının ve yurtdışındaki yurttaşların haklarının ve çıkarlarının kapsamlı bir şekilde korunmasıdır.
- Rusya Federasyonu'nun dünyadaki olumlu algısının teşviki, Rus dilinin popülerliğini arttırmak ve yabancı ülkelerde Rus halkının kültürünü tanıtmaktır.

Görüldüğü üzere, ulusal çıkar, güvenlik, uygun dış koşulların oluşturulması, Rus halkının yurt içinde ve yurt dışında haklarının korunması, Rus dış politikasının önemli kavramları haline gelmiştir. Ayrıca dış politika konseptinde, Rusya Federasyonu'nun

²²⁰ Aynı eser

bağımsız ve yapıcı, tutarlılık ve öngörülebilirlik, karşılıklı yarar sağlayan pragmatizm üzerine kurulu bir dış politika izleyeceği ve bu politikanın mümkün olduğu kadar şeffaf olacağı, diğer devletlerin meşru çıkarlarını göz önünde bulunduracağı ve ortak çözümler bulmayı amaçlayacağı gibi unsurlar yer almıştır. Bunlara ilaveten, konsepte göre, Rus dış politikasının ayırt edici bir özelliği dengedir. Bu denge, Rusya Federasyonu'nun başarılı bir dış politikası, hedeflerine ulaşma ve hedeflerine ulaşma olanakları arasında sağlanmalıdır.

Rusya uluslararası güvenliği güçlendirmek için nükleer alandaki stratejik istikrarın ihlal edilmemesi şartıyla, ABD ile ikili anlaşmalar temelinde ve çok taraflı biçimde diğer nükleer güçlerin katılımıyla nükleer potansiyelini daha da azaltmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. Rusya, 1972 Anti-Balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Antlaşma'yı (stratejik istikrarın temel taşı) korumak ve onun şartlarına uymaya çalışacağını dile getirmiştir. ABD'nin ülke topraklarına füze savunmasını oluşturma planlarının uygulanması kaçınılmaz olarak Rusya Federasyonu'nu ulusal güvenliğini doğru seviyede tutmak için gerekli önlemleri almaya zorlayacağını belirtmiştir.²²¹ Yani, Rusya'nın savunma gücünün artıp artmayacağı ABD'nin bu konudaki faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olduğunun altını çizmiştir.

Dış politika konseptinde Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dış politikasından, NATO'nun genişlemesinden ve yeni üyelerinin topraklarına nükleer ve konvansiyonel silahların konuşlandırılarak, Rus sınırlarına yaklaşmasından ve BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan gerçekleştirilen operasyonlardan dolayı duyulan rahatsızlıklar vurgulanmıştır. Buna ilaveten BM'nin günümüz koşullarına uygun olarak yeniden yapılandırılması ve uluslararası ilişkilerdeki rolünün artırılması önerilmiştir. Ayrıca Rusya'nın eski Sovyet topraklarında tekrar öne çıkmasının önemini altı çizilmiştir. Sovyet döneminde tesis edilen ilişkilerin tekrar canlanarak sürdürülmesi önem arz etmiştir. Bu yüzden de eski Sovyet topraklarında yer alan askeri üsler jeostratejik bir öneme sahip olup, dış politikanın önemli öğelerinden biridir.

Konseptin temel önceliklerinden biri olarak çok kutuplu bir uluslararası ilişkilere yapılan vurgu modern uluslararası sistemin çeşitliliğinin yansıtılması ve çıkarların

²²¹S. V. Kortunov, *Sovremennaya Vneshaya Politika Rossii* (Modern Rus Dış Politikası), Moskova: İzdatelski Dom GU-VSHE, 2008, s. 4

dikkate alınması olarak görülmüştür. Tek taraflı atılan adımların uluslararası istikrarsızlığa neden olabileceği ve bu bağlamda karar alma mekanizmalarında çok kutupluluğun önemi özellikle vurgulanmıştır. Diğeri, Rusya'nın ekonomik gelişiminin teşvik edilmesi ve bunun dış politika hedefleri ile orantılı olarak geliştirilmesi, Rus şirketlerin çıkarlarının devlet tarafından korunması gerektiği vurgulanırken, küreselleşmenin Rusya'nın katılımı olmadan gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı da öne sürülmüştür.

Uluslararası terörizm ile mücadele konusu dış politika konseptinin diğeri önemli bir noktası olmuştur. Bu bağlamda 11 Eylül olaylarından sonra terör ile mücadele çerçevesinde ABD ile birlikte hareket ederek, Kuzey Kafkas bölgesindeki aşırılıkçı terörist güçler ile olan mücadelesini meşrulaştırmış ve yaptığı işbirliği ile Orta Asya ülkeleri ile yakınlaşmıştır.

Rus dış politikasının öncelikli yönü, çok taraflı ve ikili işbirliğine ilişkin BDT üyeleri ile ülkenin ulusal güvenlik görevleri uyumunun sağlanmasıdır. Tüm BDT üye ülkeleri ile iyi komşuluk ilişkilerinin ve stratejik ortaklığın geliştirilmesine önem verilecektir. Konseptte yakın çevre ülkelerine yönelik strateji ekonomik ve güvenlik alanlarındaki entegrasyon şeklinde tasarlanmıştır. Ekonomik aşama olarak, Rusya, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan ve Ermenistan'ın katılımı ile Avrasya Ekonomik ve Gümrük Birliği²²², Rusya, Kazakistan ve Belarus'un katılımı ile Ortak Ekonomik Alan'ın kurulması tasarlanmıştır. Güvenlik alanında entegrasyon olarak Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımı ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) kurulması öne sürülmüştür.

Pratikte Rusya bölgesel dış politikada daha etkin bir rol oynayabilirdi. BDT ile yürütülen politika da pek başarılı sayılamazdı. Burada, tek bir başarı elde etmek bile zordu (tam olarak Putin'in belirlediği görev bu olmasına rağmen) ve Rusya istisnasız tüm meselelerden geri çekilmek zorunda kalmıştır. Entegrasyon umudu, Gürcistan, Ukrayna veya Belarus gibi herhangi bir ülke ile değil, bu bölgedeki genel entegrasyon

²²²Avrasya Ekonomi Birliği, 2000-2014 yılları arasında Avrasya Ekonomi Topluluğu adı altında faaliyetlerine devam ederek, 1 Ocak 2015 tarihinden itibaren Avrasya Ekonomi Birliği'ne (AEB) dönüştürülmüştür. AEB Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın 2015 yılına kadar devam eden Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan nezdinde kurulmuştur. 2011 yılında Kırgızistan, 2013 yılında Ermenistan AEB'ye katılma isteğini bildirmişlerdir.

umudu kaybedilmiştir. Buradaki durum özellikle Putin'in BDT'den bekleyecek hiçbir şey olmadığını ve en başından itibaren BDT'yi "medeni boşanma prosedürü" olarak tasarladığını belirttikten sonra şiddetlenmiştir. Sovyet sonrası alandaki entegrasyon projesinin krizi ile Kremlin'in mevcut durumun derinlemesine bir analizini yapmak yerine, BDT'nin çöküşünü bazı dış güçlerin eylemleri üzerine bağlamıştır. Şüphesiz dış müdahaleler hep vardı, fakat bununla birlikte, tüm "turuncu devrimler" esasen nesnel, zira Kremlin'in korumaya çalıştığı iflas etmiş ve yozlaşmış Sovyet sonrası rejimlere ve Rus ulusal çıkarlarına karşı yapılan bir protesto idi.²²³

Konsepte göre, Avrupa devletleri ile ilişkiler, Rus dış politikası için geleneksel bir önceliktir. Rus dış politikasının Avrupa yönündeki asıl amacı, Avrupa ülkeleri ile güvenlik ve işbirliğinin istikrarlı ve demokratik bir sisteminin oluşturulmasıdır. Rusya, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) çok işlevli karakterinin daha dengeli bir şekilde geliştirilmesi ile ilgilenmektedir ve bu yönde çaba sarf edecektir.

Konsepte kilit öneme sahip olan Avrupa Birliği ile olan ilişkilerdir. AB'de gerçekleşen süreçler, Avrupa'daki durumun dinamiklerini giderek daha fazla etkilemektedir. Bunlar, AB'nin genişlemesi, tek bir para birimine geçiş, kurumsal reform, ortak bir dış politika ve güvenlik politikasının oluşturulması, savunma kimliğidir. Bu süreçleri Avrupa kalkınmasının nesnel bir bileşeni olarak gören Rusya, AB ve üye ülkeleriyle ikili ilişkiler alanı dâhil olmak üzere, çıkarlarını dikkate almaya çalışacaktır. Görüldüğü üzere, AB ile ilişkiler bağlamında işbirliği önemli, ama Rus çıkarları daima göz önünde bulundurulması gereken bir gerçekliktir.

Asya'daki Rus dış politikasının en önemli alanlarından biri, başta Çin ve Hindistan olmak üzere, önde gelen Asya ülkeleri ile dostane ilişkilerin geliştirilmesidir. Rusya ve ÇHC'nin temel yaklaşımlarının dünya siyasetinin kilit sorunlarına tesadüf etmesi bölgesel ve küresel istikrarın temel dayanaklarından biridir. Rusya, her alanda Çin ile karşılıklı yararlı işbirliğinin geliştirilmesine karardır. Asıl görev, ekonomik etkileşim ölçeğini siyasi ilişkiler düzeyine uygun hale getirmektir. İran ile ilişkileri daha da geliştirmek önemlidir.

²²³Kortunov, s.5.

Rusya, İnan Körfezi ve Kuzey Afrika bölgesi da dâhil olmak üzere Orta Doğu'daki durumu istikrara kavuşturmaya çalışacak ve bölgedeki durumun dünyadaki durum üzerindeki etkisini göz önünde bulunduracaktır. Statüsünü barış sürecinin ortak sponsoru olarak kullanan Rusya, krizden sonra bölgedeki durumu normalleştirmek için aktif olarak katılma politikasını sürdürmeyi planlamaktadır. Bu bağlamda, Rusya'nın öncelikli görevi, özellikle ekonomik olmak üzere, bu bölgede, çıkarları için mevcut konumunu iyileştirmek ve güçlendirmektir.

Sonuç olarak, 1993 ve 2000 yılı dış politika konseptini kıyasladığımızda, 1993 konseptinde SSCB dağılmasından sonra Rusya'nın uluslararası sistemde eski konumunu kaybettiği ve yeni Rusya'nın tekrar "süper güç" olması gerektiği, bu amacı gerçekleştirmek için "çalışması gerektiği" ve bu yönde "ilerlemesi gerektiği" gibi ifadeler kullanılmıştır. 2000 yılı konseptine gelindiğinde, Rusya'nın artık uluslararası konumunun güçlendirilmesinin gerektiği vurgulanmış, yani kendisini artık bir güç olarak görüyordu. 1993 yılı konseptte Rusya sadece uluslararası statüsünü kazanmak için çaba gösteriyordu. Ayrıca 1993 konseptinde yer alan "dış dünya ile eşit, karşılıklı yarar sağlayan ortaklıklar kurulmasının" somutlaşmadığından yeni belgede bu ifadeden vazgeçilmiştir. Önceki belgede devlet "güçlendirme", "elde etme", "tam üye olma" görevlerine sahipse, yeni belgede Rusya, dünya sahnesinde kilit oyuncuların birinin rolünü üstlenmektedir. "Rusya sürecin aktif bir katılımcısı" ve dahası kendisi "yeni bir dünya düzeninin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir" ifadesi yer almıştır. 2000 yılı konseptin en ayırt edici özelliği "her yöndeki çabaların" dengede tutulmasıdır. Örneğin, "dünyadaki güvenliği hem küresel hem de bölgesel düzeyde korumak. İki taraflı ve çok taraflı olarak dış politika faaliyetlerinin geliştirilmesi ve tamamlayıcı olmasıdır".²²⁴ 1993 yılı dış politika savunma amaçlı iken, 2000 yılı dış politika güç dengesi temeline oturtulmuştur.

²²⁴O. N. Shkapyak, *Koncepcii Vneshney Politiki Rossiskoy Federacii 1993, 2000 i 2008 Godov: Sravnitelnyy Analiz (1993, 2000 ve 2008 Yılları Rusya Federasyonu Dış Politikası Konseptleri: Karşılaştırmalı Analiz)*, *Vestnik KazNU*, 2011, <https://articlekz.com/article/7879>, e.t: 14.02.2020.

2.2 YENİ ULUSLARARASI TEHDİTLER KARŞISINDA 2008 YILI DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ

17 Şubat 2008 tarihinde Kosova Meclisi'nin Sırbistan'dan ayrılarak Kosova'yı bağımsız ilan etmesi, 2008 yılı Temmuz ayında yaşanan Güney Osetya'daki çatışmalar Rusya-Gürcistan krizini ortaya çıkararak, sonucunda Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinin bağımsızlıklarını ilan ederek, Gürcistan'dan ayrıldıklarını duyurması uluslararası ilişkiler sisteminde yeni bir dönem başlatmıştır. Bu dönemde Rusya, ABD, ÇHC ve AB gibi önemli uluslararası aktörler bölgesel çatışmalarda gücünü test etme çabası içerisine girmişlerdir. Batı'nın Kosova bağımsızlığını desteklemesi kampanyasına karşı Rusya da Güney Osetya ve Abhazya bağımsızlığını destekleyerek yanıt vermiştir. Değişen bu dönemde Rusya'nın 2000 yılı dış politika konsepti uluslararası sistemdeki yeni tehdit ve gelişmelere ayak uydurur nitelikte değildi ve 7 Mayıs 2008'de Başkan olarak seçilen Dmitri Medvedev, 12 Temmuz 2008 tarihinde eski konsepti yenileyerek ve geliştirerek yeni dış politika konseptini²²⁵ ilan etmiştir.

Yeni dış politika konseptine göre, Rusya'nın uluslararası gidişatına ilişkin başlıca hükümler ve ilkeler aşağıdaki gibi olmuştur²²⁶:

1. Yeni dış politika Putin dış politikasının devamlılığını sürdüreceğini ilan etmiştir. Bu, Rus halkına ve bütün dünyaya Rusya'nın dış politikasında hiçbir beklenmedik olayların olmayacağını işaret ederek, daha önce ilan edilen dış politika önceliklerinde değişiklikler beklenmemesi gerektiğinin bir göstergesi olmuştur. Devamlılık ilkesi ayrıca Medvedev'in yalnızca başarılar için değil, önceki başkanlık döngüsünün dış politikasının hataları ve yenilgileri için de sorumluluk üstlendiği anlamına gelmiştir. Ayrıca, bu döngünün sonunda Putin tarafından belirlenen "Rusya'yı 2020 yılına kadar dünya politikalarını tanımlayan ve 21. yüzyılın yeni uluslararası düzenini oluşturan "ilk beş" küresel lider haline getirmek" gibi hedefini de paylaşmıştır. Amaç doğrultusunda, 2020 yılına gelindiğinde, Rusya uluslararası sistemin ilk beş küresel aktör konumuna

²²⁵2008 Yılı Dış Politika Konsepti metniz için bkz., <http://kremlin.ru/acts/news/785>, e.t: 06.07.19. Ayrıca 5 Şubat 2010 tarihinde 2000 yılı Askeri Doktrin yenilenerek yeni Askeri Doktrin kabul edilmiştir. NATO'nun genişleme stratejisi Rusya açısından temel güvenlik tehdidi olarak ortaya konmuştur. <http://kremlin.ru/supplement/461>, e.t: 07.07.19.

²²⁶ Aynı eser

gelmeyi başardığını Orta Doğu'daki aktif politikası, uluslararası müzakerelerde üstlendiği görevi ve edindiği konumu itibariyle görebilmekteyiz.

2. Önceden ilan edilen açıklık, öngörülebilirlik, pragmatist, çok vektörlü yaklaşım ve uluslararası ilişkilerde yüzleşmeyi reddetmesi durumunda ulusal çıkarların sıkı bir şekilde korunmasına ilişkin dış politika ilkeleri tekrar teyit edilmiştir.
3. Dış politika, iç politikanın en önemli kaynağı ve aracı olarak ilan edilmiştir. Özellikle, dış politikanın hedefi ulusal modernleşme, Rusya'nın yenilikçi bir gelişme tarzına geçişi için uygun bir dış ortam yaratmak olacağı belirtilmiştir.
4. Dış politikanın makul bir kaynak ile beslenmesini hayata geçirmek planlanmıştır. Bu, yalnızca 2000 Konseptinde belirtilen amaç ve araçların orantılılık ilkesini teyit etmekle kalmamış, ayrıca ikinci Başkan'ın Rusya'yı dünya liderlerinin bir olması için gerekli ama makul finansmanının sağlanması gerektiğini göstermiştir.
5. Rusya, bölgesel bir güç statüsünden memnun olmadığı için, modern dünya siyasetinde küresel dış politika çıkarlarına sahip bir dünya gücü olmayı hedeflemektedir. Buradan, yeni dış politika kavramının ana prensibi kolay anlaşılabilirlikte ve buna göre, Rusya bölgesel güç değil, küresel güç olmayı amaç edinmiştir. Günümüzde Rusya uluslararası sistemde belli bir ağırlığı olan ve dikkat edilmesi gereken güç konumuna gelmiştir.
6. Yeni dış politika konseptinde, dış politikanın çok vektörlü olmasına rağmen, Avrupa vektörü ana vektör olarak ilan edilmiş ve ilişkilerin daha da güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Medvedev, Avrupa medeniyetinin Rusya, Avrupa Birliği ve ABD gibi üç kolunun ortak değerlerinin tezini ileri sürmüştür. Dünya politikasında ABD'nin tek liderliğinin karşısına, bu ülkelerin ortak liderliklerinin yapılandırılmasının temeli için zemin oluşturduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle, asıl amaç, bu ülkelerin Vancouver'dan Vladivostok'a kadar etkili bir kolektif güvenlik sistemi oluşturarak, NATO yerine Avrupa (hatta Avrupa-Atlantik) güvenliğine ilişkin yeni bir kapsamlı Anlaşma taslağını hazırlamak olmuştur. 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığı, Güney Osetya ve Abahzya'nın Gürcistan'dan ayrılması gibi yaşanan olaylar Rusya'nın AB'ne olan yaklaşmasının bir nedeni olabilir.

7. Rusya'nın dış politikasının öncelikli yönü, Sovyet sonrası alanda entegrasyon süreçlerinin bütünüyle güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak BDT, KGAÖ, AEB gibi uluslararası kuruluşların ve özellikle Rusya ve Belarus devletlerinin Birliği'nin entegrasyon potansiyelinin sağlamaştırılmasıdır. Bu bölgede ve bütün dünyada Rus diasporası ile çalışmanın verimliliğini artırma ihtiyacını vurgulamaktadır. Günümüzde KGAÖ ve AEB gibi kurumlar bölgenin başarılı entegrasyon çalışmalarının birer örneğidir.
8. Amerikan yönünde, ikili siyasi ilişkiler için sağlam bir ekonomik temel oluşturma görevi belirlenmiştir.
9. Asya-Pasifik bölgesi ülkeleriyle ilişkilerin potansiyeli, öncelikle Rusya'nın Sibirya ve Uzak Doğu'sunun ekonomik büyümesi için bir araç olarak görülmektedir.
10. Küresel ilişkilerde, dünyadaki kalkınma süreçlerinin kontrol edilebilirlik seviyesini artırma hedefi ilan edilmiştir. Uluslararası güvenlik ve küresel kalkınma konularında karar alınmasında benzersiz bir meşruiyetle donatılmış bir kurum olarak BM'nin rolü vurgulanmıştır. Bu bağlamda onun kurumlarının ve yapılarının, özellikle Güvenlik Konseyi'nin tam olarak güçlendirmek gerektiği ifade edilmiştir. Uluslararası hukukun ilkeleri ve normlarının önemi özellikle hatırlatılmıştır. Son olarak, kolektif çabalarla dünya toplumu için olumlu bir gündem oluşturma görevi belirlenmiştir. Görüldüğü üzere, Rus çıkarlarının göz önünde bulundurduğu mevcut konumun korunması ve devam edilmesi, Rus dış politikasının temelini oluşturmaktadır.

BDT'yi güçlendirmek yine Rusya'nın dış politika önceliği olarak ilan edilmiştir. Ancak, Sovyet-sonrası alanda, gerçek anlamda ekonomik entegrasyon (siyasi entegrasyon daha da zor) hala mümkün değildir. 2006 yılında Rus siyaset bilimci Andrey Suzdalcev, Sovyet sonrası alanda bütünleşme süreçlerinin mevcut olmayacağını ve gelecek dönemde ikili ilişkilerin hüküm süreceğini belirtmiştir. Post-Sovyet ülkelerinin ekonomik kalkınma modelleri ekonomik milliyetçiliği teşvik ettiğinden ekonomik entegrasyon imkansız hale gelmiştir. Sovyet sonrası alanda ortak bir piyasa ve ekonomik entegrasyonun yanı sıra parasal Birliğin (ekonomik entegrasyonun bir sonraki aşamaları) önkoşulları yaratılmamıştır ve bu süreçlerin başlatılması için

başlangıç koşulları bile yakın bir zamanda ortadan kalkacaktır.²²⁷ Sovyetler-sonrası alandaki genç bağımsız devletlerin siyasal sınıfları, egemenliğin bir kısmını uluslararası bütünleşme Birliklerine devretmeye hazır değildir. BDT'deki ekonomik entegrasyon ancak, BDT ülkelerinin ekonomilerinin yapısal reformunu kaçınılmaz hale getiren devletlerarası ekonomik ilişkilerin zorlu piyasa ilişkileri biçimine girdikten sonra mümkündür. Şimdi, Sovyet sonrası ülkelerin siyasi sınıfları Rusya'nın ekonomik modernleşmesine dâhil olmak gibi farklı bir görev üstlenmektedirler.

Batı yönüne gelecek olursak, burada ne NATO'nun genişlemesini, ne CFE'nin zayıflamasını (Rusya bu Anlaşmaya katılımını askıya almıştır) ne de AGİT'in işlevlerini daraltma eğilimini durdurmayı başaramamıştır (dahası, son sekiz yılda esasen bir Rus karşıtı örgüt haline gelmiştir). AB ile ilişkiler (tek tek ülkelerle değil, bir bütün olarak Avrupa Birliği ile) istenilen seviyenin altındadır. Şimdi, özellikle 2004 yılında Ukrayna'da meydana gelen olaylardan sonra, ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 30 Kasım 2007'de, AB-Rusya Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (Partnership and Cooperation Agreement – PCA) süresi dolmuş ve yeni anlaşma henüz yapılmamıştır.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine gelince, onların NATO ve AB gibi Avrupa güvenlik ve ekonomik işbirliği yapılarına girmeleriyle, bu yapıların Moskova'ya yönelik düşmanca politikasını belirleyen Rus karşıtı varlıklar haline gelmişlerdir. Baltık ülkeleri ve Polonya ile olan ilişkiler özellikle ciddi bir kriz yaşamaktadır.

Muhtemelen bugün yalnızca Rusya-Çin ilişkilerinin gelişmesi başarılı olarak sayılabilmektedir. Bununla birlikte, birçok politikacı ve uzman buradaki başarıların esas olarak bölgesel imtiyazlar karşılığında satın alındığını iddia etmektedir. 2004 yılında imzalanan Sınır Anlaşması'na göre, ÇHC'ye Büyük Ussuri (büyük kısmı) ve Tarabarov gibi iki büyük sınır adası verilmiş ve böylece ÇHC'ye tahsis edilen toplam arazi alanı 337 metrekare km olmuştur.

²²⁷A. İ. Suzdalcev, "Postsovetskoe Prostranstvo: Uhodyashaya Realnost" (Post Sovyet Alanı: Akıp Giden Gerçek), A. İ. Suzdalcev, F. A. Lukyanov, S. A. Karaganov, V. Guseynov, T. V. Bordachev, *Mir Vokrug Rossii: 2017. Kontury Nedalekogo Budushego* (Rusya Etrafında Dünya: 2017. Yakın Geleceğin Çerçevesi), ed. S. A. Karaganov, Moskova: Kulturnaya Revoluciya, 2007, s. 122-135.

Ağustos 2008 tarihinde Rus televizyon kanallarıyla yaptığı röportajda Medvedev, Rus dış politikasının beş temel ilkesini formüle etmiştir²²⁸.

1. Rusya, uygar uluslar arasındaki ilişkileri tanımlayan uluslararası hukukun temel ilkelerinin önceliğini kabul etmiş ve bu ilkeler ve uluslararası hukuk kavramı çerçevesinde, diğer devletlerle ilişkiler geliştirilecektir.
2. Dünya çok kutuplu olmalı ve tek kutupluluk kabul edilemez. Hâkimiyet kabul edilemez. Tüm kararların tek bir ülke tarafından alındığı (güçlü ve yetkili ABD olsa bile) dünya düzeni kabul edilemez. Böyle bir dünya düzensiz ve çatışmalarla doludur.
3. Rusya başka hiçbir ülkeyle çatışma istememekte ve kendisini izole etmeyecektir. Avrupa, ABD ve diğer dünya ülkeleri ile mümkün olduğunca dostane ilişkiler geliştirilecektir.
4. Koşulsuz öncelik, nerede olursa olsunlar vatandaşların hayatını ve saygınlığını korumaktır. Dış politika uygulanırken bu öncelik dikkate alınacaktır. Ayrıca, yurtdışındaki iş dünyasının çıkarları da korunacaktır. Birileri saldırgan tavırda bulunurlarsa buna bir cevap alacağı konusunda net bir bilgiye sahip olmalıdırlar.
5. Rusya, dünyanın diğer ülkeleri gibi, imtiyazlı çıkarların olduğu bölgelere sahiptir. Bu bölgelerde, geleneksel olarak bağlayan, dostluk ilişkisine sahip ve tarihsel olarak özel ilişkiler kurulan ülkeler vardır. Bu bölgelerde çok dikkatli çalışılmalı ve bu komşularla, bu devletlerle dostça ilişkiler geliştirilmelidir.

Ağustos 2008 tarihinde Medvedev'in dış politika konseptine ekleme olarak yapılan konuşması Gürcistan'daki beş gün Savaşı ile aynı tarihe denk gelmektedir. Zira, bu konuşmayı yaparak, dünyaya ve diğer aktörlere mesaj vererek, ABD'nin liderliğine meydan okunması gerektiğini, tek kutuplu dünyanın kabul edilemeyeceğinden söz ederek, Gürcistan'da yapılanları meşrulaştırır nitelikte olmuştur. Diğer taraftan da hiçbir ülke ile çatışma istemediğini, tamamen dostane ilişkiler kurma niyetinde olduğunu ama aynı zamanda dünyadaki olaylardan uzak kalmayacağını bildirmiştir. Bunlara ek olarak, dünyada çıkar bölgelerinin bulunduğunu ve bu bölgelere karşı daha hassas davranılması

²²⁸Konuşma metni için bkz., <http://kremlin.ru/events/president/news/1276>, e.t: 07.07.19

gerektiği mesajını vererek, yurt dışındaki askeri varlıkların önemini bir kez daha hatırlatmış olmuştur. Bu bağlamda Rusya'nın "arka bahçesi" sayılan Orta Asya bölgesi ön plana çıkmaktadır ve bu yüzden bu ülkeler ile dostça ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca diğer ülke tarafından güç kullanılırsa Rusya'nın da güç kullanabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak caydırıcı politika izleyeceğini ilan etmiştir. Zira savunmacı realizmde olduğu gibi, savaş devlet bekasını, ulusal çıkarı ve güvenliği korumak için ise yapılmalıdır.

Tüm bu yıllar boyunca Rusya, devlet sınırlarının yakınında askeri-politik tehditleri ortadan kaldırmayı başaramamıştır. Buna, Ağustos 2008 yılındaki Gürcistan-Güney Osetya askeri çatışması iyi bir örnek olabilmektedir. Rusya'nın bu durumdaki eylemlerinin ne kadar adil ve meşru olduğu önemli değildir, zira hiçbir gözlemcinin inkâr edemeyeceği gibi askeri çatışma her zaman bir diplomasi yenilgisidir. Rusya etrafında, dış destek olmadan dostane ilişki dışında bir askeri-politik ortam oluşmaktadır.

Putin tarafından onaylanan 2000 yılı konsept birçok doğru sonuç ve hüküm içermiştir. Ancak, genel olarak, güncelliğini kaybetmiştir. Bu anlamda, Medvedev tarafından 12 Temmuz 2008'de onaylanan yeni Rusya Federasyonu dış politikası kavramı "atılım" belgesi haline gelmemiştir, başlangıçta zaten 28 Haziran 2000 tarihinde Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı tarafından onaylanan "Rusya Federasyonu Dış Politika Kavramının hükümlerini tamamlamasını ve geliştirmesini" şart koşmuştur. Rusya'nın dış politikasının ikinci temel sorunu, krizin kurumsal karakteridir. Dış politika kararlarının hazırlanması, kabul edilmesi ve uygulanması için etkili bir mekanizmanın bulunmamasıdır. Üçüncü sorun, dış politikanın, dış politika kararları için kısa, orta ve uzun vadeli seçeneklerin, amaçların ve araçların orantılılığının hesaplanmasını sağlamak zorunda olan stratejik bir planlama sistemine dayanmamasıdır. Başlıca olmasa da, Rus dış politikasının krizinin nedeni, Rusya'nın Avrupa, Amerika ve dünyada imaj kaybetmesidir. Özellikle 2004-2008 yılları arasında Rusya, komşuları için bile çekici bir ortak olmaktan çıkmış ve bu yıllarda "yönetilen

demokrasi”, “Putin rejiminin otoriter eğilimleri”, “dürüst olmayan ve haksız seçimler” gibi eleştiriler çoğalmaya başlamıştır.²²⁹

Özetleyecek olursak, 1993 yılı konsepti, Rusya’nın dünya toplumunun tam üyesi olması gerektiğini söylese ve 2000 yılı baskısında Rusya Federasyonu’nun uluslararası ilişkilerde aktif bir katılımcı haline geldiği ve “yeni bir dünya düzeninin oluşumu” üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. 2008 yılı konseptine gelindiğinde ülkenin rolünün güçlendiğini, devletin uluslararası gündemin oluşumunda ve uygulanmasında yer aldığını ve Rusya’nın dünyada olanlardan sorumlu olduğunu belirtmiştir. “Dünyada olup bitenler için sorumluluğun artması” ifadesi, Rus hükümetinin devletin uluslararası siyasi arenadaki yeri ve rolü konusundaki vizyonunu yansıtmaktadır ve bu rol Rusya’nın sorumluluk işlevini üstlendiğinden beri kendisini büyük bir güç olarak gördüğünü göstermektedir.

“Büyük güç” ifadesi 2008 yılı belgesinde asla kullanılmamasına rağmen, 2000 yılı belgesinde “büyük güç” ifadesinin sadece bir kez kullanıldığı görülmektedir, ancak 1993 yılı belgede bu ifade üç kez kullanılmıştır. Son basımda “büyük güç” ifadesinin yer almaması yeni Rusya’nın SSCB ile ilgisi olmadığını ve emperyal geçmişine geri dönmeye çalışmadığını, Sovyet geçmişinin reddedildiğini göstermek arzusuyla bağlantılı olduğu varsayılabilir. Zira 2008 Gürcistan krizi ile bağlantılı olarak, Rusya’nın tekrar emperyal geçmişine dönmeye çalıştığı sorgulanmaması bağlamında “büyük güç” ifadesine yer verilmemiş olabilir. 1993 yılı dış politika konsepti savunmacı iken, 2000 yılı konsept güç dengesine dayalı olmuştur. 2008 yılı dış politika konsepti Rusya’nın Gürcistan krizi ile birlikte Güney Osetya ve Abhazy’a’nın bağımsızlığını tanımasıyla, orada bulundurduğu barış gücü ile hareket serbestisi kazanıp savunmacılıkla beraber, toprakları dışında nüfuz alanı oluşturan bir devlet haline gelmiştir. Rusya yurt dışı topraklarında gösterdiği faaliyeti ile siyasi ve askeri anlamda neler yapabileceğini kanıtlayarak, dünyaya gözdağı vermiş olmuştur.

²²⁹Bkz. Michal Mochtak, Jan Holzer, “Electoral Violence in Putin’s Russia: Modern Authoritarianism in Practice”, *Studies of Transition States and Societies*, Vol.9, Issue 1, 2011.

2.3 YENİ ULUSLARARASI SİSTEM VE DEĞİŞEN GÜÇ DENGESİ BAĞLAMINDA 2013 YILI DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ

AB, Yeni Doğu Avrupa olarak nitelendiren Gürcistan ve Ukrayna'nın demokratikleşme sürecine destek verme amacıyla 2012 yılında Birlik ile bu ülkeler arasında vize muafiyeti görüşmelerine başlamıştır. Rusya da yaşananlara karşılık 2010 yılında Avrasya Ekonomi Birliği'ni kurarak, 2012 yılında Ortak Ekonomik Alan projesini kurma sürecini tamamlamış ve Avrasya Birliği yeni dış politika konseptinin temel önceliği olarak kabul edilmiştir. Rusya'nın yeniden süper güç olabilmesi için önce yakın çevre politikalarında başarılı olması tespit edilmiştir. Buna ilaveten konseptte önemli yer alan ŞİÖ askeri bir ittifak olmazsa bile, bölgesel güvenlik stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. Çok kutuplu uluslararası ilişkiler sistemini öne süren Rusya için bu tür ittifaklar çok yönlü diplomasi bağlamında ele alınmıştır.

12 Şubat 2013 yılında Putin yeni uluslararası sistem ve değişen güç dengesi bağlamında yeni bir dış politika konseptini geliştirerek önceki belgelere göre farklı olarak “savunmacı” tavrından “karşı hücum”, yani düşmanın hareketine göre cevap verme uslubuna geçmiştir.²³⁰ Bu bağlamda algıladığı tehdit ve bölgedeki varlığını koruma amacıyla var olan askeri üslerin varlığını korumaya çalışmakta ya da yeni askeri üs edinerek varlığını hissettirmeye çalışmaktadır. Bu yüzden yeni dış politika konsepti ekonomik kriz, güç dengesinin yeniden dağılımı, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki jeopolitik türbülans kavramsalına göre şekillenmiştir.²³¹

Konseptin yeni versiyonunda çeşitli kavramlar ortadan kalkmış ve birkaç yeni kavramlarla yenilenmiştir. Örneğin, “Rus dünyası” teriminin yerine “Rus diasporasının

²³⁰2013 Yılı Dış Politika Konsepti Metni için bkz., http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_142236/, e.t: 15.07.19. 30 Aralık 2014 yılı Askeri Doktrin de yenilenmiştir. <https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>, e.t: 15.07.19. Savunma amaçlı ve Ukrayna ile ilgili olanlar da dâhil olmak üzere yeni tehditleri göz önüne alıyor. Belge, yabancı özel hizmet ve örgütlerin yıkıcı faaliyetleri, bu alanda yetersiz uluslararası işbirliği bağlamında artan aşırılık ve terör tehdidinin yanı sıra kitle imha silahlarının, füzelerin ve füze teknolojilerinin çoğalması dâhil olmak üzere Rusya için toplam 14 ana askeri tehlikeyi de ortaya koyuyor. Yabancı özel askeri şirketlerin (PMC) Rusya Federasyonu sınırlarına yakınlığı, Askeri Doktrin'in yeni baskısında dış bir tehlike olarak tanımlanmaktadır. 2010 yılının önceki sayısında, PMC'ler ile ilgili ifadeler yoktu. Bilginin gençler üzerindeki etkisi önemli iç askeri tehlikelerden biri olduğu ifade edilmektedir. İç askeri tehlikeleri içeren “ Vatani korumaya yönelik tarihi, manevi ve yurtsever gelenekleri baltalamayı amaçlayan bilginin nüfus, özellikle de ülkenin genç vatandaşları üzerindeki etkisine yönelik faaliyetler” adlı madde ortaya çıkmıştır.

²³¹Mammadov, s. 45-53.

birleştirilmesi” ve “Slav halklarının bağlarının gelişimi” kavramları kullanılmıştır.²³² “Esnek, hizalanmış ağ ittifakları” (ABD’nin coalition of willing gibi), “ağ diplomasisi” ve “uluslararası ilişkilerin yeniden ideolojisi” kavramları da yenilikler arasında yer almışlardır. Modern uluslararası ilişkiler teorisinde popüler olan “yumuşak güç” kavramı da ortaya çıkmıştır. Fakat konseptte “yumuşak güç” kavramı dışında kavramların tanımı verilmemiştir, bu nedenle kavramın ne anlamda kullanıldığını anlamak zordur.²³³ Konseptte yer alan yeni kavramların tanımlamalarının verilmemesi konseptin eksik kalmış yanlarından biri olmuştur.

S. Joseph Nye ile literatüre giren “yumuşak güç” kavramı²³⁴ Rus Dış politikasına bu yıllarda “Rossotrudnichestvo” ajansının yeni başkanı Konstantin Kosachev’in atanması ile başlamıştır. “Yumuşak güç”, bir devletin hedeflerine zorlama (“zorlayıcı güç”) yoluyla değil, gönüllü katılım, kurumların çekiciliği, değerler ve tüketici standartlarına dayanarak ulaşma yeteneğidir ve bu kavram ABD ile ÇHC’nin dış politika yaklaşımlarında yer almaktadır. Bu sebeple Rusya da bu kavramı dış politika konseptinde yer vermeye karar vermiştir.

Konseptte “yumuşak güç”, Ruslara has “yumuşak güç” kavramını geliştirerek yıkıcı hedefleri olan (insan haklarını koruma projeleri dâhil) diğer devletlere karşı “yumuşak güç” bağlamında karşılık vermek olarak geçmektedir.²³⁵ “Modern Dünya ve Rusya Federasyonu Dış Politikası” bölümü, bir yandan, Batı karşıtı (“Batı’nın dünyaya hâkim olma arzusu istikrarsızlığa yol açmaktadır, çözülemeyen Batı sorunları küresel kalkınmayı olumsuz etkilemektedir” gibi), diğer taraftan önceki belgeye göre daha sade ve mütevazı olmuştur. Örneğin, daha önce Rusya, en büyük Avrasya gücü ve dünyanın

²³²“Panslavizm” özellikle Çarlık döneminde Rusya’nın dışındaki bütün Slavları Rusya’nın himayesi altında siyasi bir Birlik kurarak sıcak denizlere inme politikası olarak nitelendirilmiştir. Önce kültürel bir akım olarak ortaya çıkan Panslavizm 19.yüzyılda siyasi boyut kazanmıştır. Günümüzde bu kavram “Rus diasporasının birleştirilmesi”, “Slav halklarının bağlarının gelişimi” olarak kullanılarak Slav halkı arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesini ifade etmektedir. Bkz., Mithat Aydın, 19. Yüzyılın Ortalarında Panslavizm ve Rusya, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf, e.t: 24.12.19.

²³³Denis Melyancev, V Rossii Novaya Konceptiya Vneshney Politiki (Rusya’da Yeni Dış Politika Konsepti),22 Şubat 2013, <https://belinstitute.com/ru/node/635>, e.t: 15.07.19.

²³⁴“Yumuşak Güç” kavramı her ne kadar J. Nye ile gündeme gelse de özü itibariyle dünya gerçekliğinde eskiden de var idi, sadece kavram başkaydı. “Yumuşak Güç” ve buna benzer diğer kavramların ilk tanımı çok daha önce Orhun Kitabeleri, Kutadgu Bilig ve buna benzer eserlerde farklı kavramlar ile yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ. S. Canbolat, “İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007.

²³⁵2013 Yılı Dış Politika Konsepti, 7. ve 21. Fıkra, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_142236/, e.t: 15.07.19

önde gelen güçlerinden biri olarak temsil edilirken, şimdi ülke uluslararası ilişkilerde ve dünya medeniyetinin gelişmesinde dengeleyici bir faktör olarak görülmektedir.²³⁶

Dış politikanın diğer önceliklerine gelince “Uluslararası insani işbirliği ve insan hakları” bölümüne “Rus çocuklarının hakları” kısmı eklenmiştir. İnsan haklarının korunmasına ilişkin uluslararası diyalogun temeli olarak sayılan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne olan atıf çıkarılmış ve “insan haklarının korunması konusunda Rus yaklaşımlarının desteklenmesi üzerine durulmuştur. Fakat yine ne tür yaklaşım olduğuna açıklama getirilmemiştir.²³⁷

Bölgesel işbirliği bölümü, esas olarak, Avrupa Birliği ve dünyanın her bir özel bölgesine ve bazı bireysel ülkelere (örneğin, Moğolistan’a) atıfta bulunarak, önemli ölçüde genişletilmiştir. AB ile ilgili bölümde, Schengen vizelerinin kaldırılması, Modernleşme Ortaklığı, ortak pazar ve dış politikanın koordinasyonu hakkında bilgiler yer almıştır. Aynı zamanda, Rusya’nın “Avrupa medeniyetinin ayrılmaz bir parçası” ve amaç olarak Atlantik’ten Pasifik Okyanusu’na kadar tek bir ekonomik ve insani alan yaratmak olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca “Avrupa-Atlantik bölgesi (AB ve ABD) ile Rusya’nın derin ortak uygarlık bağlarının olduğu” kavram önceki belgede olmayan değişik bir tanımlamadır. Dolayısıyla, konseptin bu kısmı, mevcut dünya eğilimlerinin değerlendirilmesinde belgenin önceki bölümünden oldukça farklıdır. Bunun sebebi, Ukrayna krizi ile beraber, Rusya Avrupa-Atlantik bölgesi ile denge politikası yürütmeye çalışmıştır. Zira NATO’nun ve ABD’nin silah harcamaları Rusya’ya nazaran çok daha fazladır ve yurt dışındaki askeri konuşlandırmaları gittikçe Rusya sınırlarına yaklaşmaktadır.²³⁸ Bu yüzden Rusya Batı dünyası ile silah yarışına girmeyerek, dengeli bir politika yürütme düşüncüsünde olabilir.

Konsepte, Rusya, NATO’nun genişlemesine yönelik olumsuz tutumunu sürdürmekte, ancak barışı ve istikrarı koruma amaçlı hedeflerin stratejik ortaklığını da ilan etmektedir.²³⁹ Bununla birlikte, ABD yaptırımlarına karşı tavır sergilemek amaçlanmıştır.

²³⁶A.g.e, 8. Fıkra

²³⁷A.g.e,

²³⁸Dmitri Danilov, “Rossia-ES-NATO: Vibor Nacionalnoy Strategii” (Rusya-AB-NATO: Ulusal stratejinin Seçimi), *Nauchno Analiticheski Vestnik*, No. 3,2019.

²³⁹Ag.e, 27.Fıkra

Avrasya Ekonomik Birliği ile ilgili “Avrupa ile Asya-Pasifik bölgesi arasında etkili bir bağlantı” olduğu madde eklenmiştir. Fakat AEB, yeni bir kresel oyuncu ve jeopolitik merkezi aktör olarak değil, sadece bir bağlantı olarak konuşulmaktadır. 2008 yılı dış politika konseptinde olmayan Ukrayna bölümü bu konseptte yer almıştır. “BDT’de öncelikli bir ortak olarak Ukrayna ile ilişkiler kurmak ve entegrasyon süreçlerinin derinleşmesine katılımını teşvik etmek” planlanmıştır.

Belarus ile ilgili, daha önce olduğu gibi, Birlik Devleti²⁴⁰ konsepti bağlamında konuşulmaktadır. Sadece daha önceki belgede “Ortak bir ekonomik alan oluşturma sürecinde Rusya ile Belarus arasındaki ilişkilerin aşamalı olarak aktarılması yoluyla Birlik Devletinin etkili bir şekilde inşası için şartlar yaratma konusunda kararlaştırılan çizgiye devam etmek”, yeni belgede “bütünleşme projelerinin derinleştirilmesi amacıyla Birlik Devleti çerçevesinde Belarus ile işbirliği” yapmak olarak değiştirilmiştir. Yani bu ifade ile Birlik Devleti “etkin bir şekilde inşa edilmiş” olduğunu ve şimdi basitçe etkileşime girilebileceğini göstermiştir. Ya da söz konusu Birlik Devleti henüz inşa edilmemiş ve bu artık bir hedef olmaktan çıkmıştır. Bu kısım metinde net olarak belirtilmemiş v bu da söz konusu konseptin bir eksik yanı olarak görölmektedir.

Konseptin yeni versiyonuyla birlikte Baltık ölkeleri ve orada Rusça konuşan halkların haklarını koruma sorunları ortadan kalkmıştır. Bu, görünüşe göre, daha önce de belirtildiği gibi, çok daha fazla alan ve önem AB’ye ayrılmıştır. Aynı zamanda, BDT alanındaki çatışmaları çözmede rol oynamak için bir eleştiri ve Rusya Federasyonu dış politikasının uygulanması bölümünde, BDT işleri, vatandaşları ve uluslararası insani işbirliği ajansının faaliyetleri eklenmiştir.

Çok kısaca özetlemek gerekirse, Rusya dış politika konsepti taslağı ikili bir izlenim bırakmaktadır. Bir yandan Rusya, en yakın komşular üzerindeki etkisini genişletmeye ve diğer taraftan Batı ile yapıcı işbirliğine hazır olduğunu göstermektedir.

²⁴⁰ Belarus-Rusya entegrasyonunun yasal temeli, 8 Aralık 1999’da Belarus ve Rusya başkanları tarafından imzalanan Birlik Devletinin Kuruluş Anlaşması’dır. Anlaşma, iki devlet halkının barışçıl ve demokratik gelişiminin sağlanmasını, tek bir ekonomik ve gümrük alanının yaratılmasını; sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekteşmesini; tutarlı bir dış politika ve savunma politikasının izlenmesini; tek bir yasal sistemin oluşturulmasını; tutarlı bir sosyal politika izlemeyi, güvenliği sağlamayı ve suçlarla beraber mücadele etmeyi öngörmüştür. Bkz., Rossiya i Soyuznoe Gosudarstvo (Rusya ve Birlik Devleti) <http://mfa.gov.by/bilateral/russia/>, e.t: 25.12.19.

Aynı zamanda bu dış politika versiyonunda Belarus bir numara müttefik olan münhasır statüsünü kaybetmektedir.

Rusya'nın dış politika konsepti ve askeri doktrini uluslararası sistemdeki siyasi gelişmeler ve duruma göre şekillenerek, ana metnin kalıcılığını, bazı kavram ve ifadelerin değişime uğradığını gözlemlemekteyiz. Ukrayna ve Orta Doğu bölgesindeki istikrarsızlık belgelere bazı değişikliklerin eklenmesine sebep olmuştur. 1993 yılı dış politika konsepti savunmacı, 2000 yılı dış politika konsepti güç dengesi bağlamında geliştirilirken, 2008 yılı dış politika konsepti Gürcistan krizi ile birlikte savunmacılıkla beraber, uluslararası hareketliliğini gösterirken ve 2013 yılı dış politika konsepti savunmacılık bağlamında potansiyel tehdide karşı hücum ilkesini benimsemiştir.

2.4 ULUSLARARASI TERÖRİZM VE 2016 YILI DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ

30 Kasım 2016 tarihinde Putin Rusya'nın yeni dış politika konseptini onaylamış ve belgenin metni önceki metnin tekrarı olsa da, tavrı ciddi ölçüde değişmiştir.²⁴¹ Konsept daha somut hale gelerek, son üç yılda Moskova ile Batı arasında yaşanan tartışmalar net olarak konseptte yer almıştır. Asya ülkeleriyle daha yoğun işbirliğine olan ilgi kaydedilerek belgede Ukrayna'ya olan tavır değişmiş ve ilk kez Suriye konusu ele alınmıştır. Suriye'de elde edilen askeri üsler bağlamında Suriye'nin bu konseptte yer alması doğal bir sonuç olarak nitelendirilebilmektedir.

Rusya'nın dış politika yönünde iki yeni görevi belirlenmiştir. Birincisi, “modern dünyanın etkili merkezlerinden biri olarak Rusya'nın konumunu güçlendirmek” iken, ikincisi, “Rus medyasının ve kitle iletişimlerinin küresel bilgi alanındaki konumunu güçlendirmek ve Rus bakış açısını dünya halkının geniş çevrelerine sunmaktır”.

Güç faktörü ile ilgili; daha önce Rusya, uluslararası ilişkilerde güç faktöründeki rolünün adım adım azalması için çaba göstereceğini savunurken, şimdiki konseptte “uluslararası ilişkilerde güç faktörü rolünün arttığını” ve “bölgesel çatışmaların

²⁴¹2016 Dış Politika Konsepti tüm metni için bkz., http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248/, e.t: 24.08.19. 2018 yılında askeri doktrine bazı değişiklikler eklenmiştir. Örneğin, Rusya “Rusya'ya ve onun müttefiklerine karşı kullanılan KİS ve nükleer silahların kullanımına karşı nükleer silah kullanabilme hakkının olduğunu” eklemiştir. Ayrıca “ülkenin bekası söz konusu olduğunda Rusya'ya karşı kullanılan her türlü silaha karşı nükleer silah kullanma hakkı olduğunu” ibraz etmiştir. Bkz., Vladimir Dvorkin, Voennaya Doktrina Rossii Nujdaetsya v Obnovlenii (Rusya'nın Askeri Doktrininin Yenilenme İhtiyacı Vardır), 11 Nisan 2019, http://www.ng.ru/politics/2019-04-11/100_190411explosion.html, e.t: 25.08.19.

risklerinin artmakta ve krizlerin yükselişte olduğunu” ve Rusya’nın “yeni zorluklara hazır olduğunu” belirtmiştir.

Moskova ilk kez, “terörist ve aşırılık yanlısı örgütler, devlet dışı aktörlerin desteği de dâhil olmak üzere anayasaya aykırı bir güç değişikliğini etkilemek için devletlerin iç işlerine müdahale etme girişimlerini” engelleme niyetinin olduğunu ilan etmiştir. Aynı zamanda “uluslararası hukuk normlarını, özellikle de devletlerin devlet eşitliği ilkesini ihlal eden askeri müdahaleler ve diğer dış müdahale şekillerini “koruma sorumluluğu” kavramını uygulamak bahanesiyle gerçekleştirmeyeceğini görev edinmiştir.

Belgenin hem eski hem de yeni versiyonlarında, “Rusya NATO ile ittifakın eşit ortaklık için hazır olduğunu göz önünde bulundurarak ilişkiler kuracağını” belirtmiştir. Önceden ayrı bir paragrafta ayrıca, NATO üyesi ülkeler de dâhil olmak üzere tüm Avrupa-Atlantik bölgesi ülkeleriyle barış ve istikrarı sağlamak, uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, deniz korsanlığı, yasadışı uyuşturucu trafiği, doğal ve insan kaynaklı felaketler gibi ortak güvenlik tehditlerine karşı koymak adı altında “stratejik ortak hedefler” ibaresi yer almıştır. Şimdiki konseptte bu ve Afganistan’da NATO ile işbirliği konulu paragraflar da ortadan kalkmıştır. Bunun yerine, NATO’nun “jeopolitik genişlemesi” ve “Avrupa’nın ortak güvenlik ve işbirliği sisteminin oluşturulmasıyla ilgili politik ifadelerin uygulanmasına devam etme konusundaki isteksizliği” söylemi yer almıştır. NATO kurulduktan bu yana hep bünyesine yeni bir ülke katarak genişleme yaşamıştır. Eski Doğu Bloku ülkeleri ile genişleme yaşayan NATO’nun yurt dışındaki askeri varlıkları da çoğalmaya başlamıştır. Örneğin, Afgan güvenlik güçleri ve kurumlarına eğitim, tavsiye ve yardım sağlayan savaş dışı bir görev olan Kararlı Destek (Resolute Support) 1 Ocak 2015 tarihinde başlatılmıştır.²⁴² Bu sebeplerden dolayı yeni konseptte “Afganistan’da NATO ile işbirliği”, “stratejik ortak hedefler” gibi söylemler kaldırılarak, onun yerine “NATO’nun jeopolitik genişlemesi” gibi ifadeler yer almıştır.

ABD’nin rolünün ve Washington ile ilişkilerin niteliğinin değerlendirilmesi çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Önceden, konseptte “karşılıklı yarar sağlayan işbirliği”, “gerçek ortaklık etkileşimi” ve “her iki devletin de küresel stratejik istikrar ve uluslararası güvenlik durumundaki sorumlulukları” ifadeleri yer alırken, şimdiki

²⁴²Bkz., Operations and Missions: Past and the Present, 25 Nisan 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm, e.t: 29.12.19.

belgede “ABD ve onun müttefiklerinin Rusya’yı durdurma politikaları ve Rusya’ya karşı uyguladıkları siyasi, ekonomik ve enformasyon içerikli baskıları bölgesel ve küresel istikrarı bozmaktadır” denmektedir. Ayrıca “Rusya, ABD’nin uluslararası hukukun dışındaki yargı yetkisine dayanarak dış dünyadaki uygulamasını tanımadığını” ve ABD’nin “uluslararası hukuka uymaları” gerektiği konusunda çok sert bir ifade yer almıştır.²⁴³

Konseptin önceki versiyonunda, Rusya “Avrupa medeniyetinin ayrılmaz, organik bir parçası” olarak adlandırılırken, yeni versiyonda bu söylem yer almayarak sadece AB ile ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliğinin önemine ilişkin paragraflar korunmuştur. İngiltere, bundan önceki versiyonda “karşılıklı yarar sağlayan ikili ilişkilerin aktivasyonu” olarak yer almışken, yeni konseptte bu konuya hiç değinilmemiştir. Görüldüğü üzere, 2008 yılı itibariyle yaşanan olaylar ışığında, Batı’nın Rusya’ya karşı uygulamaya başladığı siyasi baskı ve ekonomik yaptırımlardan sonra Rusya’nın Batı’ya olan tavrı değişmiştir. Bu da dış politika belgesinde yer alan tanımlamalardaki değişikliklere neden olmuştur. Bir önceki versiyondaki AB, ABD ve NATO ile olan ılımlı tavırlar yerini daha sert ve uyarıcı nitelikte kavramlar yer alarak, Batı’nın uyguladığı yaptırımlara meydan okumuştur.

Daha önce Çin “ortak” olarak adlandırılarak, bu ortaklığın niteliği hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştır. Şimdi ise, Moskova Pekin ile birlikte “yeni zorluklara ve tehditlere karşı koyacağını, ciddi bölgesel ve küresel problemleri çözeceğini, uluslararası örgütlerde ve çok taraflı kuruluşlarda işbirliği yapacağını” ileri sürmüştür. Aynı şey Hindistan için de geçerli olmuştur. Önceden bu ülke sadece BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti) üyesi ve “ortak” olarak adlandırılırken, konseptin yeni versiyonuna göre, Rusya “aynı dış politika önceliklerini paylaşan, tarihi dostluk ve karşılıklı derin güvene dayalı Hindistan Cumhuriyeti ile ayrıcalıklı bir stratejik ortaklığın daha da derinleştirilmesi” konusunda iddialı olduğunu belirtmiştir. Bu ifadelere ve yukarıda değinilen konulara bakıldığında, Rusya’nın Batı işbirliği yerine ve onlara karşı Çin, Hindistan ve BRICS ile birlikte diğer bir eksenin gelişiminde olduğu mesajını vermiştir.

Daha önce Moskova, “Ukrayna ile BDT’de öncelikli bir ortak olarak ilişkiler kurma, derinlemesine entegrasyon süreçlerine katılımını kolaylaştırmak” olduğunu

²⁴³2016 Dış Politika Konsepti tüm metni için bkz., http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248//, e.t: 24.08.19. 2018

belirtmiştir. Şimdi sadece “ilişkilerin çeşitliliğini” geliştirmekle ilgilendiklerini ve ayrıca “Rusya, Ukrayna iç ihtilafın politik-diplomatik bir çözümü için gerekli çabaları göstereceğini” ifade etmiştir.

Suriye ise belgenin yeni versiyonunda ilk kez anılmış ve Rusya “durumun siyasi yollarla çözülmesi taraftarı” olduğu fikrini ortaya koymuştur. Aynı zamanda, Moskova, “laik, demokratik, plüralist (çoğulcu) bir devlet olarak” ülkenin “birliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü” desteklemekte olduğunu bildirmiştir.²⁴⁴

Konseptin ayrı bir paragrafı “eşi benzeri görülmemiş bir zulüm seviyesinde şiddet uygulayan” Irak ve Şam İslam Devleti’ne (İŞİD) ayrılmış ve “siyasallaşma ve çifte standart olmadan” geniş bir uluslararası terörle mücadele koalisyonunu kurma ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür.

Konsepte ilk defa AEB’ye katılan ülkeler olarak Ermenistan ve Kırgızistan’dan söz edilmiştir. Aynı zamanda, AEB’nin sadece Avrasya bölgesinde değil, Avrupa’da da “entegrasyon süreçlerinin uyumunda önemli bir rol oynayabileceğinin” altını çizmiştir. Bu hususta AEB’nin ticaret rejiminin birleşmesi konusunda Sırbistan ile müzakerelere başladığını hatırlatmakta fayda vardır.

1993 yılı dış politika konsepti savunmacı, 2000 yılı konsept güç dengesi bağlamında gelişirken, 2008 yılı dış politika konsepti Gürcistan krizi ile savunmacılıkla beraber, dış dünyaya açılırken, 2013 yılı dış politika konsepti karşı hücum tavrı almış ve 2016 yılı konsepti daha sert tavrı alarak Batı’dan uzaklaşıp Doğu’ya yaklaştığını göstermiştir.

²⁴⁴Aynı eser

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA VE ORTA DOĞU: RUS ASKERİ

ÜSLERİ'NİN JEOSTRATEJİK VE JEOPOLİTİK İŞLEVİ

1. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

SSCB dağıldıktan sonra Rusya dış politika görevi olarak komşu ve eski Sovyet ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir. Fakat 1990'lı yılların başında SSCB'ye nazaran siyasi ve ekonomi alanlarında zayıf kalan Rusya, post-Sovyet ülkelerini üzerindeki yük olarak görmüş ve bu ülkelerden uzaklaşmaya, aynı zamanda Batı'ya yakınlaşmaya çalışmıştır. Daha sonra bu politikanın yanlış olduğunu anladıktan sonra Moskova tekrar bu ülkeler ile sıkı bir temas kurmaya başlamıştır.

SSCB'nin dağılmasından bu yana post-Sovyet alanında bazı değişiklikler meydana gelmiş ve post-Sovyet ülkeleri değişikliğe uğramışlardır. Bu yüzden bu ülkelerin Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerinin boyutu da değişmiştir. Zira SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya ile yeni oluşan ülkeler arasındaki ilişkiler Tacik İç Savaşı, Afganistan'a askeri müdahale, Kırgızistan'daki Lale Devrimleri ve Özbekistan'daki Andican olayları gibi çeşitli siyasi kargaşalar bazında şekillenmiştir. Bundan dolayı Rusya'nın söz konusu ülkeler ile ülkenin durumu ve jeopolitik özelliğine göre ayrı ayrı bir dış politika konsepti belirleyerek, özel ilişki geliştirmesi gerektiği tespit edilmiştir. Örneğin, Kırgızistan ve Tacikistan ile ekstremizm²⁴⁵ tehdidinden korunmak, sistemin güvenliğini güçlendirmek ve Batı ile Çin gibi dış güçlerin etkisine karşıtlık göstermek gibi güvenlik

²⁴⁵Ekstremizm, Latince "extremus" "uç" ya da "uçtaki" anlamına gelen aşırılığı ifade etmektedir. Siyasi ekstremizm terör eylemlerinin yanı sıra mevcut siyasal düzenin yıkılması için yapılan askeri darbe, anayasaya ve devlete karşı çıkmak olarak tanımlanmaktadır. Siyasi ekstremizmin içinde yer alan terörizmin bir çeşidi olarak dinci ekstremizmi görmek mümkündür. Dinci ekstremizmin amacı, ileri sürdüğü dini veya mezhebi devlet düzeyine taşımaktır. Günümüzde uzmanlar dini ekstremizmi köktenci ve tarikatçı olarak ikiye ayırmaktadır. Köktenci ekstremizmi dünyada Batı tarafından İslamcı ekstremizm olarak adlandırılmaktadır. Bkz. K. N. Burhanov, Ekstremizm v Centralnoy Azii (Orta Asya'da Ekstremizm), Almatı: Rusya ve Çin Enstitüsü, 2000. T. V. Davletov, Orta Asya'da Dini Ekstremizm Yağınlaşabilir mi?, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/328276>, e.t:13.12.2020. Orta Asya'daki dinci ekstremizm Özbekistan İslam Hareketleri, Hizb ut-Tahrir ve diğer az bilinen Akramiya ve Tabligi Jamaat gibi radikal örgütler ile bağdaştırılmaktadır. Terörizm ile mücadele bağlamında Rusya liderliğinde Moskova'da 2000 yılında BDT-Anti Terrör Merkezi (ATM) kurulmuştur. ATM'nin yapısal alt birimi de Bişkek'te açılmıştır. Rusya'nın BDT ülkeleri ile askeri ve güvenlik alanlarındaki işbirliği KGAÖ çerçevesinde kurularak 2002 yılında Kırgızistan'ın Kant bölgesinde askeri üs açılmıştır. Toplu Hızlı Tepki Kuvveti (THTK, İngilizce Collective Rapid Reaction Force, Rusça Kollektivnie Sily Operativnogo Reagirovaniya) bölgenin "kolektif güvenlik" haline getirilmiştir. Diğer THTK bölümü Tacikistan'm 201. Askeri üssüne yerleştirilmiştir. Bu Rusya'nın yaklaşık 7500 askeri personeli ile yurt dışında bulundurduğu en büyük askeri üssüdür. Mariya Y. Omelicheva, "Russia's Foreign Policy in Central Asia", *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, ed. A. Tsygankov, University of Kansas: Routledge, 2018, s. 325-337.

alanındaki işbirliği geliştirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Türkmenistan bir enerji devi olarak doğalgaz ihracatını hem Batı'ya hem Doğu'ya gerçekleştirebilme kabiliyetine sahip olduğundan dolayı Rusya için jeoekonomik bir önem arz etmektedir. Özbekistan bulunduğu konumu itibarı ile bölgesel güvenliğin ana merkezidir ve Kazakistan topraklarında bulundurduğu Baykonur uzay üssü ve zengin petrol yatakları ile siyasi ve stratejik önemi ile ön plana çıkmaktadır.²⁴⁶

Rusya'nın ulusal çıkarlarına göre post-Sovyet alanındaki en önemli bölge Orta Asya bölgesidir. Zira Orta Asya Avrasya kıtasının merkezinde olduğundan dolayı Rusya bu bölgedeki nüfuz alanını korumaya ve Sovyet sonrası alanın kalıntılarını himayesinde tutarak, dünya lideri olmasa bile Avrasya'nın lideri statüsünü onaylamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın bölgedeki ana çıkarları: faaliyetlerinin tüm alanlarında diğer aktörlerin bölgedeki etkilerini kontrol etmek veya dengelemek; bölgedeki istikrarı sağlamak (kesintisiz hammadde tedariki ve genel olarak Rus güvenliği); Orta Asya doğal kaynaklarına (ham petrol, doğal gaz) ve ulaşım tesislerine sınırsız erişimini muhafaza etmek (baskı uygulama aracı olarak bu bağımlılığı kullanma imkânı vermektedir); bölge ülkelerinde askeri varlığını sürdürmek; Hazar Denizi statüsü konusundaki anlaşmazlıkları çözmek; Moskova ile işbirliğine açık olan liderleri desteklemek; Orta Asya ülkelerini Rusya'nın egemen olduğu çok taraflı kurumlara katılmaya teşvik etmek ve Rus kültürel ve dilsel etkisini güçlendirmektir.²⁴⁷ Bütün bu çıkarlar Rusya'nın bölgedeki liderliğini koruyarak hareket serbestisini kazanmasını, bölgesel güç statüsünü onaylatmasını ve diğer güçlerin etkisini azaltmasını amaçlamaktadır.

Bununla birlikte post-Sovyet ülkeler Kremlin'in makul bir şekilde liderlik iddiasında bulunabileceği tek alan olarak sayılmaktadır.²⁴⁸ Zira coğrafyacı, akademisyen, Halford John Mackinder daha XX. yüzyılda "Kim Avrupa'nın Doğusuna (Doğu Avrupa, Karadeniz, Kafkaslar, Hazar, Orta Asya) hükmederse, "heartlanda"

²⁴⁶Bobo Lo, "Rossiskaya Politika v Centralnoy Azii" (Orta Asya'da Rus Politikası), *Russie Nei Visions*, No. 82, Ocak 2015, s. 10.

²⁴⁷Rusya'nın Dış Politika Konsepti, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6BZ29/content/id/2542248, e.t: 23.09.2020. Agata Wlodkowska Bagan, "Russian Foreign Policy towards Central Asia", *The New Great Game in Central Asia*, ed. Thomas Stepniewski, Jan Kochanowski University: Instytut Europy Srodkowo Wschodniej, 2012,s. 11-32.

²⁴⁸Aleksey Malashenko, "İnteresy i Shansi Rossii v Centralnoy Azii" (Rusya'nın Orta Asya'daki Çıkarları ve Şansı), ed. Mariya Lipman, *Proet Contra*, No:1-2(58), Ocak-Nisan 2013, s. 21.

(Avrasya) hakim olur, kim “heartlanda” hakim olursa, dünya adasına (Asya, Avrupa ve Afrika) hükmeder, kim dünya adasına hükmederse dünyaya hakim olur” ifadesini kullanmıştır.²⁴⁹ Bu yüzden Rusya dünyanın merkezi olan bu bölgedeki nüfuzunu ve etki alanını kaybetmek istememekte ve oradaki konumunu daha da güçlendirme arzusu içindedir.

Günümüzde Orta Asya bölgesine Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan dâhil edilmektedir ve 21. yüzyılın başından beri bu bölgede yeni bir jeopolitik dönüşüm aşaması yaşanmaktadır. Bazı uzmanlar, Orta Asya’nın 19. yüzyılın Büyük Oyunu’na²⁵⁰ sadece yeni oyuncularla geri döndüğünü ifade etmektedirler. Tarihsel olarak, Orta Asya farklı imparatorlukların ve devletlerin odağındaydı ve tarihin tüm dönemlerinde az ya da çok Büyük Oyun’un bir parçasıydı. Modern Orta Asya’yı dünyada önemli bir bölge yapan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında, ilk olarak, Orta Asya ve Hazar bölgesindeki zengin enerji kaynaklarının mevcudiyeti; ikincisi, jeopolitik konumun Rusya, Çin, Hindistan ve İran gibi güçlerle çevrili olması ve üçüncüsü, Afganistan sorunudur. Bu yüzden bölgesel ve küresel aktörler, jeopolitik çıkarlar ve mineral kaynakların önemli rezervleri için Orta Asya bölgesinde birbirleriyle giderek daha fazla rekabet etmektedirler.²⁵¹

Söz konusu bölgenin Rusya için önemi ise birkaç önemli faktör ile anlaşılmaktadır. Birincisi, ulusal güvenlik faktörü, zira 1990’lı yıllarda Rusya’nın güvenliğini tehdit eden unsurlar güneyden (1990’lardan günümüze Afganistan’daki dengesizlik, Fergana Vadisi’ndeki suya erişim konusundaki tartışmalar ve 1992-1997 yılları arası Tacikistan’daki İç Savaş) teşkil etmiştir ve 21. yüzyılda da güncelliğini korumaya devam etmektedir. İkincisi, bu bölgede bulunan Rusların ve Rusça konuşan halkların hakkını savunmak ve korumak Rusya’nın dış politikasının temel görevidir. Üçüncüsü, jeoekonomik faktörüdür²⁵² ki, Orta Asya ülkeleri önemli doğal kaynaklarını

²⁴⁹H. Mackinder, *Democratic Ideals and Realities*, National Defense University, Washington DC: 1996.

²⁵⁰İngiltere ve Rusya’nın Orta Asya’da nüfuz alanını oluşturma mücadelesidir. Günümüzde Orta Asya’da devam eden rekabete de “Yeni Büyük Oyun” adı verilmektedir. Bkz. Peter Hopkirk, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha Globe: 1994.

²⁵¹M. Rakhimov, “Central Asia in the Context of Western and Russian Interests”, *Centre International de Formation Europeenne*, No. 375, 2015, s. 140-141.

²⁵²Rusya’nın jeoekonomik kaygısı, Hazar denizi petrolünün Rusya topraklarından geçmesini sağlamaktır. Kazak petrolünü Rus topraklarına ulaştırmak için Atırau-Samara ve Mahaçkala-Tihoreck-Novorossisk gibi eski Sovyet boruhatlarının yanı sıra, Tengiz-Novorossisk gibi yeni boru hattı sistemi ile gerçekleştirilmektedir. Böylece Rusya Kazak petrolünün kendi topraklarından geçmesini sağlayarak bölgenin

topraklarında barındırması jeopolitik durumu etkilemektedir.²⁵³ Dolayısıyla, günümüzde bu bölgede Rusya dışında Batı ve Çin'in etkisi ister ekonomik, ister siyasi anlamda hissedilmeye başlamıştır. Bu yüzden Rusya'nın bu bölgeye olan ilgisi hem tarihsel, hem de siyasi-ekonomik bağlamda ön plana çıkmakta ve bölgeyi neden bu denli inisiyatifi altında tutmak istemesi açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira Moskova eski Sovyet ülkelerinde özel çıkar alanını oluşturmayı veya yeniden yaratmayı ve mümkün olduğu kadar başta ABD ve Çin olmak üzere “dış aktörlerin” etkisini sınırlandırılmayı hedeflemektedir.²⁵⁴ ABD'li tarihçi ve dış politika yorumcusu Robert Kagan'ın dediği gibi: “Bugün Rusya'nın arayışı, her zaman süper gücün peşinde olan, stratejik öneme sahip bölgedeki hâkim konumunu korumak ve aynı zamanda diğer süper güçleri uzak tutmaktır”.²⁵⁵ Bu yüzden bölgedeki hâkimiyetini sürdürmek için tarafsız politika izleyen Türkmenistan hariç tüm (Özbekistan'da kısmen²⁵⁶) Orta Asya ülkelerinde askeri üs²⁵⁷ edinirken bölgedeki ABD üsleri kapanmıştır ve AEB, KGAÖ ve ŞİÖ gibi entegrasyon sürecine girerek hem ekonomi hem askeri anlamda bu ülkeler ile bağımlı güçlendirmiştir.

enerji kontrolünü elinde tutmaya çalışmaktadır. Doğal gaz konusunda da durum farklı değildir. Doğal gaz geçişini kontrol altında tutmak için Rusya, Kazakistan ve Turkmenistan ile birlikte 2007 yılında Türkmen ve Kazak doğal gazını Rusya'ya taşımak için anlaşmaya imza atmışlardır. Ayrıca Rusya, Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında Sovyet döneminde inşa edilen Orta Asya-Merkez doğal gazı boru hattının kapasitesini arttırmak için anlaşmaya varılmıştır. Bkz., R. S. Muhametov, “Centralyana Aziya vo Vneshney Politike Rossi” (Rus Dış Politikasında Orta Asya), *İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, No. 3 (80), 14 Mart 2010, s. 113. Fakat Türkmenistan ve Kazakistan enerji politikasını çeşitlendirmek için enerji ihtiyacı olan diğer ülkeleri alternatif olarak görmektedir. Bu bağlamda Çin ve Avrupa bu ülkelerin enerji politikasını çeşitlendirmek için çaba göstermektedirler.

²⁵³S. J. Tulakov, “Centralnaya Aziya vo Vneshney Politike Sovremennoy Rossii” (Günümüz Rusya'nın Dış Politikasında Orta Asya), Doktora Tezi, Sankt-Peterbug Devlet Üniversitesi, 2003, s. 3.

²⁵⁴Malashenko, 2013, s. 21.

²⁵⁵Wldokowska Bagan, s. 16.

²⁵⁶Özbekistan'daki Karşi Hanabad askeri üssü 2001-2005 yılları arasında ABD tarafından kullanılmış, 2005 Andican olayları ile birlikte ABD üssü kapanarak, KGAÖ çerçevesinde kullanılmaya devam etmiştir. 2012 yılında Özbekistan'ın KGAÖ'dan ayrılmasıyla askeri üssün yabancılara kullanımı kapatılmıştır. Ayrıca Özbekistan'da 2002 yılında açılan Alman üssü, Afganistan'daki Alman askerlerini tedarik etmek için kullanılmış ve 2014 yılında kapatılmıştır. Zira 2012 yılında kabul edilen “Dış Politika Faaliyetleri Konseptine” göre, Özbekistan kendi topraklarında yabancı askeri üslerin ve tesislerin konuşlandırılmasına izin vermemektedir. Bkz., Nuriya Kutnayeve, “İnostrannie Voennie Bazi na Territorii Postsovetskoy Centralnoy Azii” (Post Sovyet Orta Asya Topraklarındaki Yabancı Askeri Üsler), *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, Cilt 13, No: 2, 2010. Tolkun Umaraliyev, Germaniya Zakrivaet Poslednyuyu Zapadnyuyu Aviabazu v Centralnoy Azii (Almanya Orta Asya'daki Son Üssünü Kapatıyor), 15 Ekim 2015, <https://www.currenttime.tv/a/27309979.html>, e.t: 12.01.20.

²⁵⁷Rusya Orta Asya'daki üsleri Kazakistan'da 2050'ye kadar, Kırgızistan'da 2032'ye kadar ve Tacikistan'da 2042'ye kadar kullanma hakkına sahip ve Kazakistan'a kullandığı üsler için yıllık 140 milyon dolar kira bedeli öderken, Kırgızistan ve Tacikistan'a hiçbir bedel ödenmemektedir. Bkz., Kazahstan ot Rossii Ejegodno Poluchaet 140 Mliyonov Dollarov za Voennie Obyektı (Kazakistan Rusya'dan Askeri üsleri için Yıllık 140 milyon Dolar Almaktadır), 19 Haziran 2017, <https://informburo.kz/novosti/kazahstan-ot-rossii-ezhegodno-poluchaet-140-mln-dollarov-za-voennye-obekty.html>, e.t: 22.03.2020.

Zira Rusya için kontrolü, statükoyu ve etki alanındaki ayrıcalıklı konumu kaybetmemek bir prestij meselesidir. Bu bağlamda bölgede faaliyet gösteren diğer devletlerin hedefleri daima Rus hedeflerine aykırıdır.

Fakat Rusya'nın tüm Orta Asya'yı kontrol altına alma arzusuna rağmen, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi sadece üç Orta Asya ülkesi Rus liderliğindeki entegrasyon sürecine dâhil olmuş iken, Özbekistan ve Türkmenistan, Rusya'nın egemen olduğu örgütlerin dışında kalmayı tercih etmişlerdir. Rusya bu ülkeler ile ilişkiler geliştirirken en önemli görevi Rusya'ya zarar verebilecek bölgedeki güç dengesinin bozulmasını engellemektir. Özellikle bu Rus topraklarına terörizmin ve uyuşturucu trafiğinin yayılmasını engellemek, aynı zamanda Orta Asya'da hiçbir problemle (iç veya dış) karşılaşmadan kendi çıkarlarını elde edebilmesi için mevcut bulunan otoriter sistemi korumaktır. Fakat Rusya için bölgesel güvenliği yönetmek pek de kolay olmamıştır. Zira 11 Eylül olayları ile beraber Rusya ABD'nin Afganistan'daki operasyonlarının Rus çıkarına olduğunu düşünmüş ve Putin, ABD'nin Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üs edinmesine ses çıkarmamıştır. Fakat 2004-2005 yılları bölgedeki Amerikan varlığının jeopolitik dezavantajları bölgesel güvenliği koruma esnasında hissedilmeye başlamış ve bu yüzden 2005 yılı Andican olayları ile birlikte ŞİÖ'nün oturumunda Kremlin Orta Asya'daki tüm Amerikan üslerini kapatma kararını almıştır. Bir taraftan, Afganistan ve Orta Asya'da Amerikan askeri gücünün varlığı dinci ekstremizmi durduran, diğer taraftan Avrasya'nın jeopolitik haritasını değiştirebilecek bir güç olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda ABD'nin varlığı bölgede baskın olan Rus etkisini zayıflatmış, Çin'in varlığı ise bölgenin ekonomik genişlemesini ve Orta Asya ülkelerinin büyümesini kolaylaştırmıştır.²⁵⁸ Bölgedeki Çin ve ABD gibi aktörlerin faaliyetleri Rus dış politikasının “kendi nüfuz alanını oluşturma, liderliğini koruma” gibi çıkarları ile çatışmakta olup, Rusya'nın bölgede etki alanını koruma içgüdüsünü geliştirmektedir.

Bir taraftan Orta Asya ülkeleri egemen olarak kabul edilmekte olup, Rusya'nın hukuki olmasa da “jeostratejik” etki sınırları içinde algılanırken²⁵⁹, diğer taraftan söz konusu ülkeler büyük güç diplomasisinin pasif nesnelere olmaktan çıkarak kendi

²⁵⁸Lo, 2015, s.12-13.

²⁵⁹R. Menon, “After Empire: Russia and the Southern “Near Abroad”, M. Mandelbaum (ed.), *The New Russian Foreign Policy*, New York: Brookings Institution Press, 1998, s. 102.

egemenliğine düşkün ve kendinden emin siyasi aktöre dönüşmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda bölgenin en zayıf ülkeleri olan Tacikistan ve Kırgızistan bile 1990'larda olmayan stratejik esneklik kazanarak, Rusya dışında diğer ülkeler ile ilişkiler geliştirmişlerdir. Türkmenistan Çin'e doğru yönelirken, Özbekistan ABD'ye yaklaşarak aynı zamanda Moskova ile temasını sürdürmektedir. Kazakistan ise Batı-Rusya-Çin'den oluşan çok vektörlü dış politikasına devam etmektedir. Fakat Putin, tüm olanlara rağmen AEB'nin fonksiyonunu canlı tutmayı, Tacikistan ve Kırgızistan'daki askeri varlığını güçlendirmeyi başarmıştır. Fakat Ukrayna'daki olaylar AEB'nin gelişmesini yavaşlatmış ve Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın dış güçler ile temasını hızlandırmıştır. Kazakistan'ın Ukrayna konusunda Moskova'yı desteklemesine rağmen, Kazak hükümeti Avrasya parlamentosu fikrini desteklememiş ve ticaret politikasını Avrasya Birliği'ne devretmeyeceğini açıklamıştır.²⁶⁰

Daha önce de belirtildiği gibi, Rusya'nın Orta Asya'daki (ve tüm Sovyet sonrası topraklarda) varlığının başlıca hedefi, rakip etkisini azaltarak varlığını korumak ve güçlendirmektir. Hedefe ulaşmak için Rusya, politik ve askeri alandan ekonomik ve kültürel ve ideolojik alanlarla biten tüm alanlarda çok çeşitli araçlar ve yöntemler uygulamaktadır. Bu bağlamda Orta Asya'daki varlığını ve bölge ülkeleriyle bağlarını güçlendirmek için Rusya sayısız entegrasyon düzenlemesi başlatmıştır. Ya da diğer bir ifade ile uluslararası anarşik sistemde kendisini korumak için ittifak kurma arzusu içindedir. Hepsinin ortak noktası, RF'nin içlerindeki baskın ve lider konumudur.

SSCB'nin dağılmasından bu yana, Rusya ve Orta Asya dâhil olmak üzere diğer Sovyet sonrası ülkeler, BDT içinde işbirliği yapmaktadır. Moskova için BDT üye devletlerin politikası üzerindeki etkisini sürdürmenin bir aracıdır. BDT'nin zemini Mayıs 1992'de Rusya, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan ve dört Orta Asya ülkesi (Türkmenistan hariç, tarafsız kalmayı seçerek) Taşkent Antlaşması'nı (Kolektif Güvenlik Antlaşması) imzalayarak atılmıştır. 1992'de Özbekistan (Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte) organizasyondan çekilmiş; ancak 2006 yılında geri dönmüş ve 2012 yılında tekrar ayrılmıştır.

Kolektif güvenlik işbirliği, Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra bu bölgedeki güvenlik boşluğunu doldurmanın bir yolu olmuştur. Taşkent Antlaşması ve günümüzde

²⁶⁰Lo, 2015, s. 21.

KGAÖ, RF'nin rolünü güçlendirmeye devam etmekte; askeri olarak en güçlü ve çok uluslu birimlerde egemen olan Sovyet sonrası devlet koruyucusu rolünü benimsemektedir.²⁶¹ 2011 yılında Medvedev tarafından görevlendirilen Çağdaş Gelişim Enstitüsü'nün²⁶² (INSOR) KGAÖ için geliştirme önerileri üzerinde çalıştığını belirtmek gerekmektedir. Belgede, komşu ve üye ülkelerde ortak bir askeri müdahale olasılığından (Rus komutası altında) bahsedilmektedir. Batı'ya Rusya'nın KGAÖ bayrağı altında Orta Asya'daki askeri faaliyetlerde öncü rolünün tanınması tavsiye edilmektedir.²⁶³ Bölgedeki kolektif güvenlik ağları üzerinden Rus tekelinin elde edilmesi, Rusya'nın ana stratejik hedefi gibi görünmektedir. Ancak, hedefe ulaşmak için küresel bir perspektif benimsemesi ve aynı zamanda faaliyetleri için uluslararası yetki sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu amaçla Mart 2010 tarihinde BM ve KGAÖ arasında işbirliği hakkında bir bildirme imzalanmıştır.²⁶⁴ Belge, Rus liderliğindeki bloğun dünyada barışı koruma operasyonlarını yürütme potansiyelini kabul etmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü Çin gibi küresel gücü içeren bölgeye dâhil olabilmenin başka bir aracıdır. Başlangıçta sınır paylaşımı ve silahsızlanma amacıyla kurulan ŞİÖ 2002 yılında terörizm, İslamizm ve separatizm olarak ifade edilen “üç şer” ile mücadele eden örgüte dönüşmüştür. Şanghay Sözleşmesi'ne istinaden terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılıkla mücadele bağlamında kurulan ŞİÖ,²⁶⁵ terörizmin yayılmasının önlenmesinin bölgedeki Rus faaliyetlerini yoğunlaştırmak için bir araç olabileceği belirtilmelidir. Örgütü kurmak, Rusya ve Çin'in daha zayıf üyeleri üzerinde baskı kurmasını mümkün kılmakta ve 2001 yılında Afganistan müdahalesinden bu yana hızla büyüyen Amerikan varlığını dengelemek için bölgede bir güç dengesi yaratmanın bir yolu olarak sayılabilmektedir. Genellikle Çin ve Moskova liderliğindeki bir Birlik olarak görüldüğü için ŞİÖ, Pekin ve Moskova'nın Orta Asya'daki çıkarlarını ortaklaşa koordine etmeleri için bir araçtır. Çin için, örgüt başlangıçta Rus siyasi ve askeri hâkimiyetini bozmadan Sovyet sonrası alana girme aracı olarak hizmet etmektedir.

²⁶¹Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşması, 15 Mayıs 1992, https://odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, e.t: 02.01.20.

²⁶²Çağdaş Gelişim Enstitüsü, kamu politikasının en önemli alanlarında teklif hazırlamak ve belge geliştirmek için en iyi uzmanları bir araya getirmek amacıyla oluşturulmuştur. http://www.insor-russia.ru/ru/about_us, e.t: 02.01.20.

²⁶³İ. Y. Yurgens, ODKB: Otvetstvennaya Bezopasnost (KGAÖ: Sorumlu Güvenlik), Moskova: 2011, <http://www.insor-russia.ru/files/ODKB.pdf>, e.t: 02.01.20.

²⁶⁴O Sotrudnichestve ODKB s OON (KGAÖ'nün BM ile İşbirliği), 23.01.2019, https://odkb-csto.org/international_org/un/o_sotrudnichestve_odkb_s_oon/, e.t: 12.01.20.

²⁶⁵Şanghay İşbirliği Örgütü, <http://rus.sectsc.org/>, e.t: 02.01.20.

2011'den bu yana, Orta Asya'da büyüyen Çin etkisinin ve Pekin lehine değişen jeopolitik dengenin farkında olan Rus politikacılar, geleneksel olarak yakın bağları olan Hindistan'ı davet ederek ŞİÖ'nün genişlemesini aktif olarak savunmaktadırlar.²⁶⁶

Görüldüğü üzere, farklı alanlarda entegrasyon sürecini başlatan, Orta Asya'da lider bir konuma sahip olan RF, neredeyse en başından beri bölge devletlerindeki askeri varlığını korumaya çalışmıştır. Daha 1990'larda Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da Rus sınır güvenlik birimleri konuşlandırılmıştır. Komşu Afganistan'daki kalıcı istikrarsızlık, Tacikistan'daki savaş ve bölgesel Taliban bağlantılı grupların faaliyetleri, sınırın kapatılması bağlamında, Rusya'nın ve tüm Sovyet sonrası toprakların güvenliği için çok önemli bir husus olmuştur.

Eylül 2011'de imzalanan bir anlaşma uyarınca Rusya, Tacik birimlerinin sınırın korunmasında desteklenmesini sağlayacaktır.²⁶⁷ Bu bağlamda Rusya askeri üslerini Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da muhafaza etmektedir. Moskova Tacikistan'ın Nurek kasabası yakınlarında uzay kontrol üssüne sahip ve Tacikistan topraklarında 201. Kara Kuvvetlerini bulundurmaktadır. Kırgızistan'da Kant hava, Kara balta haberleşme ve Kara Kol deniz altı üsleri mevcuttur.²⁶⁸ Kazakistan'da Baykonur Kosmodromu, Taysoygan hava ve 929. ve Balhaş füze savunma üsleri yer almaktadır (Harita 1).

Harita 1. Rusya'nın Orta Asya'daki Üsleri

²⁶⁶Abulhairkhan Zhunisbek, "Russia's Policy in Central Asia during the Putin Era", *Eurasian Research Journal*, July, 2019, Vol. No: 2, s. 47.

²⁶⁷Alexander Sodiqov, "Russia Pressed to Pay fir its Military Base in Tajikistan", *Eurasia Daly Monitor*, Vol. 9, Issue 47, Mart, 2012.

²⁶⁸2009 yılında RF ve Kırgızistan, Oş'ta (Fergana Vadisi) görev yapan Rus birlikleri hakkında bir anlaşma imzalamışlardır. Üssün, Rusya'nın Afganistan'daki ve bölgedeki diğer ülkelerde potansiyel huzursuzluğa hızlı tepki vermesini sağlamak için KGAÖ Hızlı Müdahale Gücü için bir tedarik merkezi rolü oynaması beklenmektedir.

Kaynak:

https://www.academia.edu/27864589/Rusyan%C4%B1n_Orta_Asyadaki_Askeri_%C3%9Csleri, e.t: 22.03.2020.

Rusya, 1 Ocak 2015 tarihinde 2000 yılında başlayan ekonomik entegrasyonun son aşaması olan Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurmuştur. AEB, 1 Ocak 2010 tarihinde kurulan Gümrük Birliği ve 1 Ocak 2012 yılında kurulan Ortak Ekonomik Alan Rusya'nın bölgedeki entegrasyon sürecinin devamı niteliğindedir. Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan ve Kırgızistan'ı içine alan AEB'yi eleştirenler Rusya'nın onu bir dış politika aracı olarak kullandığını savunmaktadırlar. Bu eleştirilere göre Moskova, üye devletlerin ekonomik ilişkilerini dışarıdakilerle şekillendirme ve diğer potansiyel ortaklardan soyutlama fırsatına sahip ve Rusya AEB'yi "etkisini Orta Asya'da güçlendirmek", "bölge ülkelerinin Batı ile bütünleşmesini önlemek ve Çin'in artan nüfuzunu kontrol altına almak" için kullanmaktadır.²⁶⁹ Bazı araştırmacılar, KGAÖ ve AEB'nin Soğuk Savaş dönemindeki Varşova Paktı ve Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (COMECON-Council for Mutual Economic Assistance²⁷⁰) ile benzer görevler üstlendiğini iddia etmektedirler.²⁷¹

Tüm bu bilgiler ışığında yapılan değerlendirmeye göre, uluslararası anarşik sistemde güvenlik ve ulusal çıkarı ön planda olan Rusya, diğer aktörleri, özellikle ABD ve NATO'yu sürekli tehdit olarak görmektedir. Kendi toprakları dışında askeri üs edinen ve onları korumaya çalışan Rusya kendini ve ulusal güvenliğini korumaya çalışan savunmacı, onun yanı sıra bölgedeki hâkimiyetini muhafaza etmeye ve nüfuz alanını genişletmeye çalışan bir devlet olduğu varsayılabilir. Zira bu, KGAÖ, ŞİÖ ve AEB gibi örgütleri kurarak, ittifaklara girerek ve oradaki lider pozisyonunu üstlenmesi ile görünmektedir. ABD ve NATO'yu genel anlamda potansiyel tehdit olarak gören ve bölgedeki etkisini hissetmeye başlayan Rusya ulusal güvenliğini ön planda tutarak, yurt dışında askeri üs edinmiş ve davranışını diğer aktörlere göre belirleyerek onlara karşı denge politikasını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu yüzden Rusya, ABD'nin oluşturduğu

²⁶⁹Paulo Duarte, Russia's Eurasian Dream: The Original Sin Revisited. International Policy Digest, 19 October, 2017, <https://intpolicydigest.org/2017/10/19/russia-s-urasian-dream-original-sin-revisited/>, e.t: 03.01.2020.

²⁷⁰Sosyalist ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve dayanışma amacıyla 25 Ocak 1949 yılında kurulan uluslararası bir örgüttür. Bkz., Andrzej Korbonski, Comecon, No: 549, September 1963, International Conciliation, Carnegie Endowment for International Peace, <http://aei.pitt.edu/73837/1/DODGE001.pdf>, e.t: 22.03.2020.

²⁷¹Bobo Lo, "Frontiers New and Old: Russia's Policy in Central Asia", *Russie. Nei. Vision*, 82, 2015.

tek kutuplu sisteme karşı politika yürüterek, onu dengeleme politikası sürdürdüğü düşünülebilir. Bu yüzden Rusya, Orta Doğu ve Orta Asya bölgelerindeki konumunu edindiği askeri üsleri ile muhafaza ederek, bölgedeki diğer güçlerle uygun ölçüde güç elde ederek güvenliğini korurken aynı zamanda yurt dışındaki topraklarda hareket serbestisini kazanmak istemektedir.

Bunlara ek olarak, süper güç statüsüne sahip olmak isteyen herhangi bir ülkenin, sadece kendi topraklarında değil, yurt dışında da önemli sayıda askeri üssünün olması büyük bir avantaj ve prestij sağladığı kesindir. Rusya bu açıdan bir istisna değildir, çünkü SSCB'den dünya çapında Sovyet gücünün kalesi olan önemli sayıda askeri üsten miras kalmıştır. Bazıları zamanla kapanırken, birçok Rus askeri üssü hala sadece Sovyet sonrası ülkelerde değil, aynı zamanda SSCB'nin eski sınırlarının çok ötesinde de bulunabilmektedirler. Buna ek olarak, modern Rus yetkililer, Suriye ve tüm Ortadoğu bölgesi örneğinde görülen, Rusya Federasyonu'nun yeni askeri üslerinin ortaya çıkması için çaba sarf etmektedirler. Günümüzde Rus askeri üslerinin çoğu Abhaziya, Güney Osetya, Transdinyester, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi post-Sovyet ülkelerinde ve Orta Doğu topraklarında Suriye'de bulunmaktadır.

1.1 RUS DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

2.724.900 kilometre kare yüzölçümü ile Kazakistan, Avrasya'nın merkezinde bulunan ve dünyada kapsadığı alan bakımından 9. sırada yer alan Orta Asya ülkelerinden biridir. 12.187 km uzunluğundaki toplam sınıra sahip olan ülke, 6.467 km olan dünyanın en uzun kara sınırını Rusya Federasyonu, 2.300 km'sini Özbekistan, 1.460 km'sini Çin Halk Cumhuriyeti, 980 km'sini Kırgızistan ve 380 km'sini Türkmenistan ile paylaşmaktadır. Bunun dışında Hazar denizi ile Azerbaycan ve İran'a doğrudan çıkış noktaları mevcuttur.

Bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana, Kazakistan en uzun kara sınırını paylaştığı Rusya ile ilişkileri bazı sorunlara rağmen genel olarak iyi ve olumlu yönde geliştirmiştir. 2000'lerde Rusya'nın Orta Asya'ya olan ilgisinin artması nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler daha dinamik hale gelmiştir. Önemli uluslararası ağırlığa sahip jeopolitik bir komşu olarak, ekonomik potansiyeli ve BDT, ŞİÖ, KGÖA ve AEB gibi

siyasi entegrasyon faktörleri nedeniyle iki ülke birbirinin dış politika öncelikleri listesinin başında gelmiştir.

Bölgede 2004 ve 2005 yılları arasında yer alan renkli devrimler esnasında Moskova Kazak Hükümeti'ne destek olarak iki tarafın da etkin uyumlu çabaları neticesinde Kazakistan'da bir başka Renk Devrimi tehdidini geçersiz kılmışlardır. Buna karşılık Kazakistan, Rusya'nın entegrasyon çabalarını tam olarak desteklemiş ve Kazakistan'ın hem yakın hem de uzak ülkelerle ikili ilişkilerine ve ekonomik çıkarlarına zarar vermesine rağmen, BDT, ŞİÖ, KGAÖ ve AEB'ye sadık bir müttefik kalmıştır. Böylece Rusya'nın sadece Orta Asya'daki değil, BDT'deki en güvenilir strateji ve siyasi ortağı olmuştur. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında, Afganistan'dan ve Özbekistan İslami Hareketi savaşçılarından kaynaklanan çok daha belirgin güvenlik tehditleri ve Vladimir Putin'in Rusya Federasyonu'nun Başkanı olması, iki ülke arasındaki ilişkileri ve Rusya'nın Orta Asya stratejisini yeni bir aşamaya taşımıştır.

Dış politikanın önemli öğelerinden olan ekonomik verilere bakıldığında, Kazakistan ve Rusya arasındaki ticaret hacmi 2018 yılında 18,36 milyar dolar iken, 2019'da %6,7 oranında büyüyerek, 19,6 milyar dolara yükselmiştir. Kazakistan'ın Rusya'dan yaptığı ithalatı 2019 yılında bir önceki seneye nazaran %7,7 oranında büyüyerek, 14 milyar dolara ulaşmış, Kazakistan'ın Rusya'ya yaptığı ihracatı bir önceki seneye kıyaslandığında %4,2 oranında artarak, 5,6 milyar dolara ulaşmıştır.²⁷² Görüldüğü üzere, iki ülke arasındaki 19 milyar dolarlık ticaret hacminin 14 milyar doları Rusya'ya, bunun sadece 5 milyar doları Kazakistan'a ait olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, Kazakistan başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelere yaptığı petrol ihracatı nedeniyle enerji transferinin alternatif yolu olmadığından Rusya'ya büyük oranda bağlı kalmaktadır ki, Kazak hükümetinin en önemli ihracat ürünü, enerji hammadidesidir. Kazakistan'ın enerji politikasının Çin ve Hazar-Kafkasya-Türkiye koridoru ile çeşitlendirmeye yönelik çabalarına rağmen, enerji ihracatının büyük bir kısmı olan petrolünün %85'ini ve neredeyse tüm doğal gazını Rusya üzerinden pazarlamaktadır.²⁷³ Kazakistan'dan yapılan enerji transferi Sovyet döneminde zemini atılan birkaç ana boru

²⁷²Rusya ve Kazakistan arasındaki Ticaret Hacmi, 12 Şubat 2020, <https://ru.sputnik.kz/infographics/20200212/12829821/tovarooborot-russia-kazakhstan-2019.html>, e.t: 25.09.2020.

²⁷³Dylan Royce, Serik Beyssembayev, "Untangling the puzzle of "Russia's Influence" in Kazakhstan", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 60, Issue 2, 2019, s. 211-243.

hatlar aracılığıyla Rusya üzerinden uluslararası pazara ulaşmaktadır, diğer güvenlik konular gibi enerji güvenlik konusu da Rusya için büyük bir önem arzettiği için transferin bu şekilde gerçekleşmesi için çaba göstermektedir. Öte yandan, Kazakistan enerji politikasını çeşitlendirmek²⁷⁴ için, alternatif arayış içerisindedir.

Rusya'nın Kazakistan'daki çıkarları yakın ekonomik ilişkiler ve siyasi işbirliği ile sınırlı değildir. Ayrıca, Baykonur uzay üssü gibi stratejik alt yapısının bir bölümünün Kazakistan'da olmasından dolayı iki ülke ulusal güvenlik alanını karşılıklı olarak genişletmektedirler. Ayrıca iki ülke güvenlik alanında KGAÖ ve ikili ilişkiler çerçevesinde birçok anlaşma, ortak askeri endüstriler ve iki devletin ordularının birbiriyle yakından bağlantılı olması sebebi ile birbirine bağlıdırlar.²⁷⁵ Rusya'nın nükleer ve stratejik potansiyelinin büyük kısmının Kazakistan'ın sınırına çok yakın bir yerde konuşlandırılması Kremlin'in en uzun kara sınırını paylaştığı Kazakistan ile özellikle Hazar denizi nedeniyle özel jeopolitik çıkarlara sahip olduğunu göstermektedir.

Fakat diğer taraftan, başta finansal sebep olmak üzere birçok nedenden dolayı Kazakistan'ın NATO ülkelerinden hava savunma sistemlerini almaya karar vermesi ve bazı NATO ülkeleri ile müzakerelere girmiş olması Kazakistan-Rusya ilişkilerini krize sokmuştur. 2006 yılının başlarında, Batı ve Kazakistan arasındaki stratejik işbirliği, Kazakistan'ın ilk uydusu KazSat'ın açılmasıyla taçlandırılmıştır. Aynı zamanda ülkeler arasında ortak bir proje olan Bayterek projesi, Baykonur Kosmodromun'da daha çevre dostu bir taşıyıcı roket fırlatılması amacıyla 2004 yılında başlatılmıştır, fakat proje çeşitli nedenlerden dolayı ertelenmiş, ancak sürecin tekrar hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur.²⁷⁶ NATO'nun Kazakistan'daki faaliyetleri Moskova yönetimini rahatsız etmekte ve Moskova davranışlarını buna göre şekillendirerek, dış politikasının temeli olan denge politikasını yürütmeye çalışmaktadır. Denge politikası ile diğer güçlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta ve bölgedeki mevcut konumunu korumaya çaba

²⁷⁴Kazakistan enerji politikaları için bkz., Zhuldyz Kanapiyanova, "History of the Energy Sector Development and Kazakhstan's Energy Potential", *Eurasian Research Journal*, 2019, Vol.1, No.2, s. 25-38.

²⁷⁵Bkz., İ. A. Baskakova, Baykonur: Problemi i Perspektivy Rossisko-Kazahstanskogo Sotrudnichestva v Kosmicheskoy Sfere (Baykonur: Uzay Alanında Rus-Kazak İşbirliğinin Geleceği ve Problemleri), 2014, <https://cyberleninka.ru/article/n/baykonur-problemy-i-perspektivy-rossijsko-kazahstanskogo-sotrudnichestva-v-kosmicheskoy-sfere-1>, e.t: 26.09.2020.

²⁷⁶Murat Laumulin, Mukhtar Shaken, "Kazakhstan and Russia: Reactions as Part of Russia's Foreign Policy Strategy", *Central Asia and the Caucasus*, No.1 (49), 2008, s. 117-121.

göstermektedir. Bu yüzden NATO-Kazakistan işbiriği, Kazak-Rus ilişkilerini zaman zaman krize soksa bile, Kazakistan Orta Asya'daki jeopolitik ve jeostratejik öncelikler sisteminde Rusya'nın en önemli ortağı olarak sayılmaya devam etmekte ve gelecekte de iki ülke ilişkileri gerek coğrafi, gerek tarihi, gerek ekonomi, gerek askeri nedenlerden dolayı aktif konumunu korumaya devam etmesi beklenmektedir.

Kazakistan ve Rusya arasındaki askeri işbiriği askeri eğitim, silah ticareti (mühimmat ve bileşenleri), genel olarak askeri-teknik işbiriği, KGAÖ'ya üyelik ve ortak güçlerin oluşumu, genel hava savunma sistemi, karargâh düzeyinde işbiriği ve ortak tatbikatlar çerçevesinde yürütülmektedir. Rus dış politikasında Kazakistan ile askeri alandaki işbiriği KGAÖ ve iki ülke arasında askeri işbiriğini tanımlamak için imzalanan birkaç askeri anlaşma ile sağlanmaktadır. Örneğin, Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında askeri işbiriği konusunda anlaşma (Moskova, 28 Mart 1994)²⁷⁷; Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında dış sınırların korunması işbiriğine dair anlaşma (Moskova, 21 Ekim 1994)²⁷⁸, Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında Baykonur Kosmodromu'nun kullanımına ilişkin temel prensip ve şartlar konusuna dair anlaşma (Moskova, 28 Mart 1994)²⁷⁹, Rusya Federasyonu Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Sarı-Şağan Test Sahası'nın Kiralama Sözleşmesi (Moskova, 18 Ekim 1996)²⁸⁰, Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında askeri-teknik işbiriği anlaşması (Moskova, 24 Aralık 2013)²⁸¹ ve Kazakistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Birleşik Bölgesel Hava Savunma Sistemi'nin kurulmasına ilişkin anlaşma (Astana, 30 Aralık 2013)²⁸². Bu anlaşmalar iki ülke arasındaki askeri-güvenlik bağı geliştirmenin yanı sıra, Rus ulusal güvenlik çıkarlarının Kazakistan topraklarında temsil edilmesi bağlamında önemini korumaktadır. Ayrıca, söz konusu anlaşmaların çoğu Rusya'nın Kazakistan'daki askeri varlığını bir yasa çerçevesinde korumak ve devam ettirmek için yapılmıştır. Yani, diğer bir ifadeyle, yapılan bu anlaşmaların her biri Rusya'nın Kazakistan'daki varlığını yasallaştırmakta ve kalıcılığını garantilemektedir. Zaten süresi biten anlaşma yenisi ile yenilenerek Rusya'nın uzun süre boyunca varlığını garanti altında tutmasında yardımcı

²⁷⁷ Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/1900516>, e.t: 03.11.2019.

²⁷⁸ Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/901892746>, e.t: 03.11.2019.

²⁷⁹ Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/1902968>, e.t: 03.11.2019.

²⁸⁰ Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/901836933>, e.t: 03.11.2019.

²⁸¹ Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/499073634>, e.t:03.11.2019.

²⁸² Belge için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/499067433>, e.t: 03.11.2019.

olmaktadır. Bu tarz uzun süreli anlaşmaların var olması iki ülkeyi her açıdan birbirine daha da yakınlaştırmakta ve farklı bir politika izleyebilmesini engellemektedir.

2013 yılında Kazakistan ve Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletlerin ortak hava savunma sisteminin ayrılmaz bir parçası olan Kazakistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun Birleşik Bölgesel Hava Savunma Sistemini oluşturmuşlardır. Almatı'da bulunan Kazakistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Birleşik Bölgesel Hava Savunma Sistemi barış zamanında, aşağıdaki görevlere sahiptir:

- Radyo-teknik, radar keşif ve radyo keşif çalışmalarının sürekliliği, düşman hava saldırısının hazırlanmasının ve başlatılmasının zamanında açılması;
- Tarafların devlet sınırlarının birleşme noktalarındaki hava sahasını korumak;
- Bölgedeki Tarafların hava sahasının kullanıma uygunluğunun izlenmesi;
- Uçuş ihlallerini durdurmak veya bu tür uçuşları engellemek;
- Tarafların silahlı kuvvetlerinin birliklerinin keşif alanı varlıklarının uçuşları ve uyarı ağlarında hava koşulları hakkında bilgi verilmesidir.²⁸³

Birleşik hava sahasının oluşumu ülkeleri askeri-güvenlik konularında birbirlerine daha sıkı bağlanmalarının yanı sıra, ikisinin tehdit esnasında aynı politika izleyip, ortak çalışma yapacaklarını göstermektedir.

Kazakistan'ın SSCB'den kalan oldukça büyük silah ve askeri teçhizat stoklarına sahip olmasına rağmen, ülkenin silah üretme kapasitesi olmadığından yeni askeri teçhizata ihtiyacı vardır. Bu durumda ülkenin ana tedarikçisi Rusya'dır. Günümüzde, Rusya'dan Kazakistan'a askeri teçhizat tedarikindeki en büyük sipariş, 2015'ten 2020'ye kadar sürecek olan 36 adet Su-30SM savaş uçağının alımıdır. Ayrıca 23 uçağın temini için de imzalanan sözleşmeler bulunmaktadır.²⁸⁴ Kazakistan'ın Rusya'ya olan askeri bağımlılığı, Kazakistan'ın Rus çıkarı ile uyuşması gerektiği, Rusya'ya olan bağımlılığı sürdüğü sürece Rusya ile aynı stratejiyi paylaşacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca Rusya'nın askeri etkisinin finansal gelirler hariç Kazakistan'a olumsuz yönü ise Moskova'nın çoğunlukla hava savunması, balistik roketler ve uzay araştırmalarını yürüttüğü askeri test alanları için, 100.000 km²'den fazla Kazakistan toprağını

²⁸³ Sözleşme için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/499067433>, e.t: 17.12.2019.

²⁸⁴M. Shibutov, Y. Solozobov, N. Malyarchuk, "Rossiya i Kazahstan Segodnya" (Rusya ve Kazakistan Bugün), *Regnum Rapor*, Moskova-Almatı: 2018, s. 49-55.

kiralamasıdır. Bu durum Kazakistan'ın iç istikrarı veya Rus-Kazakistan ilişkileri bozulma durumunda, Rusya stratejik çıkarların korunması gerekçesiyle Kazakistan'a baskı yapabilir veya ülkeye müdahale edebilme olasılığına sahip olabilir. Bu bağlamda Rus çıkarları göz önünde bulundurulmazsa, gelecekte Kazakistan-Rusya ilişkileri krize girme ihtimali yüksektir. Bu sebeple Rus hükümeti Kazakistan dâhil çıkarları olduğu her bölgede krizi önlemek için mevcut otoriter rejimi desteklemekte ve rejim değişikliğine sıcak bakmamaktadır.

Kazakistan'ın 2000, 2007, 2011 ve 2017'de yayınlanan askeri doktrinleri²⁸⁵, Kazak hükümeti'nin Rusya'yı kilit ortak olarak görmeye başladığını ve doğrudan bir tehdit olmasa bile ABD'den rahatsızlık duyduğunu veya Rusya'nın Kazakistan üzerindeki askeri-stratejik etkisinin o kadar büyük hale geldiğini ve Kazakistan bu pozisyonu fiilen desteklemese bile bu projeden yana olduğunu göstermektedir. Özetle, Rusya'nın Kazakistan'a askeri-stratejik önemi, Kremlin'in sağladığı güvenlik güvencesi ve ordunun bakımı gibi kritik destek bağlamında ortaya çıkararak Kazak hükümetinin Moskova vektörüne yönelmesinin diğer bir nedeni olmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rus Silahlı Kuvvetlerinin Stratejik Roket Kuvvetleri'nin iki füze bölümü (38. Füze Bölümü Derzhavinsk şehrinde, 57. Füze Bölümü Zhangiz Tobe şehrinde) Kazakistan topraklarında kalmıştır. Bu bölümler, Batı'da yaygın olarak “Şeytan” olarak bilinen 104 mayınlı kıtalararası balistik füze (KBF) R-36M UTT ve R-36M2 “Voivoda” (SS-18) ile silahlandırılmış ve füzeler 1040 adet nükleer savaş başlığı ile donatılmıştır. 57. Füze Bölümü 22 Aralık 1995'te, 38. Füze Bölümü 11 Nisan 1996'da dağıtılmış, tüm KBF'ler Eylül 1996'ya kadar Rusya'ya nakledilmiş ve tüm mayın rampaları (148 adet) Eylül 1999'a kadar yok edilmiştir.²⁸⁶ Zira Rusya SSCB dağıldıktan sonra onun mirasçısı olarak askeri gücünü elinde tutmak için eski Sovyet topraklarında kalan tüm nükleer silah ve balistik füzelerin ülkesine transfer edilmesini talep etmiştir.

²⁸⁵Kazakistan'ın Askeri Doktrinleri ile ilgili bkz., T. M. Muhamadeev, “Evolyucia Voennoe Doktrini Kazahstana” (Kazakistan'ın Askeri Doktrinini'nin Evrimi), *Vestnik KarGu*, 2009, <https://articlekz.com/article/14305>, e.t: 22.03.2020.

²⁸⁶Yuri Zverev, Rossiskie Voennie Bazı i Obyekti za Rubejom: Kazahstan, Tadjikistan i Kirgizya (Yurt Dışında Rus Askeri Üsleri ve Tesisleri), 28 Nisan 2017, <http://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>, e.t: 12.01.20.

Semipalatinsk şehrinin (şu anda Semey) 70 km kuzeybatısındaki Şağan havaalanına dayanan 79. ağır bombardıman hava bölümü, 370 adet nükleer seyir füzesi X-55 ile donatılan 40 adet stratejik bombardıman uçağı Tu-95MS ile silahlandırılmış ve 1994 yılında kapatılmıştır. Şubat 1992 yılı Mart ayında 18 adet Tu-95MS bombardıman uçağı Rusya'ya gönderilmiştir.²⁸⁷ SSCB dağıldıktan sonra kullanıma gerek kalmayan ya da kullanılmayan üsler kapatılarak, orada bulunan silahlar iki tarafın anlaşması ile Rusya'nın askeri gücüne dâhil olarak Rus askeri savunma gücünü arttırmışlardır.

Rusya'ya gönderilen ve kalan bombardıman uçakları karşılığında ve test alanlarının²⁸⁸ kiralanması için 1996-2001 yılları arasında Kazakistan Rusya Federasyonu'ndan 26 adet Su-27 savaş uçağını almıştır. Genel olarak, Kazakistan topraklarında bulunan tüm stratejik nükleer savaş başlıkları Nisan 1995'e kadar, taktik olanlar Şubat 1992'ye kadar Rusya'ya geri gönderilmiştir. İlk Sovyet atom bombasının 1949'da patlatıldığı Semipalatinsk nükleer test sahası, 29 Ağustos 1991 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Kararı ile kapatılmıştır.²⁸⁹ İlk Sovyet atom bombasının Kazak topraklarında patlatılmasının zararlarını Kazakistan hala hissetmeye devam etmektedir. Bombanın patlatıldığı arazi kullanıma uygun olmayıp, çevresinde yaşayanlarda değişik hastalıklar görülmüştür. Bu yüzden Kazakistan bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra üssü kapatma kararını almıştır.

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 11. test sahası (Emba eğitim alanı) 7 Mayıs 1960 yılında kurulmuştur. Burada kara kuvvetleri uçaksavar füze sistemlerinin testleri ("Circle", "Cube", "Buk", "Tor", "Wasp", S-300V ve "Tunguska"), hava savunma sistemlerini, operasyonel-taktik füzeler ve bu tür silahların yeni modellerini kullanarak askeri tatbikatlar yürütülmüştür. 10 Aralık 1999 yılında test alanı dağıtılmış ve Ruslar bu test alanından "Kapustin Yar" test alanına (Astrahan bölgesi) geçiş yapmıştır. Uzun süre kullanılmayan üs için Rusya 2016 yılında yaklaşık 7 milyar tenge kira ödeyerek, iki ülke arasında yapılan Emba test alanını kiralamaya ilişkin sözleşmesini sona erdirmiştir. Böylece Emba eğitim sahası kapatılmış ve arazisi Kazakistan hükümetine devredilmiştir.

²⁸⁷Bkz., P. L. Podvig, *Strategicheskoe Yadernoe Voorujenie Rossii* (Rusya'nın Stratejik Nükleer Silahlanması), Moskova: İzdat, 1998.

²⁸⁸Çalışmada test alanı, test sahası ve askeri üs aynı anlamda kullanılmaktadır.

²⁸⁹Semipalatinsk Poligonu için bkz., The History of Semey, 27 Ağustos 2018, <https://e-history.kz/en/publications/view/4405>, e.t: 22.03.2020.

SSCB'nin dağılmasından sonra, Birliğin diğere önemli test alanları Kazakistan'da kalmış ve kiraya esas olarak Rusya Federasyonu kullanımına verilmiştir. Kazakistan'daki bütün askeri üsler 1960'lı yıllarda Sovyet döneminde yapılmış ve Rus ulusal güvenliğini korumak için büyük bir önem arz etmektedir. Bu yüzden Rusya bağımsız Kazakistan topraklarındaki üslerini kiralayarak işletmeye devam etmektedir.

2015 yılına kadar Kazakistan'daki Rus test alanlarının toplam alanı 11 milyon hektarı oluştururken, iki ülkenin askeri departmanları tarafından protokolün 16 Nisan 2015 tarihinde imzalanıp onaylanmasından sonra 1,6 milyon hektara kadar azalmıştır. Çünkü bazı üsler yüksek maliyet gibi ekonomik sebeplerden, Kazakistan hükümeti ile anlaşmazlıklardan veya stratejik önemini yitirdiğinden dolayı kapatılmış veya Baykonur uzay üssü örneğinde olduğu gibi sivil departmanlara transfer edilmiştir.

Günümüzde Kazakistan'da Rusya'ya ait aşağıdaki askeri üsler ya da test alanları faaliyet göstermektedir:

1. Sovyet döneminden bu yana anti-balistik silahları test etmek için kullanılan Balhaş Gölü'ndeki "Sarı-Şağan" askeri üssüdür. Sarı-Şağan test alanı Rusya'nın füze savunma testlerini yaptığı tek bölgedir. Örneğin, Kapustin Yar (Rusya) test alanından fırlatılan balistik füzeler burada test edilmektedir. Sarı-Şağan test alanında, test edilen muharebe birimlerinin tüm özelliklerinin sabitlenmesini sağlayan bir ölçüm kompleksi bulunmakta olup, Rusya Federasyonu topraklarında bu üsse benzer bir kompleks yer almamaktadır. Rusya topraklarında böyle bir kompleks oluşturmak için 5-6 yıllık bir süre ve 15 milyar dolarlık bütçe gerekmektedir. Bu yüzden üs Rusya'nın askeri-güvenlik politikaları için büyük bir önem arz etmektedir.
2. "Balhaş-9", 49. uzay araştırmalarının radyo mühendisliği birimi ve Sarı-Şağan test alanından çok uzak olmayan, Balhaş Gölü'nün kıyısında konuşlandırılmıştır. Rus füze saldırısı uyarı sisteminin bir parçasıdır ve Dnepr-M radarı ile donatılmıştır. Sahanın teknik araçları, yaklaşık 3000 km'lik bir mesafede 40 ila 140°'lik eğimlerle 150 ila 2500 km'lik yörüngeleri olan 1300'e kadar uzay nesnesinin izlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu tesis uzay ve roket durumunu, ayrıca füze saldırısının uyarılarını kontrol etmek için tasarlanmıştır.

Bu üs Pakistan, Orta ve Batı Çin, Hindistan ve Bengal Körfezi dâhil Hint Okyanusu'ndan gelen füze saldırısı uyarısını sağlamaktadır.

3. Kızılorda bölgesindeki “Baykonur” Kosmodromu ve Karaganda'daki 171 havacılık komutanlığı ofisi, “Baykonur” Kosmodromundan uzay aracı seferleri ve inişleri sırasında lojistik destek, kontrol, arama ve tahliye işlemlerini sağlamak için tasarlanmıştır.
4. Yeni silah türlerinin, uçuş testlerinin yapıldığı ve Rus Donanması, Hava Kuvvetleri ve Havacılık pilotlarının savaş eğitimi aldığı 929. Devlet Uçuş Test Merkezinin içinde yer alan 3 adet test alanı (231. 171. ve 85. test alanları) Batı Kazakistan'da konuşlandırılmıştır.²⁹⁰

“Kapustin Yar”, “Baykonur”, “Sarı-Şağan” ve Kamçatka'daki “Kura” test alanlarını içeren “Güney Rotası” 1995 senesinden bu yana tetikte olan A-135 Rus füze savunma sistemini test etmek için kullanılmaktadır. Sarı-Şağan eğitim sahasında, Rus füze saldırısı uyarı sisteminin bir parçası olan radar istasyonları da bulunmaktadır. Stratejik Füze Kuvvetleri, Rusya'nın güvenliğinde önemli bir faktör olduğundan “Güney Rotasının” değeri ve işlevi çok büyüktür.

1.1.1 Sarı-Şağan Füze Savunma Üssü

Füze savunma sistemi, korunan yapıları füze silahlarından korumak (savunmak) için radyo mühendisliği ve yangın veya buna benzer bir başka (balistik füze savunması, vb.) görev için tasarlanan bir dizi keşiflerdir. Füze savunması hava savunması ile çok yakından bağlantılıdır ve genellikle aynı sistemler tarafından gerçekleştirilmektedir.

“Füze savunması” kavramı, füze tehdidinin tüm türüne karşı korumayı kastetmekte ve bunun için tüm araçlar kullanılmaktadır (tankların aktif savunması, uçaksavar savunma sistemleri, seyir füzeleri ile mücadele vb.). Genellikle, füze savunması “stratejik füze savunmasını” kastetmektedir. Bu da stratejik nükleer kuvvetlerini (kıtalararası balistik füze ve denizaltı balistik füzeleri) oluşturan balistik füzeden

²⁹⁰Andrey Zubov, Skolko Voennih Baz Rossii Nahoditsya v Kazahstane? (Kazakistan'da Kaç Adet Rus Askeri Üssü Bulunmaktadır?), 30 Kasım 2016, <https://365info.kz/2016/11/skolko-voennyh-baz-rossii-nahoditsya-v-kazahstane>, e.t: 12.01.20. Kazakistan ve Rusya arasında yapılan 929. Devlet Uçuş Test Merkezinin kullanımına dair sözleşme için bkz., 20 Ocak 1995, <https://egov.kz/cms/ru/law/list/Z000000080>, e.t: 18.01.20.

korunmak anlamına gelmektedir. Füze savunması taktik ve stratejik füze savunması olarak ayrılabilir. ²⁹¹

Taktik füze savunması, sınırlı alanları ve üzerinde bulunan yapıları (askeri Birlikler, sanayi ve insan yerleşimleri) füze tehditlerinden korumak için tasarlanmıştır. Bu tür füze savunmasının amaçları, manevra yapabilen (esas olarak yüksek hassasiyetli uçaklar) ve düşük hızlı (saniyede 3-5 km kadar) füze savunmasının üstesinden gelmek için araçlara sahip olmayan manevra yapmayan (balistik) füzelerdir. Taktik füze savunma sistemlerinin tepki süresi, tehdidin türüne bağlı olarak birkaç saniye ile birkaç dakika arasında değişmektedir. Korunan alanın yarıçapı birkaç on kilometreyi geçmemektedir. Korunan alanın birkaç yüz kilometreye kadar olan yarıçapına sahip komplekslere, genellikle stratejik füze savunması denilmektedir. ²⁹²

Stratejik füze savunması, balistik füze savunma sistemlerinin en karmaşık, modern ve pahalı kategorisidir. Stratejik füze savunmasının amacı stratejik füzelerle mücadele etmektir. Onun tasarım ve uygulama taktiklerinde, müdahaleyi engelleyen özel araçlar (çok sayıda hafif ve ağır yanlış hedefler, yönlendirilmiş savaş başlıkları, aktif radyo paraziti jeneratörleri, dipol reflektörleri ve yüksek irtifa nükleer patlamaları içeren sistemler) sağlanmıştır. Füze savunma üssü füzelerin denetlenmesi, keşif yapılması ve tehditleri önlemek için tasarlanmıştır. ²⁹³ Dolayısıyla füze savunma sistemi bir devlet için devletin çıkarlarını, güvenliğini korumak için stratejik bir önem taşıırken, aynı zamanda füze savunmasının bulunması düşmana karşı caydırıcı unsuru olabilmekte ve ülkenin güç potansiyelini öne sürerek siyasi ilişkilerde jeopolitik önem kazandırmakta ve prestij sağlamaktadır. Füze savunma üssünde füze savunma sistemlerinin denenmesi, test edilmesi ve faaliyete geçirilmesi sürdürülmektedir.

SSCB zamanında 10. Devlet Test Alanı olarak adlandırılan Sarı-Şağan üssü (03080 askeri birim) 1956 yılında “Sistem A”²⁹⁴ adı verilen bir füze savunma sisteminin

²⁹¹M. Hodarenok, “Principlnie Osnovi Konceptii” (Konseptin İlkesel Temeli), s. 17-21. Ed. A. Arbatov, V. Dvorkin, *Protivoratnaya Oborona: Protivostoyanie ili Sotrudnichestvo?* (Füze Savunma Sistemi: Karşılık mı İşbirliği mi?), Moskova: Rossiskaya Politicheskaya Enciklopediya, 2012.

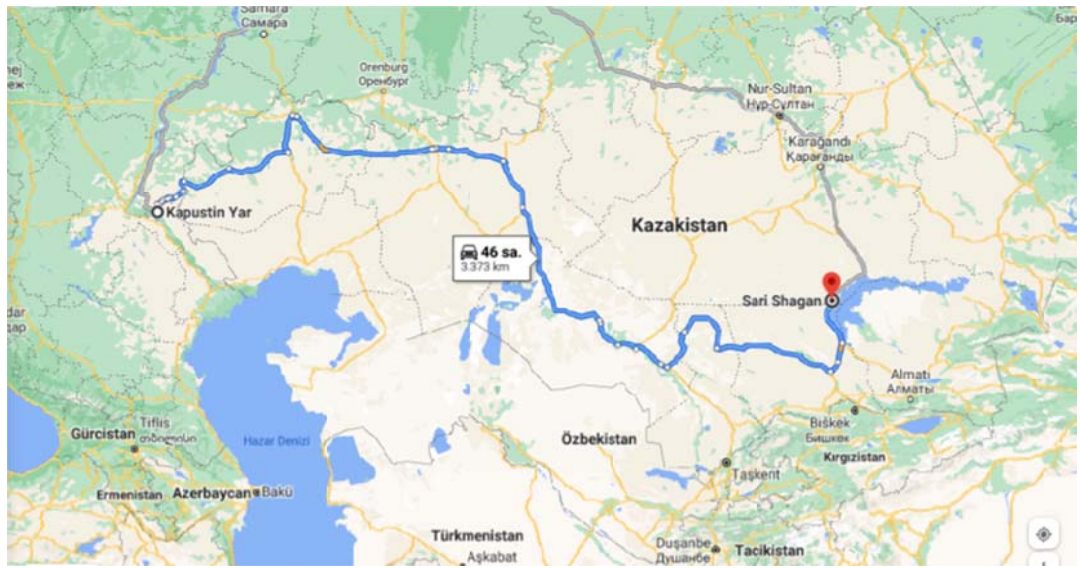
²⁹² Aynı eser

²⁹³ Aynı eser

²⁹⁴SSCB’deki ilk deneysel füze savunma kompleksidir. Büyük bir sistem projesi, teknik yenilikler açısından zamanının çok ötesinde ve SSCB füze savunma sistemlerinin daha da geliştirilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bkz., V. M. Kraskovski, N. K. Ostapenko, ve diğerleri, *Shit Rossii: Sistemi*

geliştirilmesi ile bağlantılı olarak kurulmuştur. Hava savunma gücünün silahlarının ve askeri teçhizatının deneysel ve seri örneklerinin, ayrıca 4. Devlet Merkezi Test Alanı Kapustin Yar (Rusya Federasyonu, Astrahan bölgesi) ile Birlikte Stratejik Füze Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri alanlarında stratejik füze saldırı sistemlerinin test edilmesi için tasarlanmıştır.²⁹⁵ Bu amaçla, füze savunma sistemlerinin üstesinden gelmek için gerçek savaş ekipmanlarıyla balistik füzelerin fırlatılabileceği özel donanımlı bir Kapustin Yar - Sarı-Şağan rotası oluşturulmuştur (Harita 2).

Harita 2. Kapustin Yar-Sarı-Şağan Rotası

Kaynak: www.googlemaps.com, e.t: 28.03.2020.

Rotanın son bölümü olan Sarı-Şağan test alanında Rusya'da benzeri bulunmayan, test edilen tüm silahların özelliklerini ölçebilen ölçü kompleksi bulunmaktadır.²⁹⁶ Bu Rusya'nın istediği zaman istediği silahı test etme imkânına sahip olduğu teknolojiyi elinde bulundurması anlamına gelmekte, aynı zamanda diğer aktörlere askeri kapasitesini sergilemede önemli bir unsur olarak sayılabilmektedir.

Protivoraketnoy Oboroni (Rus Kalkanı: Füze Savunma Sistemleri), Moskova: İzdatelstvo MG TU im. Bauman, 2009, s. 14-21.

²⁹⁵ 5 Eylül 1998 tarihinden itibaren, 10. Devlet Araştırma Test Alanı, ana bileşiklerinden biri olan 4. Devlet Merkezlerarası Test Alanı'nın (Kapustin Yar) bir parçasıdır. Bkz., Yuri Zverev, *Rossiskie Voennie Bazı i Obyekti za Rubezhom: Kazahstan, Tadjikistan, Kirgiziya (Yurt Dışındaki Rus Askeri Üsleri ve Yapıları:Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan)*, 18 Nisan 2017, <http://kabar.kg/news/evraziia.ekspert-rossiiskie-voennye-bazy-i-ob-ekty-za-rubezhom-kazahstan-tadjikistan-kyrgyzstan/>, e.t: 08.02.20.

²⁹⁶ A. V. Karpenko, 10 Gosudrastvenniy İspitatelny Poligon-Sarı Şagan (10. Devlet Test Alanı- Sarı-Şağan), <http://nevskii-bastion.ru/polygon-saryshagan/>, e.t: 08.02.20.

Ayrıca Sarı-Şağan, Kapustin Yar balistik füze test sahasından yaklaşık 1.600 km uzaklıkta ve bu nedenle oradan fırlatılan füzeler için etki alanının kapsamını sağlamaktadır. Üs, balistik füze silahların geliştirilmesi ve test edilmesi için Avrasya’da tasarlanan ilk ve tek test alanıdır.²⁹⁷ Rusya’da buna benzer test alanının bulunmaması, tüm silahların özelliklerini ölçebilen ölçü kompleksinin bu alanda bulundurulması ve füze gelişim ve deneme aşamalarının bu test alanında gerçekleşebilmesinden dolayı Rus savunma sistemi için büyük bir öneme sahiptir.

Söz konusu test alanı Rusya hükümeti tarafından kiralanarak, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri’nin bir parçası olarak Rusya’nın savunma gücü için faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda SSCB dağıldıktan sonra 1996 yılında, Rusya Federasyonu Hükümeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Sarı-Şağan test alanının kiralanması konusunda bir anlaşmaya imza atılmıştır.²⁹⁸ SSCB ve ABD arasındaki anti-balistik füze savunma sistemlerinin sınırlandırılmasına ilişkin 1972 Antlaşması uyarınca, askeri üs “Sarı-Şağan” füze savunma test alanı olarak kaydedilmiştir. Test alanı, Kazakistan Cumhuriyeti’nin Jezkazgan ve Jambıl bölgelerinde bulunmakta olup, idari merkezi Priozersk şehridir ve en yakın tren istasyonu Sarı-Şağan istasyonudur. Tren istasyonunun test alanına yakın olması test alanı için lojistik anlamda büyük bir rol oynamaktadır. Test alanının kapsadığı alan SSCB zamanında 81.200 km/m2 iken daha sonra 60.500 km/m2 kadar azalmıştır. Test alanı, test sahası departmanı, 3 araştırma ve test departmanı, 6 test merkezi, 20 ölçüm noktası, ayrı bir taşıma testi hava filosu ve 14 destek biriminden oluşmaktadır. Buna ilaveten toplam 554 teknolojik bina ve yapı bulunmaktadır. Test alanının sabit varlıklarının tahmini maliyeti 5 milyar rubledir (1989 yılı fiyatlarına göre). Test alanının

²⁹⁷Sarı-Şağan, 15 May 2014, <https://www.nti.org/learn/facilities/682/>, e.t: 09.02.20.

²⁹⁸Anlaşmaya göre, Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında bulunan taşınır ve taşınmaz mülkleri ile Priozersk kenti ve Sarı-Şağan test alanının tesisleri Kazakistan Cumhuriyeti’nin mülkü olup, Rusya Federasyonu’na kiraya verilmiştir. Mülkün kullanımı için yıllık 17,8 milyon dolar, arsaların karşılığında yıllık 2, 17 milyon dolar ücret belirlenmiştir. 22 Kasım 2005 tarihinde imzalanan bu sözleşmede değişiklik yapan Protokol’e göre, 1 Ocak 2005’ten bu yana kira, yıllık 18,932 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 16 Nisan 2015 Protokol’üne göre, 1 Ocak 2016’dan itibaren, bazı test alanlarının kiradan çıkarılması ve alanlarındaki bir azalma nedeniyle kiralalar 16,276 milyon dolar olarak azaltılmıştır. Anlaşma için bkz., http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_1816.html, e.t: 08.02.20.

toplam personeli 10.835 kişi, onların içinde 3.055'i memur, 1.252'si işçi ve çalışanlar ve kalanı askerdir.²⁹⁹

Test alanı, Priozersk şehrinin avantajlı coğrafi konumu; gelişmiş altyapının (karayolu ve demiryolu ile birbirine bağlanmış, merkezi su ve elektrik beslemesi olan askeri kamplar ağı), herhangi bir uçak tipini kabul edebilen 1. sınıf bir havaalanının (Kambala) ve 40 MW'dan fazla yedek güç iletim hattının varlığı; saniyede 1,2 ila 10 milyon işlem üretebilen modern bilgisayarların kullanılabilirliği gibi özelliklerinden dolayı güçlü bir potansiyele sahiptir.³⁰⁰ Test alanında "Beret M" opto-elektronik yer tabanlı sistemlerin, "OES TİK" yörünge ölçüm, "Sazhen TM" opto-elektronik kompleksleri, "AP 4" telemetri bilgileri almak için anten sistemleri, tek bir zaman sisteminin modern alıcı ve kayıt istasyonları ve ekipmanları bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere, Sovyetler döneminde kurulan test alanı ülke güvenliğini korumada önemli olan hava savunma gücünün geliştirilmesi ve denenmesi için jeostratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Rusya'nın kendi toprakları dışında askeri üs edinme çabası Sarı-Şağan örneğinde saldırgan tavrıdan ziyade, düşmanı önleyici ve caydırıcı bir savunma, aynı zamanda bölgede yürüttüğü denge politikası nezdinde diğer aktörlere karşı gözdağı olarak kullanıldığı varsayılabilir. Test alanında bulundurduğu savunma sistemleri ile uluslararası saygınlık kazandığına da eklemek gereklidir. Aynı zamanda bölgedeki lider pozisyonunu kanıtlamak, diğer uluslararası güçlere kendi askeri-güvenlik kapasitesini göstermek ve sergilemek açısından üssün Rus dış politikasına yaptığı etkisi açısından önemlidir.

1.1.2 Balhaş Füze Savunma Üssü

"Balhaş-9", beş çift radar istasyonundan, tek bir komut ve bilgi işlem merkezlerinden oluşan, balistik füzelerin ve uzay nesnelерinin erken tespiti için bağımsız radyo mühendisliği düğümleri temelinde inşa edilmiş ufuk üstü radar istasyonları kompleksidir. İnşaat çalışmalarına 1964 yılında "1102" tesisinde başlanmış ve 10 yıl sonra kompleks tamamen çalışmaya başlamıştır. Radar istasyonunun hesaplanan verilerine göre, 1600, 3200 ve 8000 km'de ateş ederken bir balistik füze hedefinin maksimum tespit menzili, 6000 km görüş alanında sırasıyla 1440, 2400 ve

²⁹⁹10 Gosudarstvenniy İspitatel'niy Poligon "Sarı-Şağan" (10. Devlet Test Alanı "Sarı-Şağan"), <http://veteran.priozersk.com/museum/1762>, e.t: 08.02.20.

³⁰⁰Aynı eser

3520 km'dir.³⁰¹ Rusya ve Kazakistan arasında Kazakistan'ın Balhaş radyo teknik merkezinin Rus füze saldırısı uyarı sisteminde yer alarak kullanımına ilişkin hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Yayınlanan taslak anlaşma, "füze saldırısı uyarı sisteminin ve uzay izleme sisteminin stratejik istikrarını ve devletlerin askeri güvenliğini sağlamadaki özel durumunu doğrulamaktadır".³⁰² Anlaşma, uzatma imkânı ile beş yıl için tasarlanmıştır. Anlaşma'ya göre, Rusya, Balhaş istasyonunun altyapısını işletmekte, bakım ve geliştirme maliyetlerini finanse etmektedir. Ayrıca Kazakistan'ın ortak operasyon ve savaş görevi için komuta ve mühendislik personelini eğitmekte, füze koşulları, uzay araştırmaları ve yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından kullanım hakkında bilgi vermekte, mevcut uzay aracı olan uzay nesnelerinin Kazakistan'ın devlet ve askeri kontrol merkezlerine tehlikeli yakınlığını tahmin etmekte, Kazakistan'a tehdit oluşturan yanan uzay nesnelerinin düşme bilgisini paylaşmakta ve Kazakistan toprakları üzerinde yabancı istihbarat uydularının parametrelerini tespit etmektedir. Kazak tarafı, askeri personelinin ve Balhaş istasyonunda ortak operasyon ve savaş görevi için belirlenen sivil personelinin faaliyetlerini, Balhaş istasyonu için hava ve kara savunması, radyo-elektronik, kimyasal, biyolojik, meteorolojik koşullar ve acil durumlar tehdidi hakkında bilgi alışverişini sağlamaktadır.³⁰³ Üssün yukarıda belirtilmiş olan özelliğine bakıldığında, Rusya savunma sisteminin bir parçası olan bu üs, füze saldırısı uyarısı alma potansiyeline sahip olduğundan tehdidi erken tespit etmek ve ülke güvenliğini korumak için büyük bir öneme sahiptir.

Balhaş test alanı, eski "Balhaş-54" olarak adlandırılan test alanının arazisinde konuşlandırılmıştır. Daha sonra platform "Balhaş-9" olarak değiştirilmiştir. Burada Dniester, Dnepr, Dnepr-M ve Daryal-U³⁰⁴ radar istasyonlarının radar hücreleri (her biri

³⁰¹ Aleksandr Bogatirev, Kompleks SPRN "Balhaş-9" Snova na Slujbe ("Balhaş-9" Yine Görevde), 31 Ocak 2014, <https://totalitat.livejournal.com/31062.html>, e.t: 15.02.20.

³⁰² 2 Aralık 2014 yılında önceki anlaşmanın sona ermesi ile Kazakistan ve Rusya hükümetleri arasında yeni anlaşmaya imza atılmıştır. Söz konusu anlaşma, Rusya'nın Orta Asya bölgesindeki askeri varlığını sağlayan Rus füze saldırı uyarı sistemleri ve uzay kontrol sistemlerinin bir parçası olarak Balhaş istasyonunun korunmasına izin vermektedir. Prezident Kazahstana Podpisał Zakon o Peredache Uzla Balhaş PRO Rossii (Kazakistan Cumhurbaşkanı Balhaş İstasyonunun Rusya'nın Füze Saldırı Sistemine Devretmesine İlişkin Yasayı İmzalamıştır), 13 Ekim 2015, <https://regnum.ru/news/polit/1989831.html>, e.t: 16.02.20. Anlaşma metni için bkz., 28 Kasım 2015, <http://docs.cntd.ru/document/420238986>, e.t: 16.02.20.

³⁰³ Bkz. Zverev, <http://eurasian-studies.org/archives/3224>, e.t: 16.02.20.

³⁰⁴ En güçlü "Daryal-U" radarı 1994'te %95 oranında hazır haldeyken dondurulmuştur. 2003 yılında, yarı işlevsel halde Kazakistan hükümetine teslim edilmiş ve 17 Eylül 2004'te yanmıştır. Eski istasyonun terk

bir teknik binada bulunmakta ve iki sektör radarından oluşmaktadır) bulunmaktadır. Kazakistan'ın doğusunda Balhaş Gölü'nün kuzey-batı kıyısında yer alan "Balhaş" radyo mühendisliği birimi ("Balhaş-9" olarak da bilinmektedir) Sarı-Şağan füze savunma tesislerinin yakınına konuşlandırılmıştır. Güney ve güney doğuya yönelik bir dizi füze saldırısı uyarı radar istasyonudur. Günümüzde, Balhaş'ta sadece bir Dnepr tipi radar hücresi çalışmaktadır.³⁰⁵

Dnepr radar istasyonu füze ve uzay durumunu kontrol etmek, uzay nesnelere hareket parametrelerinin belirlenmesi ve otomatik algılanması için tasarlanmıştır. Birimin muharebe hesaplamaları, özellikle önemli olanlar da dâhil olmak üzere, yerli uzay aracının radar izlemesinde önemli rol oynamıştır. "Salut", "Soyuz-Apollon" ve "Mir" programları ile yönetilen roket taşıyıcıların fırlatılmasının ve uzay araçlarının inişlerinin kontrolünü sağlamaktadırlar. Çok kullanışlı "Buran" ve Amerikan "Space Shuttle" gemi sistemlerinin çalışmalarındaki savaş hesaplamaları ve tespit etme araçları üstün performans göstermişlerdir. Ancak birim personelinin ana görevi, yabancı balistik füzelerin fırlatılmasını tespit etmektir. Örneğin, 15 Mayıs 1976 yılı gecesi, "Dnepr" ilk defa bir duyuru olmadan fırlatılan "Dongfeng-4" tipli bir Çin balistik füzesini keşfetmiştir. Bu bağlamda tehdidi önceden önlemek ve tehdit önleyici işlem yapmak için önemli bir altyapı olarak kabul edilmektedir. Zira Rusya kendisini NATO'nun genişlemesinden dolayı kuşatılmış olarak hissetmekte, bu yüzden Sovyet döneminde yapılan ve makul yeterlilikte bulundurduğu askeri kapasite ile ulusal çıkarını ve güvenliğini korumaya çalıştığı varsayılabilir.

Günümüzde radar merkezi, her biri kendi sabit antenine sahip iki sektör radyo konum istasyonundan oluşmakta ve birbiri ile ortak istasyon ekipmanı ile birleştirilmektedir. Pakistan, Orta ve Batı Çin, Hindistan ve Hint Okyanusu, özellikle Bengal Körfezi tarafından gelen füze tehlikesinin kontrolünü sağlamaktadır. Radarın

edilmiş binasının kalıntıları 2010 yılının yazında tamamen yıkılmıştır. Bkz. Zverev, <http://eurasian-studies.org/archives/3224>, e.t: 16.02.20.

³⁰⁵Oleg Harseev, Sistema Preduprejdeniya o Raketnom Napadenii Poluchit Radari v Kazahstane (Kazakistan'daki Füze Uyarı Sistemi Radar Alacaktır), 22 Ekim 2014, <https://lenta.ru/news/2014/10/22/balkhash/>, e.t: 15.02.20.

teknik araçları 150 ila 2500 km'lik yörüngeleri olan 1300'e kadar uzay nesnesinin 40 ila 140°'lık eğimlerle izlenmesine izin vermektedir.³⁰⁶

Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Uluslararası İşbirliği Dairesi Başkanı Sergey Koshelev'e göre, Balhaş radyo mühendisliği merkezinin daha fazla kullanılmasına ilişkin Anlaşma, Rusya Federasyonu'nun savunma yeteneğini güçlendirecek ve ortak bir bölgesel hava ve füze savunma sisteminin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca Koshelev, sadece Rusya'nın değil, aynı zamanda KGAÖ müttefiklerinin de güvenliğini sağlayan Rus füze saldırısı uyarı sisteminin önemli bir unsuru olan Balhaş radyo istasyonu operasyonunun devam etmesinin ne derece önemli olduğunun altını çizmiştir.³⁰⁷

20 Ağustos 1953 yılında ABD "Redstone" adlı nükleer başlık taşıyabilen ilk balistik füzelerini başarıyla denedikten sonra SSCB, ABD'de uzun menzilli balistik füzelerinin yapılmasının ülkenin stratejik merkezlerine nükleer başlık taşıyabileceği tehdidini algıladıktan sonra bu tür füzelerle mücadele araçlarını yaratma ihtiyacı olduğunu duyurmuştur.³⁰⁸ Bu bağlamda füze sistemlerinin geliştirilmesi ve denenmesi için Sarı-Şağan test alanı 1957 yılında ve füze saldırısı uyarı sistemi için 1964 yılında Balhaş radar istasyonu geliştirilmiştir. Rusya'nın Kazakistan'da bulunan bu iki füze savunma üsleri tehdidi önleme ve ülke güvenliğini savunma amacı taşımaktadır. Bu yüzden Sovyet döneminde yapılan bu iki üs, SSCB dağıldıktan sonra Rusya'ya kiraya verilerek günümüzde Rusya'nın savunma gücünde yer almaya devam etmektedir.

1.1.3 929.Devlet Uçuş Test Merkezi

Hava üssü, hava kuvvetlerinin gerekli yerlerde oluşturduğu ve askerî havacılıkla ilgili plan ve programları düzenleyen merkez olup, havadan gelen tehditleri tespit

³⁰⁶İ. Marinin, "Dnepr" na Balhaşe (Balhaş'taki "Dnepr"), No: 9 (320), 2009, <http://novosti-kosmonavtiki.ru/mag/2009/530/21865/>, e.t: 16.02.20.

³⁰⁷Minoboroni: Sohranenie Uzla "Balhaş" Ukrepit Oboronosposobnost Rossii i Pozvolit Razvivat Edinuyu Sistemu PVO-PRO (Savunma Bakanlığı: "Balhaş" İstasyonunun Devam Etmesi Rusya Federasyonu'nun Savunma Yeteneğini Güçlendirecek ve Ortak bir Bölgesel Hava ve Füze Savunma Sisteminin Oluşturulmasına Katkı Sağlayacaktır), 9 Aralık 2015, <https://topwar.ru/87420-minoborony-sohranenie-uzla-balhash-ukrepit-oboronosposobnost-rossii-i-pozvolit-razvivat-edinuyu-sistemu-pvo-pro.html>, e.t: 16.02.20.

³⁰⁸V Rayone Balhaşa Eshe Vitayut Prizraki Zabroshennykh Poligonov (Balhaş Civarında Hala Ret Edilmiş Poligonun Hayaletleri Gezinmektedir), 30 Ekim 2015, <https://mk-kz.kz/articles/2015/10/30/v-rayone-balkhasha-eshhe-vitayut-prizraki-zabroshennykh-poligonov.html>, e.t: 28.03.2020.

ederek ülke güvenliğini sağlamanın bir yoludur.³⁰⁹ Uzay üssü veya uzay limanı (istasyonu), uzay araçlarının kalkış ve iniş yaptığı, uzayı ve uzaydan gelen tehditleri inceleme ve araştırma merkezidir. Büyük uzay merkezleri genelde birden fazla fırlatma kompleksine sahip olarak aynı zamanda birçok farklı türdeki fırlatma aracı için kapasite sunabilmektedir. Hava ve Uzay Kuvvetleri askeri-hava, hava ve füze savunma, uzay kuvvetleri, özel birimler, askeri komuta, askeri eğitim okulları ve bilimsel araştırma merkezlerinden oluşmaktadır.³¹⁰

Askeri-Hava Kuvvetleri, havadaki saldırının yansıması, devlet ve askeri yönetimin en üst kademelerinin, siyasi ve idari merkezlerin, sanayi ve ekonomik bölgelerin, ülke ekonomisinin ve altyapısının en önemli nesnelere ve birliklerin (kuvvetlerin), komuta ve kontrol noktalarının hava saldırılarına karşı korunması ve tüm silahlı birliklerin (kuvvetlerin) savaş operasyonları için havacılık desteği için amaçlanmıştır.³¹¹

Uzay kuvvetlerinin ana görevleri: uzay nesnelere izlemek, uzayda ve uzaydan Rusya'ya yönelik tehditleri tespit etmek ve gerekirse bu tür tehditlere karşı koymak; Balistik füze fırlatmalarının tespiti ve füze saldırı uyarısı hakkında üst yönetime güvenilir bilgi sağlamak; Uzay aracını yörüngelere fırlatmak, uçuşta askeri ve çift kullanımlı (askeri ve sivil) uydu sistemlerini kontrol etmek ve bunların bir kısmını Rusya Federasyonu birliklerine (güçlerine) gerekli bilgileri sağlamak için kullanmak; Askeri ve çift kullanım için uydu sistemlerinin kullanımına yönelik oluşturulmuş kompozisyonu, bunların fırlatma ve kontrol araçlarının hazırlığı ve bir dizi başka görevi sürdürmektir.

Hava ve Uzay Savunma Kuvvetleri Rusya'nın silahlı kuvvetlerinin bir parçası olarak 2011-2015 yıllarında var olan ayrı bir birlik veya oluşum türüdür. 1 Ağustos 2015 tarihinde Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı kararı ile Hava-Uzay Savunma

³⁰⁹ Türk Dili Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, e.t: 29.02.20.

³¹⁰ Encyclopedia Astronautica, <http://www.astronautix.com/s/spacestation.html>, e.t: 29.03.2020.

³¹¹ Vozdusho-Kosmicheskie Sily (Hava-Uzay Kuvvetleri), <https://vavkotver.ru/abiturientu/vozdushno-kosmicheskie-sily>, e.t: 29.02.20.

Kuvvetleri ile Askeri-Havacılık Kuvvetleri ile birleştirilerek Hava-Uzay Kuvvetlerine dönüştürülmüştür.³¹²

Hava-Uzay Savunma Kuvvetleri'nin oluşması uzayda ve uzaydan Rusya'nın Hava Savunma Güçleri'nin güvenliğini sağlayan güçler ve araçların birleştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Hava-Uzay Savunma birlikleri Kaliningrad'tan Kamçatka'ya, Rusya'nın her yerinde ve sınırların ötesinde bulunmaktadır. Belarus, Kazakistan ve Tacikistan'da füze saldırısı uyarı ve uzay kontrol sistemleri konuşlandırılmıştır.

929. Devlet Uçuş Test Merkezi (DUTM) uçaklar ve havacılık kompleksleri çeşitli amaçlarla ve çeşitli koşullarda test etmek için tasarlanmakta olup, Havacılık, Radyo-Elektronik Ekipman ve Uçak Kolları Test ve Araştırma Müdürlüğü; Test Parkurlarının ve Test Alanlarının Yönetimi ve Özel Havacılık Dağ Merkez'inden oluşmaktadır. Burası askeri havacılık ekipmanın ve uçak silahlarının hizmete girmeden önce test edildiği Rus Hava ve Silahlı Kuvvetleri'nin ana kurumudur. Savaşta kullanılacak olan tüm uçuşların ve yeni silahların test edilmesi dâhil devlet test programı kapsamındaki uçuşların çoğu DUTM'de gerçekleşmektedir. Geçmiş dönemde SSCB'de, günümüzde Rusya'da hiçbir uçak, helikopter veya havacılık silah türleri DUTM'de testi geçmeden Rus Hava Kuvvetleri Cephaneliği'ne alınmamıştır.

DUTM coğrafi olarak, Rusya'nın Ahtubinsk, Schelkovo, Znamensk, Volsk, Nalçik, Klyuçi Kamçatskie ve Feodosia şehirlerinde bulunmaktadır. DUTM'e ait test alanları Astrahan bölgesinde, Kazakistan'da, Karadeniz'de ve Kabardey-Balkar'da konuşlanmaktadır.³¹³ Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın Valeri Çkalov adındaki 929. Devlet Uçuş Test Merkezi'nin üç test poligonu günümüzde Batı Kazakistan ve Atırau bölgelerinde faaliyet göstermektedir.³¹⁴ Onlar: 231. Test Poligonu,

³¹²Vozdushno-Kosmicheskie Sly RF Pristupili k Slujbe (RF'nin Hava-Uzay Kuvvetleri Görevlerine Başlamıştır), 3 Ağustos 2015, <https://www.interfax.ru/russia/457604>, e.t: 01.03.20.

³¹³R. A. Bariyev, 929 Gosudarstvenniy Letno-İspitatelniy Centr Minoboroni Rossii (g. Ahtubisk), (Rusya'nın Savunma Bakanlığı'nın 929. Devlet Uçuş Test Merkezi (Ahtubinsk Şehri), https://structure.mil.ru/structure/ministry_of_defence/details.htm?id=12352@egOrganization, e.t: 01.03.20.

³¹⁴SSCB döneminde daha fazla olan test alanlarının sayısı günümüzde üçe düşmüştür. Örneğin, 1949 yılında poligon olan Taysoygan test merkezinde 1952 yılından beri nükleer denemeler gerçekleşmiştir. O zamandan beri, stratejik füze ve hava kuvvetleri test alanına yerleştirilmiştir. Resmi rakamlara göre, 1966-1977 döneminde test alanında 24 nükleer test yapılmıştır. Rusya bu test alanı için Kazakistan'a yıllık 4 milyon dolar kira bedeli ödemiştir. 2017 yılında Taysoygan test alanı 749,6 bin hektar alanın 624 bin alanını Rusya Kazakistan'a geri verildiği esnada kapatılmıştır. Rossiya Vozvrashaet Kazahstanu 624 000 gektarov Zemli Voennogo Poligona (Rusya Kazakistan'a 624 bin hektar Askeri Üs Arsasını Geri

Batı Kazakistan'ın Bokeyorda bölgesi, Turgay köyünde; 171. Test Poligonu, Batı Kazakistan'ın Bokeyorda bölgesi, Terekti köyünde; 85. Test Poligonu, Aтирау şehrinde bulunmaktadır. Bu test alanları DUTM'in merkezi olan Ahtubinsk şehrine 500-800 km uzaklıktadır. 2016 yılı ilkbaharında, 929. DTUM'nin test alanlarının bulunduğu 749 bin hektardan, 624 bin hektarlık arazi kiradan çıkarılmış ve Kazakistan'a iade edilerek Rusya'ya 125 bin hektarlık kiralık arazi bırakılmıştır.³¹⁵ Rusya'ya kiraya verilen alanların kira bedeli, bakımı ve modernizasyonu gibi konularda iki ülke arasında çıkan tartışmalar neticesinde, Rusya kiraya aldığı toprağın bir kısmını iade ederek oradaki varlığını devam ettirmeyi sürdürmektedir.

Test merkezlerinin kullanımları 20 Ocak 1995 tarihli Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın 929. Devlet Uçuş Test Merkezi'nin (Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında bulunan tesisler ve askeri alanlar) kullanım prosedürü hakkında Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti arasındaki Anlaşma ile düzenlenmiştir.³¹⁶ Anlaşmaya göre, 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren, test merkezlerinin kullanımı için yıllık kira 3,081 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

Havacılıkta kullanılan tüm uçakların ve silahların denenmesi ve test edilmesi açısından Rus Savunma Gücü için büyük bir öneme sahip olan söz konusu üs savunmacılığın yanı sıra kendi toprakları dışında bulunan noktadaki hâkimiyeti kaybetmeme ve nüfuz alanı oluşturma arzusu olarak varsayılabilmektedir. Zira 929. Devlet Uçuş Test Merkez'inin sadece bir bölümü Kazakistan topraklarında bulunmakta ve bu bölüm için alternatif uçuş merkezleri tasarlanabilirdi, fakat Kazakistan topraklarındaki varlığını muhafaza etmek için uçuş denemelerine devam etmekte olduğu görülmektedir.

Veriyor), 7 Haziran, 2017, https://forbes.kz/process/rossiya_vozvraschaet_kazahstanu_624_tyis_ga_zemli_voenного_poligona/, e.t: 07.03.20. Rossiya Vozvratit Kazahstanu Chast Poligona Taysoygan (Rusya Kazakistan'a Taysoyan Poligonun Yarısını Geri Verecek), 02.11.2016, <https://ru.sputniknews.kz/regions/20161101/932797/rossiya-vozvratit-kazahstanu-chast-poligona-tajsojgan.html>, e.t: 07.03.20. Son zamanlarda kullanılmayan test alanları Rusya'nın kendi ulusal güvenliğini savunmaktan ziyade, nüfuz alanını oluşturma ve toprakları dışında varlığını sürdürme amacının bir göstergesi olabilir.

³¹⁵Zverev, <http://eurasian-studies.org/archives/3224>, e.t: 01.03.20.

³¹⁶Anlaşma için bkz., 16 Nisan 2015 tarihinde yenilenmiştir, <http://docs.cntd.ru/document/8311274>, e.t: 01.03.20.

1.1.4 Baykonur Uzay Üssü

Dünyada uzay üsleri arasında en ünlülerinden biri Baykonur Uzay Üssü Kazakistan'ın Kazalinsk şehri ile Jusalı köyü arasındaki Kızılorda bölgesinde, Turatam köyü yakınlarında³¹⁷ 2 Haziran 1955 tarihinde 6.717 km² alanda kurulmuş olup dünyanın en eski ve en büyük üssü özelliğini taşımaktadır (Harita 3).

Harita 3. Baykonur Uzay Üssü

Kaynak: <http://www.sp.ph.ic.ac.uk/news/newsjul00.html>, e.t: 22.03.2020.

Baykonur uzay üssü, Rus uzay altyapısının ayrılmaz bir parçası, uzay roketlerin ve balistik füzelerin denenmesi için teknik, fırlatma ve iniş komplekslerini barındırmakta³¹⁸ ve Rusya Federasyonu'nun insanlı uçuş yaptığı tek uzay kompleksidir. Kosmodrom kurulduğu esnada arazinin geniş, az nüfuslu ve tarımsal üretimde az kullanılmış olması (füze aşamalarının düştüğü alanlarının geniş olması ve uçuş rotası büyük yerleşim yerlerinden geçmemesi gerekiyordu); füze blokları da dâhil olmak üzere çeşitli malların test alanına gönderilmesi için bir demiryolunun varlığı; test alanına büyük miktarlarda içme suyu sağlamak için güvenilir tatlı su kaynaklarının olması ve füzenin fırlatılan noktası ile füze başlığının düştüğü yer (Kamçatka'daki Kura test alanı) arasındaki mesafe en az 7.000 km olması gibi kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Bu yüzden Orta Asya'nın en büyük nehirlerinden biri olan Sırdarya nehrine ve

³¹⁷Sovyet yönetimi üsse güvenlik nedeni ile yanıltıcı olarak 322 km uzaklıktaki Baykonur adını vermiştir. Elizabeth Howell, Baikonur Cosmodrome: Russian Launch Complex, 16 Haziran 2018, <https://www.space.com/33947-baikonur-cosmodrome.html>, e.t: 22.03.2020.

³¹⁸Gökhan Tok, Dünyadaki Uzay Üsleri, Bilim ve Teknik, No. 50, Kasım, 2007, <http://www.biyolojiegitim.yyu.edu.tr/fizuzaypdf/Dunya20076S.pdf>, e.t: 08.03.20.

Moskova-Taşkent demir yoluna yakın Aral denizi yakınlarında çöllük alan tercih edilmiştir.³¹⁹

Baykonur uzay üssünden fırlatılan füze 7000 km'ye kadar hedefe ulaşabilmektedir ki bu mesafe Baykonur'dan Çin, Hindistan, Afrika kıtasının batısı ve kuzeyi, İngiltere dâhil tüm Avrupa ülkelerine kadar uzanabilmektedir. Fakat ABD ve Rusya arasında imzalanan stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin anlaşma³²⁰ gereğince Rusya, imzalandığı tarihten bu yana silah sayısını en aza indirmek için çaba göstermiş ve 2000 yılında da Baykonur üssünü sivilleştirerek Rusya Federal Uzay Ajansı'na (Roskosmos) devretmiştir.³²¹ Bu sebeple günümüzde Baykonur uzay üssü askeri yapıdan sivil bir yapıya dönüştürüldüğünden dolayı savunmadan daha çok Rusya'nın yurt dışındaki varlığını sürdürmeye ve nüfuz alanını korumaya devam etmesini sağlamaktadır. Zira askeri üsten ziyade günümüzde uluslararası uzay limanı olarak hizmet vermektedir.

Toretam köyü yakınlarında yer aldığından Turatam Kosmodromu olarak da adlandırılan söz konusu uzay üssü 15 adet fırlatma kompleksinden (9'u taşıyıcı roketlerin fırlatılması, 4'ü kıtalararası balistik füzeleri test etmek için rampa), 11 montaj ve test binasından, 2 havaalanından ve diğer altyapıdan oluşmaktadır. Uzay tarihinde yer alan birçok önemli uçuşların başlangıç noktası olan Baykonur Uzay Üssü'nden uzay çağının başlangıcı olan ilk yapay uydu Sputnik-1, 4 Ekim 1957 tarihinde, Yuri Gagarin, Vostok-1 uzay aracıyla 12 Nisan 1961 tarihinde, "uzaya çıkan ilk kadın" ünvanını kazanan Valentina Tereşkova Vostok-6 uzay aracı ile 16 Haziran 1963 tarihinde uzaya fırlatılmışlardır. Çoğunlukla Sovyetler Birliği ve Rus kozmonotların uzaya uçurulması için kullanılan alan Soğuk Savaş bittikten sonra, bazı Amerikan ve Avrupalı

³¹⁹Arkadi Nayshul, Kak My Vibirali Mestopolojenie Kosmodroma Baykonur (Baykonur Kosmodrom'un Yerini Nasıl Seçtik), 14 Nisan 2012, <https://polit.ru/article/2012/04/14/baykonur/>, e.t: 09.03.20.

³²⁰Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile System, 26 Mayıs 1972, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/trty/16332.htm>, e.t: 22.03.2020.

³²¹1997 yılından itibaren Kosmodrom'un aşamalı olarak Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'ndan Roskosmos'a (Devlet uzay işleri kuruluşu) geçme süreci başlatılmış ve 2002 yılına kadar Kosmodrom'un büyük bölümü sivil işletmelere devredilmiştir. Kosmodrom'un Roskosmos'a devredilmesi ile beraber 2007 yılı sonunda, askeri uzay birimlerinin çoğu uzay üssünü terk etmiş ve uzay test alanında yaklaşık 500 Rus askeri kalmıştır. İstoriya Kompleksa Baykonur (Baykonur Kompleksinin Tarihi), 25 Şubat 2014, <https://ria.ru/20140225/996974396.html>, e.t: 29.03.2020.

astronotların da uçuşu için ev sahipliği yapmıştır.³²² Böylelikle Kosmodrom Rusya ve Kazakistan dış politikasında önemli yer alarak iki ülkenin uluslararası saygınlık kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Kosmodrom'da Soyuz, Cyclone, Proton, Zenit ve Energia gibi çeşitli nesil kıtalararası balistik füzeler, uzay fırlatma araçları ve modifikasyonları test edilmiştir. İnsanlı uzay aracı Vostok (1961-1963), Voshod (1964-1966), Soyuz (ilk insansız deneme 1966'da, ilk insanlı deneme 1967'de yapılmıştır) ve otomatik Progres (1978) Baykonur üssünden denenmiştir. Bunlara ilaveten Luna (1959-1976), Mars (1960-1973), Venüs (1961-1978), Vega-1 ve Vega-2 (1984'te Venüs'ü araştırmışlardır) gibi otomatik gezegenler arası istasyonlar söz konusu üstün uzaya gönderilmişlerdir.³²³ Günümüzde, alan çoğunlukla Uluslararası Uzay İstasyonuna Soyuz astronot fırlatmaları için kullanılmaktadır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kazakistan topraklarında kalan üs için iki ülke arasında 25 Mayıs 1992 tarihinde Baykonur Kosmodrom'un kullanılmasına ilişkin anlaşmaya³²⁴, 10 Aralık 1994 tarihinde Rusya ve Kazakistan arasında Baykonur Kosmodrom'un kiralanmasına ilişkin anlaşmaya³²⁵ imza atılmıştır. Anlaşma'ya göre, Baykonur Kosmodromu, Baykonur kompleksinin bir parçası ve uzay programlarını yürütmek üzere tasarlanmış teknolojik, teknik, idari ve ofis olanaklarına sahip bir bölgedir. Baykonur kompleksi Rusya Federasyonu'nun (ayrıca Rusya, Kazakistan ve BDT'nin ortak uzay programları, uluslararası uzay programları ve ticari uzay projeleri) sivil, füze savunma ve uzay programlarını yürütmek için kullanılmaktadır. Anlaşma'ya göre üs 20 yıllığına kiraya verilmiş ve taraflardan biri, bu anlaşmayı sona erme tarihinden en geç 6 ay öncesine kadar feshetme niyetini yazılı olarak bildirene kadar, ileriki 10 yıl için uzatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Rusya'nın üssün kullanımı için Kazakistan'a yıllık 115 milyon dolar kira bedeli ödemesi belirlenmiştir. 9-10 Ocak 2004 tarihinde Vladimir Putin ve Nursultan Nazarbayev arasındaki bir toplantıda Baykonur

³²²Howell, e.t: 22.03.2020.

³²³Kosmodrom Baykonur (Baykonur Kosmodromu), 15 Mayıs 2017, <https://tass.ru/info/2010642>, e.t: 22.03.2020.

³²⁴Anlaşma için bkz., Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti arasında "Baykour" Kosmodrom'un Kullanılmasına İlişkin Anlaşma, <http://docs.cntd.ru/document/901941545>, e.t: 15.03.2020.

³²⁵Anlaşma en son 9 Kasım 2017 tarihinde yenilenmiştir. Anlaşma için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/901756678>, e.t: 15.03.2020.

kompleksinin etkin kullanımı konusunda işbirliğinin geliştirilmesine dair bir anlaşma imzalanarak, kiralama süresi 2050'ye kadar uzatılmıştır.³²⁶ Bu anlaşma ile beraber Rusya Baykonur'daki varlığını ileriki 30 yıl için daha garantilemiş olmuştur.

Baykonur Kosmodrom'unda görüldüğü üzere Rusya edindiği askeri üsleri ile yukarıda verilen bilgiler ışığında saldırgan realizmde olduğu gibi maksimum güç peşinde değil, olan gücünü muhafaza etme amacıyla olduğu varsayılabilir. Yani Moskova yönetimi toprakları dışında edindiği askeri üsleri ile hegemon güç olma arzusu içerisinde değil, bölgedeki diğer güçleri dengelemek ve makul ölçüde gücünü elinde tutma çabasıdır. Baykonur'un da Sovyetler döneminde açıldığı ve sivilleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda bu varsayım doğrulanır niteliktedir.

1.2 RUS DIŞ POLİTİKASINDA KIRGIZİSTAN VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

Kırgızistan, 198,5 bin km²'lik alana ve yaklaşık 6 milyon nüfusa sahip³²⁷ ve Tien Şan dağlarının batı, Pamir-Altay dağlarının doğu kesiminde bulunmaktadır. Kırgızistan, Orta Asya topraklarının yaklaşık %5'ini oluşturmakta ve kuzeyde Kazakistan, güneybatıda Tacikistan, batıda Özbekistan, güneydoğu ve doğuda Çin ile sınır komşusudur. 31 Ağustos 1991'de kabul edilen Devlet Bağımsızlık Bildirgesi'ne göre³²⁸, Kırgızistan ayrılmaz ve bölünmez topraklarıyla dış ilişkilerde bağımsız, egemen ve demokratik bir devlettir. Orta Asya ülkeleri standartlarına göre nispeten küçük bir ülke olan Kırgızistan sınırlı doğal kaynak potansiyelinden (özellikle hidrokarbon kıtlık nedeniyle) ve Asya'nın ana ulaşım yollarından uzaklığından dolayı jeopolitik önemi ilk bakışta o kadar büyük gözükmemektedir. Ayrıca bölgedeki Tacikistan-Özbekistan-Kırgızistan arasındaki sınır anlaşmazlığı, Tacikistan'dan yasadışı göç, Afganistan'dan uyuşturucu kaçakçılığı ve radikal dinci gruplar gibi gerginlik yataklarının varlığı, ülkedeki iki "renkli devrim"³²⁹ ve en derin ekonomik krizden kurtulan ülkenin kendi

³²⁶ Arenda Kosmodroma Baykonur Prodlena do 2050 Goda (Baykonur Kosmodrom'un Kirası 2050'ye kadar Uzatıldı), 9 Ocak 2004, <https://www.rbc.ru/society/09/01/2004/5703bc429a7947afa08ca21e>, e.t: 15.03.2020.

³²⁷ Kırgız Cumhuriyeti'nin Ulusal Statistik Komite 2019 verilerine göre, 17 Şubat 2020, <http://www.stat.kg/ru/news/perepis-naseleniya-2020-naibolee-chasto-zadavaemye-voprosy/>, e.t: 18.04.2020.

³²⁸ Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Deklarasyonu, 31 Ağustos 1991, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/913>, e.t: 05.04.2020.

³²⁹ 2005 yılı Lale devrimi sonucunda Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev yönetiminin devrilmesi ile Kurmanbek Bakiyev iktidara gelmiştir. 2010 yılı Nisan ayında "Nisan" devrimi sonucunda Bakiyev'in

içindeki siyasi istikrarsızlık potansiyel yabancı yatırımcıları korkutmaktadır. Nitelikli personel sıkıntısı ve olumsuz ekonomik şartlar Kırgızistan'ın ülke imajının jeopolitik durumun olumsuz tablosunu tanımlamaktadır. Fakat Mackinder gibi bazı araştırmacılara göre, ülkenin bölgedeki coğrafi konumu bölgesel ve uluslararası aktörlerin jeopolitik çıkarlarının kesişim noktası olan yerel bir heartland olarak tanımlanmaktadır.³³⁰ XXI. yüzyılın başlarında ABD ve Çin gibi büyük güçler bölgeye ilgi göstererek ve askeri ve ekonomi alanda faaliyetlerini arttırarak etkilerini güçlendirmeye yönelik çalışmaları bunun bir kanıtıdır.

Kırgızistan'ın coğrafi konumu Rusya'nın güvenliğine yönelik bir dizi potansiyel tehdidi azalttığından, Kırgızistan Rusya için bir tampon bölge niteliğini taşımaktadır. Kazakistan, Rusya'nın güney tarafını tam olarak kapatsa da, aşağılara doğru, tarafsız Türkmenistan, istikrarsız Tacikistan ve kendisini dış tehditlere karşı korumada göreceli olarak güçlü konumdaki ve zaman zaman Rusya'nın bölgesel liderliğine meydan okuyacak güçteki Özbekistan'ın varlığı dikkate alındığında, en önemli yer Kırgızistan tarafından işgal edilmektedir. Bu ülkenin Çin ile olan sınırı da işin içine katılınca Kırgızistan'ın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Kırgızistan, Orta Asya'yı güvenlik açısından batı ve doğu alanlarına ayıran başka bir bölgesel güvenlik anlayışının her ikisinde de yer almaktadır. Bu görüşe göre, batı kısmında temel sorun Afganistan kaynaklıyken, doğu kısmındaki tehdit algılaması Çin'e odaklanmaktadır.³³¹

Afganistan resmi olarak uluslararası terörizm ve aşırılıkçılık ülkesi olarak tanınmakta ve bu sadece Rusya'nın güvenliği için değil, tüm dünya için gerçek bir tehdittir. Ayrıca Afganistan, ulusal güvenliğe yönelik bir tehdidin başka bir tezahürü olan uyuşturucu kaçakçılığının koridorudur.³³² Moskova'nın Orta Asya'daki ve özellikle Kırgızistan'daki varlığı bölgenin sunduğu imkânlardan ziyade bu alanın

yönetimi devrilerek Roza Otunbayeva'nın geçici hükümeti kurulmuştur. Hem 2005 Lale Devrimi'ni hem de 2010 Nisan Devrimi'ni dünyada ve özellikle Orta Asya bölgesinde demokrasinin hızlı ilerlemesi olarak nitelendiren Batı'nın aksine, Rusya bu tür demokratik girişimlere olumsuz bakarak, anayasaya aykırı hükümet değişikliği olarak nitelendirmiştir. Zira yönetimin değişimi Rusya'nın Kırgızistan'daki askeri varlığını tehdit altında bırakabilirdi. Bkz. J. Urmanbetova, "Kırgızistan: Peresechenie İnteresov Rossii i SŞA" (Kırgızistan: Rusya ve ABD'nin Çıkarlarının Kesişimi), *İstoriçeskaya i Socialno-Obrazovatel'naya Misl*, 2014, No. 1 (23), s. 167.

³³⁰S. K. Matikeeva, "Nasledie Makkindera: Prorochestvo İli?" (Mackinder'in Mirası: Bir Kehanet mi?), *Central'naya Aziya i Kavkaz*, 2005, No. 4, s. 29.

³³¹E. Soltan, "Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği", *Avrasya Dosyası*, Kış 2001-2002, Cilt 7, Sayı 4, s. 186.

³³²Urmanbetova, s. 166.

oluşturduğu güvenlik risklerinin Rusya'ya yayılmasının önlenmesine yönelik olup savunma amaçlı olduğunu söylemek mümkündür.³³³ Saldırgan olmayıp savunma amaçlı olduğunun yanı sıra Rusya'nın bölgedeki etkisini ve varlığını koruma çabaları olarak da nitelendirilebilmektedir.

Bu durumda Orta Asya'nın merkezinde bulunan Kırgızistan, hem ŞİÖ hem de Moskova - Pekin - Delhi üçgeni için bölgesel bir "heartlandtır". Zira Kırgızistan'ın doğusunda Çin, güneyinde Afganistan, İran, batısında Kafkasya ve kuzeyinde Rusya Federasyonu bulunmaktadır. Rusya'nın güney bölgesindeki stratejik planları için transit jeopolitik ve jeoekonomik bir birim olarak Kırgızistan'ın önemi Kate Baldwin'in "güç kaybı derecesi" olarak adlandırdığı kavramdan kaynaklanmaktadır ki bu derece bu bölgeden uzaklaştıkça azalmaktadır.³³⁴ Bu nedenle, Kırgızistan Rusya için güney yönünde stratejik bir öncelik olduğundan dolayı Moskova bu ülkeye kayıtsız kalamamaktadır. Çünkü Kırgızistan ve civarındaki herhangi bir istikrarsızlık bölgedeki durumu ve Rusya'nın kendi imajını doğrudan etkilemektedir.³³⁵

Rusya ve Kırgızistan arasındaki ilişki 21 Temmuz 1991 tarihinde Yeltsin'in Bişkek ziyareti esnasında "Rusya ve Kırgızistan arasındaki ülkeler arası ilişkilerin temeline ilişkin Sözleşmenin"³³⁶ imzalanmasıyla başlamıştır. 20 Mart 1992 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında diplomatik ilişkiler kurulmasının yanı sıra Dışişleri Bakanlıkları arasındaki faaliyetlerin işbirliği ve koordinasyonu hakkında protokoller³³⁷ ve 10 Haziran 1992 tarihinde dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması³³⁸ imzalanmıştır. Kontrolsüz göç süreleri gibi olumsuzluklara rağmen iki ülke arasındaki ilişki genelde olumlu bir şekilde gelişmiştir. Kırgızistan'ın zayıf ekonomik durumundan dolayı Rus hükümeti çoğu zaman geri

³³³V. Baranovski, "Russia and Asia: Challenges and Opportunities for National and International Security", G. Chufirin (ed.), *Russia and Asia The Emerging Security Agenda*, New York: Oxford University Press, 1999, s. 18.

³³⁴S. G. İvanov, *Vliyanie Globalnih Aktorov na Ekonomicheskuyu Politiku Postsovetskikh Stran (na Primere Kırgızskoy Respubliki)* (Küresel Aktörlerin Post-Sovyet İlkelerin Ekonomik Politikasına Etkisi (Kırgız Cumhuriyeti Örneğinde)), Bişkek, 2010, <https://www.dissercat.com/content/vliyanie-globalnykh-aktorov-na-ekonomicheskuyu-politiku-postsovetskikh-stran-na-primere-kyrg/read>, e.t: 18.04.2020.

³³⁵S. Abdildayev, "ŞOS-Geopolitika XXI Veka" (ŞİÖ-XXI.Yüzyılın Jeopolitiği), *Obshetvenniy Reyting*, No. 42, 10 Kasım 2005.

³³⁶Sözleşme için bkz., <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17539>, e.t: 08.04.2020.

³³⁷Protokoller için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/1902964>, <http://docs.cntd.ru/document/902029772>, e.t: 08.04.2020.

³³⁸Anlaşma için bkz., <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17122?cl=ru-ru>, e.t: 08.04.2020.

ödemesiz krediler ve yardımlar şeklinde finansal destek sağlamıştır.³³⁹ Bu durum Kırgızistan'ın her alanda Rusya'ya bağımlılığını arttırarak Rusya'nın ülkedeki konumunu güçlendirmektedir.

Bağımsız Kırgızistan dış politikasını geliştirirken BDT üyeleri ülkeleri ve özellikle Rusya ile ilişkilerini geliştirmeyi ön plana koymuştur. Aynı coğrafyayı, tarihi ve geçmişi paylaşan bu bölgedeki ülkeler ile ilişkiler her daim Kırgızistan dış politikasının önceliği olmaya devam etmektedir. Kırgızistan KGAÖ, ŞİÖ ve AEB gibi Rusya liderliğindeki Orta Asya'daki tüm entegrasyon sürecine dahil olarak Rusya'ya olan yakınlığını göstermiştir.

Rusya ve Kırgızistan arasındaki uluslararası-hukuksal boyutun zirvesi dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev'in Rusya ziyareti esnasında 27 Temmuz 2000 yılında "Sonsuz Dostluk, Ortaklık ve Anlayış Bildirgesi'nin"³⁴⁰ imzalanmasıyla kazanılmıştır. Bu belge ülkeler arasındaki ilişkinin uzun vadeli ve süresiz olduğunu göstermektedir. Bildirgede iki ülke arasındaki güvenlik, askeri-teknik alanlarındaki işbirliğinin stratejik ortaklığın zemini yapılmıştır. Belgede iki ülkenin birine yapılan saldırıda birbirine "askeri yardım dâhil tüm yardımda" bulunulacağı bildirilmiştir. Bu durumdan dolayı 25 Ağustos 1999 yılında hükümetler arasında askeri-teknik işbirliği anlaşmasına³⁴¹ imza atılmıştır.

Rus Savunma Bakanlığı Kırgız Hava Savunma Sisteminin modernizasyonu için daima destek vermekte ve iki ülke arasındaki askeri işbirliği ikili, KGAÖ ve ŞİÖ (günümüzde bölgedeki terörizm ve ekstremizm ile mücadele eden askeri-siyasi bir birleşim olarak kabul edilmektedir) çerçevesinde yürütülmektedir. Ayrıca Kırgızistan topraklarında bulundurduğu askeri üslerden dolayı Rusya için askeri-stratejik önem taşımaktadır. Rus askeri üsleri dışında topraklarında ABD üslerini barındırdığı

³³⁹Bkz., V. M. Ploskih, *Kırgızistan i Rossiya. İstoriya Vzaimootnoshenii Suverennyh Gosudarstv (90e Gody XX Veka): Sbornik Dokumentov i Materialov* (Kırgızistan ve Rusya. Egemen Devletlerin İlişkilerinin Tarihi (XX.yy 90'lı Yıllar) , Bişkek: İlim, 2001.

³⁴⁰Bildirge için bkz, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17525>, e.t: 08.04.2020.

³⁴¹Anlaşma için bkz., http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=5033, e.t: 08.04.2020.

Kırgızistan Rusya için stratejik rekabet açısından önemli bir bölge olarak kabul edilmektedir.³⁴²

Kırgız-Rus ilişkileri Putin'in Cumhurbaşkanı seçildiği 2000 yılından sonra niteliksel olarak yeni bir seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde ikili işbirliğinin en önemli olayı, 2003 yılında Putin'in Bişkek'e resmi ziyareti zarfında, KGAÖ'nün Kolektif Acil Müdahale Güçleri'nin ayrılmaz bir parçası olan Kant yakınlarında bir Rus hava üssünün açılması olmuştur. Böylece Rusya'nın Orta Asya bölgesine olan stratejisi bölgedeki konumunu sağlamlaştırmak için (ABD'nin Orta Asya'ya daha fazla nüfuz etmesi bağlamında) askeri-politik varlığının güçlendirilmesine doğru kademeli olarak ilerlemeye başlamıştır.

Ancak, Rusya ve Kırgızistan'ın askeri alandaki işbirliği, Kant bölgesinde bir hava üssü açılması konusunda bir anlaşma imzalamakla sınırlı kalmamış ve KGAÖ'nün diğer tüm üyeleri gibi, Kırgızistan da iç fiyatlarla silah ve askeri teçhizat satın alma konusunda anlaşmıştır. 2001-2005 yılları arasında Rusya Kırgız Cumhuriyeti'ne on milyonlarca dolar değerinde askeri teçhizat tedarik etmiş ve 2005 yılından bu yana, Kırgızistan'a kendi topraklarında askeri tesislerin kullanımı için yaklaşık 4,5 milyon dolar değerinde askeri ürün sağlamıştır.³⁴³

Askeri işbirliği dâhil ülkeler arası ticaret ve ekonomik ilişkiler de olumlu yönde ilerlemiş ve Kırgızistan'ın devlet borcunun 2000 yılında yeniden yapılandırılmasından ve 40 milyon dolar borcunun silinmesinden sonra, 2003-2004 yıllarında Rusya'nın bu ülke ekonomisine yaptığı yatırımlar (yaklaşık 11 milyon dolar) önemli ölçüde artmıştır.³⁴⁴ Bu arada, Aralık 2001'de, terörle mücadele koalisyonunun bir parçası olarak Kırgızistan'da bir Amerikan hava üssünün açılması ABD'nin Orta Asya'da askeri-politik varlığının kurulmasında kilit rol oynamış ve bu da Rusya-Kırgız ilişkilerinde belli bir anlaşmazlığa neden olmuştur. 2005 yılında Kırgızistan'daki siyasi krizi (Lale Devrimi) Moskova sakin bir şekilde karşılamıştır. Bununla birlikte Bakiyev

³⁴²A. A. Ormonova, "Vneshnayaya Politika Rossii i Kırgızstana-Puti İh Vzaimodeystviya" (Rusya ve Kırgızistan'ın Dış Politikası-Onların Etkileşim Yolları), *Vestnik Universiteta*, No. 1, 2014, s. 120-123.

³⁴³V. V. Paramonov, O. A. Stolpovski, "Rossiya i Strani Centralnoy Azii: Dvustoronnee Sotrudnichestvo v Sfere Bezopasnosti" (Rusya ve Orta Asya Ülkeleri: Güvenlik Alanında İkili İşbirliği), *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, 2009, No. 2, S. 65-66.

³⁴⁴A. Ş. Osmonaliev, *İnvesticii v Kirgizskoy Respublike 2002-2004* (Kırgız Cumhuriyeti'nde Yatırımlar 2002-2004), Bişkek: Nacstatkom KR, 2005, s. 34.

döneminde Rus yanlısı Kırgız dış politika vektörü güçlenmiş ve Kırgızistan'dan Moskova'ya yapılan heyetlerin resmi ziyaret sayısı önemli ölçüde artmıştır. Bişkek Kremlin ile Kırgız Cumhuriyeti'nde Amerikan askeri üssünün daha fazla kalması için müzakerelerle ilgili tüm adımları koordineli bir şekilde yürütse bile ABD'nin bu ülkedeki askeri varlığının korunması Moskova'yı endişe etmiştir.³⁴⁵

15 Ekim 2017 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanlık seçimi sonucunda %54.22 oy alan Almazbek Atambaev'in yakın ortağı olan Sooronbai Jeenbekov yeni Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Seçim öncesi ve sonrası konuşmalarında Jeenbekov Kırgızistan'ın ana stratejik ortağı olan Rusya ile müttefik ilişkilerini derinleştirme niyetini ve aynı zamanda cumhuriyetin stratejik ve geleneksel ortaklarla ikili ve BDT, ŞİÖ, KGAÖ ve AEB çerçevesinde işbirliği kurmak istediğini açıklamıştır.

³⁴⁵ABD'nin Manas Bişkek Havalimanı'ndaki hava üssü, 11 Eylül saldırılarının ve Afganistan'daki operasyonların başlamasından kısa bir süre sonra kurulmuş ve Rusya da kuruluşunda yer almıştır. ABD söz konusu üs için yıllık 60 milyon kira bedeli ödemiştir. Zira ABD'nin ana düşmanı, Taliban rejimi, Rusya tarafından desteklenen Kuzey İttifakının güçlerini kuzeye doğru itmiştir. Bu nedenle, Amerikalıların eylemleri, o zaman görüldüğü gibi, Rusya'nın ulusal çıkarları ile aynı gibi gözüküyordu. Manas üssü olmadan ABD ve NATO'nun Afganistan'daki bu denli operasyonları mümkün olmayacaktı. Bu yüzden Orta Asya'nın ABD için stratejik önemi çok büyüktür. Kırgızistan'a ek olarak, Amerikalılar, ABD'nin Andijan'daki hükümet karşıtı protestolar üzerindeki baskıyı kınadıktan kısa bir süre sonra 2006'da kapatılan Özbekistan'da Karşı Hanabad'da geniş bir üs kurmuştur. Personel ve ekipman Özbekistan'dan Afganistan'daki ABD birliklerinin ana aktarma üssü haline gelen Manas'a çekilmiştir. Stratejik olarak Manas üssü, Çin ve İran sınırlarına ve Rusya'nın Kırgızistan ve Tacikistan askeri üslerine yakın olduğundan iyi bir konuma sahipti. Amerikalılar, Orta Asya ve komşu devletlerin geniş alanını taramasına izin veren bir elektronik istihbarat kompleksini konuşlandırmıştır. Ayrıca, ABD'nin Afganistan'daki müttefik güçleri sağlamak için güney yolunun geçtiği Pakistan ile ilişkileri 2000 yılın sonunda büyük ölçüde kötüleşmiş ve Rusya ve Orta Asya üzerinden kuzey tedarik zinciri ana tedarik kanalı olarak kalmıştır. Bu koşullar altında Amerikalılar Manas'ı hiçbir şekilde bırakmak istememiştir. Öte yandan Rusya, doğrudan çıkarları alanındaki ABD askeri üssünden gittikçe rahatsız olmuştur. Üstelik 2008 yılında Gürcistan ile "beş günlük" savaşta Moskova Batı ile karşı karşıya gelmiştir. Bu yüzden Şubat 2009'da Ruslar Kırgızlara Amerikan hava üssünün kapatılmasına karşılık 150 milyon dolarlık geri ödemesiz yardım, 300 milyon dolar hafifletilmiş kredi ve Kamabarata bölgesinde en büyük hidro elektrik santralinin inşası için 17 milyar dolarlık kredi teklif etmiştir. Bu yardımların ilk ikisini kabul eden Bişkek yönetimi üssü "Manas Tranzit Merkezi" olarak değiştirerek ABD üssünün varlığını korumaya devam etmiştir. Ancak, Nisan 2010'da ülkede bir darbe gerçekleşmiş ve bunun sonucunda iktidardan uzaklaştırılan Bakiyev Belarus'a sığınarak ülkeyi terk etmiştir. ABD ve İngiltere'nin Kırgız Büyükelçisi olarak çalışan geçici dönem başkanı Roza Otunbaeva liderliğindeki geçici Kırgızistan hükümeti, Amerikalılarla çok yakından bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. ABD üssünün Kırgızistan'daki varlığı 3 yıl daha uzatılmıştır. Ekim 2011'de seçim kampanyası sırasında üssün kapatılması gerektiğini açıklayan Almazbek Atambayev Kırgızistan Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 2014 yılında sözleşmenin bitimi ile ABD üssünün kapatılacağını ilan etmiştir. Orta Asya'daki askeri varlığını kaybetmek istemeyen ABD üssün korunması için çaba göstermesine rağmen 2014 yılında Orta Asya'daki son ABD üssü kapatılmıştır. A. Shustov, SŞA Ostayutsya v Kirgizii (ABD Kırgızistan'da Kalıyor), 16 Haziran 2014, http://www.stoletie.ru/geopolitika/ssha_ostajutsya_v_kirgizii_391.html, e.t: 12.04.2020.

Fakat 5 Ekim 2020’de Kırgızistan topraklarında Kırgızistan parlamentosu seçimlerinin ön sonuçlarına karşı protesto olarak başlayan ve Kırgız tarihinin 3. Devrimi 15 Ekim 2020’de Kırgız Devlet Başkanı Jeenbekov’un istifasına yol açarak hükümetin değişmesine sebep olmuştur.³⁴⁶ Jeenbekov’un istifasının ardından geçici hükümetin başına gelen başbakan olarak görev yapan Sadır Japarov, 14 Kasım 2020’de Ocak 2021’deki cumhurbaşkanlık seçimlerine katılmak için istifa etmiştir. Geçici Devlet Başkanı Sadır Japarov’un istifasından sonra hem Konsey hem Devlet Başkanı olarak Talant Mamıtov görevlendirildi.³⁴⁷ 10 Ocak 2020 Cumhurbaşkanlık seçimini kazanan Japarov, Rusya ile ortak tarih ve ortak strateji paylatıklarını ve bu bağlamda entegrasyon sürecinin devam edeceğini, ayrıca Kırgızistan’ın Rusya’ya askeri ve jeopolitik anlamda bağlı olduğunu ve Rusya’sız Kırgızistan’ın durumunun zor olduğunu bildirdi. Bunlara ilaveten, Rus dilinin resmi statüsünü koruyacağını duyurdu.³⁴⁸

AEB ülkelerinin gümrük sınırları Ağustos 2015 yılında açıldıktan sonra Kırgızistan’ın Rusya’ya ihracatını artırması için koşullar yaratılmış ve 2018 yılın sonunda, Kırgız Cumhuriyeti’nden Rusya Federasyonu’na yapılan ihracat, 2014 yılına göre 2,5 kattan fazla artarak 314 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kırgız üreticiler ağırlıklı olarak Rus pazarına tarım ve giyim ürünleri Rusya, Kırgızistan’a mineral ürünler, demirli metaller ve ahşap ihraç etmektedir.³⁴⁹ Bu tür ticari ve ekonomik ilişkiler iki ülke ararsındaki bağı güçlendirerek diğer alanlardaki işbirliğine olumlu yönde yansımaktadır.

Bunlara ilaveten günümüzde enerji sektöründe iki ülke arasındaki işbirliği gelişmektedir. 2017 yılından bu yana Rusya, Kırgızistan’a iç tüketim için tedarik edilen

³⁴⁶Kak Smenilas Vlast v Kırgızstane (Kırgızistan’da Hükümet Nasıl Değişti), <https://ru.sputnik.kg/longread/20201021/1050139988/kyrgyzstan-october-2020-sobytiya.html>, e.t. 27.12.2020.

³⁴⁷Vibori Prezidenta Kırgızstana Naznaçeni na 10 Yanvaryaya 2020 Goda (Kırgızistan Cumhurbaşkanlık Seçimi 10 Ocak 2020’de Yapılacaktır), 24 Ekim 2020, <https://www.dw.com/ru/smi-vybory-prezidenta-kyrgyzstana-projdu-10-janvarja-2021-goda/a-55382666>, e.t: 27.12.2020.

³⁴⁸Sadır Japarov Rasskazal Kakimi Budut Otnoşeniya s Rossiey (Sadır Japarov Rusya ile İlişki Nasıl Olacağını Bildirdi), 10 Ocak 2021, <https://ru.sputnik.kg/politics/20201010/1050009824/kyrgyzstan-rossiya-otnoşeniya-sadyr-zhaporov.html>, e.t: 17.01.2021.

³⁴⁹T. Kudryavceva, Blagodarya EAES Otnoşeniya Kirgizstana i Rossii Stali İntensivnee (AEB Sayesinde Kırgızistan ve Rusya Arasındaki İlişkiler Hızlanmıştır), 28 Mart, 2019, https://24.kg/ekonomika/113179_blagodarya_eaes_otnoşeniya_kyrgyzstana_irossii_stali_intensivnee/, e.t: 15.04.2020.

petrol ve petrol ürünleri için ihracat gümrük vergisi almamaktadır.³⁵⁰ Rusya Federasyonu, Kırgızistan'a yılda yaklaşık 1 milyon tonluk ülkenin ihtiyacı olan tüm yakıt ve madeni yağların %90'ından fazlasını tedarik etmekte, bu da Kırgız Cumhuriyeti'ndeki benzin, dizel ve yakıt fiyatlarını nüfus için nispeten kabul edilebilir bir seviyede tutmasına yardımcı olmaktadır. Rusya'dan uzun vadede gümrüksüz teslimatların olması Kırgız petrol rafinerilerinin tam kapasitede çalışmaya başlamasını sağlayabilmektedir.

Rus-Kırgız etkileşiminin önemli bir yönü emek göçü olmaya devam etmektedir. Her yıl, yarım milyondan fazla Kırgız vatandaşı Rusya'ya çalışmaya gelmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Devlet Göçmenlik Servisi'ne göre, 2018 yılı Kırgız göçmenlerin toplam sayısı 710 bin kişidir ve bunların 640 bini Rusya Federasyonu'ndadır.³⁵¹ Diğer faktörlerin yanı sıra, Rusya'nın bugün Kırgız göçmenleri için çekiciliği, Kırgızistan'ın AEB'ye katılımından sonra, Rusya Federasyonu'nda çalışan Kırgız vatandaşlarının Rusya Federasyonu'nun diğer vatandaşları gibi %13 oranında gelir vergisi ödemeye başlamasından kaynaklanmaktadır (daha önce bu oran %33 olmuştur). Ayrıca, göçmen işçilere Kırgızistan ehliyetleri ile Rusya'da çalışma fırsatı verilmiştir. Göçmenler için emeklilik karşılığı konusu şu anda ele alınmaktadır.

Rusya ile Kırgızistan arasındaki en önemli işbirliği alanlarından biri, özellikle askeri-teknik alan başta olmak üzere devlet ve bölgesel güvenliğin sağlanması konusundaki etkileşim olarak kabul edilmektedir. Rusya Federasyonu ve Kırgız Cumhuriyeti'nin askeri-teknik işbirliği, askeri ürünlerin tedarikinden, silah ve askeri teçhizatın onarımından Rus askeri eğitim kurumlarında personel eğitimine kadar tüm ilişki yelpazesini kapsayan sözleşmeye dayalı bir temele dayanmaktadır.

³⁵⁰2010 yılına kadar petrol ürünleri ülkeye indirimli olarak getirilirken, daha sonra Rusya %100 vergi getirmiştir. Yakıt ve madeni yağ fiyatlarındaki artış, ülkedeki sosyo-ekonomik durumun kötüleşmesine neden olmuştur. 2011'den bu yana, Rus hükümeti petrol ürünleri için ihracat vergisi muafiyetlerini uzatmıştır. Rossiya i Kirgizya Vnesli İzmeneniya v Mejpravsoğlashenie po Postavkam Nefti i Nefteproduktov (Rusya ve Kırgızistan Petrol ve Petrol Ürünlerine dair Uluslararası Hukuk Sözleşmesine Değişiklikler Getirmiştir), 13 Eylül 2017, <https://neftegaz.ru/news/gosreg/207144-rossiya-i-kirgiziya-vnesli-izmeneniya-v-mezhpravsoğlashenie-po-postavkam-nefti-i-nefteproduktov/>, e.t: 19.04.2020.

³⁵¹Kırgız Cumhuriyeti Devlet Göçmenlik Servisi, <http://ssm.gov.kg/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B8%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/>, e.t: 15.04.2020.

20 Eylül 2012 yılında imzalanan ve 29 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe giren “Rusya’nın Birleşik Askeri Üssünün Kırgızistan’daki Statüsü ve Kalma Koşulları Üzerine İkili Anlaşma”³⁵² Birleşik Rus Askeri Üssü’nün kurulmasına ilişkin ve günümüzde Kırgız Cumhuriyeti’ndeki Birleşik Rus Askeri Üssü aşağıdaki tesislerden oluşmaktadır:

-Kara-Balta’daki Rus Deniz Kuvvetleri’nin 338’inci uzun menzilli iletişim merkezi. Rusya Federasyonu Donanması Genelkurmay Başkanlığı’nın Pasifik ve Hint Okyanuslarında alarmda olan gemilerle iletişimini sağlamakta ve ayrıca radyo-teknik istihbarat yürütmektedir.

- Dalış ekipmanı, su altı araçları örneklerinin ve torpidoların test edildiği (savaş başlığı ve yakıtı olmadan sadece elektrik sistemleri) Issyk Göl’deki Rus Deniz Kuvvetleri Denizaltı silahlarının 954. test üssü.

³⁵²Bu Anlaşma 15 yıl geçerlidir ve eğer ülkeler birbirlerini tek taraflı olarak veya karşılıklı anlaşma ile sona erdirmeye niyetlerini bildirmezlerse sonraki 5 yıllık dönemler için otomatik olarak yenilenecektir. Anlaşma için bkz., https://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storageviewer/bilateral/page-88/44567?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD%EF%BF%BD&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1, e.t: 19.04.2020. Aslında, Moskova ve Bişkek arasındaki askeri anlaşmalar 2012’den beri süregelmektedir. Bu anlaşmadan sonra gerekli yasal statüyü kazanmışlardır. Yeni Rus birimlerinin Kırgızistan’a transferi ya da eski yerlere taşınması söz konusu değildir. Kant’taki Toplu Hızlı Reaksiyon Kuvvetleri hava üssü, Çaldovar’daki Deniz Kuvvetleri iletişim merkezi, Issık Gölü üzerindeki Karakol şehrindeki deniz test merkezi ve Mailuu-Suu’daki özerk deprem istasyonu coğrafi statükoyu koruyacaktır. Tamamen farklı hedefleri olan birimleri tek bir askeri yapı altında birleştirmişlerdir. Y. Gavrilov, Obyedinennaya Voennaya Baza RF v Kirgizii Poliuçila Oficialniy Status (Kırgızistan’daki Birleşik Rus Askeri Üssü Resmî Statü Kazanmıştır), 29 Ocak 2017, <https://rg.ru/2017/01/29/obedinennaia-voennaia-baza-rf-v-kiргizii-poluchila-oficialnyi-status.html>, e.t: 19.04.2020. 28 Mart 2019’da taraflar bu sözleşmeyi değiştiren bir protokol imzalamışlardır. Belgeye göre Rusya, Çaldovar’daki iletişim merkezinin topraklarını 811,2 hektardan 851,2 hektara ve Karakol’daki test alanını 55 hektardan 73,3 hektara genişletmiş ve toplamda, birleşik Rus üssünün toprakları 58,3 hektar (veya 583 bin metrekare) artmıştır. 2012’nin ilk anlaşmasına göre Rusya, her metrekarelik arazi için 0,5 dolar ödemekte ve böylece, 58,3 hektarlık ek bir miktar 291 bin dolar olmuştur. Yeni anlaşma uyarınca kira bedeli değişmemiş, ancak toplam üssün toplam alanındaki 58,3 hektarlık artış nedeniyle toplam kira tutarı 4,5 milyon dolardan 4,79 milyon dolara yükselmiştir. I. Ulukbekulu, J. Oropakova, Kak İzmenilos Soglaşenie po Rossiskoy Baze v Kirgizstane? Obyasnyam (Kırgızistanda’ki Rus Askeri Üssüne İlişkin Anlaşma Nasıl Değişmiştir? Anlatıyoruz), 28 Mart 2019, <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-russia-base/29847591.html>, e.t: 24.04.2020. Bunlara ilaveten, anlaşmanın metnine göre, Kırgızistan, Karakol ve Kara-Balta üsleri için yıllık olarak Rusya’dan 4,5 milyon dolar almaktadır. Fakat Kant hava üssü ve Maylı-Suu otomatik sismik istasyon için kira ödenmemektedir. Buna karşılık, sismik istasyon toplanan verileri Kırgız Sismoloji Enstitüsü’ne ücretsiz olarak iletmekte, KGAÖ’nün ayrılmaz bir parçası olan hava üssü Kırgızistan’ın güvenliğini sağlamaktadır. Aynı nedenle, hava üssü elektrik, gaz, su için ödeme yapmamaktadır. G. Mihaylov, Aviabaza Kant Obespeçit Bezopasnost Kirgizii (Kant Hava Üssü Kırgızistan’ın Güvenliğini Sağlamaktadır), 31 Ocak 2017, http://www.ng.ru/cis/2017-01-31/1_6916_kirgizia.html, e.t: 24.04.2020.

- Nükleer silah testlerini izlemek üzere tasarlanmış Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Özel Kontrol Servisi'nin bir parçası olan Mailuu-Suu'daki özerk sismik istasyon.

- KGAÖ'nün Orta Asya bölgesinin Kolektif Acil Müdahale Güçleri'nin bir havacılık bileşeni olan Kant'taki 999. hava üssü.

Kırgızistan'daki Birleşik Rus Askeri Üssü'nün işleyişi Tacikistan'daki 201. Rus üssüyle beraber olarak düşünülmeli, zira Rusya'nın iki ülkedeki askeri varlığı Afganistan'daki durum ve bununla ilişkili terörizm ve aşırılık tehditleri, diğer sınır ötesi organize suçlar bağlamında Orta Asya'da güvenlik ve istikrarın sağlanması gibi ortak amaçlara hizmet etmektedir. Zira Kırgızistan'ın güney bölgelerinde aşırı dincilik, terörizm, radikal ayrılıkçılık ve hatta irredentizm tehdidi devam etmektedir. Bazı tahminlere göre, ideolojik potansiyellerini geliştirmek, yerel imamlar da dâhil olmak üzere "kadrolarını" güçlendirmek için Özbek nüfusunun ağırlıklı yaşadığı Oş, Batken ve Celal-Abad bölgelerinde Hizb ut-Tahrir gibi cihadist aşırılık yanlısı dini örgütlerin etkisi artmıştır. Bu şartlar altında, iki ülkenin güvenlik kurumları ile iki taraflı formatta ve KGAÖ, ŞİÖ ve BDT çerçevesinde özel hizmetler arasındaki devletlerarası işbirliği giderek daha fazla gerekli hale gelmektedir.³⁵³ Ayrıca askeri konularda uzman Viktor Litovkin'e göre ne Kırgızistan ne de Tacikistan zayıf ordu ve güvenlik sisteminden dolayı tek başına tehditler ile mücadele edememekte ve dış yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Buna ilaveten Tacikistan'daki kara üssü muharebe operasyonları yapacak olursa hava desteğine ihtiyaç duymaktadır.³⁵⁴ Bu yüzden Kırgızistan ve Tacikistan'daki askeri üsler birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlamaktadır. Biri olmadan diğeri fonksiyonunu tam anlamıyla yapamamaktadır. Zira Kırgızistan ve Tacikistan askeri anlamda yetersiz olduklarından Rusya'nın güvenliği için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yüzden Rusya güvenliğinin korunması için Orta Asya'daki bu boşluğu kurduğu askeri üsler ve benzer faaliyetleri ile daima doldurmak zorundadır. Bu yüzden bu iki ülkedeki askeri üslerin devamlılığı ve kalıcılığı Rusya için her daim büyük bir jeostratejik ve jeopolitik önem taşıyacaktır.

³⁵³R. Zverev, İ. Savin, V. Belyayev, "Rossisko-Kirgizskie Otnoşeniya: İstoriya i Sovremennost", *Rossiya i Novie Gosudrastva Evrazii*, 2018, No. 1, s. 106-125.

³⁵⁴A. Ciganov, "Poçemu Rossiya ne Ostavit Bazu v Kirgizii" (Neden Rusya Kırgızistan'daki Üssü Bırakmaz), 1 Aralık 2016, https://tsargrad.tv/articles/pochemu-rossija-ne-ostavit-bazu-v-kirgizii_37590, e.t: 24.04.2020.

1.2.1 Kant Hava Üssü

Kant hava üssü, Kırgızistan'ın Çuy bölgesinde bulunan ve devletler arası bir anlaşmaya göre Rusya tarafından kullanılan askeri bir hava alanıdır. Bişkek'in 20 kilometre doğusunda, Kant şehrinin 2 kilometre güneyinde Çu Nehri Vadisi'nde ve Afgan sınırından 600 kilometre uzaklıkta yer almaktadır. 14. Hava Kuvvetleri ve Hava Savunma Ordusu'nun bir parçası olan 999. hava üssü (askeri birim 20022) havaalanına konuşlandırılmıştır. Orta Asya ülkelerine ciddi bir dış tehdit olması durumunda, geniş bir yelpazede görevler gerçekleştirebilen Rus Hava Kuvvetleri'nden bir grup burada hizmet vermektedir. Hava üssünde Su-25 saldırı uçağı, L-39 eğitim uçağı ve Mi-8 helikopterleri gibi uçak teknolojileri burada kalıcı olarak yer almaktadır. Bu üsteki uçak sayısı sürekli değişmekte olup, bu üsten uçan Rus uçaklarının hava koşullarının bozulma durumunda veya öngörülemeyen diğer durumlarda diğer yerel havaalanlarını kullanmasına izin verilmektedir.³⁵⁵ Ayrıca üs 2.sınıf hava sahasına sahip olup An-22 (kısmi yük ile), Il-76 (kısmi yük ile), Tu-154, Yak-42, An-12 tipi uçakları ve daha hafif olanların yanı sıra tüm helikopter tiplerini kabul edebilme kapasitesine sahiptir.

Kant havaalanının tarihi, Odessa Askeri Havacılık Pilot Okulu'nun Kırgızistan'a tahliye edildiğı 1941 yılına dayanmaktadır. Daha sonra, 1947 yılında Kırgızistan'daki okul, SSCB Hava Kuvvetleri pilotlarının eğitim aldığı Frunze Askeri Havacılık Okulu olarak yeniden adlandırılmıştır. 1956'da okul, gelişmekte olan dost ülkeler için pilotlar yetiştirmeye başlamış ve 6 Ağustos 1959'da 5. Havacılık Personeli Eğitim ve Geliştirme Merkez Kursları olarak yeniden değiştirilmiştir. 1957'den 1992'ye kadar 110 havacılık uzmanlık alanında 54 ülkeden toplam 21.682 kişi okulda ve kurslarda; 5698 pilot, 749 navigatör, 469 muharebe kontrol subayı, 165 radyo atıcısı, 8998 uçak teknisyeni ve diğer uzmanlık alanlarında 5000'den fazla kişi eğitilmiştir.³⁵⁶

1992 yılında derslerin daimi personeli ve laboratuvar ekipmanlarının bir kısmı, simülatörler, maketler ve öğretim aletleri Kurgan'a taşınmıştır. Bağımsız Kırgızistan'da, kurslar temelinde, Frunzensky (1995'ten beri Bişkek) Askeri Havacılık Teknik Okulu kurulmuştur. 2000 yılında okul havacılık statüsünden çıkarılarak ve 2009 yılında

³⁵⁵V. Paramonov, O. Stolpovski, "Russia and Central Asia: Bilateral Cooperation in the Defence Sector", May 2008, https://www.files.ethz.ch/isn/92591/08_May.pdf, S.7.

³⁵⁶"V Kirgizii Otmeçetsya Den Voennoy Aviicii" (Kırgızistan'sa Askeri Havacılık Günü Kutlanmaktadır), 18 Ağustos 2006, <https://regnum.ru/news/polit/690669.html>, e.t: 19.04.2020.

Sovyetler Birliği Kahramanı Korgeneral Kalinur Usenbekov'un adını verdiği Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri Askeri Enstitüsü'nün bir şubesine dönüştürülerek Kırgızistan'ın Oş şehrine yerleştirilmiştir.

Kant hava üssü Ekim 2003 tarihinde KGAÖ'nün bünyesinde kurulan Kolektif Acil Müdahale Güçleri'nin havacılık bileşeni olarak açılmıştır.³⁵⁷ Böylece söz konusu üs SSCB dağıldıktan sonra Rusya'nın topraklarının dışında edildiği ilk üs olarak kabul edilmekte ve KGAÖ kapsamında ortak hava savunma tatbikatlarında kullanılmaktadır. 2003 tarihinde Kırgızistan'da Rus hava üssünün açılması 2001 yılında ABD'nin Afganistan'daki terörle mücadele bağlamında açılan Manas hava üssünün kapatılmasının bir habercisi olmuştur.³⁵⁸ Zira Rusya, lideri olduğu bölgenin hâkimiyetini bir başka aktör ile paylaşmak istememekte, dolayısıyla bölgede başka bir aktörün varlığı onu rahatsız etmektedir. Bu yüzden bölgedeki liderliğini elinde tutmak için diğer aktörlerin varlığını azaltarak ve kendi kurduğu askeri üs aracılığıyla nüfuz alanına sahip olarak onun devamlılığını sürdürme çabası içerisinde olduğu söylenebilir. Buradaki amacı bölgenin güvenliğini korumanın yanı sıra kendi nüfuz alanını da genişletmek istemesi olabilir.

Hava üssünün ana görevi, KGAÖ'nün Kolektif Acil Müdahale Güçleri'nin askeri birliklerinin eylemlerini havadan desteklemek ve Orta Asya hava savunmasını korumaktır. Ayrıca gerekli olduğu zaman terörist grupları vurabilme kapasitesine sahiptir. Söz konusu hava üssünün Tacikistan'daki 201. Rus askeri üssü ile beraber terörist gruplara karşı kullanılabilir olması açısından çok etkilidir. Kırgızistan, Tacikistan ile beraber tüm bölgenin hava sahasının Afganistan'dan gelecek olan radikal grupların tehdidinden korunması için büyük bir güvenlik önem teşkil etmektedir.

Böylece Rusya savunma-saldırı dengesi üzerinde yoğunlaşarak, yurt dışında askeri üs edinerek önceden önleyici tedbir almaktadır. Ayrıca uzaktaki aktörlerin etkisini ölçmek zor olduğundan, onlara daha yakın konumlanarak, onları yakından izlemeyi tercih etmektedir. Bunu yaparken “arka bahçesi” sayılan etki alanının üzerindeki

³⁵⁷Üssün kurulma kararı 25 Mayıs 2001 tarihinde Toplu KGAÖ Toplu Güvenlik Konseyi tarafından verilmiştir. Bkz. Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennoye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>, e.t: 25.04.2020.

³⁵⁸Bkz. R. McDermott, “Kant AirBase and Russia's Strategic Planning in Central Asia”, *Eurasia Daily Monitor*, March 3, 2009, Vol. 6, Issue 41.

kontrolünü de kaybetmek istememektedir. Kırgızistan'daki üslerin jeostratejik ve jeopolitik önemi Tacikistan'daki üsler ile beraber düşünüldüğünde daha fazla değer kazanmaktadır.

1.2.2 Kara Balta Haberleşme Üssü

1974 yılında hizmete giren Rus Donanmasının 338. uzun menzilli iletişim merkezi Çaldovar köyü, Çuy bölgesi, Kara-Balta şehrinde bulunmakta, Donanmanın Genelkurmayı ile Pasifik-Hint Okyanuslarında bulunan gemiler arasında iletişim sağlamakta ve radyo istihbaratını yürütmektedir. Belarus'ta bulunan Navy Vileyka iletişim merkezinin bir benzeri olan üs denizaltıların ve gemilerin uzun mesafeli iletişimi ve kontrolünü sağlamak ve ayrıca Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın ihtiyaçları için doğru zaman sinyallerini³⁵⁹ ve referans frekanslarını iletmek için tasarlanmıştır. Tesis, 1000 kW kapasiteli ultra uzun dalga radyo istasyonu "Prometeus"³⁶⁰, bilgi alan ve veren radyo merkezleri, tek zaman sisteminin merkezi noktası ve 312 metreye kadar yükseklikte bir anten direği cihazı³⁶¹ ile donatılmıştır.³⁶²

Kırgızistan'daki haberleşme üssünün geçmişi 1940'lı yıllara dayanmaktadır. Haberleşme üssünün ortaya çıkışı Alman mühendislerin icadı olan Goliath ile başlamıştır. Goliath şifreli sinyalleri okyanusun derinliklerine aktarabilen İkinci Dünya Savaşı'nın en güçlü radyo kuruluşu olmuştur. 1943 yılında Almanya'nın Frankfurt an

³⁵⁹İletişim merkezinin bir başka özelliği, "Sandal" ekipmanı tarafından sağlanan tek zaman sistemidir. Bu eşsiz "saat" ile tüm Rus Donanması yönlendirilmektedir. Belirli aralıklarla "Prometeus" un verdiği saat bilgisi, dünyanın su kütleindeki yerde gemilerin ve denizaltıların tam zamanında "bağlanmasına" olanak tanımaktadır. Navigasyonda, tam zamanı bilmek, tam yerini bilmek demektir. Savaş görevinde bu olmadan, hiçbir şey yapılamaz. Balistik yörüngelerin hesaplanması öncelikle kendi koordinatlarının bilgisi temelinde yapılmalıdır. O zaman darbe, gerekirse, doğru ve karşı konulmaz olacaktır. Zira bir saniyede bir balistik füze bir kilometreden fazla yol kat etmektedir. Bu açıdan tek zaman sistemi çok önemlidir. Bkz., V. Denisov, "Prometey" Slujit Rossii ("Prometey" Rusya'ya Hizmet Etmektedir), 11 Haziran 2008, http://old.redstar.ru/2008/06/11_06/3_04.html, e.t: 26.04.2020.

³⁶⁰338. iletişim merkezinin "kalbi", Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı'nın ihtiyaçları için uzun mesafeli iletişim ve denizaltıları ve gemileri üzerinde kontrol sağlamak ve aynı zamanda doğru zaman sinyallerini ve referans frekanslarını iletmek için tasarlanmış, 5000 - 25.000 metre dalga boyu aralığına sahip 1000 kilowatt "Prometeus" süper uzun dalga radyo istasyonudur. Prometeus ismi de Goliath'dan sonra Yunan tanrı isimiyle adlandırılmıştır. Bkz. V. Denisov, http://old.redstar.ru/2008/06/11_06/3_04.html, e.t: 26.04.2020.

³⁶¹Anten direği cihazı paralel bağlanmış üç şemsiye antenden oluşmakta. "Zenit" adı verilen her anten, 600 metrelik bir kenara sahip bir altıgendir. Çelik-alüminyum tellerden yapılmış anten tuvaleri, kafesli bir yapının 18 direkleri üzerinde asılıdır. 12 çevresel ve 3 açısız - 260 metre yüksekliğinde ve 3 merkezi "iğne" - 312 metre uzunluğundadır. Bkz. Denisov, http://old.redstar.ru/2008/06/11_06/3_04.html, e.t: 26.04.2020.

³⁶²M. Knyazeva, "Obiedinennaya Rossiskaya Voennaya Baza v Kirgizii. Çto? Gde? Kogda?" (Kırgızistan'daki Birleşik Rus Askeri Üssü. Ne? Nerede? Ne Zaman?), 30 Ocak 2017, <https://regnum.ru/news/polit/2232631.html>, e.t: 26.04.2020.

der Oder bölgesinde icat edilen Goliath Grand Admiral Doenitz'in denizaltıları için bilgi göndermiştir. 1945 yılının başlarında Amerikalılar istasyonu ele geçirmiş ve Almanya toprakları bölündüğünde, Goliath Sovyetler Birliği tarafında kalmıştır. Sovyet uzmanlar, ekipmanın değerini anlayarak onu SSCB'ye nakletmişlerdir. Üç yıl boyunca Alman icadı Leningrad yakınlarındaki iletişim depolarında saklanmış ve 1949'da Alman bilimsel düşüncesinin icadından yararlanmaya karar verilmiştir.

Almanya'da Goliath'ın "benzersiz bir anten cihazı" ve o zamanlar dünyanın en yüksek performanslı radyo istasyonu olduğuna inanmaktadırlar. Gerçekten de, o zaman mevcut olan denizaltı kontrol sisteminin ana dezavantajlarından biri, su altında kontrol sinyallerinin iletilmemesiydi. Bu dezavantajı ortadan kaldırmak için çalışmalar iki yönde gerçekleştirilmiştir (denizaltıların su altındayken sinyal almasına izin verecek süper uzun dalga boyu aralığında bir iletişim sisteminin ve periskop derinliğinde radyo iletişimini sürdürmek için geri çekilebilir antenlerin oluşturulması). Almanlar ekstra uzun dalgaların kullanılmasını tercih etmişlerdir. Berlin'den 140 kilometre uzaklıkta bulunan Goliath, denizaltıların sinyallerini önemli bir mesafeden almasına izin vermiştir. Almanlar, tüm Kuzey ve Orta Atlantik'te 28 metreye kadar derinliklerde ve Madagaskar adasındaki Hint Okyanusu'nda 18 metre derinlikte istasyon komutlarını duymuştur. O günler için bu büyük bir başarı olarak sayılmıştır.³⁶³

SSCB Donanması gemilerinin 1960'lı yıllarda Dünya Okyanusunun engin okyanuslarına erişimi, stratejik önem arzeden problemlerin çözülmesi ve İkinci Dünya Savaşı deneyimi, filoların farklı iletişim sistemlerinden tek bir küresel ve sürekli işletim sistemine geçişini gerektirmiştir. Bu da uzun mesafelerde denizaltılarla iletişimi sağlamak için bilgi aktarımı sırasında denizaltıların gizliliği, bilgi alışverişi sürecinin otomasyonu, elektronik karşı önlemler koşullarında yüksek kaliteli iletişim gibi bir dizi bilimsel ve teknik sorunun çözümünü gerektirmiştir. Bu nedenle ülkenin liderleri yerel radyo istasyonları ve iletişim merkezleri inşa etmeye karar vermiştir. Böylece, 1964 yılında Belarus'un Vileyka şehrinde "Antey" istasyonu ve 1974 yılında Kırgızistan'da "Marevo" (şimdiki adı Kara-Balta) 338. iletişim merkezi ortaya çıkmışlardır. Günümüzde Rusya'da yukarıdakilere ek olarak, Arhangelsk, Krasnodar ve Habarovsk'ta benzer kurulumlar konuşlandırılmıştır. Hepsinin görevi, Rusya Silahlı

³⁶³K. Patowary, The Goliath Transmitter, 10 Mayıs 2019, <https://www.amusingplanet.com/2019/05/the-goliath-transmitter.html>, e.t: 10.05.2020.

Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı ile Donanma Genelkurmay Başkanlığı'ndan Atlantik, Hint ve Pasifik Okyanuslarının farklı bölgelerinde askeri görev yapan denizaltılarına bilgi aktarmaktır.

Marevo deniz iletişim merkezini Kırgızistan'ın Çui, Panfilovsky bölgesi, Pervomaiskoye köyüne (eski isimleri) yerleştirme kararı o zamanlar tesadüf olmamıştır. Zira elverişli coğrafi konumu nedeniyle, radyo raporlarının daha fazla iletim derinliğini sağlamaktadır. Yerel tuz bataklığının yeraltı suyunun yakınlığı da iletkenliği ve iletişim aralığını olumlu yönde etkilemektedir. Buradan gönderilen sinyal, örneğin, Antarktika'ya kadar ulaşabilmekte, su sütununu kırabilmekte ve savaş görevi hizmetindeki bir denizaltı ekibine bilgi iletebilmektedir.³⁶⁴

Bu bağlamda Rusya'nın toprakları dışındaki askeri üsleri de savunmacı değil saldırgan olarak algılanabilmektedir. Yukarıda dile getirilen varsayımlara göre, Rusya'nın sürekli gücünü arttırmak istememesi, savaş ve çatışma peşinde olmaması ve denge politikası sürdürerek statükocu olması, onu savunmacı bir devlet olduğunu göstermektedir. Bu yüzden amacı daha fazla güçlenmek değil, bölgedeki diğer güçlerin kazanımlarını engellemek veya dengelemektir. Rusya, tehdit algıladığı ABD ve NATO'dan daha fazla güce sahip olmaktan ziyade, kendini ve statükoyu koruyabilmesi için yeterli güce sahip olmak istemektedir. Bunu da yurt dışında edindiği askeri üsleri sayesinde gerçekleştirmektedir. Oysa Rusya yurt dışındaki askeri üsleri ile savaş/çatışma ve hegemon güç olmaktan ziyade, devlet bekasını, güvenliğini koruma ve tehdidi caydırma amacını taşımaktadır.

1.2.3 Karakol Deniz Altı Üssü

Rus Donanması'nın denizaltısavar silahlarının 954. test üssü, askeri birimi, Orta Asya bölgesindeki Rus askeri ve jeopolitik varlığının nesnesidir. İssık Gölü kıyısındaki deniz üssü, daha önce Dağıstan'ın Dvigatelstroy köyünde (şimdi Kaspiysk şehri) bulunan "Dagdizel" eğitim alanının boşaltılması sonucu 1943 yılında kurulmuştur.³⁶⁵

³⁶⁴V. Denisov, http://old.redstar.ru/2008/06/11_06/3_04.html, e.t: 26.04.2020.

³⁶⁵Kırgızca'dan yapılan çeviride İssık Kul "sıcak göl" anlamına gelmektedir. İçindeki su tüm yıl boyunca donmamaktadır. Rusya'da böyle bir rezervuar bulunmamaktadır, bu nedenle, en son model torpido örnekleri, suya daldırıldığında ve yüzeye kaldırıldığında nasıl çalışacaklarını öğrenmek için İssık-Kul'a getirilip denenmektedir. Bkz., .İ. Donis, "Şestoy Flot Rossii?" (Rusya'nın Altıncı Donanması?), 15 Eylül 2016, <https://rg.ru/2016/09/15/v-kirgizii-dejstvet-odna-iz-voenno-morskih-baz-rossii.html>, e.t: 26.04.2020.

Gölde yeni bir eğitim alanı kurulduğundan beri, SSCB Donanması'nın ihtiyaçları için mayın, torpido silahlarının ve bombalarının örnekleri test edilmeye başlanmıştır. SSCB Donanması bayrağı İssık Göl'e resmen çekildiği 24 Ağustos 1955 tarihi üssün açılış günü olarak kabul edilmiştir. Aynı yıl, üste yeni dalış ekipmanı ve su altı araçları modelleri test edilmeye başlamıştır. 1993 yılından bu yana, Kırgızistan'ın Bişkek şehrindeki Dastan askeri tesisinde³⁶⁶ üretilen dünyada benzeri olmayan, yüksek hızlı sualtı torpidoları VA-111 “Şkval”³⁶⁷ (savaş başlıkları nükleer silahlarla donatılabilir) ve “Futlyar”³⁶⁸ gibi derin deniz dalış ekipmanı ve torpido sistemleri üzerinde testler yapılmaktadır.³⁶⁹ Ayrıca Kırgızistan'da Rus Kant hava üssünün açılmasından sonra, donanma üssü İssık Gölü üzerindeki uçak uçuşlarının arama ve kurtarma desteğinden de sorumlu olmuştur.

İssık Göl'deki suyun kışın donmaması nedeniyle, test alanı misyonunu yıl boyunca yerine getirebilmektedir. İssık Gölü'nün önemli derinlikleri, her türlü modern derin deniz ekipmanı ve silahın test edilmesini sağlamaktadır. Test alanının kapalı su kütlesinde bulunması, üçüncü ülke gemileri tarafından testlerin izlenme olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Üssün bünyesinde ayrıca yeni ve seri torpido silahların geliştirilmesini ve denemesini sağlayan Rus-Kırgız ortak girişimi olan “Ulan” ve “Ozero” yer almaktadır.

Üs'te birkaç gemi ve tekne bulunmakta olup, en büyük gemi 55 metrelik test gemisi olan Andrey Lejnin'dir. Deneysel tekne OK-443 aslında Rus Donanmasının son torpido botudur. Büyük bir proje 206 torpido botundan dönüştürülmüş ve deneysel

³⁶⁶Rusya'nın bu işletmedeki payı %26'dır ve Moskova bunu % 75'e çıkarmakta ısrar etmektedir. Zira Kırgızistan'ın Rusya'ya olan borcu 493 milyon dolar civarındadır. Hem ekonomik, hem askeri anlamda Rusya'ya bağımlı olan Kırgızistan bu tür ısrarlarla sıkça karşılaşmaktadır. V. Muhin, “Bazovie Nestikovki” (Temel Tutarsızlıklar), 12 Temmuz 2012, <http://old.memo.ru/d/127072.html>, e.t: 01.05.2020.

³⁶⁷370 km/saat olan yüksek hızlı denizaltı torpidosu olan Şkval, keşfedilmemiş düşman denizaltıları tarafından fırlatılan torpidolara karşı bir önlem olarak tasarlanmıştır. Bir yüzey gemisine, denizaltıya veya sabit bir tesisata yerleştirilen bir silahlanma kompleksinin bir parçasıdır. Bkz. VA-111 Şkval M-5, 13 Nisan 2016, <http://militaryrussia.ru/blog/topic-473.html>, e.t: 01.05.2020.

³⁶⁸“Fizik”, evrimsel derin deniz güdümlü torpidosu, yüzey gemilerini ve denizaltıları yok etmek için tasarlanmıştır. “Futlyar”, “Fizik'in” modifikasyonudur. V. Tuçkov, “Futlyar” i “Hishnik”: Kakaya iz Torped Staned Ubicey Avianoscev (“Futlyar” ve “Hishnik”: Hangi Torpido Uçak Gemilerinin Katili Olacak), 13 Mart 2017, <https://svpressa.ru/war21/article/168055/>, e.t: 01.05.2020.

³⁶⁹Adski “Futlyar” Dlya Vrajdebnih Podlodok: Kakoy Budet Noveyshaya Rossiskaya Topreda), Düşman Denizaltıları İçin “Futlyar”: En Yeni Rus Torpidosu Nasıl Olacak), 23 Haziran 2016, <https://tvzvezda.ru/news/opk/content/201606222242-44i8.htm>, e.t: 26.04.2020.

torpidoları ateşlemek için özel olarak kurulmuş iki 533 mm torpido tüpü ile donatılmıştır.³⁷⁰

Karakol denizaltı üssü, denizaltı silahların geliştirilmesi ve denenmesi açısından bulunduğu Göl'ün özellikleri açısından Rus Savunma Güçleri'nin önemli ve vazgeçilmez bir parçasıdır. Rusya'da benzer özellik taşıyan gölün olmaması sebebi ile hayati önem taşıyan söz konusu üs Rusya'nın savunma sistemini olduğundan daha güçlü hale getirmektedir. Bu da Rusya'ya hem savunma gücünü arttırırken aynı zamanda Rusya'nın toprakları dışında ekstra hareket etme potansiyelini arttırmaktadır.

1.2.4 Mailuu-Suu Otonom Sismik İstasyon Merkezi

Mailuu-Suu, Kırgızistan'da Fergana Havzası'nın kuzey sınırındaki eski bir uranyum madenciliği alanıdır. Şehir, Jalal-Abad'ın bölgesel merkezine 95 km, Bişkek'e 550 km ve Özbekistan'a 24 km uzaklıktadır. Şehir, Mailuu-Suu Nehri'nin taşkın yatağındaki dağlık bir bölgede, deniz seviyesinden 850-1200 metre yükseklikte bulunmaktadır.³⁷¹

NATO'nun nükleer stratejik güçlerinin faaliyetlerini izlemek için potansiyel bir düşmanın eylemlerini izlemeyi mümkün kılan SSCB Savunma Bakanlığı Ana Müdürlüğünün 54286 12 askeri birimine ev sahipliği yapmıştır. 1992 yılında bile, ünite mükemmel bir şekilde teknik olarak donatılmış ve faaliyete hazır durumdaydı.

Otonom Sismik İstasyonu Mailuu-Suu'da daha önce kapanmış olan 17. Radyo-Sismik Laboratuvarının bulunduğu yerde kurulmuştur. Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı Özel Kontrol Servisi'nin bir parçası olup, nükleer patlamaların uzun süreli kaydını yapmaktadır. Ayrıca İstasyon nükleer silahların kullanımını ve depremleri izlemek için tasarlanmıştır. Otonom Sismik İstasyonu kira bedeli karşılığında, Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Sismoloji Enstitüsü ve Kırgız Cumhuriyeti'nin

³⁷⁰Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-belarus-moldova-kavkaz/>, e.t: 01.05.2020.

³⁷¹Şehrin bulunduğu yerde 1901 yılından itibaren petrol çıkarılmıştır. Mailuu-Suu “yağ suyu” ve Maili-Say “petrol vadesi, doğal sınır” anlamına gelmektedir. Şehir ismini de buradan almaktadır. 1968'e kadar Mailuu-Suu kapalı bir şehir statüsüne sahipti. Zira 1948 ve 1968 yılları arasında, çevre dağlardan 10 milyon tondan fazla uranyum çıkarılarak Sovyet atom programını beslemek için Moskova'ya gönderilmiştir. Aynı yıl son maden çıkarılmış ve tesis kapanmıştır. Bkz. Zakritiy Gorod Maluu-Suu (Kapalı Şehir Mailuu-Suu), <https://ik-ptz.ru/testy-ege---2014-po-literature/kirgiziya-maili-sai-zakrytyi-gorod-maili-sai-na-yuge.html>, e.t: 04.05.20. The Soviet Nuclear Legacy Lives on in Mailuu-Suu, https://www.equaltimes.org/the-soviet-nuclear-legacy-lives-on?lang=en#.Xq_3hp4zaUk, e.t: 04.05.20.

acil durumları için yetkili organ, ülkedeki depremlerin koordinatları, süresi ve gücü hakkında operasyonel ve diğer bilgileri almaktadır.³⁷²

Üs askeri açıdan nükleer silahların faaliyetlerini izlemek, önceden tespit etmek ve önlem almak, sivil açıdan depremlerin oluşumunu tespit etmek açısından büyük bir önem taşımaktadır. Rusya'da benzeri bulunmayan bir üs Moskova yönetiminin savunma gücünün özelliğini arttırarak tehdide karşı caydırıcı nitelik kazandırmaktadır.

1.3 RUS DIŞ POLİTİKASINDA TACİKİSTAN VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

Tacikistan 143,100 km² yüzölçümü ve 9,101 milyon nüfusu ile denize çıkışı olmayan, toprağının %93'ü dağlık bölgeden oluşan³⁷³, güneyde Afganistan, batıda Özbekistan, kuzeyde Kırgızistan ve doğuda Çin ile sınır paylaşan, Orta Asya'nın toprak bakımından en küçük ve farklı dilleri, dinleri, kültürü ve ticaret bölgelerini barındıran bir ülke konumundadır. Buna ilaveten Tacikistan, Rusya, Türkiye, İran, Hindistan-Pakistan ve Çin gibi büyük dünya medeniyetlerinin bir kavşak noktasında yer almakta ve her birinden etkilenmektedir.³⁷⁴ Zira bu yüzden uluslararası alanda bulunduğu konumunun değeri açısından uluslararası aktörlerin dikkatini çekmekte ve bu yüzden Rus dış politikasının vazgeçilmez parçasıdır.

Tacikistan, coğrafi olarak Afganistan'a yakın olduğundan dolayı uluslararası kamuoyu tarafından dünyanın en yoğun uyuşturucu kaçakçılığının yaşandığı ve bölgesel silahlı çatışmaların baskın olduğu ciddi güvenlik sorunları yaşayan bir ülke olarak kabul edilmektedir. 1991 yılı bağımsızlığını kazanmasının ardından yerli nüfusun hızlı büyümesi, ülkedeki zor sosyo-ekonomik durum, ülke liderlerinin ve yetkililerinin klan dünya görüşü, ülke nüfusunun bir kısmının yüksek derecede dindarlığı, milliyetçi ve demokratik olarak eğimli kısmının etkisi gibi sebeplerden dolayı 1992-1997 yılları

³⁷²Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>, e.t: 04.05,2020.

³⁷³Tacikistan, Asya'nın kalbinde yer alan yüksek dağ kompleksi olan Pamir dağlarına ev sahipliği yapmaktadır. Tacikistan'ın doğu bölgesi bazen "Pamir Dügümü" olarak anılmaktadır. Çünkü Asya'nın beş büyük noktasının uzandığı merkezdir: Himalaya-güneydoğuya; Karakoram - güneydoğuya; Hindu Kush - güneybatıya; Tien Şan - kuzeydoğuya ve Kunlun Şan - doğuya. Bkz., G. Gleason, "Why Russia is in Tajikistan", *Comparative Strategy*, Vol. 20, No. 1, 2001, s. 5.

³⁷⁴Bir taraftan, Rusya, Çin ve Hindistan Tacikistan'da köktencilüğün sınırlandırılması için, İran ve Pakistan, Tacikistan'ın İslami kimliğini güçlendirmek için çaba gösterirken, diğer taraftan, Rusya ve Tacikistan'ın diğer Orta Asya komşuları - Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan - sınır ötesi uyuşturucu ve silahın yanı sıra İslami köktendincilik konusunda endişe duymakta ve Tacikistan'ın laik rejimini desteklemektedirler. Bkz., Tajikistan-Foreign Relations, <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-forrel.htm>, e.t: 10.05.2020.

arasında Tacikistan'da iç savaş patlak vermiştir. İç savaş zaten SSCB'nin dağılması ile büyük bir kriz yaşayan ülkeyi daha da yoksul ve dışa bağımlı (özellikle Rusya'ya) hale getirmiştir. İç savaşın bitmesi Rusya'nın desteği ile 1997 yılında Cumhurbaşkanı İmamali Rahmon ve İslamcı grupların yer aldığı muhalefet arasında barış anlaşmasının sağlanmasıyla sona ermiştir.³⁷⁵

Tacikistan ve Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kurulması 1992 yılında Duşanbe'de bir protokol imzalanarak başlamıştır. Tacikistan ve Rusya arasındaki işbirliği, 25 Nisan 1993 tarihinde imzalanan "Rusya Federasyonu ve Tacik Cumhuriyeti arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Sözleşmesi"³⁷⁶ esasına dayanmaktadır. Bu belge, Rusya-Tacik ilişkilerinin dayandırılması gereken ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı; çatışmaların barışçıl çözümü ve güç kullanılmaması; eşit haklar ve birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeme; insan haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası kabul görmüş diğer normlara uyma ve saygı gibi ilkeleri ortaya koymaktadır.

Tacikistan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasındaki ortaklıkların gelişimi ve güçlendirilmesi, Nisan 1999'da Tacikistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İmamali Rahmon'un Rusya Federasyonu'na resmi ziyareti sırasında "Tacikistan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki 21. yüzyıla yönelik Müttefik Etkileşim"³⁷⁷ ve "Tacikistan Cumhuriyeti topraklarında Rus askeri üssünün durumu ve kalma koşulları hakkında"³⁷⁸ anlaşmalarının imzalanması ile pekiştirilmiştir. Tacikistan ve Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana, siyasi, ekonomik, askeri, insani ve diğer alanlarda işbirliğini düzenleyen çok sayıda eyaletler, hükümetler ve birimler arası anlaşmalar ve sözleşmeler imzalanarak mevcut aşamada Tacik-Rus ilişkileri stratejik ortaklık niteliğindedir. Yapılan anlaşmalar sayesinde Rusya Tacikistan'daki varlığını yasallaştırarak uzun süre kalıcılığını garantilemektedir.

Orta Asya, özellikle Tacikistan Rusya'nın uzun vadeli hayati çıkarlarını güvence altına alması için her zaman son derece önemli bir bölge olmaya devam edecektir. Orta

³⁷⁵J. Heathershow, *Post-Conflict Tajikistan: The Politics of Peacebuilding and the Emergences Legitimate Order*, London and New York: Routledge, 2009, s. 130-136.

³⁷⁶Anlaşma için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/1902068>, e.t: 09.05.2020.

³⁷⁷Anlaşma için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/901742096>, e.t: 09.05.2020.

³⁷⁸Anlaşma için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/902383806>, e.t: 09.05.2020.

Asya'da istikrar, bölge ülkelerinin dinamik sosyo-ekonomik gelişimi olmadan, bu alandaki entegrasyon süreçlerini derinleştirmeden ve genişletmeden, Rus ekonomisinin daha da sürdürülebilir büyümesini hayal etmek zorlaşmaktadır ki ve buna bağlı olarak, Moskova'nın hem bölgesel, hem de küresel düzeylerde etkisini artırma eylemleri görülmektedir.³⁷⁹ Bu bağlamda Orta Asya ülkeleri içinde Rusya'nın kara kuvvetlerinin bulunduğu tek ülke Tacikistan'dır. Tacikistan'daki Rus kara kuvvetleri, 201. Motorize Piyade Tümeni ve 12 000 askerden oluşan Tacik ordusu ile birlikte konuşlandırılan Federal Sınır Muhafız Servisinden³⁸⁰ oluşmaktadır.

Günümüzde, Tacik-Rusya işbirliği politika, ekonomi, ticaret, askeri-teknik, sosyal, finansal ve kredi, yakıt ve enerji, endüstriyel işbirliği, sivil savunma ve acil yardım gibi yaşamın neredeyse tüm alanlarını kapsadığına dikkat edilmelidir. Rus-Tacik işbirliği sadece ikili ilişki çerçevesinde değil, aynı zamanda BDT, KGAÖ ve ŞİÖ kapsamında da gelişmektedir. Tacikistan ve Rusya arasında ikili anlaşmaların imzalanması sonucunda Rusya, Tacikistan'a ülkenin Silahlı Kuvvetlerinin oluşturulması ve güçlendirilmesi konusunda büyük yardım sağlamaktadır. Bağımsızlıktan bu yana, Tacikistan askeri personeli Rusya'nın yüksek askeri eğitim kurumlarında eğitim görmektedir. Tacik Silahlı Kuvvetleri, askeri tehditlerle mücadele etmek için oluşturulan üyesi olduğu KGAÖ çerçevesinde Rusya ile işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda BDT'nin güney sınırlarını korumadaki KGAÖ'nün rolünü güçlendirmek için Kolektif Acil Müdahale Güçleri oluşturularak işbirliği daha da gelişmektedir. Ayrıca Tacikistan, uluslararası terörizm, dini aşırıcılık, ayrılıkçılık ve diğer tehditlerine karşı eylemlerde üyesi olduğu ŞİÖ çerçevesinde de Rusya ile işbirliği yapmaya devam etmektedir.

Bu yüzden Rusya için Tacikistan bölgesel güvenlik konuları bağlamında jeostratejik bir ortak konumuna sahiptir. Zira Rusya bu sebeple büyük kısmı Tacikistan-Afganistan sınırında olmak üzere askeri birlikler konuşlandırmaktadır. Rusya açısından

³⁷⁹B. H. Alimov, Rossiya i Tadjikistan: Razvitie Strategičeskih Otnošenii v Gody Nezavisimosti (Rusya ve Tacikistan: Bağımsızlık Yıllarında Stratejik İlişkilerin Gelişmesi), *Filosofia i Politologiya*, <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-tadjikistan-razvitie-strategičeskih-otnošeniy-v-gody-nezavisimosti>, s. 187.

³⁸⁰1992-2005 yılları arasında BDT'nin güney sınırını korumak için tasarlanmıştır. 13 Temmuz 2005 tarihinde Rus sınır muhafızlarının geri çekilmesi tamamlanmış ve sınırlı sayıda kalan asker danışman statüsünde kalmıştır. Bkz. M. Olimov, *The Policy of Russia in Central Asia: A Perspective From Tajikistan*, <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI99Chu/SIPRI99Chu07.pdf>, e.t: 10.05.2020.

Tacik-Afgan sınırının korunması uyuşturucu trafiğinin, köktencilüğün, terörizmin, silah ve insan kaçakçılığın engellenmesi gibi hususlardan dolayı büyük bir öneme sahiptir. Bu sadece Rusya'nın ulusal güvenliği değil, tüm BDT toprağı üzerindeki güvenliği ve kontrolü sağlamanın anlamına gelmektedir. Tacikistan, başta Rusya olmak üzere, tüm BDT ve diğer ilgili ülkeler, uluslararası kuruluşlar ile uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede işbirliği yapmaktadır. Zira Tacik hükümeti organize olan ulus ötesi gruplarla askeri ve ekonomik açıdan tek başına savaşma kapasitesine sahip değildir.

Tacikistan'ın ana ticaret ortaklarından biri olan Rusya, 2018 verilerine göre cumhuriyetin toplam dış ticaret cirosunun %24,30'unu oluşturmaktadır.³⁸¹ 2019 yılında Rusya ile Tacikistan arasındaki ticaret 2018 yılına göre %10,76 oranında artış göstererek, 990 milyon dolara ulaşmıştır. Rusya'nın 2019 yılında Tacikistan'a ihracatı 2018 yılına göre %12,19 artışla 953 milyon dolara ulaşırken, Rusya'nın 2019 yılında Tacikistan'dan ithalatı 2018 yılına göre %16,71 oranında düşüşle 36 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁸² Rusya'dan Tacikistan'a ağırlıklı olarak petrokimya, mühendislik, savunma ve gıda endüstrileri, ahşap ve ahşap malzemeleri ihraç edilirken, Tacikistan'dan Rusya'ya alüminyum ve pamuğun yanı sıra, az miktarda da olsa sebze, meyve ve kuruyemiş ihracatı yapılmaktadır.³⁸³ Görüldüğü üzere, Tacikistan-Rusya ekonomik ilişkilerinde Rusya'nın daha avantajlı konumda olduğu görülmektedir. Bu da Tacikistan'ın ekonomik anlamda da Rusya'ya bağımlılığını arttırmaktadır.

Göç alanındaki işbirliği, Rusya-Tacik ilişkilerinin işbirliği yaptığı diğer alanlarından biridir. Bunun nedeni Tacik vatandaşlarının önemli bir bölümünün Rusya Federasyonu'nda çalışmaya gitmesidir. Bazı yıllarda, işgücü göçmenlerinin anavatanlarına aktardığı fonlar, ülkenin GSYİH'sinin neredeyse yarısı olan 4 milyar dolardan fazla olmuştur. Tacik vatandaşlarına, sınırı geçtikten sonraki 15 gün içinde göç için kayıt olmadan Rusya Federasyonu topraklarında kalma fırsatı veren bir belge imzalanmıştır. Bu, Avrasya Ekonomik Birliği dışındaki ülkeler için Rusya tarafından

³⁸¹Torgovlya Mejdru Rossiei i Tadjikistanom (Rusya ve Tacikistan Arasındaki Ticaret), 9 Şubat 2019, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/torgovlya-mezhdu-rossiey-i-tadjikistanom-v-2018-g/>, e.t: 10.05.2020.

³⁸²Tovaroobaro Rossii s Tadjikistanom (Rusya'nın Tacikistan ile Ticaret Hacmi), 13 Ocak 2020, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2020-02/torgovlya-mezhdu-rossiey-i-tadjikistanom-v-2019-g/>, e.t: 10.05.2020.

³⁸³R. R. Aliyeva, Prioritetnie Napravleniya Tadjiksko-Rossiskih Otnoşenii na Rubeje XX-XXI vv. (XX-XXI. Yüzyılda Rus-Tacik İlişkilerinin Öncelikli Alanları), <https://cyberleninka.ru/article/n/prioritetnye-napravleniya-tadjiksko-rossiyskih-otnosheniy-na-rubezhe-xx-xxi-vv>, s. 34, e.t: 09.05.2020.

sağlanan en makul bir süredir. Buna ek olarak, Tacik göçmen işçilere Rusya Federasyonu'nda üç yıl boyunca izinsiz (patent) çalışma izni ve Rusya topraklarında ayrılmadan kalma hakkı verilmiştir.³⁸⁴ Bu tür ilişkiler iki ülkeyi birbirine daha sıkı bağlayarak, askeri gibi diğer alanlardaki gelişmeleri olumlu yönde etkilemektedir.

Ekim 2004 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin'in Tacikistan'a resmi ziyareti sırasında, Rusya Federasyonu Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında birçok önemli belgeye imza atılmış ve ikili ilişkilerin zirvesi yaşanmıştır. Tacikistan için en önemlisi, başta enerji, alüminyum üretimi, Sangtuda-1 hidroelektrik santralinin inşası ve Duşanbe'de Rusya Federasyonu'nun bir ticaret temsilcisi ofisinin açılması üzerine ülke ekonomisine yapılan yaklaşık 2 milyar dolarlık yatırımlar anlaşmaları olmuştur. Buna karşılık, Tacik yetkililer stratejik askeri işbirliği alanında önemli tavizler vermeyi kabul etmişlerdir. Örneğin, Tacikistan'da Rusya Federasyonu'nun daimi bir askeri üssünün kurulması ve Rus ordusu için büyük önem arzeden uzay alanı izleme sistemi olan "Nurek" ("Okno") optik-elektronik merkezinin ve onun işletiminin Rusya'nın mülkiyetine devredilmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.³⁸⁵ Bu belge ile birlikte Nisan 2005 tarihinde Tacikistan ve Rusya Savunma Bakanları söz konusu tesisin 49 yıllığına Rus tarafına devredilmesine ilişkin belgeye imza atmışlardır. Aynı yıl "201. Motorize Piyade Tümeni" kurulmuş ve bu Rus silahlı kuvvetlerinin Rusya sınırlarının ötesindeki en büyük kara üssü olmuştur.³⁸⁶

1.3.1 Kara Kuvvetleri Komutanlığı: 201. Motorize Piyade Tümeni

201. Motorize Piyade Tümeni, Merkez Askeri Bölge'nin bir parçası olarak Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin birleşik silah oluşumu, askeri üssüdür. Diğer devletlerin ve ülkelerin de çıkarlarının olduğu Orta Asya bölgesindeki Rus askeri ve jeopolitik varlığının nesnesidir.³⁸⁷ 2004 yılında, bağımsızlığı korumak ve Tacikistan

³⁸⁴İ. Lyakin-Frolov, O Sostoyanii i Perspektivah Sotrudniçestva Mejdú Rossiey i Tadjikistanom (Rusya Ve Tacikistan Arasındaki İşbirliğinin Durumu ve Geleceği Hakkında), <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1761>, e.t: 10.05.2020.

³⁸⁵Anlaşma için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/901915131>, e.t: 17.05.2020.

³⁸⁶E. S. Karamislova, Ş. G. Komilov, Problemi Perspektivy Sotrudniçestva Tadjikistana i Rossii (Tacikistan ve Rusya'nın İşbirliği Sorunları ve Beklentileri), s.2-3. <http://www.fa.ru/science/studevents/mnsk/.pdf>, e.t: 10.05.2020.

³⁸⁷Tacikistan, ABD'nin Afganistan'daki askeri operasyonunun başlamasından bu yana Amerikan çıkarlarının merceğinde olmuştur. Zira Orta Doğu'daki en istikrarsız ülke ile tüm Orta Asya ülkelerinden (1344 km) en uzun sınırına sahip olan Tacikistan, kendi topraklarında Amerikan askeri tesisleri olmamasına rağmen, istemeden ABD'nin "arka üssü" rolünü oynamaktadır. 2014 yılında Washington yönetimi, ABD'nin Orta Asya'daki son üssü kapanınca Tacikistan'a olan ilgisini arttırarak ortak askeri

Cumhuriyeti'nde anayasal düzeni desteklemek, askeri-politik durumun istikrarını sağlamak ve Orta Asya bölgesindeki Rusya'nın ulusal çıkarlarını güçlendirmek amacıyla 201. Gatchinsky Motorize Piyade Tümeni temelinde kurulmuştur.³⁸⁸ 2012 yılında askeri üssün Tacikistan'da kalma süresi her iki ülke tarafından onaylanarak 2042 yılına kadar uzatılmıştır. Askeri üs Duşanbe, Kulyab (2015'e kadar) ve Bohtar şehirlerinde konuşlandırılmıştır.

Üssün askeri geçmişi, 1 Haziran 1943 yılında Leningrad'ın iç muhafız tugayları, sınır tugayı ve Kızıl Bayrak Baltık Filosu deniz birliklerinin belirli birimleri temelinde Başkomutan'ın emriyle, 1941'den beri Leningrad'ı savunan 201. Piyade Tümeninin kurulmasıyla başlamıştır. Askeri birim, 1944 yılında Gatçina'nın kurtuluşu savaşlarında ilk savaş deneyimini yaşamıştır. Leningrad Cephesi Birliklerinin bir parçası olarak, tüfek bölümünün askeri birimleri 55'ten fazla yerleşimi kurtarmış ve Gatçina şehrini ele geçirmiştir. Gatçina'nın kurtarılması sırasında gösterilen personelin cesareti ve kitlesel kahramanlığı için, 27 Ocak 1944 tarihli Başkomutan'ın emriyle 201. Piyade Tümeni'ne "Gatçina" adı verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Estonia ve Letonya'nın kurtarılma operasyonlarında yer alan bu askeri bölüm 1945 yılı Mayıs-Temmuz arasında, Letonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) Tukums şehrinin kuzeybatısında konuşlandırılmıştır. Ekim 1945 tarihinde, Tacik SSC'nin Stalinabad (şimdiki Duşanbe) şehrine taşınarak Türkistan askeri bölgesi birliklerinin bir parçası olmuştur. 1945 yılından Aralık 1979 yılına kadar 201. Motorize Piyade Tümeni Tacik SSC'de konuşlanarak planlı muharebe eğitimiyle uğraşmıştır. Aralık 1979 yılında askeri birimler alarına geçirilmiş ve savaş koordinasyonu yürütülmüştür. Savaş koordinasyonu aşamasının sonunda, 201. Motorize Piyade Tümeni, 40. ordunun bir parçası haline gelen Özbek SSC'nin Termez şehrine yeniden konuşlandırılmıştır. Şubat 1980 yılında askeri birim Sovyet sınırlı birliği ile beraber uluslararası yardım sağlamak için Afganistan Demokratik Cumhuriyeti topraklarına taşınmıştır. Şubat 1989 tarihinde, iki kez Kızıl bayrak ödüllü Gatçinsky 201. Motorize Piyade Tümeni Afganistan Cumhuriyeti'nden çekilerek Tacik SSC'nin Duşanbe, Kurgan-Tobe (191. Motorize Tümeni) ve Kulyab

tatbikatlar yapmış ve askeri-teknik yardımlarını arttırmıştır. Bkz. A. Şustov, "Çemu SŞA Uçat Tadjikistan" (ABD Tacikistan'a Ne Öğretiyor), 5 Nisan 2017, https://eurasia.expert/chemu-ssha-uchat-tadjikistan/?sphrase_id=5741, e.t: 16.05.2020.

³⁸⁸E. Antonova, "Rossiskie Voennie Dopustili Vozvrasheniya na Granicu s Tadjikistanom" (Rus Askeri Gücü Tacikistan Sınırına Geri Dönmeyi Elde Etmiştir), 15 Ekim 2015, <https://www.rbc.ru/politics/15/10/2015/561f71ba9a7947bb1619f52b>, e.t: 16.05.2020.

(149. Motorize Tümeni) şehirlerine konuşlandırılmıştır.³⁸⁹ Afganistan'dan askerini çıkararak SSCB en uygun bölge olarak Tacikistan'ı seçmiştir.

1992 yılından 1996 yılına kadar Tacikistan Cumhuriyeti'nde yer alan iç savaş koşullarında, söz konusu üs Tacikistan Cumhuriyeti'ndeki en önemli askeri ve devlet tesislerinin korunması, kamu düzeninin sağlanması, düşmanlara karışan birimler ve sivillerin tahliyesi de dâhil olmak üzere devlet sınır geçişlerinin çeteler tarafından önlenmesi ve bastırılması konusunda görev almıştır.³⁹⁰ Zira Tacikistan'ın kendi askeri kapasitesi bunu yapmak için yeterli değildir.

2009 yılında, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı'nın direktifine dayanarak, 201. askeri üs bir tugay yapısına, 2013 yılında divizya³⁹¹ yapısına dönüştürülmüştür. 2014 yılında üs “Zastava”, “Granat” ve “Leer” tipi insansız hava araçları ile donatılmıştır. Bu insansız hava araçlarının yanı sıra “Forpost” ve “Orlan-10” tipleri 2015 yılında gece de dâhil olmak üzere yüksek irtifa koşullarında test edilmiştir. 2015 yılında üs, Gissar kasabası yakınlarındaki Aini hava üssüne³⁹² konuşlandırılan Mi-24P ve Mi-8MTV tipi helikopter grubu ile güçlendirilmiştir.³⁹³

³⁸⁹Officialnaya Ceremoniya Otkritiya 201-i Rossiskoy Voennoy Bazi (201. Rus Askeri Üssünün Resmi Açılış Töreni), <https://dushanbe.mid.ru/201-a-gatcinskaa-ordena-zukova-dvazdy-krasnoznamennaa-voennaa-baza>, e.t: 17.05.2020.

³⁹⁰A. Seidov, “Navyazannaya” Reznya, (“Dayatılan” Katilam), 27 Haziran 2017, https://lenta.ru/articles/2017/06/27/civil_war/, e.t: 16.05.2020.

³⁹¹Diviziya, birçok devletin silahlı kuvvetlerinde ana taktik birimi olup, neredeyse tüm silahlı kuvvetlerde ve askeri kollarda bulunmakta ve savaş görevleri yapmak için tasarlanmıştır. A. Gorbenko, “Vneşnie Rubeji: Poçemu v Tadjikistane Vossozdaetsya Legendarnaya 201ya Diviziya” (Dış Sınırlar: Tacikistan'da neden Efsanevi 201. Bölüm Yeniden İnşa Ediliyor), 12 Kasım 2013, <http://www.odnako.org/blogs/vneshnie-rubezhi-pochemu-v-tadjikistane-vossozdayotsya-legendarnaya-201-ya-diviziya/>, e.t: 16.05.2020.

³⁹²Duşanbe'nin birkaç kilometre güneybatısında bulunmaktadır. SSCB'nin dağılmasından önce, bu havaalanında kendi pisti olan bir uçak onarım tesisi bulunuyordu. 1994'ten bu yana, 41. Rus helikopter filosu (1999'dan itibaren 303. olmuştur) orada konuşlandırılmıştır. Tacikistan'daki iç savaş ve çetelerle mücadele sırasında, pilotlar orada Rus 201. Motorize Piyade Tümeni'nin eylemlerini sağlamışlardır. Uçakların Aini'ye yerleştirilmesi Rusya Federasyonu ve Tacikistan arasındaki ilgili anlaşma ile belirlenmiş, fakat daha sonra Rusya bu alanı terk etmek zorunda kalmıştır. 2003 yılında Hint kuvvetleri 70 milyar dolarlık yatırım yaparak söz konusu üssün modernizasyonunu gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Hindistan uçakları bu üste konuşlandırılacaktı, fakat Tacikistan jeopolitik stratejisindeki bir değişikliğin sonucu olarak, Hindistan'a bu üssü kiralama talebini reddetmiştir. Hindistan ve Rusya dışında ABD, NATO, Çin ve Pakistan üsse olan ilgisini göstermiştir. Ağustos 2008'de Rusya ve Tacikistan, Aini'nin Rus Hava Kuvvetleri'nin çıkarlarına yönelik kullanımını içeren askeri ve askeri-teknik işbirliğini genişletme amaçlı bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmaya göre, Moskova, havaalanının modernizasyonunu tamamlamayı, 201. askeri üssünün silahlanmasının Tacikistan'a bir kısmını transfer etmeyi ve aynı zamanda Rogun hidro-elektrik istasyonunun inşaat projesine geri dönmeyi taahhüt

Aralık 2015 tarihinde yeniden yapılanan 149. Motorize Tümeni Kulyab'tan Duşanbe yakınlarındaki Lyaur eğitim alanına taşınmıştır.³⁹⁴ Rusya Savunma Bakanlığı Merkez Askeri Bölge Basın Servisi Başkanı Yaroslav Roshchupkin'in açıklamasına göre üssün taşınma sebebi "savaşa hazırlığı artırma ve savaş potansiyelini geliştirme çıkarlarından" kaynaklanmıştır.³⁹⁵ 2016 yılında üs BTR-82A ve T-72B1 tipi savaş tankları ile yeniden donatılmıştır. 1 Aralık 2016'dan bu yana, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanının direktifine dayanarak, üs Tacik silahlı kuvvetlerinin sayısındaki artıştan ve alınan eğitiminin ardından yeniden tugay yapısına dönüştürülmüştür. 6 binden fazla askeri personeli ile Duşanbe ve Kurgan-Tobe olmak üzere iki şehre konuşlandırılmıştır. 2020 yılına kadar üssün personel sayısının 9000 kişiye çıkarılması planlanmakta olup, günümüzde Rusya'nın yurtdışındaki en büyük kara üssü olarak sayılmaktadır.

201. Motorize Piyade Tümeni Tacikistan'ın Afganistan ile olan sınırını korumak ve güvenlik kontrolünü elinde tutmak için jeostratejik bir öneme sahiptir. Zira bu sınırın korunması yalnızca Tacikistan'ın güvenliği açısından değil, tüm BDT topraklarının korunması ve bölgedeki Rus çıkarlarının gözetimi için önemlidir. Askeri ve ekonomik açıdan zayıf olan Tacikistan'a bakıldığında Rusya'nın bu topraklarda tüm bölgenin güvenliğini sağlamak için askeri yerleşimlerin bulundurması şarttır. Bu askeri üs sayesinde Rusya bölgeden kaynaklı güvenlik sorunu kontrolü altında tutarken aynı zamanda Afgan sınırına yakın bölgede nüfuz alanını elde etmektedir. Rusya'nın Tacikistan'daki askeri varlığı sadece savunma amaçlı değil, aynı zamanda etki alanını elinde tutma çabası olarak değerlendirilebilmektedir.

etmiştir. Resmi olarak, Aini (Gissar) havaalanı Eylül 2010'da modernizasyon işlemi tamamlandıktan sonra faaliyete geçmiştir. Tacik yetkililer, havaalanının Rusya'ya kiralanmayacağını, ancak geçici olarak uçakların yerleştirilmesi için teslim edildiğini iddia ederken, askeri uzmanlara göre, havaalanı gelecekte Rus Hava Kuvvetleri'nin kontrolü altına girebilme ihtimali yüksektir. Bkz. "Aviabaza Aini" (Gissar) (Aini (Gissar) Hava Üssü, 3 Eylül 2011, *Kommersant*, No: 164, <https://www.kommersant.ru/doc/1765768>, e.t: 16.05.2020. R. Hamidullin, "Komu Dostanetsya Aerodrom Aini" (Aini Havaalanı Kimin Olacak), 13 Temmuz 2015, <http://berlek-nkp.com/tadzhikistan/4595-cgi-berlek-edinstvo-komu-dostanetsya-tadzhikskiy-aerodrom-ayni.html>, e.t: 16.05.2020.

³⁹³"Rossiskaya Baza v Tadjikistane Budet Usilena Boevimy Vertoletami" (Tacikistan'daki Rus Üssü Savaş Helikopterleri ile Güçlendirilecek), 7 Ekim 2015, <https://lenta.ru/news/2015/10/07/tadjikistan/>, e.t: 16.05.2020.

³⁹⁴Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>, e.t: 16.05.2020.

³⁹⁵Rossiskaya 201 Voennaya Baza Perevela Svoe Podrazdelenie iz Kuylaba v Lyaur (201.Rus Askeri Üssü Kulyab'tan Lyaur'a Taşınmıştır), 19 Kasım, 2015, <https://rus.ozodi.org/a/27374340.html>, e.t: 17.10.2020.

1.3.2. Nurek Uzay Kontrol Üssü

Hodjarki bölgesindeki Nurek yakınındaki Sangloh dağlarında (Pamir) deniz seviyesinden 2216 m yükseklikte yer alan “Okno” (Rusçadan kısaltılmış, Optiçeski Kontrol Nebesnoy Oblasti (Gök bölgesinin optik kontrolü)³⁹⁶ opto-elektronik üssü teleskoplar kullanarak uzay alanını izlemek için inşa edilmiştir. Rus uzay alanı izleme sisteminin bir bileşenidir. Uzay ortamı hakkında hızlı bir şekilde bilgi edinmek, yapay kaynaklı uzay nesnelere sınıflandırmak, amaçlarını ve mevcut durumlarını belirlemek için tasarlanmıştır. Birçok özelliğine istinaden dünyada eşi benzeri olmayan kompleks, dünyadaki herhangi bir poligondan fırlatılan 2.000 ila 40.000 kilometre arasında bir yörüngedeki herhangi bir uzay aracını gözlemleyebilmektedir. Kompleks, nesnelere hakkında bilgi toplamakta, hareket parametrelerini hesaplamakta ve işlem sonuçlarını komut merkezlerine aktarmaktadır. Bunu da belirli algoritmaları kullanarak bilgisayar teknolojisi sayesinde bir nesnenin parametrelerini (koordinatlar, hız vektörü, parlaklık, sınıf, amaç ve mevcut durum) otomatik olarak belirlemek için optik bilgilerin elektriksel bilgilere dönüştürme sonucunda gözlemlemektedir.³⁹⁷

Kompleksin çalışma prensibi, güneş ışığına yansıyan uzay nesnelere pasif konumuna dayanmaktadır. Uzayın doğrudan gözlemlenmesi, otomatik moda geçeleri gerçekleştirilmektedir. Bir oturumda (1 gecede), üs hem bilinen hem de yeni keşfedilen uzay nesnelere hakkında bilgi vermektedir. Buna ek olarak, 2.000 km’den fazla bir yarıçap içindeki herhangi bir kozmodromdan yörüngeye fırlatılan herhangi bir uzay aracı, birkaç tur içinde üssün menziline düşmektedir. “Okno” opto-elektronik üssünün konumu, atmosferin (optik şeffaflık ve stabilite) ve net gece saatleri (yılıda yaklaşık 1.500 saat) özelliklerinin olması dikkate alınarak seçilmiştir.

Kompleksin gelişimi 1961 yılında başlamış ve geliştirme aşamasında, yüksek hassasiyetli astronomik kurulumların oluşturulması deneyimi kullanılmıştır. 1972 yılında maliyeti 120 milyon ruble olduğu tahmin edilen bu proje 1974 yılına kadar dondurulmuştur. Üssün askeri birimi 24 Temmuz 1980 yılında kurulmaya başlamış, 1988 yılında ilk teknolojik binasına teknolojik ekipmanların kurulumu yapılmış ve 1991 yılında neredeyse tüm teknolojik ekipmanın kurulumu tamamlanmıştır. 1992 yılı

³⁹⁶A. Dolgoşeva, “Opoznanie Letayuşie Obyekti” (Tanımlanmış Uçan Nesnelere), *Sankt-Peterburgskie Vedomosti*, No. 81 (5554), 29 Eylül 2015.

³⁹⁷Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennoye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-asia/>, e.t: 17.05.2020.

yazında, Tacikistan'daki sosyo-politik durumun kötüleşmesi ve iç savaşın patlak vermesi nedeniyle, kompleksin inşasına katılan tüm inşaat ve sanayi kuruluşları tesisten ayrılmıştır. 1999 yılında, kompleks savaş görevi için kabul edilirken Ocak 2004 tarihinde Rusya Federasyonu uzay kuvvetleri tarafından savaş görevine alınmıştır.³⁹⁸ Üs Tacikistan'ın Rusya'ya olan 242 milyon dolarlık borcuna karşılık 49 yıllığına resmi olarak ücretsiz olarak verilmektedir.³⁹⁹ Kasım 2014 tarihinde kompleksin devlet testleri tamamlandıktan sonra 4 opto-elektronik istasyon daha devreye sokularak modern televizyon ekipmanlarının yanı sıra Rus element tabanı temelinde geliştirilen yeni nesil bilgi işlem araçları kurulmuştur.

Sadece Rusya'da değil dünyada eşi benzeri bulunmayan özelliklere sahip olan uzay alanını izleme "Okno" üssü Tacikistan'ın değil, tüm Orta Asya bölgesinin güvenliği açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Zira uzayda olan ve uzaydan gelen tehditleri tespit etme, uyarma, bu konuda bilgi sahibi olma ve bilgiyi merkeze aktarabilme açısından jeopolitik öneme sahiptir. Böylece Rusya ülke ve bölge güvenliğini topraklarında ve yurt dışında hem karada, hem denizde, hem uzayda ve test alanlarında edindiği askeri üsleri sayesinde koruyabilme kapasitesine sahipken, yurt dışında edindiği üsler sayesinde de bölgedeki varlığını sözleşmesi bitmesine rağmen her yıl daha da ileriki yıllara uzatarak uzun süre kalmayı garantilemektedir. Bu sayede potansiyel tehdidi caydırıcı, savunma ve nüfuz alanını koruma gibi birçok amacı elde edebilmektedir.

2. RUS DIŞ POLİTİKASINDA ORTA DOĞU VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

Orta Doğu Hint Yarımadası'nın batısından başlayıp Güney-Batı Asya ile Kuzey Afrika ile kesişim alanını kapsamaktadır. Bölge doğal kaynakların zenginliği, çeşitli ülke ve medeniyetleri barındırması ve jeopolitik durumundan dolayı stratejik değeri büyüktür ve bu yüzden de savaş ve istikrarsızlıkların beşiği olmuştur. Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığı derin tarihsel köklere dayanmaktadır. ABD, Rusya, AB ve Çin gibi uluslararası aktörlerin daima ilgisini çeken Orta Doğu bölgesi söz konusu aktörlerin çıkar çatışması ve rekabet alanına dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

³⁹⁸Dolgoşeva, 29 Eylül 2015.

³⁹⁹Kira süresinin uzatılma kararı 2014 yılından sonra Afganistan'dan gelen tehditlerin artmasıyla alınmıştır. 2012 yılında Tacikistan'daki Rus askeri üslerinin kalma süresi 5 yıl daha uzatılma öngörüsü ile 2042 yılına kadar uzatılmıştır. Bkz. A. Patnaik, *Central Asia: Geopolitics, Security and Stability*, London and New York: Routledge, 2016, s. 194.

SSCB'nin dış politikasında yer edinmeye başlayan Orta Doğu⁴⁰⁰ daha sonra bu ülkenin dış politika unsurunun vazgeçilmezi olmuştur. Başta Cezayir ve Mısır olmak üzere Irak, Libya ve Suriye gibi bir dizi Arap ülkesi SSCB'nin çıkarları alanına girmiş ve böylece fiilen Soğuk Savaş'ta SSCB'nin gerçek müttefikleri haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın Orta Doğu'daki niyetleri tam olarak anlaşılammıştır. Zira Yeltsin yönetimindeki Rusya bölgede SSCB dönemindeki politikayı sürdürememiş, Orta Doğu'ya silah satışında ciddi derecede düşüş yaşanmış ve bölgedeki müttefiklere finansal yardım önemli ölçüde azalmıştır. 1991-1999 yılları arasında Boris Yeltsin yönetimindeki ilk bağımsızlık yıllarında Rusya Orta Doğu'da çok az faaliyet göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı, özellikle yeni ticaret fırsatlarını göz önünde bulundurarak Körfez Arap monarşileriyle ilişkileri onararak Gorbacov'un mirasını geliştirmeye devam etmiştir. Bununla Birlikte, Orta Doğu hala 1990'ların ortalarında Rusya'nın yıllık ticaretinin %1'inden daha azını oluşturmuştur.⁴⁰¹

Putin Cumhurbaşkanlığının ikinci dönemi, 2000'lerin ortalarından bu yana Orta Doğu Rusya dış politika önceliklerinde önemli bir yer edinmeye başlamıştır. SSCB döneminden sonra Rusya'nın tekrar Orta Doğu bölgesine dönüşü 2003 yılı ABD'nin Irak'ı işgal edilme süreci ile olmuştur. Putin'in çabaları ABD'nin Irak'ı işgal etmesini engellemese bile, Rusya'nın Arap devletleri nezdinde imajı yükselmiştir. Bu süreçte Suudi Arabistan ile başlayan temaslar, İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci satüsünü kazanması gibi olaylar Rusya'nın Orta Doğu'ya yakınlaşmıştır.⁴⁰² Zira 30 Kasım 2016 tarihli Rus Dış Politika Konsepti'nin güncellenmiş versiyonunda istikrarsız olarak tanımlanan Orta Doğu, Rusya'yı etkileyen bir bölge olarak tanımlanmıştır.⁴⁰³ Moskova yönetiminin Orta Doğu politikasının amacı, Rusya'nın statüsünü yükseltmek ve

⁴⁰⁰SSCB'nin Orta Doğu ile ilişkisi, 1948 yılında BM Genel Kurulunda İngiliz Mandası Filistin'de Yahudi Devleti'nin kurulmasına ilişkin toplantıda SSCB'nin Yahudi Devleti'nin kurulması yönünde oy vermesi ile başlamıştır. İsrail de gerekli oyu toplararak bağımsızlığını kazanmıştır. Bkz., G. Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War to Gorbachev*, New York: Cambridge University Press, 1990.

⁴⁰¹A. Lund, "Russia in the Middle East, Swedish Institute of International Affairs", *UI Paper*, 2/2019, s. 9.

⁴⁰²Bkz. F. Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu4%20makale/firat_purtas.pdf, e.t: 19.05.2020.

⁴⁰³E. G. Avetisyan, "Politika Rossii Na Blizhнем Vostoke i ee Vliyanie na Mejdunarodniy İmidj Gosudarstva" (Rusya'nın Orta Doğu Politikası ve Onun Uluslararası İmajına Etkisi), <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-rossii-na-blizhнем-vostoke-i-ee-vliyanie-na-mezhdunarodnyy-imidzh-gosudarstva>, e.t: 18.05.2020.

dünyanın en istikrarsız bölgelerinin birinde önemli bir dış güç rolünü güvence altına almak olmuş ve bunun için aşağıdaki unsurları görev edinmiştir:

- etkisi Rusya topraklarına ve en yakın komşularına yayılabilecek dini aşırılığının ve radikalizminin sınırlanması ve zayıflaması⁴⁰⁴;
- uzun vadeli siyasi ittifaklar sistemi oluşturmak;
- Rusya'nın ekonomi çıkarları dâhil olmak üzere bölgesel silah, nükleer yakıt, petrol ve gaz, gıda vb. pazarlarındaki varlığının genişletilmesi⁴⁰⁵;
- Basra Körfezi'nin zengin ülkeleri de dâhil olmak üzere Rusya'ya yatırımların çekilmesi⁴⁰⁶;
- Körfez ülkelerindeki kilit petrol ve gaz tedarikçileri ile koordinasyon içinde enerji fiyatlarını korumak⁴⁰⁷;
- Bölgede ve sınırlarında Rusya'nın sınırlı askeri varlığının sağlanmasıdır.

⁴⁰⁴Rusya'nın Orta Doğu'ya katılımı, kısmen Sovyet sonrası alanın sınırlarında ortaya çıkan potansiyel güvenlik tehditlerini azaltma ihtiyacı ile belirlenmiştir. Bu, Ukrayna krizi dolayısıyla Batı ile karşı karşıya gelmesinden sonra çok önemli hale gelmiştir. 2013 sonlarında Euromaydan protestolarının başlangıcından itibaren, Rus yetkililer, Ukrayna'daki krizle ve Suriye ve Irak'ta savaşıyor Rusya ve Avrasya'dan cihatçıların getirdiği zorluk ile aynı anda baş edemeyeceklerinden endişe etmişlerdir. Yetkililer, Suriye muhalefeti ve terör bağlantılı güçlerin yanında yer alan Rusça konuşan savaşçılardan endişeliydi. Rus güvenlik hizmetlerinin bilgilerine göre, 2013 yılının başlarında, Suriye muhalefeti ve terör bağlantılı güçler için savaşıyor şüphelilerin sayısı yaklaşık 250 kişi iken, 2015'e kadar bu rakam 2.000'e yükselmiştir (Rus bağımsız uzmanlarına göre, Suriye'de savaşıyor tüm yabancıların yaklaşık %20'si). Bu sayı Kuzey Kafkasya'nın yaklaşık 1.800 yerli halkını içeriyordu (aralarında 1.500 Çeçen ve 200 Dağıstan vardı). 2016 yılın başlarında bu rakamlar daha da artarak Rusça konuşan yabancı savaşçıların sayısı 3.000 ile 5.000 arasında olduğu tahmin edilmiştir. Bkz., N. Kozhanov, "Russian Policy Across the Middle East Motivations and Methods", *Russia and Eurasia Programme*, February 2018, s.12-14.

⁴⁰⁵2017 yılına gelindiğinde, Rusya ekonomisi büyük ölçüde uluslararası petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle ağır kayıplara uğramıştır. Kırım'ın ilhak edilmesi, yaptırımlar ve daha geniş yapısal sorunlar devlet bütçesine ek baskı oluşturmuştur. Bu koşullar altında, güvenilir gelir kaynakları olarak Rusya'nın Orta Doğu'daki iş fırsatları çok önemli hale gelmiştir. Orta Doğu Rusya'nın ciddi silah alıcısı iken aynı zamanda Rusya'nın uzay endüstrisi de Orta Doğu'da faaliyet göstermektedir. Bkz. Kozhanov, s. 14-16.

⁴⁰⁶2017 yılına kadar, Rusya Doğrudan Yatırım Fonu (RDIF) Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar ve BAE'nin yatırım organlarıyla işbirliği konusunda anlaşmalar ve mutabakat zaptı imzalamıştır. Katar, Rus ekonomisinin ana Körfez yatırımcısı ve 2017 itibarıyla, Rusya'daki Katar varlıklarının 2,5 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Doha, 2013'ten beri Rus bankası VTB'ye, St Petersburg'daki Pulkovo havaalanına ve Rosneft'e büyük yatırımlar yapmıştır. Bkz. Kozhanov, s. 16.

⁴⁰⁷Dünya petrol kaynaklarının %62'si ve doğal gaz kaynaklarının %40'ı bu bölgede bulunmaktadır. Bölgedeki bütün siyasi istikrarsızlık doğal kaynakların fiyatının yükselmesine neden olabilmektedir. Bu da petrol ve doğal gazın ihracatına dayalı Rus ekonomisine olumlu etki göstermektedir. Arap bahari ile birlikte gelen bölgedeki çatışmalar ve çözülemeyen sorunlar enerji ihtiyacı duyan Avrupa ve Asya ülkelerini Rus enerji kaynaklarına itmektedir. Bu yüzden Orta Doğu bölgesi Rusya'nın ekonomisi için kilit role sahiptir. Bkz., İ.F. Hudyakov, "Sovremennaya Vneshaya Politika Rossii na Blijnem Vostoke" (Günümüz Rusya'nın Orta Doğu Politikası), <https://pgu.ru/upload/iblock/23a/p140016.pdf>, e.t: 19.05.2020. Buna ilaveten, 2011 yılında iç savaşın başlamasından sonra Soyuzneftegaz, Suriye ile Suriye kıyılarında arama çalışmaları yapma hakkı tanıyan ve keşfedilen petrol ve doğal gaz sahalarının gelişimine katılma imkanı veren bir anlaşma imzalamıştır. 2017 yılında Rosneft ve Libya'nın Ulusal Petrol Şirketi arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Rus şirketleri bölgenin kaynaklarına erişim sağlayarak Rusya'nın küresel enerji pazarındaki varlığını güçlendirmektedir. Bkz. Kozhanov, s. 16-17.

Kısaca Rus dış politikasında Orta Doğu bölgesindeki öncelikli konular terörizm, silah transferi, doğal kaynaklar, BDT içindeki etki, genel ticaret ve büyük güç statüsü olmuştur.⁴⁰⁸ Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu ülkelerine ilişkin mevcut dış politikası, Sovyetler Birliği döneminden itibaren kaybedilen stratejik konumların yeniden canlandırılmasıyla ilişkili oluşan boşluğu doldurma emellerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar, Rusya'nın jeopolitik, jeo-ekonomik ve militarist hedeflerinin entegre uygulamasından oluşmaktadır. Onların başarısı, ülke içinde ve dışında Rus ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesini sağlama ihtiyacı ile kesişmektedir. Rusya'nın dünyadaki modern jeostratejisi, çok kutuplu bir düzen oluşumunun kavramsal temellerine dayanmaktadır. Bu nedenle Rusya, her şeyden önce ABD, Avrupa Birliği ve Çin'e karşı bir denge olarak, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki etkisini geri kazanmaya çalışmakta ve bu bölgelerdeki jeopolitik pozisyonlarını aktif olarak güçlendirmektedir.

30 Kasım 2016 tarihli Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti, Rusya Federasyonu'nun stratejik amacının Rus devletinin gücünü, ulusal ekonominin rekabet gücünü güçlendirmek ve Rusya'nın dünyanın ana jeopolitik merkezlerinden biri olarak uluslararası imajını kuvvetlendirmek olduğu gösterilmiştir. Bu kavramsal belgenin pratikte gerçekleşmesini sağlayan Rusya Federasyonu liderliği, barışı koruma sloganları altında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki kendi ulusal çıkarlarının gerçekleştirilmesini sağlamak için jeopolitik muhalifler üzerinde bir baskı stratejisi inşa etmektedir.

Aslında Orta Doğu bölgesi, Batı ile karşı karşıya gelme bağlamında Rusya'nın askeri-politik manevraları için bir alan haline gelmekte ve aynı zamanda Rusya Federasyonu'nun modern silahları, makine mühendisliği ve ağır otomobil için potansiyel olarak umut verici bir pazar olarak kabul edilmektedir.⁴⁰⁹ Son yıllarda, Rusya ve Ortadoğu arasındaki ticaret ve ekonomik işbirliği daha yoğun hale gelerek bölgede büyük Rus şirketleri yoğunlaşmıştır. Örneğin, Rosatom İran'ın Buşehr'deki nükleer enerji santrali ve o ülkede yeni sözleşmeler için çalışmakta, ayrıca Türkiye ve Ürdün'de de benzer projeler bulundurmaktadır. Buna ilaveten, Rus petrol şirketi Lukoil Irak'ta

⁴⁰⁸B. A. Schneider, "Russian Foreign Policy in the Middle East: Priorities and Effectiveness", Thesis, University of Denver, June 2012, S. 33-99.

⁴⁰⁹Cezayir, Mısır, İran, Irak ve Suriye, Rus silahlarının ana alıcıları olarak kabul edilmektedir. D. Trenin, "Rossia Na Blijnem Vostoke: Zadaçi, Prioriteti, Političeskie Stimuly" (Orta Doğu'da Rusya: Görevler, Çncelikler, Siyasi Teşvikler), 21 Nisan 2016, <https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>, e.t: 19.05.2020.

faaliyet gösterirken, Gazprom Türkiye'ye doğal gaz tedarik etmektedir. Ayrıca Rusya Türkiye ve çevresinde Güneydoğu Avrupa'ya doğal gaz boru hattı inşa etme planları bile bulundurmaktadır. Ayrıca, en büyük petrol ihracatçılarından biri olan Rusya Federasyonu, bölge ülkeleri arasından Suudi Arabistan ve diğer Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyeleriyle iyi ilişki kurmak için çaba göstermektedir.⁴¹⁰ Rusya'nın Orta Doğu'ya yönelik dış politikası enerji ve askeri konuların güvenliğini kapsamaktadır. Askeri anlamda var olmak demek enerji projelerinin güvenliğinin sağlanması anlamına gelmektedir.

Rusya'nın bölgedeki stratejisi birkaç unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak, Rusya bölgedeki yerleşik pragmatizmini kullanarak bölgedeki her meşru güçle işbirliğine açıktır. Bölgenin Batı ile olan genel hayal kırıklığı, Orta Doğu'yu Rusya'yı olduğu gibi kabul etmeye zorlamakta ve bölgenin Batı ile başa çıkmanın bir alternatifi olarak görünmektedir. Rusya'nın tüm büyük oyuncularla ilgilenme kapasitesi de göz önüne bulundurulduğunda İran, Türkiye, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail ile eş zamanlı olarak olumlu ilişkiler kurabilen az sayıda ülke olduğundan bu da Rusya'yı bölgede arabulucu olmak için mükemmel bir aday yapmaktadır. İkincisi, bölge ile diyalogunda esnek olmasına rağmen, Rusya kırmızı çizgileri olarak gördüklerini savunmakta ısrar etmektedir. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmayan (vetosunu kullanabileceği) veya BM düzenlemelerine resmi olarak uymayan (Suriye söz konusu olduğunda, BM ilkelerine göre Beşar Esad'ın "meşru hükümetinin" daveti üzerine Rusya askeri güçlerinin orada konuşlandırdığı konusunda ısrar etmekte) olaylara karşı gelmektedir.⁴¹¹

Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu politikasının başarılarına rağmen, bölgedeki konumunu pekiştirmeyi zorlaştıran birçok neden bulunmaktadır. Öncelikle, Orta Doğu bölgesinin yüksek çatışma yaratma potansiyeli, bölge dışı aktörlerin politikasını zorlaştırmaktadır. İkincisi, bölgedeki Amerikan⁴¹² ve son olarak artan Çin etkisidir.

⁴¹⁰D. Trenin, <https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>, e.t: 19.05.2020.

⁴¹¹Bkz. Kozhanov, s.23-25.

⁴¹²2011 yılından beri devam eden Suriye krizi, Ortadoğu'daki güç dengesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Arap Baharı, Irak ve Afganistan'daki olaylardan önce, sadece ABD bu bölgedeki ana dış oyuncuydu. ABD'nin bölgedeki konumunun güçlendirilmesi, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra, "terörle küresel savaş" ın başlaması ve Irak ve Afganistan'ın içişlerine müdahale edilmesi sonucunda gerçekleşmiştir. 2012 yılında Ulusal İstihbarat Konseyi, Amerika'nın farklı bölgelerdeki, özellikle Yakın ve Orta

Rus dış politikasının Orta Doğu vektörü Suriye çatışmasının başlaması ile daha aktif hale gelmiştir. Daha öncesinde Rusya'nın bölgedeki tek bölgesel gündemi Arap-İsrail çatışması olmuş iken, Suriye krizi Rusya'nın yükselen jeopolitik izolasyonunu aşmasına ve Ortadoğu bölgesindeki süreçler üzerindeki etkisini artırmasına yardımcı olmuştur. Suriye'deki operasyon, Afganistan'dan sonraki Rusya'nın Sovyet sonrası alanın dışında yürüttüğü ve aynı zamanda Havacılık ve Uzay Kuvvetleri, Donanma, Özel kuvvetler ve Askeri Polis'in potansiyelini kullandığı ilk askeri misyonu olmuştur. Son yıllarda Rusya, Suriye ihtilafının çözümü için Cenevre formatında aktif bir katılımcı ve Astana müzakere sürecinde arabulucu rolünü üstlenmiştir. Suriye sorununun askeri bir çözümüne katılarak, Rusya bölgedeki askeri-politik varlığını uzun süre pekiştirmiştir. Ortadoğu gündemi, hem siyasi hem de ekonomik açıdan Rusya'nın dış politikasında kalmaya ve uzun vadede enerji kaynaklarının ana kaynağı olarak önemli jeopolitik önemini korumaya devam edecektir.

Bölgedeki ülkeler içinde Rusya'nın stratejik ortağı sayılan Suriye, Moskova yönetiminin Orta Doğu dış politikasında merkezi yere sahiptir. Suriye, Moskova'nın 1950'lerden beri sürekli dostça ilişkiler sürdürdüğü tek Arap ülkesidir. Dönemin Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Soğuk Savaş sırasında 20 yıl boyunca SSCB'nin müttefiki olarak kalmıştır. 1990'larda ve 2000'lerin başında, ülkeler biraz uzaklaşsa bile ilişkiler her zaman devam etmiştir.

2.1 RUS DIŞ POLİTİKASINDA SURIYE VE RUS ASKERİ ÜSLERİ

Suriye ya da resmi adıyla Suriye Arap Cumhuriyeti, Orta Doğu bölgesinde bulunan, Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak, Türkiye ve Akdeniz'de Kıbrıs adası ile sınır paylaşan ülkedir. SSCB ve Suriye diplomatik ilişkileri 1944 yılında başlamış, Suriye'nin bağımsızlığını ilan ettiği 1946 yılında anlaşmalar imzalanarak ilişkiler resmi boyuta taşınmıştır. Şam hükümeti Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin güvenilir ortağı olarak⁴¹³ ekonomi ve askeri alanında işbirliği geliştirmişlerdir.⁴¹⁴ Anti-empyralist ve

Doğu'daki stratejik çıkarlarını tanımlayan stratejik bir rapor yayınlamıştır. Rapora göre, ABD, terörizme karşı mücadeleyi bölgedeki askeri-politik varlığını güçlendirmek için bir bahane olarak kullanmak istemiştir. Bkz., A. Vaşsiteh, "Politika Rossii na Blijnem Vostoke v Kontekste Krizisa v Sirii: Vizovi i Vozmojnosti" (Suriye'deki Kriz Çerçevesinde Rusya'nın Orta Doğu Politikası: Zorluklar ve İmkanlar), *RUDN Journal of Political Science*, 2018, Vol. 20, No. 1, 36-42.

⁴¹³XX. yüzyılın ikinci yarısında Soğuk Savaş sırasında Sovyet-Amerikan çatışmasının en büyük tezahürlerinden biri haline gelen Arap-İsrail çatışmasında, bölgedeki önemi açısından Suriye Mısır'dan

Batı karşıtı olan Suriye, olası tehditlere karşı silahlanma ihtiyacı duymuş ve 1956 yılında SSCB ile silah anlaşmasına imza atarak, askeri alandaki işbirliği esasında yoğun silah ticareti gerçekleştirmiştir.⁴¹⁵ Bağdat Paktı üyeleri tarafından boykota uğrayan Suriye 1957 yılında SSCB ile 570 milyon dolar değerinde ekonomik anlaşmaya imza atmıştır. 1967 yılında Arap-İsrail Savaşı sırasında Şam Moskova'dan yardım almaya devam etmiştir. Suriye'ye her zaman ekonomik ve askeri yardım sağlayan Rusya, karşılığını 1971 yılında dönemin Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın Lazkiye ve Tartus'ta donanma askeri üssünü kurmasına izin vermesi ile almıştır. 8 Ekim 1980 yılında SSCB ve Suriye arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasına⁴¹⁶ imza atılarak ilişkiler güçlendirilmiştir.⁴¹⁷ 1992 yılında Suriye, SSCB'nin halefi olarak Rusya'yı tanımış ve yeni dönemde de Rusya müttefikleri ile ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Bu çerçevede 1992-1993 yıllarında iki ülke 270 milyon dolar değerinde T-72A tanklarını, 73 milyon dolar değerinde Kornet-E tank füzelerini ve 65 milyon dolar değerinde Metis-M tank füze sistemlerini içeren satış anlaşmalarına imza atmışlardır.⁴¹⁸

SSCB'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla zayıflayan ilişkiler bu anlaşmalar ile birlikte tekrar canlanmıştır. Rusya'nın Orta Doğu bölgesindeki geleneksel ortağı ve güvenilir müttefiki olan Suriye Rus dış politikasının Orta Doğu vektörünün önemli bir aktörüdür ve bu önemli ortak ile ilişkilerin tekrar canlanması Moskova için büyük önem taşımıştır. 1994 yılı askeri anlaşmadan sonra

sonra ikinci sıradaydı. Cemal Abdülnasır yönetimindeki Mısır SSCB'nin bu bölgedeki güvenilir ortağı olmuştur. 1970 yılında Abdülnasır döneminin sona ermesi ile Enver Sedat yönetiminin Batı'ya yakınlığı SSCB için Suriye'nin önemini arttırmış ve 1991 yılına kadar Suriye SSCB'nin Orta Doğu'daki ana müttefiki sayılmıştır. D. Trenin, *Rossiya i Krizis v Sirii* (Rusya ve Suriye'deki Kriz), Moskovski Centr Karnegi, Şubat 2013, s. 13.

⁴¹⁴Soğuk Savaş'tan bu yana iki ülke arasında istihbarat ilişkiler de yürütülmüştür. Suriye istihbarat örgütü El-Muhaberat KGB tarafından eğitildiği iddia edilmiştir. SSCB dağıldıktan sonra da devam eden istihbarat işbirliği ile Suriye Moskova'nın Orta Doğu'daki gözü olmuştur. O. Ağır, M. Takar, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı: 2 (2016), s. 295.

⁴¹⁵Askeri yardım çerçevesinde yapılan anlaşma ile Rusya, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'dan oluşan ABD yardımını içeren Bağdat Paktı'na Suriye'nin katılımını engellemek olmuştur.

⁴¹⁶Anlaşma günümüzde de yürürlüktedir. Bkz., http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_80062.html, e.t: 30.05.2020.

⁴¹⁷Ocak-Şubat 1983'te SSCB, Suriye hava sahasını korumak için S-200VE hava savunma sistemi ile donatılmış (Şam bölgesinde - 220 ve Humus şehri - 231) iki uzun menzilli uçaksavar füze alayı kurmuştur. Alay Temmuz 1984'e kadar ülkede kalmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra, Suriye'deki Rus askeri tesislerinden sadece Tartus kalmıştır. Y. Zverev, "Rossiskie Voennye Bazi i Obekti za Rubejom: Siriya i Dalee" (Rusya'nın Yurt Dışındaki Askeri Üsleri: Suriye ve Sonra), 4 Mayıs 2017, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

⁴¹⁸F. Mirzaliyeva, "Putin Dönemi Rus Dış Politikası", *İnsamer*, Temmuz 2017, No. 43, s. 6-9.

1996 yılında askeri modernizasyonlar konusunda diğerk bir anlaşmaya imza atılarak ilişkilere hızla bir ivme kazandırılmıştır.

2000 yılında Putin'in yönetime gelmesi ile birlikte Rusya'nın Orta Doğu politikası daha aktif hale gelerek⁴¹⁹, ABD'nin 2003 yılı Irak operasyonu ile beraber Rusya-Suriye ilişkileri daha da güçlenmiştir. Bu operasyon ile Orta Doğu'da meydana gelen her kriz ile birlikte iki ülke temasları ortak tehdide karşı aynı tutum sergileyerek ilerleme kaydetmiştir. Rus dış politikasında Suriye Rusya'nın eskiden gelen sıcak denizlere inme isteği, ekonomik ve askeri kazanımları açısından jeostratejik ve jeopolitik öneme sahiptir.

Suriye Rusya'nın en büyük silah alıcısı iken aynı zamanda Akdeniz kıyısında yer alan ve 1971 yılından beri devam eden Tartus deniz üssünün Rusya'ya verilmesi Sovyet toprakları dışında tek deniz üssü olma özelliğini koruyarak ikili ilişkileri başka bir boyuta taşımıştır. Rusya'nın Suriye politikası bölgedeki müttefik olarak siyasi, yaptıkları ticaret açısından ekonomik, silah satışları ve verilen askeri üs açısından askeri alanlar, Akdeniz'deki konumu açısından jeopolitik ve uluslararası güç dengesi çerçevesinde önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla Suriye Rusya'nın Orta Doğu'daki tek önemli güvenilir deniz aşırı ortağı ve çıkar sahası olarak algılanmaktadır.

Karşılıklı ziyaretler sayesinde iki ülke arasındaki askeri ilişkiler hızla gelişerek 2010 yılında S-300 hava savunma sisteminin satışı ile ilgili anlaşmaya imza atılmıştır.⁴²⁰ 2011 yılında ise Rusya'dan Suriye'ye 1 milyar dolar değerinde ileri teknoloji ürünü savaş gereçleri verilmiştir. Arap Baharı ile birlikte Suriye'de çıkan iç savaş döneminde

⁴¹⁹2000-2004 yılları arasında Rusya Suriye'ye silah, askeri personel, "Strelec" ve "Pancir" hava savunma sistemlerini göndermiştir. 2005 yılında Esad'ın Moskova ziyareti esnasında, iki lider Suriye'nin SSCB döneminden kalan 13,4 milyar dolar borcun %73 oranında azaltarak 3,6 milyar dolara indirilmesine ve Suriye'nin büyük miktarda Rus silahı satın almasına izin veren bir anlaşmaya imza atmışlardır. Bkz. A. Kuimova, "Russia's Arms Exports to the MENA Region: Trends and Drivers", *EuroMesco Policy Brief*, No. 95, April 2019. A. Wladkowska-Bagan, "Syria in Russia's Foreign Policy in the 21st Century", *Teka Kom. Politol. Stos. Miedzynar*, 2017, 12/1, s. 28.

⁴²⁰ABD ve İsrail'in tepkisine neden olmuştur. 2013 yılında Rusya İsrail'in ısrarı üzerine Suriye'ye S-300 gönderimini durdurmuştur. Rossia Voorujit Siriu S-300 (Rusya Suriye'yi S-300 ile Donatacaktır), https://lenta.ru/brief/2018/09/24/israel_i_s300/, e.t: 30.05.2020.

18 adet BUK-M2E orta menzilli uçaksavar, MİG-29S av-bombardıman uçakları, İgla-1 hava savunma sistemi satılmıştır.⁴²¹

2011 yılında Suriye'deki iç savaş⁴²² krizinin başlaması⁴²³ ile Rusya Beşar Esad'ın oluşturduğu mevcut yönetimi desteklerken, ABD'nin başını çektiği diğer grup Esad'ın yönetimden gitmesi ile birlikte barışın geleceğini savunmaktadır. Rusya'nın hayati çıkarlarının ve askeri üslerinin olduğu bu ülkedeki çıkarların ve mevcut durumun korunması Moskova'nın Suriye'deki askeri varlığının kalıcılığını garantilemek için gerekmektedir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Orta Doğu'daki etkisini kaybeden Rusya bu bölgeye açılan tek kapı olan Suriye'deki rejim değişikliği sebebi ile bölgedeki nüfuzunu kaybederek tekrar bölgeden uzaklaşarak hâkimiyeti ABD'ye teslim etmek istememektedir. Suriye krizi ile birlikte bölgedeki ABD'nin 2001 yılından bu yana sürdürdüğü hâkimiyeti sona ermiş ve Rusya'nın bölgeye dönmesi ile bölgedeki güç dengesi değişmiştir. Ayrıca Rusya, Suriye ve Orta Doğu'daki askeri-politik varlığını

⁴²¹R. Allison, "Russia and Syria: Explaining Alingment with the Regyme in Crisis", 2013, <https://www.semanticscholar.org/paper/Russia-and-Syria%3A-explaining-alignment-with-a-in-Allison/4420f0f00a452625fe39dfcaba06ebef59ad4fd7>, S. 806.

⁴²²15 Temmuz 2012'de Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Suriye'deki silahlı çatışmayı, özellikle sivil nüfustan artan kayıplardan dolayı bir "iç savaş" olarak sınıflandırmıştır. Bkz., V. Bernard, (Ed.), "Conflict in Syria", *Intenational Review of the Redd Cross*, Vol. 99, No. 906, 2017, https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_99_906.pdf, e.t: 24.05.2020.

⁴²³Suriye'de karmaşık bir iç yapılandırmaya sahip olan silahlı çatışma Mart 2011'den bu yana devam etmektedir. Suriye hükümet güçlerinin en ciddi rakibi, Rusya da dahil olmak üzere birçok ülkede yasaklanan "İŞİD" ve "Jebhat al-Nusra" terörist gruplarıdır. Çatışmaya katılan bir diğer katılımcı, ılımlı bir muhalefet olan "Özgür Suriye Ordusu"dur. Suriye çatışmasının bir diğer tarafı da, başta "Özgür Suriye Ordusu" saflarında savaşan ancak daha sonra bağımsız hareket etmeye karar veren Kürtler'dir. Eylül 2014 yılından bu yana ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon Suriye yetkililerinin onayı olmadan İŞİD'e hava saldırıları düzenlemiştir. 30 Eylül 2015'te Kremlin'in yönetim başkanı Sergey Ivanov Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın Rusya Federasyonu'ndan askeri yardım talebinde bulunduğunu açıklamıştır. Yardım talebini kabul eden Rusya, Moskova'nın Suriye'deki askeri operasyonunun asıl hedefinin İŞİD'e karşı mücadelelerinde Suriye hükümet güçlerine hava desteği olduğunu açıklamıştır. Böylece Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri Yüksek Komutanı Vladimir Putin'in kararı uyarınca, Rus Havacılık uçağı Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki İŞİD teröristlerinin kara hedeflerine yönelik saldırıları hedef alan bir hava operasyonunu başlatmıştır. Rusya'nın Suriye'deki operasyonu muhalefeti BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararı uyarınca 29 Ocak 2016'da Cenevre'de başlayan barış görüşmelerine girmeye zorlamıştır. Daha sonra 22 Şubat'ta Rusya ve ABD, Suriye'de hükümet güçleri ve silahlı muhalif gruplar arasında ateşkes konusunda anlaşma imzaladığını açıklamıştır. Ateşkes yürürlüğe girdikten sonra Rusya yavaş yavaş Suriye'den çekilmeye başlamıştır. Günümüzde Suriye krizi ile ilgili müzakereler, Rusya'nın aktif katılımı ile sadece Cenevre bölgesinde değil Astana'da da gerçekleşmektedir. Müzakerelerin ana konusu, Rusya, Türkiye ve İran'ın arabulucu olarak hareket ettiği Suriye hükümeti ile muhalefet arasındaki barışçıl çözümdür. Astana görüşmeleri, 2016 sonuna kadar son derece verimsiz görünen Cenevre formatını tamamlamak için tasarlanmıştır. Astana'daki ilk müzakere turunda Rusya, devlet iktidarının âdemi merkezietini, parlamentonun güçlendirilmesini, laiklik kavramının uygulanmasını ve Beşar Esad'ın meşru bir başkan olarak yetkisinin 2021 yılına kadar korunmasını öneren yeni bir Suriye anayasasını sunmuştur. Bkz., A. Vahşiteh, 2018, s. 38.

pekiştirmiş, Rus silahlı kuvvetlerinin statüsünü yükseltmiş ve modern silah türlerini test etme şansını elde etmiştir. Aynı zamanda Rusya, Suriye'deki çözüm sürecinin bir parçası olarak İran ve Türkiye ile askeri ve siyasi işbirliğini sürdürmeyi başarmıştır. Ayrıca Suriye'de aktif politika yürüterek uluslararası aktörlerin dikkatini Ukrayna krizinden Suriye yönüne çekmeye muvaffak olmuştur. Bu durumda Batı'nın Rusya'ya bölgeden uzak tutma çabası pek başarılı olamamış, Rusya Suriye krizinde bir oyuncu haline gelerek ABD'nin onunla uzlaşması gereken bir aktör haline gelmiştir. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama Rusya'yı bölgesel güç olarak tanımlasa bile, Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesi onun bir kez daha küresel aktör olarak kabul edilmek istediğini göstermiş ve her büyük uluslararası kararda rol oynamaya başlamıştır.⁴²⁴ Bu bağlamda Rusya'nın Suriye politikasını belirleyen ana unsurlar coğrafi yakınlık ve İslam faktörü⁴²⁵, ekonomik⁴²⁶ ve askeri temaslar, Suriye'deki Rus ve Ortodoks grubunun korunması⁴²⁷ gibi konu başlıkları altında tanımlanabilmektedir.

30 Eylül 2015 tarihinde Rusya Suriye'de uluslararası terörizme karşı mücadelede ve Suriye'deki meşru otoriterin terörizmle mücadelesine destek olmak için askeri operasyon başlatmıştır. Operasyonu yürütmek için Lazkiye yakınlarındaki Hmeymim

⁴²⁴A. Stent, "Putin's Power Play in Syria: How to Respond to Russia's Intervention", *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 1, (January/February 2016), s. 106.

⁴²⁵Orta Doğu'nun Kuzey ve Güney Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya coğrafi yakınlığı Rusya'nın Suriye politikasının belirleyicilerinden biri olmaya devam etmektedir. Şam'dan Dağıstan'daki Mahaçkale'ye sadece 1.600 kilometre olduğu unutulmamalıdır. Orta Doğu ve Kafkaslar'daki cihatçılar arasındaki mevcut bağlantıları dikkate alırsak bu o kadar uzun bir mesafe değildir. Kuzey Kafkasya sakinleri ile Arap dünyası arasındaki bağlantılar da Suriye ve Ürdün'de yaşayan Çeçen ve Çerkes diasporaları tarafından sürdürülmektedir. Dahası, Kafkasya'nın Sovyet sonrası alanda en istikrarsız bölgelerden biri olması göz önüne bulundurulmalıdır. Bkz. Bagan, 2017, s. 29-30.

⁴²⁶Rusya ve Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler güçlü bir şekilde gelişmiştir. 2000 yılından bu yana iki ülke arasındaki ticaret hacmi giderek büyümüş ve 2012 yılına kadar 2 milyar dolara ulaşmıştır. 2014 yılında Rusya Suriye'nin en büyük onuncu ticaret ortağı (Irak, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, İran, Kuveyt, Libya, Çin ve Avrupa Birliği'nden sonra) olmuştur. Fakat günümüzde ülkedeki istikrarsızlık nedeni ile ekonomik işbirliği ve ticaret konusu kötümser bir tablo çizmektedir. Bkz. Bagan, 2017, s.30-32.

⁴²⁷Ülkede yaşayan tahmini Rus sayısı 100.000 ila 5.300 arasında değişmektedir. Ocak 2013'te Sergey Lavrov, Suriye'de yaşayan on binlerce Rus vatandaşı olduğunu iddia etmiştir. Bunların büyük bir kısmı, bazıları Sovyet dönemlerinde Suriyeli erkeklerle evlenen kadınlar tarafından temsil edilmektedir. Soğuk Savaş sırasında 6.000 Sovyet askeri danışmanı, teknisyeni ve sivil personeli Suriye'deydi. Binlerce Suriyeli Sovyet üniversitelerinde ve askeri akademilerde okumuştur. Karışık Rus-Suriye evlilikleri bundan kaynaklanmaktadır. Suriye'de (Ermeniler, Asuriler ve Keldan Kiliseleri) Hıristiyanlar (sadece Ortodoks değil) oldukça fazladır. İç savaşın patlak vermesinden ve İŞİD'in artan faaliyetinden sonra, Hıristiyanların durumu çok zorlaşmıştır. Rusya ve Rus Ortodoks Kilisesi Suriye ve tüm bölgedeki Hıristiyanları temsil etmektedir. Suriye'de Hıristiyanların korunması iddiası Rusya'nın müdahalesinin resmi nedenlerinden biri olmuştur. Bkz. Bagan, 2017, s. 32.

havaalanına bir Rus havacılık üssü kurulmuştur.⁴²⁸ 18 Ocak 2017 tarihinde Rusya ve Suriye Tartus'taki Rus Donanması için destek noktasının genişletilmesi ve modernizasyonu hakkında (buna göre 11 gemi yerleştirilebilir) anlaşma⁴²⁹ ve Hmeymim üssünde Rus Havacılık Kuvvetleri uçaklarının konuşlandırılması için koşullara ilişkin protokole imza atmışlardır. Akdeniz'de bulunan Tartus ve Hmeymim askeri üslerinin daimi hale getirilmesi⁴³⁰ Moskova yönetiminin Orta Doğu bölgesinde yer edinerek hem savunmasını güçlendirmek hem nüfuz alanını geliştirmek istemesinin en önemli göstergelerinden biridir.

Ayrıca Rusya Federasyonu silahlı kuvvetlerine ait “Zvezda” kanalı, Rusya'nın kuzey Suriye'deki El-Kamışlı şehrinde yeni bir helikopter üssü oluşturacağını söylemiştir. Eskiden Amerikan askerlerine ev sahipliği yapan üsse bir grup helikopter, Hmeymim'deki Rus hava üssünden El-Kamışlı havaalanına transfer edilmiştir. Söz konusu üs Suriye'deki Hmeymim hava üssü ve Tartus deniz üssünden sonra Rus askeri birliklerinin bu ülkedeki üçüncü üssü olacaktır. Buna ek olarak, Rus havacılığı Şairat ve Tiyas'ta atlama havaalanını kullanmaktadır (Harita 4).⁴³¹ Bu Rusya'nın Hmeymim ve Tartus dışında Suriye'de daha fazla manevra yapabileceği yer edinme çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Daha fazla yer edinerek savunma gücüne güç katarak bölgedeki liderliğini ve nüfuz alanını genişletmek istemektedir. Zira ne kadar fazla üs veya hâkimiyet noktası o kadar bölgedeki etkisinin artışı söz konusudur. Rusya'nın Suriye'deki bu tür faaliyetleri makul güçle yetinmek yerine güç maksimizasyonu peşindeymiş gibi bazen saldırgan olarak algılanabilmektedir. Zira saldırgan devlet ile savunmacı devletin davranışları çoğu zaman karıştırılabilir. Bu noktada Rusya'nın SSCB zamanında zaten bu noktaları kullandığını hatırlayarak, günümüz Rusya Birliği'nin dağılmasıyla bölgede kaybettiği konumunu yerine getirerek statukoyu korumaya çalıştığı ve bölgedeki diğer güçleri dengeleme politikasını yürüttüğü ileri sürülebilir. Yani bu noktada Rusya yayılmaya çalışan hegemon devlet değil, eski konumunu

⁴²⁸Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

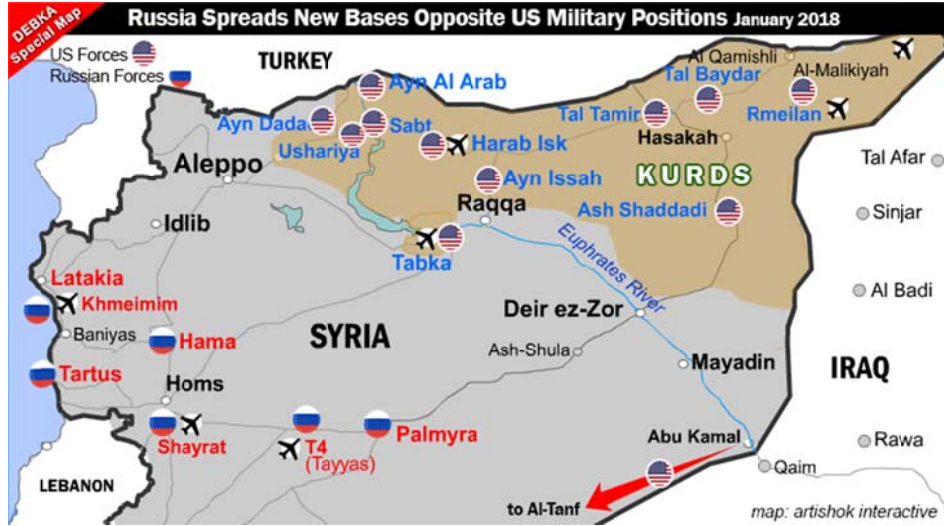
⁴²⁹Anlaşma metni için bkz., <http://docs.cntd.ru/document/420329053>, e.t: 30.05.2020.

⁴³⁰Rusya, 2002 yılında Vietnam ve Küba'daki üsleri kapandıktan sonra eski Sovyet toprakları dışında kalan son askeri tesisi haline gelecek olan Suriy'deki Tartus deniz üssünü korumaya karar vermiştir. Lund, s. 9.

⁴³¹Na Severe Sirii Rossiya Sozdaet Novuyu Vertoletnuyu Bazu (Rusya Suriye'nin Kuzeyinde Yeni Helikopter Üssü Kuruyor), 14 Kasım 2019, <https://zerkalo.az/na-severe-sirii-rossiya-sozdaet-novuyu-vertoletnuyu-bazu/>, e.t: 26.05.2020.

korumaya çalışan savunmacı devletin yanı sıra nüfuz alanı edinmeye çalışan bir aktif bölge aktörüdür. Başka bir deyişle, Rusya'nın Suriye'deki askeri üsleri savunmacılıkla kalmaz, onun yanında Orta Doğu gibi stratejik bölgede yer edinme çabası olarak varsayılabilir.

Harita 4.Rusya'nın Suriye'deki Askeri Varlığı

Kaynak: <https://www.debka.com/russia-builds-four-new-air-bases-syria-deploys-another-6000-troops/>, e.t: 26.05.2020.

2.1.1 Tartus Deniz Üssü

Tartus, büyüklüğü açısından Suriye'de Latakia'dan sonra ikinci büyük liman, Şam'ın 220 km kuzeybatısında ve Lazkiye'nin 80 km güneyinde yer almakta olup, Lübnan sınırına 25 km uzaklıktadır. İskele tesisleri, Rusya'nın tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov hariç, Rus filosunun tüm gemilerini destekleyecek kadar sağlamdır.⁴³² 1971 yılında SSCB, Suriye hükümeti ile Tartus'un manevra üssü olarak

⁴³²Sunulan destek, su, yiyecek ve yakıt tedarikini içermektedir. Fakat ABD Donanması'nın Japonya, Yokosuka veya Bahreyn'deki Manama, deniz aşırı üslerinde sahip olduklarına benzer büyük ölçekli onarım tesisleri olmasa da, Tartus'un yedek parça depolayan depoları mevcuttur. Bu orada daima bulunan PM-138'in aracılığıyla sağlanmaktadır. Son olarak Tartus, Rus askeri kargosunu boşaltmak için gerekli temel güvenliği sağlamaktadır. Ancak, bunlar yalnızca temel destek işlevleridir. Üste komuta ve kontrol tesisi yoktur, yani Rus Donanması Tartus'tan operasyonları yönlendiremez. Liman derinliği ve iskele açıklığı, Rus Donanmasının tek uçak gemisi olan Amiral Kuznetsov'u destekleyemez; Tartus'a çekildiğinde, kıyıya demir atmaktadır. Bkz., C. Harmer, "Russian Naval Base Tartus", ISW Institute, July 31, 2012,

kullanılmasına ilişkin anlaşma imzalamışlardır. Bunun yanı sıra limanda Sovyet yüzer iskele ve yüzer atölyenin tamir işi yapılabilmiş iken, karada tamir atölyelerinin kullanımı sınırlı olmuştur.⁴³³

1977 yılında, SSCB-Mısır ilişkilerinin krizi sonucu daha önce İskenderiye ve Mersa Matruh'da bulunan 54. yardımcı gemi tugayının gemileri, botları ve mülkleri Mısır'dan Tartus'a taşınmıştır. Aynı yıl denizaltıların gemi içi onarımı için Tartus'ta Karadeniz Filosu destek gemilerinin 9. mürettebatının komutanına bağlı deniz ve baskın gemilerinin 229. bölümünün Yönetimi kurulmuştur. Orada sürekli olarak yüzer atölye, yüzer depo, deniz suyu mavnası ve dalış botu bulunmuştur. Böylece Tartus'taki Yönetim, 5. operasyonel (Akdeniz) filosu gemilerinin onarımı, yakıt ve sarf malzemelerinin tedariki ve Akdeniz'deki operasyonlarını sağlamak için oluşturulmuştur.

1984 yılında eski SSCB'nin toprakları dışında yer alan ve Akdeniz'deki Rus Donmasına ait savaş gemilerinin servis edilebileceği tek Rus lojistik noktası (Rus Donanmasının 720. malzeme ve teknik desteği⁴³⁴) kurulmuştur. Suriye hükümetinin ayırdığı toprakta "PM-61M" yüzer iskele, idari hizmet binası, iki saklama deposu, dizel atölyesi, kışla ve buna benzer hizmet binaları inşa edilmiştir. Sürekli olarak yüzer atölye hizmet vermiştir. 2,3 hektarda yer alan bu yerleşim için Suriye hükümeti kira ve elektrik ve su tüketimi için bir bedel istememiştir. Söz konusu lojistik noktasında sürekli altyapı geliştirme işlemleri sürdürülmüştür.⁴³⁵ Örneğin, 1987-1988 yıllarında Karadeniz

http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_Russian_NavalBaseTartus.pdf, e.t: 31.05.2020. Yani üs savunmadan daha çok siyasi çıkarlar, özellikle Rusya'nın Akdeniz'deki siyasi varlığını desteklemek için faaliyet göstermektedir.

⁴³³A. B. Şirokorad, *Bitva za Siriyu: Ot Vavilona do İGİL* (Suriye için Savaş: Babil'den İŞİD'e), Moskova: Veçe, 2016, s. 308.

⁴³⁴Farklı dönemlerde, bu tarz malzeme ve teknik desteği birimi İskenderiye ve Mersa Matruh (Mısır'da), Dahlak (Etiyopya'da), Sokotra ve Aden (Yemen'de), Luanda (Angola'da), Konakri (Gine'da), Trablus ve Tobruk (Libya'da), Bizerte ve Sfax (Tunus'ta), Split ve Tivat (Yugoslavya'da) ve Kamrani (Vietnam'da) kurulmuştur. Bkz., Y. Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

⁴³⁵Ayrıca 1985'ten bu yana, Tifor (Et-Tiyas) havaalanında, Akdeniz'de hava keşiflerini gerçekleştiren ve NATO deniz kuvvetlerinin uçak gemisi oluşumlarının ve deniz gruplarının operasyon alanlarını belirleyen 30. Karadeniz Filosu keşif alayının Tu-16R uçağına ev sahipliği yapmıştır. Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

Filosu'nun ayrı bir mobil mühendislik taburu manevra kabiliyeti yüksek bir taban oluşturmuştur.⁴³⁶

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte Akdeniz filosunun varlığı sona ermiş, ancak Suriye'deki Rus Donanmasının 720. malzeme ve teknik desteği lojistik noktası faaliyetine devam etmiştir.⁴³⁷ 1991-2007 yılları arasında Rus Deniz Kuvvetleri gemilerinin Akdeniz'e bir seferlik gezileri yapılmış ve gemiler Tartus'taki istasyonu yakıt ve gıda kaynaklarını yenilemek için kullanmışlardır. Mart 1999 tarihinde ABD liderliğindeki NATO'nun Yugoslavya'ya karşı operasyonu sırasında Rus Deniz Kuvvetleri'nin Akdeniz'de tek "PM-138" yüzer atölyesi yer alıyordu. Bu durumdan sonra ulusal güvenlik ön plana çıkmış ve Rus Filosu Akdeniz'e akın etmeye başlamıştır.⁴³⁸

2010-2012 yılları arasında, donanmanın lojistik noktasının kruvazörler ve uçak gemileri de dâhil olmak üzere ağır gemileri dayandırabilecek tam teşekküllü bir deniz üssü haline gelmesinden sonra demirleme cephesinin modernizasyonunun yapılması planlanmıştır. Tartus'taki üs, Süveyş Kanalı'ndan Kızıldeniz'e giriş Tartus'a çok yakın olduğundan, Afrika Boynuzu'ndaki sivil nakliyyeyi Somali korsanlarından koruma görevlerini yerine getirecek gerekli tüm gemileri sağlayabilecek, filo kuvvetlerinin operasyonel kullanım olasılığını önemli ölçüde artırmış olacaktır. Ayrıca Tartus'tan, Kuzey ve Baltık filolarının operasyon bölgesi olan Atlantik Okyanusu için gemilerin kalktığı Cebelitarık Boğazı'na gitmek yaklaşık 6-7 gün sürmektedir. Yani üssün bulunduğu yer coğrafik açıdan önemli noktalara hızla erişebilme açısından büyük bir önem arz etmektedir. Fakat modernizasyon planı Suriye'deki iç savaş nedeni ile gerçekleşmemiştir.⁴³⁹

⁴³⁶Şirokorad, s. 311.

⁴³⁷Voennie Bazi RF za Granicey (RF'nin Yurt Dışındaki Askeri Üsleri), 15 Şubat 2010, <https://ria.ru/20100215/209344182.html>, e.t: 25.05.2020. Bu yıllarda üs yarı terk edilmiş şekilde bulunuyordu ve Tartus'a olan ilgi ancak Rus Donanmasının Akdeniz'e dönüşü sürekli olarak başladığında artmaya başlamıştır. 2013 yılında, Karadeniz Donanması komutanına bağlı olarak, Rus Donanması'nın Akdeniz'deki daimi operasyonel formasyonunun merkezi ve operasyonel komutanlığı kurulmuştur. Bu bakımdan, birinci basamak bakım ihtiyacı önemli ölçüde artmıştır. Üssün önemi Suriye'deki Rus askeri operasyonunun hazırlanması ve yürütülmesi ile bağlantılı olarak daha da artmıştır. Zverev, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

⁴³⁸Şirokorad, s. 312.

⁴³⁹VMF RF Moderniziruet Punkt Bazirovania Korabley v Sirii (RF Donanması Suriye'deki Gemi Lojistik Noktasını Modernize Edecek), 20 Temmuz 2009, <https://ria.ru/20090720/177967779.html>, e.t: 25.05.2020.

İç Savaş ile birlikte 720. Malzeme ve teknik desteği birimin işletilmesi daha zor hale gelmiş ve Rus basınında Rus denizcilerin Tartus'tan ve hatta Akdeniz'den ayrılması gerektiği fikirleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat Rus tarihçi Şirokorad'a göre, *“Tartus olmazsa Rus Deniz Kuvvetleri Akdeniz'de bir hafta değil beş saat bile duramazlar. Düşmana karşılık veremezsen, gemileri kurtarmak için Akdeniz'de gemi edinmeye bile gerek yoktur. Fakat Akdeniz'deki üssü doğru kullanılırsa NATO'nun büyük şehirlerine, askeri deniz üslerine ve gemilerine istenilen karşılık verilebilmektedir.”*⁴⁴⁰ Bu yüzden söz konusu üs tehdidi önlemek, Rus çıkarlarını korumak ve savunmak için büyük bir jeostrateji önem taşımaktadır. Admiral Nelson'un deyişi ile “Fleet in being”, yani filonun olması bile varlığı ile tüm siyasi problemleri çözebilmektedir. Rusya Tartus'tan giderse, Rusya'nın Akdeniz'e olan çıkışı kapanacaktır, bu yüzden Rusya'nın dış politikasında Suriye topraklarının önemli yerlerinde bulundurduğu üslerden dolayı kilit rol oynamaktadır. Tartus, Doğu Akdeniz'den geçen Rus Donanması gemileri için bir liman olarak hizmet vermenin yanı sıra, Esad rejimine bağlı silahlar ve mühimmat için bir teslimat noktası olarak da kullanılmaktadır.

2014 yılına kadar ABD ve NATO'nun gemileri Sevastopol'a girebilirken, Kara Deniz Filo'suna girmeyen Rus gemileri Sevastopol'a yanaşamıyordu. Bu durum 2014 yılı Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonra Rus gemilerinin Akdeniz'deki faaliyetlerini artırmıştır. Hareket alanı genişleyen Rus hükümeti Sevastopol'da görevlendirilen filo ile Tartus'taki filoyu sürekli aralarında değiştirmektedir.⁴⁴¹

Günümüzde Suriye'deki lojistik noktası PM-61M yüzer iskele, yüzer atölye (altı ayda bir değiştirilir), depolama tesisleri, kışlalar ve çeşitli ev tesislerinden oluşmaktadır. Eylül 2015 yılı itibariyle tesise yaklaşık 1700 uzman ve denizci hizmet vermektedir.⁴⁴² Aynı yıl Akdeniz'de Tartus yakınlarında Rus-Çin ortak askeri deniz tatbikatları gerçekleşmiştir. ABD bu tatbikatlara olumsuz bakarken, Çin için bu yeni askeri deniz gücünü denemek ve göstermek için iyi bir fırsat olmuştur. Ekim 2016 tarihinde, Rusya

⁴⁴⁰Şirokorad, s. 317.

⁴⁴¹Aynı eser, s.321.

⁴⁴²İ. Barabanov, İ. Safronov, E. Çernenko, “Razgovor po Pryamomu Povodu” (Doğrudan Konuşma), 21 Eylül 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2814812>, e.t: 25.05.2020.

Savunma Bakanlığı Tartus'ta kalıcı bir deniz üssü kurmaya karar vermiş ve ilgili belgeler Ekim 2016 yılında hazırlanmıştır.⁴⁴³

29 Aralık 2017 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, “Rusya Federasyonu ve Suriye Arap Cumhuriyeti arasındaki anlaşmanın onaylanması üzerine Tartus limanı bölgesinde Rusya Federasyonu Donanması lojistik noktasının topraklarının genişletilmesi ve Suriye Arap Cumhuriyeti limanlarına, iç sularına ve denizin karasularına Rus Federasyonu askeri gemilerinin girişi” hakkında anlaşmaya imza atmıştır.⁴⁴⁴ Anlaşma'ya göre, Tartus'taki üs, Suriye sivil ve idari yargı yetkisinden tam yetki kazanarak ücretsiz kullanımı için Rusya Federasyonu'na devredilmiştir. Rusya Federasyonu'nun aynı anda bir noktada olmasına izin verilen maksimum savaş gemisi (nükleer başlıklı savaş gemileri dâhil) sayısı 11 adet olmuştur. Anlaşma 49 yıl için tasarlanmış olup 25 yıl daha otomatik olarak yenilenebilmektedir.

3-14 Aralık 2018 tarihinde Rusya ve Suriye arasındaki askeri ve askeri-teknik alanda işbirliği hakkında hükümetler arası komisyonun toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda, 2019-2021 yıllarında gerçekleşecek olan iki ülke arasındaki sanayi ve ticaret işbirliği anlaşmasının yol haritasına içinde Tartus'ta bir havaalanı inşaatının olduğu 30 proje dâhil edilmiştir.⁴⁴⁵

Suriye'deki terörle mücadele operasyonu sırasında Tartus üssü, havadan S-300B4 uçaksavar füze sistemleri ve denizden “Bastion” kıyı füze sistemleri tarafından korunmaktadır. Tartus'un işlevi bu üssün aracılığıyla Rus askeri birimlerinin tedarik edilmesi, Akdeniz'de Rus Donanması'nın temsili, ulusal güvenlik çıkarların korunması ve savunmanın yanı sıra, eski Sovyet toprakları dışında nüfuz alanı elde etme açısından siyasi anlamda çok büyüktür. Zira NATO, Akdeniz Diyalogu (AD) programı ile Sovyetler Birliği'nin birkaç eski müşteri ülkesiyle sürekli güvenlik ve ekonomik ortaklıklar kurmuştur. NATO'nun AD üyeleri arasında Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus bulunmakta ve bu eyaletlerin tümü NATO tatbikatlarına ve planlama konferanslarına ayrıcalıklı erişimden yararlanmaktadır. Resmi NATO üyeleri

⁴⁴³RF Razmestit Postoyannuyu Voenno-Morskuyu Bazu v Siriiskom Tartuse (RF Suriye'nin Tartus'unda Daimi Askeri Deniz Üssünü Kuracaktır), 10 Ekim 2016, <https://iz.ru/news/637298>, e.t: 25.05.2020.

⁴⁴⁴Anlaşma metni için bkz., 29 Aralık 2017, <http://www.kremlin.ru/acts/news/56562>, e.t: 25.05.2020.

⁴⁴⁵V Sirii Zayavili o Planah Rossii Postroit Aeroport v Tartuse (Rusya Suriye'nin Tartus Şehrinde Havaalanı İnşa Edeceğini Duyurdu), 27 Aralık 2018, <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5c23f5a39a79473e154bc6dd>, et: 25.05.2020.

olmasa da, AD ortakları 11 Eylül'den kısa bir süre sonra kurulan Akdeniz'deki NATO'nun operasyonlarına (denizde terörle mücadele operasyonu, Aktif Çalıştırma Operasyonu gibi) katkıda bulunmaktadır. NATO'nun Sovyetler Birliği'nin eski müşteri devletleri ile aktif ve sürekli bir resmi işbirliği programı olduğu ve modern Rusya'nın sadece bir Arap müşteri devletinin kaldığı göz önüne alındığında, Putin rejiminin temel çıkarlarının biri ki hem Akdeniz'de hem de Arap dünyasında doğrudan etki düzeyi olan Tartus bir basamak olarak kullanmaktır.⁴⁴⁶ Ayrıca Akdeniz'e kıyısı olan Tartus'ta bir Rus deniz üssünün olması, Rus askerlerinin bölgedeki statülerini yükselterek savaş görevlerinin uygulama kalitesini artıracığı tartışılmazdır.

2.1.2 Hmeymim Hava Üssü

Hmeymim Havaalanı, Akdeniz'de Suriye'nin ana liman kenti Lazkiye'nin 25 km güneyinde yer almaktadır. 2016 yılına kadar, Basil Al-Assad Uluslararası Havaalanı olarak adlandırılmış ve 2797 m uzunluğunda bir beton piste sahiptir. 26 Ağustos 2015 tarihinde, Rusya Federasyonu ile Suriye arasında, Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri havacılık grubunun Suriye topraklarında konuşlandırılması konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.⁴⁴⁷ Anlaşma'ya göre, Suriye Hmeymim havaalanının altyapısını ve Tarafların mutabakatı ile tahsis edilen gerekli bölgeyi Rusya'ya ücretsiz olarak devretmiştir. Başlangıçta Rus hava grubunun sınırsız konuşlandırılmasını öngören Anlaşma, ancak daha sonra, 18 Ocak 2017 tarihli Anlaşma Protokolü uyarınca, Taraflardan hiçbiri, bir sonraki dönemin sona ermesinden en az bir yıl önce diplomatik kanallar aracılığıyla diğer Tarafı feshetme niyetini yazılı olarak bildirmezse, 49 yıl boyunca geçerli olduğunu ve sonraki 25 yıllık dönemler için otomatik olarak yenileneceğini bildirmişlerdir.

Anlaşmaya göre, 32 adet savaş uçağı (4 adet Su-30SM avcı uçağı, 4 adet Su-34 ön hat bombardıman uçağı, 12 adet Su-24M ön hat bombardıman uçağı ve 12 adet Su-25SM kara saldırı uçağı), Il-20M1 elektronik keşif uçağı, ayrıca 12 adet Mi-24P saldırı

⁴⁴⁶Bkz., Harmer, 2012, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_Russian_NavalBaseTartus.pdf, e.t: 31.05.2020.

⁴⁴⁷Anlaşma metni için bkz., <http://base.garant.ru/71301472/>, e.t: 31.05.2020.

helikopteri ve 5 adet Mi-8AMTSh nakliye ve savaş helikopteri İran ve Irak hava sahasından Hmeymim'e konuşlandırılmıştır.

17 Kasım 2015 tarihinden bu yana, Suriye'deki Rus Hava Kuvvetleri grubu, Rusya topraklarından Suriye'deki hedeflere çalışan uçakları da yöneten özel amaçlı bir havacılık tugayı haline gelmiştir.⁴⁴⁸ Suriye'deki iç çatışmanın şiddetlenmesi ile birlikte 6 Aralık 2015 tarihinde Hmeymim'e 4 tane daha Su-34 cephe hattı bombardıman uçağı, yine Aralık ayında 24 Kasım 2015'te Türkiye tarafından vurulan uçağın yerine Su-24M bombardıman uçağı, 30 Ocak 2016'da 4 adet Su-35S savaş uçağı, 27 Şubat 2016'da 4 adet ilave Su-24M bombardıman uçağı ve Aralık 2015'in başında 4 adet Mi-35M saldırı helikopteri konuşlandırılmıştır. Böylece üs, 27 Şubat 2016 tarihine kadar, Rus hava grubunun bileşimi 44 savaş uçağı (4 adet Su-35S avcı uçağı, 4 adet Su-30SM avcı uçağı, 8 adet Su-34 ön hat bombardıman uçağı, 16 adet Su-24M ön hat bombardıman uçağı ve 12 adet Su-25SM saldırı uçağı) ve 18 helikopter ile donatılmıştır.

Ancak 14 Mart 2016 tarihinde Rus uçaklarının azaltılacağı duyurulmuş ve 20 Mart'a kadar 4 adet Su-34, 4 adet Su-24M, 12 adet Su-25SM ve 4 adet Mi-35M Rusya'ya geri dönmüştür. Böylece üste 24 savaş uçağı (4 adet Su-35S, 4 adet Su-30SM, 4 adet Su-34, 12 adet Su-24M) ve 14 adet helikopter (iki yeni yerleştirilen Mi-28N ve Ka-52 dâhil) kalmıştır. Buna ek olarak, "Forpost" insansız hava araçları (İHA) Hmeymim'e yerleştirilmiştir.⁴⁴⁹

12 Mart 2017 itibariyle, Suriye'deki Hmeymim havaalanına 24 Rus askeri uçağı (5 adet Su-34 ön hat bombardıman uçağı, 4 adet Su-35S avcı uçağı, 4 adet Su-30SM avcı uçağı, 7 adet Su-24M ön hat bombardıman uçağı ve 4 adet Su-25SM saldırı uçağı) konuşlandırılmıştır. Buna ek olarak, Suriye'de 24 Rus helikopteri (4 adet Mi-28N, 4 adet Ka-52, 12 adet MI-24P / Mi-35M, 4 adet Mi-8AMTSh) ve yaklaşık 80 İHA kullanılmaktadır. Hmeymim Havaalanı, Karadeniz Filosunun 810. Ayrı Deniz Kuvvetleri'nin takviyeleri ile bir tabur taktik grubu tarafından, hava saldırılarına karşı

⁴⁴⁸A. D. Ciganok, *Voyna v Sirii i ee Posledstviya dlya Blijnego Vostoka, Kavkaza i Centralnoy Azii* (Suriye'deki Savaş ve Onun Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya için Etkileri), Moskova: AIPO-XXI, 2016, s. 205.

⁴⁴⁹Zverev, 2017, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 31.05.2020.

S-400 hava savunma sistemleri ile “Pantsir” uçaksavar füzesi ve silah sistemleri tarafından korunmaktadır.⁴⁵⁰

Konuşlandırılan uçak, füze ve helikopter sayısına bakıldığında Hmeymim hava üssü Rusya'nın potansiyel düşmanlarına meydan okumak ve hava gücünü sergilemek için bir nevi platform olarak faaliyet göstermektedir. Bu savaş teknolojileri potansiyel düşmanı caydırmanın yanı sıra siyasi anlamda Moskova'yı uluslararası alanda elini güçlendirmektedir. Hmeymim hava üssü Sovyet geçmişi olmayan modern Rus diplomasisinin elde ettiği bir başarı olarak sayılabilmektedir. Zira Putin yönetimindeki Rusya, Sovyet döneminden kalan Tartus ile birlikte aynı toprakta hava üssü edinerek bölgede bir güç olduğunu bir kez daha sergilemektedir. Suriye topraklarında Tartus ile Birlikte Hmeymim'e sahip olan Rusya hareket kapasitesini arttırarak daha fazla manevra yapma şansını elde ederek siyasi anlamda bir koz kazandırmaktadır.

SONUÇ

Rusya'nın dış politikasının askeri yönü, özellikle yurt dışında sahip olduğu askeri üslerin araştırılması Rus dış politikasının konseptleri ve savunmacı realizm kuramı çerçevesinden incelenerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Geline nokta, söz konusu bölgelerde Rusya'nın füze savunma, hava, uzay, haberleşme, deniz, denizaltı, kara kuvvetler ve sismik merkezlerinden oluşan çeşitli mekanizma ve altyapıya sahip askeri üsleri bulunmaktadır. Rusya'nın bu askeri üsleri Rus dış politikasının askeri boyutun önemli öğeleri olup Rus ulusal güvenlik stratejisinin vazgeçilmez parçalarıdır. Onların jeostratejik ve jeopolitik önemi açısından bulunan ülkedeki konumuna ve işlevselleğine göre farklı görevler ve amaçlar taşıdığı ortaya konulmuştur.

Uluslararası anarşik sistemde güvenlik ve ulusal çıkarı ön planda olan Rusya, diğer aktörleri, özellikle ABD ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü ve onların davranışlarını sürekli tehdit olarak algıladığından dolayı kendi politika ve faaliyetlerini buna göre geliştirmektedir. ABD'nin toprak dışındaki faaliyetleri, özellikle Rusya'nın “arka bahçesi” sayılan Orta Asya'daki hareketliliği, ekonomik yardım kampanyaları ve bunun devamında Kırgızistan'da edindiği askeri üse kadar giden çalışmaları, Orta Doğu bölgesindeki aktif politikaları ve NATO'nun genişlemesi ile beraber Rus sınırlarına her

⁴⁵⁰G. Plopsky, “Russia's Air Defenses in Syria: More Politics than Punch”, *BESA Center Perspective Paper*, No. 618, October 18, 2017.

gün daha da yakınlaşması Rusya'nın tehdit algılamasına neden olmuştur. Bir taraftan, algıladığı tehditten dolayı ve uluslararası alanda bu tür gelişmelere istinaden Rusya ulusal çıkarının olduğu Orta Asya ve Orta Doğu gibi bölgelerdeki faaliyetlerini arttırarak, diğer aktörlerin eylemlerini sınırlandırma ya da güç dengesi oluşturmak istemektedir.

Savunmacı realizm'e göre, uluslararası anarşik sistemdeki devletin amacı, sürdürülebilirlik, hayatta kalmak, ulusal çıkar ve güvenliğin sağlanması için yeterince güce sahip olmak önemlidir. Bu yüzden de diğer taraftan, Rusya devletinin sürdürülebilirliğini korumak, ulusal çıkar ve güvenliğini sağlamak için "arka bahçesi" sayılan Orta Asya ve jeopolitik önemi ile ön plana çıkan Orta Doğu bölgelerindeki faaliyetlerini arttırarak, oradaki askeri üslerin kalıcılığını garantilemek istemektedir.

Ayrıca SSCB'nin dağılması ile birlikte "süper güç" statüsünü kaybeden Rusya, ABD gibi büyük güçlerin peşine takılma (bandwagon) politikası yerine uluslararası alanda tekrar lider bir pozisyona gelebilmek için uluslararası konjoktüre göre dış politika konseptini geliştirerek, güç dengesi, yani alternatif bir güce karşı tavır sergileyerek onun adımlarını kısıtlama politikasını benimsemiştir. Bu politikayı benimsenirken mevcut konumunu koruma, sürdürülebilirliği için kendi çıkarlarına uygun dış koşullar sağlama gibi prensipleri ele almıştır. Bu bağlamda ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumak için Orta Asya ve Orta Doğu'da askeri üsler edinmiştir. Bu bölgelerdeki askeri üslerin geçmişi Sovyet dönemine kadar uzanmakta olup, her biri Rusya dış politikasının önemli unsurları haline gelmiştir.

Kurulan bu üslerin jeostratejik ve jeopolitik işlevi incelenirken, Taliaferro'nun, uluslararası sistemin anarşik olması devletlerin kendilerini güvende hissetmesi için gerekli altyapıyı oluşturması gerektiği hipotezi ile ilişkilendirilerek Rusya'nın kendisini güvende hissetmesi yurt dışında edindiği askeri üslerin muhafaza edilmesi ile sağladığı tespit edilmiştir. Buna ilaveten, sistemin yapısı yayılmacılığa izin vermediğinden sistemde tehdit edici unsurlar olduğunda saldırgan bir politika izlemek yerine söz konusu tehdidi dengelemek güvenlik açısından daha doğru sonuçlar getirmektedir. Bu teze istinaden Rusya da ABD ve NATO'nun tehdit edici unsuruna göre saldırgan politika izlemek yerine, çıkarı olduğu bölgelerde aktif bir politika izleyerek dengeleme politikası yürüttüğü ortaya çıkmıştır.

Bunlara ek olarak, savunmacı realizme göre, uluslararası sistemin yapısı iyi niyetli (benign) olduğundan güvenliği sağlamak için yayılcılığa gerek yoktur. Bu yüzden de maksimum güç değil, makul seviyede yeterli güce gereksinim duyulmaktadır. Bu varsayıma atıfen, Rusya da askeri gücünü sürekli arttırma peşinde olmadığı, bulundurduğu konumu ve gücünü koruma peşinde olduğu varsayılabilir. Zira SSCB'nin dağılmasından bu yana toprak, nüfus bakımından azalan, önemli limanlarını ve askeri üslerini kaybeden Rusya, günümüzde elinde olanları kaybetmek istemediği anlaşılmıştır.

Savunmacı realistler tek kutupluluğa ve çok kutupluluğa nazaran dengeyi sağlamak açısından iki kutuplu sistemin daha istikrarlı olduğunu savunmaktadırlar. Rusya geliştirdiği dış politika konseptlerinde daima çok kutupluluğu savunarak, ABD'nin tek kutupluluğuna meydan okumuştur.

Yukarıda belirtilen savunmacı teorisyenlerin hipotezi ile çözümlenen bulgularla Rusya'nın yurt dışındaki askeri üslerinin saldırı amaçlı değil, savunma amaçlı olduğu saptanmış olup, savunma amaçlı kurulan askeri üslerin nüfuz alanı oluşturma, uluslararası saygınlık kazanma, bölgesel güç olma gibi amaçları da taşıdığı tespit edilmiştir. Bu tespite göre Rusya'nın bu üslerinin özellikleri incelenip, Rus dış politikasındaki önemi ve yeri analiz edilerek, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Örneğin, Rus dış politikasında Kazakistan bu ülke ile paylaştığı en uzun sınır dolayısı ile bu ilke ile ilgili büyük güvenlik gerekçeleri bulundurmaktadır. Zira Kazakistan'ın güvenli olması sınır paylaştığı Rusya'nın güvenli olması anlamına gelmektedir. Bu yüzden Kazakistan'da istikrarın sağlanması ve bu toprakların güvence altında tutulması Rus dış politikasının önceliğidir. Bu bağlamda Rusya'nın Kazakistan'daki askeri üsleri çoğunlukla test merkezleri olup, Rus Savunma Gücü'nün bir parçası olarak sayılmaktadır. Kazakistan'daki Rus askeri varlığının çoğu test merkezi olduğu için Rusya'nın nüfuz alanı oluşturmaya, uluslar arası saygınlık kazanmasına katkı sağlamaktadır.

Örneğin, Sarı-Şağan füze savunma üssü Sovyet döneminde inşa edilip füze saldırı sistemlerinin test edilmesi ve geliştirilmesi için tasarlanmış olup tüm silahların özelliklerini ölçebilen ölçü kompleksine sahiptir. Rus Silahlı Kuvvetleri'ne ait olan bu

üs Rusya'nın hem savunma gücünü arttırmasına, hem test ettiği füzeler sayesinde askeri kapasitesini üçüncü ülkeye gösterme şansını elde etmesine ve hem de yurt dışındaki askeri varlığını koruyarak nüfuz alanını geliştirmesine yardımcı olduğu saptanmıştır. 929. Devlet Uçuş Test Merkezi, Rus Hava ve Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli askeri uçak ve havacılık komplekslerini test etmek için kullandığı bir yerdir. Bu Rus uçuş merkezlerinin Kazakistan'daki bir parçasıdır ve Rusya'nın toprakları dışında bulunan noktaları nüfuz alanı olarak kullanması ve oradaki hâkimiyetini kaybetmemek için Rus dış politikasında önemli bir yere sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Baykonur uzay üssü, dünyanın en eski ve en büyük uzay üssü özelliğini taşımakta olup Rus uzay altyapısının bir parçasıdır. İnsanlı uçuş yapan tek uzay kompleksi olarak Baykonur Rus dış politikasının uluslararası alanda prestij kazanma açısından değeri büyüktür. Üssün sivilleştirilmesi ile beraber Rusya'nın saldırgan realizmde olduğu gibi maksimum güç peşinde olmadığı ve savunmacı realizmde olduğu gibi gücünü muhavaza etme amacında olduğu gözlemlenmiştir. Savunma ile birlikte Rusya'nın yurt dışı toprağındaki Sovyet döneminden devam eden varlığını koruma içgüdüğü olduğu söylenebilmektedir.

Rusya'nın dış politikasında Kırgızistan bulunduğu konumu itibarı ile büyük önem teşkil etmektedir. Ülkenin Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Çin ile sınır paylaşması ve radikal grupların tüm Orta Asya bölgesini etkilemesi açısından önce Kırgızistan'ın daha sonra Rusya'nın güvenliğini etkilemektedir. Kırgızistan'ın ekonomik ve askeri alanda zayıf olduğu göz önünde bulundurulursa ülkenin tek başına kendisini ve bölgeyi koruması imkânsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Rusya ve Kırgızistan güvenlik konularında ilişkilerini hem ikili hem de KGAÖ çerçevesinde yürütmektedirler. Bu yüzden Rusya'nın Kırgızistan'daki askeri üsleri Rus Savunma sisteminin ayrılmaz bir parçası olup hem Rusya'nın hem bölgenin ulusal güvenliğini korumakta, aynı zamanda Rusya'nın Kırgızistan'daki askeri varlığını temsil ederek nüfuz alan edinmesini mümkün kılmaktadır. Örneğin, Kant hava üssü, geçmişi Sovyet dönemine dayanan ve 2003 yılı KGAÖ bünyesinde Kolektif Acil Müdahale Gücü'nün havacılık bileşeni olarak kurulmuş olup Rus Hava Kuvvetleri'nin askeri havaalanıdır. Rusya'nın SSCB dağıldıktan sonra yurt dışında edinilen ilk askeri üssü olarak sayılmaktadır. 2001 yılında bölgede Afganistan'daki terörle mücadele bağlamında ABD'nin "Manas" askeri üssün açılması ile birlikte Rus askeri üssü bölgedeki askeri varlığı olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. 2014 yılı Manas üssünün kapanması ile

birlikte bölgedeki hâkimiyet tamamen Rus yönetimine kalmıştır. Üssün Rus hava savunmasını korumak ve desteklemek, yurt dışındaki varlığını temsil etmek için jeostratejik ve jeopolitik işlevi büyüktür. Kara Balta haberleşme üssü, Rus Genelkurmay ve Pasifik-Hint Okyanusu'nda bulunan gemiler arasında radyo istihbarat ve iletişim merkez üssüdür. Sovyet döneminde kurulan bu üs haberleşme ve istihbarat alma açısından Rus Savunma Gücü'nün vazgeçilmez bir parçası olarak sayılmaktadır. Karakol denizaltı üssü, Sovyet döneminde yapılan, Rus Donanması'nın bir parçası olan ve mayın, sualtı torpidoların ve bombaların test edilmesi ve geliştirilmesi için kurulmuştur. Rus deniz gücünün yurt dışındaki varlığını temsil etme ve sergileme açısından işlevi büyüktür. Mailuu-Suu otonom sismik istasyonu, Rus Savunma Bakanlığı'nın bir parçası olup nükleer silah patlamalarının uzun süreli kaydını gerçekleştirmektedir. Ayrıca nükleer silah kullanımlarını ve depremleri izleyebilmektedir. Belli bir mesafeden patlamayı izleyebilen bu kompleks Rus savunma gücünün vazgeçilmez parçası, zira yaklaşan tehdidi anında duyarak gerekli birimlere iletebilmektedir. Bu yüzden Rusya'nın ulusal güvenliğinin korunması ve tehdidin önlenmesi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.

Rus dış politikasında Tacikistan, Afganistan ve Çin ile paylaştığı sınır ve bulunduğu coğrafi açıdan önemli bir yere sahiptir. Ekonomik ve askeri alanlarda zayıf olan Tacikistan, Afganistan ile sınır güvenliğini korumak için yeterli asker ve teçhizata sahip değildir. Radikal dini grupları, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizmi barındıran bu bölgenin iyi derece korunması şarttır. Bu bağlamda Rusya'nın en büyük askeri kara üssü bu toprakta bulunmaktadır. Tacikistan'daki Rus askeri üsleri bölgenin savunmasını güçlendirmek ve Rusya'nın Afgan sınırına yakın askeri varlığını muhafaza etmek yapılmıştır. 201. Motorize Piyade Tümeni, geçmişi Sovyet dönemine dayanan ve Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin bir parçası olup, Rusya'nın yurt dışında en büyük asker sayısının bulunduğu ve Afganistan-Tacik sınırının korunması için kurulan kara üssüdür. Rus askerleri Tacikistan'ın Duşanbe ve Kurgan-Tobe şehirlerinde konuşlanmıştır. Nurek uzay kontrol üssü, teleskop kullanılarak uzay alanını, nesnelere ve araçları izlemek için tasarlanan opto-elektronik üstür. Sovyet döneminde kurulan bu üs Rus uzay alanı izleme sisteminin bir parçasıdır. Uzay alanından bilgi toplamak ve uzay nesnelere hareket parametrelerini hesaplamak için Rus Savunma Gücü'nün değerli bir ögesidir.

Rus dış politikasında Suriye, Soviyet döneminden bu yana önemli müttefik ve büyük silah alıcısı olarak önemli yer edinmektedir. Orta Doğu bölgesinde Suriye Rusya'nın önemli stratejik ve askeri ortağı olmuştur. Daha Sovyet döneminde dönemin Suriye Başkanı Hafız Esad SSCB'ye 1971 yılında Tartus limanını lojistik anlamda kullanmasına izin vermiştir. SSCB'nin dağılması ile birlikte Tartus limanı lojistik ve depo anlamında Rusya'nın kullanımında olmuştur. 2016 yılına gelindiğinde Rusya Tartus'ta kalıcı bir deniz üssü edinme kararı alarak, Orta Doğu bölgesinde önemli bir üsse sahip olmuştur. Büyüklüğü açısından Latakiya'dan sonra ikinci büyük liman olan Tartus Rusya'nın Akdeniz'de olmasını sağlamakla beraber Rus ulusal güvenlik çıkarlarının Orta Doğu'da temsil edilmesi açısından değerlidir. Hmeymim hava üssü, Rus Su tipi savaş uçaklarının, Mi tipi saldırı helikopterlerinin ve insansız hava araçlarının bulunduğu havacılık tugayı birimidir. 2015 yılında kurulan bu üs Sovyet geçmişine dayanmayan ve Rus dış politikasının Orta Doğu bölgesinde edindiği ilk hava üssü olarak büyük bir başarı olarak kabul edilmektedir. Üs Rusya'nın hava gücünü sergilemek, potansiyel düşmana meydan okumak ve yurt dışında uçuş serbestisini kazanmak açısından önemlidir.

Sonuç olarak, yukarıdaki bilgilere dayanarak, uluslararası anarşik sistemde güvenlik ve ulusal çıkarı ön planda olan Rusya, diğer aktörleri, özellikle ABD ve NATO'yu ve onların davranışlarını sürekli tehdit olarak algıladığından dolayı kendi politika ve faaliyetlerini buna göre geliştirmektedir. Bu bağlamda bir taraftan, Rusya yurt dışında edindiği askeri üsler ile kendini potansiyel düşmanlarından korumaya çalışan savunmacı bir devlet iken, diğer taraftan SSCB'nin dağılmasından sonra kaybettiği nüfuz alanını oluşturma çabasında olan bölgesel bir güçtür. Statükocu olan Rusya yurt dışında kurduğu askeri üsleri ile bölgedeki diğer güçlere karşı "denge politikası" yürütmekte, nüfuz alanı oluşturmakta ve uluslararası itibar kazanmaktadır. Zira Rusya güvenliğini sistemdeki mevcut konumunu koruyarak ve nüfuz alanı oluşturarak sağlamaktadır. Statükocu ve mevcut sistemi korumaya çalışan bir devlet olarak mevcut konumunu kaybetmemek için yurt dışındaki askeri üslerini saldırı amaçlı kullanmaya risk edemeyecektir.

KAYNAKÇA

ABDİLDAYEV S., “ŞOS-Geopolitika XXI Veka” (ŞİÖ-XXI.Yüzyılım Jeopolitiği), *Obshetvenniy Reyting*, No. 42, 10 Kasım 2005.

AĞIR O., TAKAR M., “Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı: 2 (2016).

ALİMOV A.H., “Rossiya i Tadjikistan: Razvitie Strategiçeskih Otnoşenii v Gody Nezavisimosti” (Rusya ve Tacikistan: Bağımsızlık Yıllarında Stratejik İlişkilerin Gelişmesi), *Filosofia i Politologiya*, <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiya-i-tadjikistan-razvitie-strategičeskih-otnoşeniy-v-gody-nezavisimosti>, e.t: 20.12.19.

ALİYEVA R.R., “Prioritetnie Napravleniya Tadjiksko-Rossiskih Otnoşenii na Rubeje XX-XXI vv.” (XX-XXI. Yüzyılda Rus-Tacik İlişkilerinin Öncelikli Alanları), <https://cyberleninka.ru/article/n/prioritetnye-napravleniya-tadjiksko-rossijskih-otnoşeniy-na-rubezhe-xx-xxi-vv>, s. 34, e.t: 09.05.2020.

ALLİSON R., “Russia and Syria: Explaining Alingment with the Regyme in Crisis”, 2013, <https://www.semanticscholar.org/paper/Russia-and-Syria%3A-explaining-alignment-with-a-in-Allison/4420f0f00a452625fe39dfcaba06ebef59ad4fd7>.

ALTEHENDER J., “Social Imperialism and Mao’s Three Worlds: Deng Xiaoping’s Speech at the UN General Assembly”, 1974, <file:///C:/Users/pc/Downloads/9781474252669.0028.pdf>, e.t: 14.12.19.

ANTONOVA E., “Rossiskie Voennie Dopustili Vozvrasheniya na Granicu s Tadjikistanom” (Rus Askeri Gücü Tacikistan Sınırına Geri Dönmeyi Elde Etmiştir), 15 Ekim 2015, <https://www.rbc.ru/politics/15/10/2015/561f71ba9a7947bb1619f52b>, e.t: 16.05.2020.

ARBATOV A.G., “Russia’s Foreign Policy Alternatives”, *International Security*, Vol.18, No.2, (Fall, 1993).

ARCHAR G., *Stratejik Üçlü: ABD, Çin, Rusya*, Tarık Ali (der.), Evrenin Efendileri, İstanbul: Om Yayınevi, (Çev. Yavuz Alogan), 2001.

ARBATOVA N.K., *Nacionalnie İnteresy i Vneshnyaya Politika Rossii: Evropeyskoe Napravlenie (1991-1999)* (Rusya’nın Ulusal Çıkarı ve Dış Politikası: Avrupa Yönü), Moskova: Rossiskaya Akademiya Nauk, 2003.

AVETİSYAN A.G., “Rossii Na Blizhnem Vostoke i ee Vliyanie na Mejdunarodniy İmidj Gosudarstva” (Rusya’nın Orta Doğu Politikası ve Onun Uluslararası İmajına

Etkisi), <https://cyberleninka.ru/article/n/politika-rossii-na-blizhnem-vostoke-i-ee-vliyanie-na-mezhdunarodnyy-imidzh-gosudarstva>, e.t: 18.05.2020.

AYDIN M., “19. Yüzyılın Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, http://pauegitimdergi.pau.edu.tr/Makaleler/1361249905_7-19.pdf, e.t: 24.12.19.

BARABANOV İ., Safronov İ., Çernenko E., “Razgovor po Pryamomu Povodu” (Doğrudan Konuşma), 21 Eylül 2015, <https://www.kommersant.ru/doc/2814812>, e.t: 25.05.2020.

BARANOVSKİ V., “Russia and Asia: Challenges and Opportunities for National and International Security”, G. Chufrin (ed.), *Russia and Asia The Emerging Security Agenda*, NewYork: Oxord University Press, 1999.

BARSENKOV A.S., A. İ. Vdovin, *İstroriya Rossii 1917-2007(1917-2007 Rusya Tarihi)*, Moskova: Aspekt Press, 2008.

BASKAKOVA İ.A., “Baykonur: Problemi i Perspektivy Rossisko-Kazahstanskogo Sotrudnichestva v Kosmicheskoy Sfere” (Baykonur: Uzay Alanında Rus-Kazak İşbirliğinin Geleceği ve Problemleri), 2014, <https://cyberleninka.ru/article/n/baykonur-problemy-i-perspektivy-rossiysko-kazahstanskogo-sotrudnichestva-v-kosmicheskoy-sfere-1>, e.t: 26.09.2020.

BERNARD V. (Ed.), “Conflict in Syria”, *Intenational Review of the Redd Cross*, Vol.99, No. 906, 2017, https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_99_906.pdf, e.t: 24.05.2020.

BLANK S.J., “The Sacred Monster: Russia as a Foreign Policy Actor”, s. 25-26, Stephen J. Blank (ed), *Perspectives on Russian Foreign Policy*, US Army War College: Strategic Studies Institute, 2013.

BOGATİREV A., “Kompleks SPRN “Balhaş-9” Snova na Slujbe” (“Balhaş-9” Yine Görevde), 31 Ocak 2014, <https://totalitat.livejournal.com/31062.html>, e.t: 15.02.20.

BOGATİREV A., “Tri Pokoleniya Vneshnepoliticheskikh Doktrin Rossii” (Rus Dış Politika Doktrininin Üç Nesli), *Mejdunardonie Processi*, Vol.13, No.1 (40), Ocak-Mart 2015.

BROWN C., Kristen Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Çev. Mehtap Gün Ayrıl, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları, 2013.

BROWN D., “The Top 10 Countries that Bought Russia’s Most Powerful Weapons”, 6 Ekim 2018, <https://www.businessinsider.com/russia-weapons-sales-top-countries-2018-4#4-algeria-7>, e.t: 25.05.19.

BRZEZİNSKİ Z., *Game Plan: A Geostrategic Framework for the Conduct of the US-Soviet Contest*, Boston: The Atlantic Monthly Press, 1986, s. xiv.

BUENO DE MESQUITA B., “The End of the Cold War: Predicting an Emergent Property”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 42, No. 2 (April, 1998).

BUZAN B., TheN Timeless wisdom of Realism, Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalevski, *International Theory: Pozitivsm and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, ss.47-65.

BULL H., *The Anarchical Society*, New York: Columbia University Press, 1977.

BULUT R., “SSCB’nin Dağılması ve Rusya Federasyonu’nda Serbest Piyasaya Geçiş”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231924>, e.t: 12.07.18.

CAFERSOY N., “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları”, *Avrasya Dosyası*, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt 8, Sayı 4.

CANBOLAT İ.S., “İmaj-Gerçek ve İşlevsellik Bağlamında Eleştirel Bir Uluslararası İlişkiler Çözümlemesi Üzerine”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, Kış 2007.

CANBOLAT İ.S., Her Gerçeklik Gerçek Değildir, Bugün Gazetesi, 1 Mayıs, 2011, <http://www.haber7.com/yazarlar/prof-ibrahim-s-canbolat/740607-her-gerceklik-gercek-degildir>, e.t: 14.03.2020.

CANBOLAT İ.S., *Uluslararası İlişkilerde Türkiye. Savaş ve Barış Arasında Dünya*, Bursa: Alfa Aktüel Kitabevi, 2012.

CANBOLAT İ.S., *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Sistemle Ortaklık*, 6. Baskı, Bursa: Alfa Aktüel Yayıncılık, 2014.

CARR E.H., *The Twenty Years Crisis 1919-1939*, New York: Macmillan University Press, 1939.

CHERNYAEV A.S., *Dva Putcha i Raspad SSSR* (İki Darbe ve SSCB’nin Çöküşü), Moskova: Gorbaçov Fond, 2011.

CHESHKO S.V., *Raspad Sovetskogo Soyuzu* (Sovyet Birliği’nin Dağılımı), Moskova: 2000.

ÇALIŞKAN B., “Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi”, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, <https://www.insamer.com/wp-content/uploads/2016/03/Rusya-Suriye-I%CC%87lis%CC%A7kileri-ve-Ortadog%CC%86u-Krizlerine-Etkisi.pdf>, e.t: 21.12.19.

DANILOV D., “Rossia-ES-NATO: Vibor Nacionalnoy Strategii” (Rusya-AB-NATO: Ulusal stratejinin Seçimi), *Nauchno Analiticheski Vestnik*, No. 3, 2019.

- DENİSOV V., “Prometey” Slujit Rossii” (“Prometey” Rusya’ya Hizmet Etmektedir), 11 Haziran 2008, http://old.redstar.ru/2008/06/11_06/3_04.html, e.t: 25.12.20.
- DESAİ P., “Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19, No.1, Winter 2005, ss. 87-106.
- DOLGOŞEVA A., “Opoznanie Letayuşie Obyekti” (Tanımlanmış Uçan Nesneler), *Sankt-Peterburgskie Vedomosti*, No. 81 (5554), 29 Eylül 2015.
- DONALDSON R.H., “Boris Yeltsin’s Foreign Policy Legacy”, *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, Vol. 7, Issue 2, 1999.
- DONELLY J., “Realism”, Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True, *Theories of International Relations*, New York: Palgrave, 2004.
- DONİS İ., “Şestoy Flot Rossii?” (Rusya’nın Altıncı Donanması?), 15 Eylül 2016, <https://rg.ru/2016/09/15/v-kirgizii-dejstvu-et-odna-iz-voenno-morskikh-baz-rossii.html>, e.t: 26.04.2020.
- DUARTE P., Russia’s Eurasian Dream: The Original Sin Revisited. *International Policy Digest*, 19 October, 2017, <https://intpolicydigest.org/2017/10/19/russia-s-eurasian-dream-original-sin-revisited/>, e.t: 03.01.2020.
- DUGİN A., *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. V. İmanov, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, s. 3.
- DUGİN A., *Geopolitika Rossii* (Rusya’nın Jeopolitiği), Moskova: Akademicheski Proekt, 2012.
- DVORKİN V., “Voennaya Doktrina Rossii Nujdaetsya v Obnovlenii” (Rusya’nın Askeri Doktrininin Yenilenme İhtiyacı Vardır), 11 Nisan 2019, http://www.ng.ru/politics/2019-04-11/100_190411explosion.html, e.t: 25.08.19.
- ELMAN C., “Realizm”, ed. Paul D. Williams, *Security Studies: an Introduction*, New York: Routledge, 2012.
- EREL T., “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, No: 3, 2010.
- ERTUNA Ö., “Dünya Düzeni: Küreselleşme”, <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/508/3.pdf>, s. 36, e.t: 22.07.18.
- ERTUNA Ö., *Kapitalizmin Son Direnişi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.
- ERTÜRK D., “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, ISSN: 1308-9633, Sayı: IV, Kasım 2010.

FORDE S., International Realism and the Science of Politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism, *International Studies Quarterly*, Vol. 39, No. 2 (June), ss. 141-159.

FOTOPOULOS T., The Multidimensional Crisis and Inclusive Democracy, *International Journal of Inclusive Democracy*, 2005.

FUKUYAMA F., *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, 2. Baskı, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, 1999.

GADDİS J.L., *The Cold War: A New History*, New York: Penguin, 2006.

GARTHOFF R. L., *Who is to Blame for the Cold War? Ken Booth (der.) State craft and Security: The Cold War and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

GAVRİLOV İ., “Obyedinennaya Voennaya Baza RF v Kirgizii Poliuçila Oficialny Status” (Kirgizistan’daki Birleşik Rus Askeri Üssü Resmi Statü Kazanmıştır), 29 Ocak 2017, <https://rg.ru/2017/01/29/obedinennaia-voennaia-baza-rf-v-kirgizii-poluchila-oficialnyj-status.html>, e.t: 19.04.2020.

GİLPİN R. , The Richness of the Tradition of Political Realism, R. O. Keohane (ed.), *Neo-Realism and Its Critics*, New York: 1986.

GİTORMİRSKİ S., “Glasnost and Perestroika”, <http://www.coldwar.org/articles/80s/glasnostandperestroika.asp>, e.t. 06.04.19.

GLADKOV P.V., “The US and Russia in the New World Order”, http://demokratizatsiya.pub/archives/01-3_Gladkov.PDF, s. 25-27. e.t: 29.07.18.

GLEASON G., “The Federal Formula and the Collapse of the USSR”, *Publius*, Vol. 22, No.3, The State of American Federalism 1991-1992, (Summer 1992).

GLEASON G., “Why Russia is in Tajikistan”, *Comparative Strategy*, Vol. 20, No. 1, 2001.

GLOPSKY A.G., “Russia’s Air Defenses in Syria: More Politics than Punch”, *BESA Center Perspective Paper*, No. 618, October 18, 2017.

GOLAN G., *Soviet Policies in the Middle East: From World War to Gorbachev*, New York: Cambridge University Press, 1990.

GORBENKO A., “Vneşnie Rubeji: Poçemu v Tadjikistane Vossodzaetsya Legendarnaya 201ya Diviziya” (Dış Sınırlar: Tacikistan’da neden Efsanevi 201. Bölüm Yeniden İnşa Ediliyor), 12 Kasım 2013, <http://www.odnako.org/blogs/vneshnie-rubezhi-pochemu-v-tadzhikistane-vossozdayotsya-legendarnaya-201-ya-diviziya/>, e.t: 16.05.2020.

GOVELLA K., Vinod K. Aggarwal, “The Fall of Soviet Union and the Resurgence of Russia”,

<http://www.kristigovella.com/portfolio/The%20Fall%20of%20the%20Soviet%20Union%20and%20the%20Resurgence%20of%20Russia.pdf>, e.t: 07.04.19.

GRYGIEL J.J., *Great Powers and Geopolitical Change*, Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006, s. 3.

GURĪEV S., Andrei Rachinsky, “The Role of Oligarchs in Russian Capitalism”, *Journal of Economic Perspectives*, 19 (1), December 2015, s. 131-150.

GUSEV L., “The Importance of Central Asia for Russia’s Foreign Policy”, *Italian Institute for International Political Studies*, 3 October 2019.

HAMĪDULLĪN R., “Komu Dostanetsya Aerodrom Aini” (Aini Havaalanı Kimin Olacak), 13 Temmuz 2015, <http://berlek-nkp.com/tadzhikistan/4595-cgi-berlek-edinstvo-komu-dostanetsya-tadzhikskiy-aerodrom-ayni.html>, e.t: 16.05.2020.

HARMER A., “Russian Naval Base Tartus”, *ISW Institute*, July 31, 2012, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Backgrounder_Russian_NavalBase_Tartus.pdf, e.t: 20.05.2020.

HARSEEV O., “Sistema Preduprejdeniya o Raketnom Napadenii Poluchit Radari v Kazahstane” (Kazakistan’daki Füze Uyarı Sistemi Radar Alacaktır), 22 Ekim 2014, <https://lenta.ru/news/2014/10/22/balkhash/>, e.t: 15.02.20.

HEATHERSHOW J., *Post-Conflict Tajikistan: The Politics of Peacebuilding and the Emergences Legitimate Order*, London and New York: Routledge, 2009.

HERSPRING D.R., Peter Rutland, “Putin and Russian Foreign Policy”, ed. D. R. Herspring, *Putin’s Russia: Past Imperfect Future Uncertain*, 5th ed., Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2005.

HERZ J.H., *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*, Chicago: University of Chicago Press, 1951.

HILL R., “The Collapse of the Soviet Union”, *History Ireland*, Vol.13, No. 2, (March-April, 2005).

HOBBS T., *The Leviathan*, Ed. C. B. Macpherson, Harmondsworth: Penguin, 1982, (1651).

HOBSBAWM E., *Age of Extremes, the Short Twentieth Century 1914-1991*, London: Michael Joseph, 1994.

HODARENOK M., “Principialnie Osnovi Konceptcii” (Konseptin İlkesel Temeli), s. 17-21. Ed. A. Arbatov, V. Dvorkin, *Protivoratnaya Oborona: Protivostoyanie ili Sotrudnichestvo?* (Füze Savunma Sistemi: Karşıtlık mı İşbirliği mi?), Moskova: Rossiskaya Politicheskaya Enciklopediya, 2012.

HOPKİRK P., *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha Globe: 1994.

HOWELL E., “Baikonur Cosmodrome: Russian Launch Complex”, 16 Haziran 2018, <https://www.space.com/33947-baikonur-cosmodrome.html>, e.t: 22.03.2020.

HRİDOÇKİN A., Petr Makushev, “Mujdunarodnoe Pravo. Slovar Spravochnik” (Uluslararası Hukuk. Sözlük Referansı), Moskova: Prometey, 2017.

HUDELSON R.H., *The Rise and Fall of Communism*, USA: West View Press, 1993.

HUDYAKOV İ.F., “Sovremennaya Vneshaya Politika Rossii na Blijnem Vostoke” (Günümüz Rusya’nın Orta Doğu Politikası), <https://pgu.ru/upload/iblock/23a/p140016.pdf>, e.t: 19.05.2020.

İLHAN S., Jeopolitik Kavramları ve Unsurları, *Avrasya Dosyası*, Kış 2002, Cilt. 8, Sayı 4, s. 320.

İMANOV V., *Avrasyacılık: Rusya’nın Kimlik Arayışı*, İstanbul: Küre Yayınları, 2008, ss. 275-288.

İVANOV S.G., “Vliyanie Globalnih Aktorov na Ekonomicheskuyu Politiku Postsovetskikh Stran” (na Primere Kırgızskoy Respubliki) (Küresel Aktörlerin Post-Sovyet İlkelerin Ekonomik Politikasına Etkisi (Kırgız Cumhuriyeti Örneğinde), Bişkek, 2010, <https://www.dissercat.com/content/vliyanie-globalnykh-aktorov-na-ekonomicheskuyu-politiku-postsovetskikh-stran-na-primere-kyrg/read>, e.t: 18.04.2020.

JERVİS R. , “Cooperation under the Security Dilemma”, *World Politics*, Vol. 30, No. 2, (January, 1978).

JERVİS R., “Legacies of the Cold War”, *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 2, No. 2, (Summer 1995).

KAİNİKARA S., “In the Bear’s Shadow Russian Intervention in Syria”, *Air Power Development Center*, 2018.

KALYVAS S.N., Laia Balcells, “International System and Technologies of Rebellion: How the End of the Cold War Shaped Internal Conflict”, *American Political Science Review*, Vol. 104, No. 3, (August, 2010).

KANAPIYANOVA ZH., “History of the Energy Sector Development and Kazakhstan’s Energy Potential”, *Eurasian Research Journal*, 2019, Vol.1, No.2, s. 25-38.

KARAGANOV S.A., “Mir Vokrug Rossii: 2017” (Rusya Çevresindeki Dünya: 2017), Savunma ve Dış Politika Konseyi, Moskova, 2007.

KARAMİSLOVA E.S., Komilov Ş.G., Problemi Perspektivy Sotrudničestva Tadjikistana i Rossii (Tacikistan ve Rusya'nın İşbirliği Sorunları ve Beklentileri), <http://www.fa.ru/science/studevents/mnsk/.pdf>, e.t: 10.05.2020.

KARPENKO A.V., “10 Gosudrastrovnyy İspitatelnyy Poligon-Sarı Şagan” (10. Devlet Test Alanı- Sarı-Şagan), <http://nevkii-bastion.ru/polygon-saryshagan/>, e.t: 08.02.20.

KATZ N.M., “Losing Balance: Russian Foreign Policy toward Iraq and Iran”, *Current History*, Cilt 102, No: 666, 2003.

KEGLEY C., G. Raymond, *Multipolar Peace? Great Power Politics in the Twenty First Century*, New York: 1994.

KENGOR P., *The Crusader: Ronald Reagan and the Fall of Communism*, New York: Harper Perennial, 2007.

KHAN S.A., “The Fall of the Sovyet Union: The Fall of a State Or The Fall of an Ideology”, *Journal of Political Studies*, <http://pu.edu.pk/images/journal/pols/Currentissuepdf/The%20fall%20of%20Soviet%20Uniion.pdf>, s. 87-88, e.t: 15.07.18.

KNUTSEN T.L., *A History of International Relations Theory, An Introduction*, Manchester: Manchester University Press, 1992, s. 235.

KNYAZEVA M., “Obiedinennaya Rossiskaya Voennaya Baza v Kirgizii. Çto? Gde? Kogda?” (Kırgızistan'daki Birleşik Rus Askeri Üssü. Ne? Nerede? Ne Zaman?), 30 Ocak 2017, <https://regnum.ru/news/polit/2232631.html>, e.t: 26.04.2020.

KOLASİ K., “Soğuk Savaşın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 2, 2013.

KORBONSKİ A., “Comecon”, Carnegie Endowment for International Peace, No: 549, September 1963, *International Conciliation*, <http://aei.pitt.edu/73837/1/DODGE001.pdf>, e.t: 22.03.2020.

KOROTKEVİCH V.İ., *İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003* (Günümüz Rusya'nın Tarihi 1991-2003), İzdatelstvo Sankt Peterburgskogo Universiteta: 2004.

KORTUNOV S.V., *Sovremennaya Vneshaya Politika Rossii* (Rusya'nın Modern Dış Politikası), Moskova: İzdatelski Dom GU-VSHE, 2008.

KOZHANOV N., “Russian Policy Across the Middle East Motivations and Methods”, *Russia and Eurasia Programme*, February 2018.

KOZYREV A.V., “Vneshnyaya Politika Preobrazhayushcheysya Rossii” (Yeni Oluşan Rusya'nın Dış Politikası), *Voprosy İstorii*, no. 1, 1994.

KRASKOVSKI V.M., Ostapenko N.K., ve diğeri, *Shit Rossii: Sistemi Protivoraketnoy Oboroni* (Rus Kalkanı: Füzeler Savunma Sistemleri), Moskova: İzdatelstvo MGTU im. Baumana, 2009.

KRAUTHAMMER C., “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Cilt 70, No.1, (1990-1991).

KUDRYAVCEVA T., “Blagodarya EAES Otnosheniya Kirgizstana i Rossii Stali Intensivnee” (AEB Sayesinde Kırgızistan ve Rusya Arasındaki İlişkiler Hızlanmıştır), 28 Mart, 2019, https://24.kg/ekonomika/113179_blagodarya_eaes_otnosheniya_kyrgyzstana_irossii_s_tali_intensivnee/, e.t: 15.04.2020.

KUIMOVA A., “Russia’s Arms Exports to the MENA Region: Trends and Drivers”, *Euro Mesco Policy Brief*, No. 95, April 2019.

KUTNAYEVA N., “İnostrannie Voennie Bazi na Territorii Postsovetskoy Centralnoy Azii” (Post Sovyet Orta Asya Topraklarındaki Yabancı Askeri Üsler), *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, Cilt 13, No: 2, 2010.

LAMULİN M., Mukhtar Shaken, “Kazakhstan and Russia: Relations as Part of Russia’s Foreign Policy Strategy”, *Central Asia and the Caucasus*, No.1 (49), 2008, s. 117-121.

LARRABEE S.F., Theodore W. Karasik, *Foreign and Security Policy Decisionmaking Under Yeltsin*, Rand Corporation: 1997.

LEGVOLD R., “Russia’s Unformed Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, 71 (2), 1992, s 1-16.

LİEVEN A., “The Secret Policemen’s Ball: The United States, Russia and the International Order after 11 September”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)*, Vol. 78, No. 2 (Apr., 2002).

LİNKLATER A., “Kuramda ve Pratikte Neorealizm”, Ed. Ken Booth ve Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Kuramları*, çev. Muhammed Aydın, İstanbul: Röle Yayıncılık, 2015.

LO B., *Russian Foreign Policy in Post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.

LO B., “Evolution o Regression? Russian Foreign Policy in Putin’s Second Term”, H. Balkkistrud (ed.), *Towards a Post-Putin Russia*, Oslo: Norwegian Institut of Affairs, 2006.

LO B., “Rossiskaya Politika v Centralnoy Azii” (Orta Asya’da Rus Politikası), *Russie Nei Visions*, No. 82, Ocak 2015.

LO B., “Frontiers New and Old: Russia’s Policy in Central Asia”, *Russie. Nei. Vision*, 82, 2015.

LUND A., “Russia in the Middle East”, *Swedish Institute of International Affairs*, UI Paper, 2/2019, s. 9.

LYAKİN-FROLOV İ., “O Sostoyanii i Perspektivah Sotrduniçestva Mejdu Rossiey i Tadjikistanom” (Rusya Ve Tacikistan Arasındaki İşBirliğinin Durumu ve Geleceği Hakkında), <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1761>, e.t: 10.05.2020.

LYNN-JONES S.M., “Offense-Defense Theory and Its Critics”, *Security Studies*, Cilt. 4, No. 4, 1995, s. 665.

LYNN-JONES S.M., Realism and America’s Rise: A Review Essay, *International Security*, Vol. 23, No. 2, (Fall, 1998), ss.157-183.

MACHİAVELLİ N., *The Prince*, Çev. Angelo M. Codevilla, New Haven: Yale University Press, 1997, (1532).

MACKİNDER H., *Democratic Ideals and Realities*, National Defense University, Washington DC: 1996.

MAGOMEDOVA H.S., “Vneshnaya Politika Elcina” (Yeltsin’in Dış Politikası), *Simvol Nauki*, 2016, No: 5, ISSN2410-700 X.

MALAŞENKO A., “İnteresy i Shansi Rossii v Centralnoy Azii” (Rusya’nın Orta Asya’daki Çıkarları ve Şansı), ed. Mariya Lipman, *Proet Contra*, No:1-2(58), Ocak-Nisan 2013.

MANDELBAUM M., “Ending the Cold War”, *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 2, (Spring, 1989).

MARİNİN İ., “Dnepr” na Balhaşe” (Balhaş’taki “Dnepr”), No: 9 (320), 2009, <http://novosti-kosmonavtiki.ru/mag/2009/530/21865/>, e.t: 16.02.20.

MARKUS S., “Oligarchs and Corruption in Putin’s Russia: Of Sand Castles and Geopolitical Volunteering”, *Georgetown Journal of International Affairs*, Vol.18, No: 2, Summer/Fall 2017, s. 26-32.

MATİKEEVA S.K., “Nasledie Makkindera: Prorochestvo İli?” (Mackinder’in Mirası: Bir Kehanet mi?), *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, 2005, No. 4, s. 29.

MCLAUGHLİN G., *The War Correspondent*, “Reporting the Cold War and the New World Order”, London: Pluto Press, 2016.

MEARSHEİMER J.J., *The Tragedy of Great PowerPolitics*, New York: Norton, 2001.

MEARSHEİMER J.J., Reckless States and Realism, *International Relations*, Vol. 23, Issue 2, June, 2009, s.243.

MEARSHEİMER J.J., “Yapısalcı Realizm”, (Ed.) Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*, Çev. Özge Kelekçi, Sakarya Üniversitesi: Kültür Yayınları, 2016.

MCDERMOTT R., “Kant AirBase and Russia’s Strategic Planning in Central Asia”, *Eurasia Daily Monitor*, March 3, 2009, Vol. 6, Issue 41.

MEDVEDEV R.A., *Pochemu Raspalsya Sovetski Soyuz* (Sovyetler Birliği Neden Dağıldı), Otechestvennaya İstoriya (Ülke Tarihi), Moskova: 2003.

MEDVEDEV S., “Peresmotr Nacionalnyh Interesov: Rossiskaya Vneshnaya Politika v Epohu Putina” (Ulusal Çıkarın Tekrar Gözden Geçirilmesi: Putin Dönemi Rus Dış Politikası), *Publikaciya Centra im. Marshalla*, No: 6, Ağustos, 2004.

MEHDİ A., Shamil Yenikeyeff, “Governors, Oligarchs, and Siloviki: Oil and Power in Russia”, *Russie.Nei.Visions*, No: 68, February, 2013.

MELYANCEV D., “V Rossii Novaya Koncepciya Vneshney Politiki” (Rusya’da Yeni Dış Politika Konsepti), 22 Şubat 2013, <https://belinstitute.com/ru/node/635>, e.t: 15.07.19.

MENON R., “After Empire: Russia and the Southern “Near Abroad”, M. Mandelbaum (ed.), *The New Russian Foreign Policy*, New York: Brookings Institution Press, 1998.

MİHAYLOV G., “Aviabaza Kant Obespeçit Bezopasnost Kirgizii” (Kant Hava Üssü Kırgızistan’ın Güvenliğini Sağlamaktadır), 31 Ocak 2017, http://www.ng.ru/cis/2017-01-31/1_6916_kirgizia.html, e.t: 24.04.2020.

MİLOV V.S., İ. V. Yashin, *Putin. İtogi. 2018. Nezavisimiy Ekspertniy Doklad* (Putin. Sonuçlar. 2018. Bağımsız Uzman Raporu), Moskova: İP Ermakov D.D., 2018.

MİRZALİYEVA A., “Putin Dönemi Rus Dış Politikası”, *İnsamer*, Temmuz 2017, No. 43.

MOÇTAK M., Jan Holzer, “Electoral Violence in Putin’s Russia: Modern Authoritarianism in Practice”, *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 9, Issue 1, 2011.

MOENS A. (Ed.), *NATO and European Security: Alliance Politics From the End of the Cold War to the Age of Terrorism*, Westport: Praeger, 2003.

MORGENTHAU H. J., *Politics Among Nations*, Chicago: University of Chicago Press, 1948.

MUHAMADEEV T.M., “Evolyucia Voennoe Doktrini Kazahstana” (Kazakistan’ın Askeri Doktrini’nin Evrimi), *Vestnik KarGu*, 2009, <https://articlekz.com/article/14305>, e.t: 22.03.2020.

MUHAMETOV R.S., “Centralyana Aziya vo Vneshney Politike Rossi” (Rus Dış Politikasında Orta Asya), *Aktualnie Razvitiya Problemi ShOS*, 14 Mart 2010.

MUHİN V., “Bazovie Nestikovki” (Temel Tutarsızlıklar), 12 Temmuz 2012, <http://old.memo.ru/d/127072.html>, e.t: 01.05.2020.

NAYŞUL A., “Kak My Vibirali Mestopolojenie Kosmodroma Baykonur” (Baykonur Kosmodrom’un Yerini Nasıl Seçtik), 14 Nisan 2012, <https://polit.ru/article/2012/04/14/baykonur/>, e.t: 09.03.20.

NEWMAN J., MORGENSTERN O., *Theory of Games and Economic Behavior*, New Jersey: Princeton University Press, 1944.

NYE J.S., “What New World Order?”, *Foreign Affairs*, Vol. 71, No. 2 (Spring, 1992), s.93-94.

OLİMOV A.M., “The Policy of Russia in Central Asia: A Perspective From Tajikistan”, <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI99Chu/SIPRI99Chu07.pdf>, e.t: 10.05.2020.

OMELİÇEVA M.Y., “Russia’s Foreign Policy in Central Asia”, *Routledge Handbook of Russian Foreign Policy*, ed. A. Tsygankov, Routledge, 2018, s. 325-337, https://www.researchgate.net/publication/323319069_Russia's_Foreign_Policy_in_Central_Asia, e.t: 25.05.2020.

ORMONOVA A.A., “Vneshnayaya Politika Rossii i Kırgızstana-Puti İh Vzaimodeystviya” (Rusya ve Kırgızistan’ın Dış Politikası-Onların Etkileşim Yolları), *Vestnik Universiteta*, No. 1, 2014.

OSMONALİYEV A.Ş., *İnvesticii v Kirgizskoy Respublike 2002-2004* (Kırgız Cumhuriyeti’nde Yatırımlar 2002-2004), Bişkek: Nacstatkom KR, 2005.

PAİN E., “The Chechen War: The Information Component”, *Military Review*, July-August, 2000, [file:///C:/Users/pc/Downloads/2000-07-01%20The%20Second%20Chechen%20War-The%20Information%20Component%20\(Love\).pdf](file:///C:/Users/pc/Downloads/2000-07-01%20The%20Second%20Chechen%20War-The%20Information%20Component%20(Love).pdf), e.t: 15.12.19.

PARAMONOV V., Stolpovski O., “Russia and Central Asia: Bilateral Cooperation in the Defence Sector”, May 2008, https://www.files.ethz.ch/isn/92591/08_May.pdf.

PARAMONOV V.V., Stolpovski O.A., “Rossiya i Strani Centralnoy Azii: Dvustoronnee Sotrudnichestvo v Sfere Bezopasnosti” (Rusya ve Orta Asya Ülkeleri: Güvenlik Alanında İkili İşbirliği), *Centralnaya Aziya i Kavkaz*, 2009, No. 2.

PATNAİK A., *Central Asia: Geopolitics, Security and Stability*, London and New York: Routledge, 2016.

PATOWARY K., “The Goliath Transmitter”, 14 Mayıs, 2019, <https://www.amusingplanet.com/2019/05/the-goliath-transmitter.html>, e.t: 10.05.2020.

PİHOİ R.G., “Sudba Rossii: Vektor Peremen” (Rusya’nın Kaderi: Değişim Vektörü). Materyali Mejdunarodnoy Nauchnoy Konferencii (Uluslararası Konferans Bildirgesi) , Cilt 1, Ekaterinburg-Moskova: Akademicheski Proekt 2007.

PLOSKİH V.M., *Kırgızstan i Rossiya. İstoriya Vzaimootnoshenii Suverennyh Gosudarstv (90e Gody XX Veka): Sbornik Dokumentov i Materialov* (Kırgızistan ve Rusya. Egemen Devletlerin İlişkilerinin Tarihi (XX.yy 90’lı Yıllar), Bişkek: İlim, 2001.

PODVİG P.L., *Strategicheskoe Yadernoe Voorujenie Rossii* (Rusya’nın Stratejik Nükleer Silahlanması), Moskova: İzdat, 1998.

POMERANTSEV P., “Russia’s Ideology”, 11.12.2014, <https://www.nytimes.com/2014/12/12/opinion/russias-ideology-there-is-no-truth.html>, e.t: 08.09.19

POSEN B.R., *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*, New York: Cornell University Press, 1984.

PURTAŞ A., Rusya ve Arap Orta Doğusu, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf, e.t: 10..09.19.

RABASA A., Cheryl Benard, Lowell H. Schwartz ve Peter Sickle, “Building Moderate Muslim Networks, Chapter Title: The Cold War Experience”, Rand Corporation, 2007, <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg574srf.9>.

RABBİA N.S., “Russian Foreign Policy During Boris Yeltsin’s Administration”, https://www.academia.edu/13896387/Russian_Foreign_Policy_during_Boris_Yeltsins_Administration, e.t: 20.04.19.

RAKHİMOV M., “Central Asia in the Context of Western and Russian Interests”, *Centre International de Formation Europeenne*, No. 375, 2015.

REUS-SMİTH C., “Realist and Resistance Utopias: Community, Security and Political Action in the New Europe”, *Millenium*, 21 (1), 1992.

RİZHKİN M., “Zachem Rossi Nujen Krim?” (Rusya’ya Kırım Ne İçin Lazım?), 2014, <https://commons.com.ua/uk/zachem-rossii-nuzhen-krym/>, e.t: 25.05.19.

ROGOV S.M., “Rossiya i SŞA v Mnogopolyarnom Mire” (Rusya ve ABD Çok Kutuplu Dünyada), SŞA – Ekonomika, Politika, *İdeologiya*, No.10, 1992, s. 3-14.

ROGOV S.M., “Kontury Novoy Rossiskoy Strategii” (Yeni Rus Stratejisinin Şekilleri), *Nezavisimaya Gazeta*, 1998, Sayı 3.

ROUSSEAU J., *The Social Contract*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997 (1762).

ROYCE D., “Serik Beyssembayev, Untangling the puzzle of “Russia’s Influence” in Kazakhstan”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 60, Issue 2, 2019, s. 211-243.

SAKWA R., “Dualizm Vneshey Politiki Rossii” (Rusya Dış Politikasının Dualizmi), <file:///C:/Users/pc/Downloads/dualizm-vneshney-politiki-rossii-neorevizionizm-i-bikontinentalizm.pdf>, e.t: 14.12.19.

SANDER O., *Siyasi Tarih: 1918-1994*, 24. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 2014.

SAULL R., “American Foreign Policy During the Cold War”, Michael Cox ve Doug Stokes, (der.) *US Foreign Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2008.

SCHNEİDER B.A., “Russian Foreign Policy in the Middle East: Priorities and Effectiveness”, Thesis, University of Denver, June 2012.

SEİDOV A., “Navyazannaya” Reznya”, (“Dayatılan” Katilam), 27 Haziran 2017, https://lenta.ru/articles/2017/06/27/civil_war/, e.t: 16.05.2020.

SEVOSTYANOV G.N., *Tragediya Velikoy Derjavi: Nacionalniy Vopros i Raspad Sovetskogo Soyuzu* (Süper Devletin Trajedisi: Ulusal Sorun ve Sovyet Birliği’nin Dağılımı), Moskova: 2005.

SEYDİ S., “İslami Terör”, *Strategma Dergisi*, İstanbul, 2003.

SMİRNOV A.İ., “Konceptiya Vneshney Politiki Rossiskoy Federacii: Sravnitelniy Analiz” (Rusya Federasyonu Dış Politikasının Konsepti: Karşılaştırmalı Analiz), MGİMO, <https://mgimo.ru/library/publications/1007683/>, e.t: 10.02.2019.

SNYDER G.H., “Mearsheimer’s World-Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay”, *International Security*, Vol. 27, No. 1 (Summer), 2002.

SNYDER J., *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, New York: Cornell University Press, 1991.

SNYDER J., Keir A. Lieber, Defensive Realism and the “New” History of World War I, *International Security*, Vol. 33, No. 1, (Summer, 2008), s. 176.

SODİQOV A., “Russia Pressed to Pay for its Military Base in Tajikistan”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 9, Issue 47, Mart, 2012.

SOLTAN E., “Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği”, *Avrasya Dosyası*, Kış 2001-2002, Cilt 7, Sayı 4.

SÖNMEZOĞLU F., *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2006.

SPAULDING H., Christopher Kozak, and others, “Russian Deployment in Syria: Putin’s Middle East Game Changer”, *Warning Intelligence Update*, September 17, 2015.

SPYKMAN N.J., *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, New York: Brace and Company, 1942, s. 2.

SPYKMAN N. J., *The Geography of the Peace*, New York: Harcourt, 1944.

STENT A.E., “Restoration and Revolution in Putin’s Foreign Policy”, *Europe-Asia Studies*, Vol.60, No.6, Power and Policy in Puti’s Russia (August, 2008).

STENT A.E., “Putin’s Power Play in Syria: How to Respond to Russia’s Intervention”, *Foreign Affairs*, Vol.95, No. 1, (January/February 2016).

STRELCOVA D.F., *Rossiya i Strani Vostoka v Postbipolyarniy Period (Post Bipolar Dönemde Rusya ve Orta Doğu Ülkeleri)*, Moskova: Aspekt Press, 2014.

SUZDALCEV A.İ., “Postsovetskoe Prostranstvo: Uhodyashaya Realnost” (Post Sovyet Alanı: Akıp Giden Gerçek), A. İ. Suzdalcev, F. A. Lukyanov, S. A. Karaganov, V. Guseynov, T. V. Bordachev, *Mir Vokrug Rossii: 2017. Kontury Nedalekogo Budushhego (Rusya Etrafında Dünya: 2017. Yakın Geleceğin Çerçevesi)*, ed. S. A. Karaganov, Moskova: Kulturnaya Revoluciya, 2007.

ŞAKLEYN T.A., *Rossiya i SŞA v Novom Mirovom Poryadke (Yeni Dünya Düzeninde Rusya ve ABD)*, Moskova: İnstitut SŞA i Kanadi RAN, 2002.

ŞAKLEYN T.A., A. N. Panov, A. S. Bulatov, ed. A. V. Torkunov, *Vneshnyaya Politika Rossii 1991-2016 (Rusya’nın Dış Politikası: 1991-2016)*, Moskova: MGİMO, 2017.

ŞEVTSOVA L., “Book Launch: Gorbachev, Yeltsin, and Putin”, 14 Kasım 2014, <https://carnegie.ru/2001/11/14/book-launch-gorbachev-yeltsin-and-putin-event-416>, e.t: 08.09.2019.

ŞKAPYAK O.N., “Konceptcii Vneshney Politiki Rossiskoy Federacii 1993, 2000 i 2008 Godov: Sravnitelniy Analiz” (1993, 2000 ve 2008 Yılları Rusya Federasyonu Dış Politikası Konseptleri: Karşılaştırmalı Analiz), *Vestnik KazNU*, 2011, <https://articlekz.com/article/7879>, e.t: 14.02.2020.

ŞİBUTOV M., Y. Solozobov, N. Malyarchuk, *Rossiya i Kazahstan Segodnya (Rusya ve Kazakistan Bugün)*, Regnum Rapor, Moskova-Almatı: 2018, s. 49-55.

ŞİROKORAD A.B., *Bitva za Siriyu: Ot Vavilona do İGİL (Suriye için Savaş: Babil’den İŞİD’e)*, Moskova: Veçe, 2016.

ŞUSTOV A., “SŞA Ostayutsya v Kirgizii” (ABD Kırgızistan’da Kalıyor), 16 Haziran 2014, http://www.stoletie.ru/geopolitika/ssha_ostajutsa_v_kirgizii_391.html, e.t: 12.04.2020.

ŞUSTOV A., “Çemu SŞA Uçat Tadjikistan” (ABD Tacikistan’a Ne Öğretiyor), 5 Nisan 2017, https://eurasia.expert/chemu-ssha-uchat-tadzhikistan/?sphrase_id=5741, e.t: 16.05.2020.

TALİAFERRO J.W, “Security-Seeking Under Anarchy: Defensive Realism Reconsidered”, *International Security*, 25, 3, Winter 2000/2001.

TALUKDAR İ., “ Foreign Policy in the Current Period: Continuation or a New Shift?”, *Indian Council of World Affairs*, Issue Brief, 11 June 2013.

TANRISEVER O.F., “The Battle for Chechnia: Russia Confronts Chchen Secessionism (1989-1999)”, *Metu Studies in Development*, 27 (3-4) 2000, 321-348.

TELLAL E., “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, 2010.

THUCYDİDES, *The History of the Peloponnesian War*, Çev. Rex Warner, London: PenguinBooks, 1954, (431 BC).

TİSHKOV V.A., *Etnologiya i Politika* (Etnoloji ve Politika), Moskova: 2001.

TOK G., “Dünyadaki Uzay Üsleri”, *Bilim ve Teknik*, No. 50, Kasım, 2007, <http://www.biyoloji.egitim.yyu.edu.tr/fizuzaypdf/Dunya20076S.pdf>, e.t: 08.03.20.

TRENİN D., “Rossiya i Krizis v Sirii” (Rusya ve Suriye’deki Kriz), *Moskovski Centr Karnegi*, Şubat 2013.

TRENİN D., *Rossia Na Blijnem Vostoke: Zadaçi, Prioriteti, Politiceskie Stimuly* (Orta Doğu’da Rusya: Görevler, Çncelikler, Siyasi Teşvikler), 21 Nisan 2016, <https://carnegie.ru/2016/04/21/ru-pub-63388>, e.t: 16.05.2020.

TSİGANOK A.D., *Voyna v Sirii i ee Posledstviya dlya Blijnego Vostoka, Kavkaza i Centralnoy Azii* (Suriye’deki Savaş ve Onun Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya için Etkileri), Moskova: AIPO-XXI, 2016.

TSIGANOV A., “Poçemu Rossiya ne Ostavit Bazu v Kirgizii” (Neden Rusya Kırgızistan’daki Üssü Bırakmaz), 1 Aralık 2016, https://tsargrad.tv/articles/pochemu-rossija-ne-ostavit-bazu-v-kirgizii_37590, e.t: 24.04.2020.

TUÇKOV V., “Futlyar” i “Hishnik”: Kakaya iz Torped Staned Ubicey Avianoscev” (“Futlyar” ve “Hishnik”: Hangi Torpido Uçak Gemilerinin Katili Olacak), 13 Mart 2017, <https://svpressa.ru/war21/article/168055/>, e.t: 01.05.2020.

TULAKOV S.J., “Centralnaya Aziya vo Vneshey Politike Sovremennoy Rossii” (Günümüz Rusya’nın Dış Politikasında Orta Asya), Doktora Tezi, Sankt-Peterbug Devlet Üniversitesi, 2003.

ULUKBEKULU İ., J. , “Kak İzmenilos Soglaşenie po Rossiskoy Baze v Kırgızstane?” Obyasnyаем (Kırgızistanda’ki Rus Askeri Üssüne İlişkin Anlaşma Nasıl Değişmiştir? Anlatıyoruz), 28 Mart 2019, <https://rus.azattyk.org/a/kyrgyzstan-russia-base/29847591.html>, e.t: 30.06.2020.

UMARALİYEV T., “Germaniya Zakrivaet Poslednyyu Zapadnyyu Aviabazu v Centralnoy Azii” (Almanya Orta Asya’daki Son Üssünü Kapatıyor), 15 Ekim 2015, <https://www.currenttime.tv/a/27309979.html>, e.t: 12.01.20.

URMANBETOVA J., “Kırgızstan: Peresechenie İnteresov Rossii i SŞA” (Kırgızistan: Rusya ve ABD’nin Çıkarlarının Kesişimi), *İstoriçeskaya i Socialno-Obrazovatel'naya Misl*, 2014, No. 1 (23).

VAHŞİTEH A., “Politika Rossii na Blijnem Vostoke v Kontekste Krizisa v Sirii: Vizovi i Vozmojnosti” (Suriye’deki Kriz Çerçevesinde Rusya’nın Orta Doğu Politikası: Zorluklar ve İmkanlar), *RUDN Journal of Political Science*, 2018, Vol. 20, No. 1, 36-42.

VAN EVERA S., *Causes Of War: PowerandRoots of Conflict*, New York: Cornell UniversityPress, 1999.

VASQUES J.A., *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge: Cambridge UniversityPress, 2004.

VINCENKO O.V., “Raspad Sovetskogo Soyuzu: Retrospektivniy Vzglyad v 90 e gg XX v.” (SSCB’nin Dağılması: XX.yy. 90’lı Yılların Bakış Açısı), *UDK*, 940.1 (470).

VIOTTI P.R., KAUPPI M.V., *International RelationsTheory: Realism, Pluralism, Globalism*, 2nd.ed. New York: Macmillan Publishing Co., 1993.

WALT S., *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press, 1987.

WALTZ K., *Theory of International Politics*, New York: Random House, 1979.

WALTZ K., “The Origins of War in Neorealist Theory”, Robert I. Rotberg, Theodore K. Rabb (Ed). *The Origin and Prevention of Major Wars*, New York: Cambridge University Press, 1989.

WALTZ K., “Realist Thought and Neorealist Theory”, ed. Robert Rothstein, ed. *The Evolution of Theory in International Relations*, South Carolina: University of South Caroline Press, 1992.

WESTAD O.A., “The Cold War and the International History of the Twentieth Century”, Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad (der.) *The Cambridge History of the Cold War*, vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 3.

WLADKOWSKA-BAGAN A., “Russian Foreign Policy towards Central Asia”, Ed. Thomas Stepniewski, *The New Great Game in Central Asia*, Jan Kochanowski University: Instytut Europy Srodkowo Wschodniej, 2012.

WLADKOWSKA-BAGAN A., “Syria in Russia’s Foreign Policy in the 21st Century”, *Teka Kom. Politol. Stos. Miedzynar*, 2017, 12/1.

WOLFERS A., “National Security as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, (Dec, 1952). ss. 481-502.

WOLFERS A., *Disord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1962.

VUJACIĆ V., “The Causes of Disintegration in the USSR and Yugoslavya”, *Telos*, No: 88, Summer 1991, s 120-140.

YALVAÇ F., Devlet, Atilla Eralp, Fuat Keyman, Oktay Tanrısever, Fatih Tayfur, Faruk Yalvaç, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim, 2010.

YELTSİN B., <https://www.history.com/topics/russia/boris-yeltsin>, 9 November 2009, e.t: 20.04.19.

YILMAZ M.E., “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Sınır İçi Etnik Çatışmalar”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, No.6, 2006,s.17-30.

YILMAZ M.E., “Soğuk Savaş Sonrasında “Yeni Dünya Düzeni”, *Akademik Bakış*, Sayı 17, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, <https://www.akademikbakis.org/eskisite/17/2yenidunya.pdf>, e.t: 22.07.18.

YILMAZ S., “Jeopolitik ve Jeostrateji”, https://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji, s.3, e.t: 06.02.2021.

YURGENS İ.Y., “ODKB: Otvetstvennaya Bezopasnost” (KGAÖ: Sorumlu Güvenlik), Moskova, 2011, <http://www.insor-russia.ru/files/ODKB.pdf>, e.t: 02.01.20.

ZHUNİSBEK A., “Russia’s Policy in Central Asia during the Putin Era”, *Eurasian Research Journal*, July, 2019, Vol. No: 2.

ZUBOV A., “Skolko Voennih Baz Rossii Nahoditsya v Kazahstane?” (Kazakistan’da Kaç Adet Rus Askeri Üssü Bulunmaktadır?), 30 Kasım 2016, <https://365info.kz/2016/11/skolko-voennyh-baz-rossii-nahoditsya-v-kazahstane>, e.t: 12.01.20.

ZUZİN V.V., “Vnutrennie i Vneshnie Faktory Raspada SSSR – “Velichayshey Geopoliticheskoy Katastrofi Veka” (SSCB’nin Dağılmasının İç ve Dış Faktörleri – “Yüzyılın En Büyük Jeopolitik Felaketidir”), https://pglu.ru/upload/iblock/11b/uch_2009_xii_00039.pdf, e.t: 08.05.18.

ZVEREV R., Savin R., V. Belyayev, “Rossisko-Kirgizskie Otnoşeniya: İstoriya i Sovremennost” (Rus-Kırgız İlişkileri: Tarih ve Bugün), *Rossiya i Novie Gosudrastva Evrazii*, 2018, No. 1, s. 106-125.

ZVEREV Y., “Rossiskie Voennie Bazy i Obekti za Rubejom: Siriya i Dalee” (Rusya’nın Yurt Dışındaki Askeri Üsleri: Suriye ve Sonra), 4 Mayıs 2017, <https://eurasia.expert/rossiyskie-voennye-bazy-i-obekty-za-rubezhom-siriya-i-dalee/>, e.t: 26.05.2020.

ZVEREV Y., “Rossiskie Voennie Bazy i Obyekti za Rubejom: Kazahstan, Tadjikistan, Kirgiziya” (Yurt Dışındaki Rus Askeri Üsleri ve Yapıları: Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan), 18 Nisan 2017, <http://eurasian-studies.org/archives/3224>, e.t: 08.02.20.

ZYUGANOV G.A., “Rossiya v Borbe Civilizacii” (Rusya Uygarlık Savaşında), *Naş Sovremennik*, No. 10, 1995, s. 102-114.

DIĞER KAYNAKLAR

Adski “Futlyar” Dlya Vrajdebnih Podlodok: Kakoy Budet Noveyshaya Rossiskaya Topreda), Düşman Denizaltıları İçin “Futlyar”: En Yeni Rus Torpidosu Nasıl Olacak), 23 Haziran 2016, <https://tvzvezda.ru/news/opk/content/201606222242-44i8.htm>, e.t: 26.04.2020.

Arenda Kosmodroma Baykonur Prodlena do 2050 Goda (Baykonur Kosmodrom’un Kirası 2050’ye kadar Uzatıldı), 9 Ocak 2004, <https://www.rbc.ru/society/09/01/2004/5703bc429a7947afa08ca21e>, e.t: 15.03.2020.

Aviabaza Aini (Gissar) (Aini (Gissar) Hava Üssü, 3 Eylül 2011, *Kommersant*, No: 164, <https://www.kommersant.ru/doc/1765768>, e.t: 16.05.2020.

Barents Region, <https://barents.no/ru/o-sekretariate/barenc-region>, e.t: 19.12.18.

Camp David Deklarasyonu, <https://ria.ru/20170201/1486793224.html>, 1 Şubat 2017, e.t: 19.12.18.

Chelovek Epoha (Çağın Adamı), Özel Sayı, Ekim, 2014, <https://interaffairs.ru/i/Primakov.pdf>, e.t: 11.02.2019.

Encyclopedia Astronautica, <http://www.astronautix.com/s/spacestation.html>, e.t: 29.03.2020.

Geopolitika v Sovremennom Mire. Raspad SSSR: Prichiny i Geopoliticheskie Posledstviya (Yeni Dünyada Jeopolitik. SSCB’nin Dağılması: Sebepler ve Jeopolitik

Sonuçlar), <https://libsib.ru/geopolitika/geopolitika-v-sovremennom-mire/raspad-sssr-prichini-i-geopoliticheskie-posledstviya>, e.t: 01.08.18.

İstoriya Kompleksa Baykonur (Baykonur Kompleksinin Tarihi), 25 Şubat 2014, <https://ria.ru/20140225/996974396.html>, e.t: 29.03.2020.

İtogi Vtoroy Chechenskooy Voyni (İkinci Çeçen Savaşı'nın Sonuçları), https://spravochnik.ru/istoriya_rossii/itogi_vtoroy_chechenskooy_voyny/, e.t: 14.12.19.

Kak İzmenilis Posle Raspada SSSR Mesto i Rol Rossii v Mire? Kak Eto Vliyalo na Peresmotr ee Vneshney Politiki (SSCB Dağıldıktan Sonra Rusya'nın Dünyadaki Rolü Nasıl Değişmiştir? Bu Onun Dış Politikasını Nasıl Etkilemiştir?) <http://www.istmira.com/istoriya-rossii-s-drevnejshix-vremen-do-nashix/374-kak-izmenilis-posle-raspada-sssr-mesto-i-rol.html>, e.t: 01.08.18.

Kazahstan ot Rossii Ejegodno Poluchaet 140 Mliyonov Dollarov za Voennie Obyekti (Kazakistan Rusya'dan Askeri üsleri için Yıllık 140 milyon Dolar Almaktadır), 19 Haziran 2017, <https://informburo.kz/novosti/kazahstan-ot-rossii-ezhegodno-poluchaet-140-mln-dollarov-za-voennye-obekty.html>, e.t: 22.03.2020.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Deklarasyonu, 31 Ağustos 1991, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/913>, e.t: 05.04.2020

Kırgız Cumhuriyeti'nin Ulusal Statistik Komite 2019 verilerine göre, 17 Şubat 2020, <http://www.stat.kg/ru/news/perepis-naseleniya-2020-naibolee-chasto-zadavaemye-voprosy/>, e.t: 18.04.2020.

Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşması, 15 Mayıs 1992, https://odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/, e.t: 02.01.20.

Konstituciya Rossiskoy Federacii (Rusya Federasyonu Ana Yasası) <http://www.constitution.ru/>, e.t: 05.08.18.

Kosmodrom Baykonur (Baykonur Kosmodromu), 15 Mayıs 2017, <https://tass.ru/info/2010642>, e.t: 22.03.2020.

Minoboroni: Sohranenie Uzla “Balhaş” Ukrepit Oboronosposobnost Rossii i Pozvolit Razvivat Edinuyu Sistemu PVO-PRO (Savunma Bakanlığı: “Balhaş” İstasyonunun Devam Etmesi Rusya Federasyonu'nun Savunma Yeteneğini Güçlendirecek ve Ortak bir Bölgesel Hava ve Füze Savunma Sisteminin Oluşturulmasına Katkı Sağlayacaktır), 9 Aralık 2015, <https://topwar.ru/87420-minoborony-sohranenie-uzla-balhash-ukrepit-oboronosposobnost-rossii-i-pozvolit-razvivat-edinuyu-sistemu-pvo-pro.html>, e.t: 16.02.20.

Multilateral Charter of the Coomonwealth of Independent States (with declaration nad decisions), <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201819/volume-1819-I-31139-English.pdf>, e.t: 05.04.19.

Na Seevere Sirii Rossiya Sozdaet Novuyu Vertoletnuyu Bazu (Rusya Suriye'nin Kuzeyinde Yeni Helikopter Üssü Kuruyor), 14 Kasım 2019, <https://zerkalo.az/na-severe-sirii-rossiya-sozdaet-novuyu-vertoletnuyu-bazu/>, e.t: 26.05.2020.

Oficialnaya Ceremoniya Otkritiya 201-i Rossiskoy Voennoy Bazi (201. Rus Askeri Üssünün Resmî Açılış Töreni), <https://dushanbe.mid.ru/201-a-gatcinskaa-ordena-zukova-dvazdy-krasnoznamenaa-voennaa-baza>, e.t: 17.05.2020.

Operations and Missions: Past and the Present, 25 Nisan 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52060.htm, e.t: 05.10.20.

O Sotrudnichestve ODKB s OON (KGAÖ'nün BM ile İşbirliği), 23.01.2019, https://odkb-csto.org/international_org/un/o_sotrudnichestve_odkb_s_oon/, e.t: 12.01.20.

Ot Lenina Do Putina Chem i Kak Boleli Rossisskie Lidery (Lenin'den Putin'e: Rus Liderlerin Hastalıkları), https://www.bbc.com/russian/russia/2012/11/121101_sick_russian_leaders, 1 Kasım 2012, e.t: 19.12.18.

Perestroyka-Nashe Proshloe ili Budushee? (Perestroyka-Bizim Geçmişimiz mi yoksa Geleceğimiz mi?) Gorbachev Fond'ta Konferans, 1 Mart 2001, http://www.gorby.ru/activity/conference/show_332/, e.t: 30.04.2018.

Poslanie Prezidenta Rossiskoy Federacii (Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanının Özel Mesajı), 24 Şubat 1994, <https://yeltsin.ru/archive/paperwork/12590/>, e.t: 11.02.2019.

Putin'in Münih Konuşması, 10 Şubat, 2007, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>, e.t: 15.04.19.

Poslanie Prezidenta Rossii Boris Yeltsina (Rusya Başkanı Boris Yeltsin'in Mesajı), 1997, <http://www.intelros.org/lib/elzin/1997.htm>, e.t: 11.02.2019.

Raspad SSSR i Obrazovanie Rossiskoy Federacii (SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonu'nun Kurulması) <http://xn--80aaaa1bhncclcc1cl5c4ep.xn--p1ai/cd4/204/204.html>, e.t: 05.08.18.

Rech Elcina v Sovete Bezopasnosti (Yeltsin'in Güvenlik Konseyi'ndeki Konuşması) <http://www.yeltsincenter.ru/digest/release/den-za-dnem-31-yanvarya-1992-goda>, 31 Aralık, 1992. e.t: 11.02.2019.

RF Razmestit Postoyannuyu Voennno-Morskuyu Bazu v Siriiskom Tartuse (RF Suriye'nin Tartus'unda Daimi Askeri Deniz Üssünü Kuracaktır), 10 Ekim 2016, <https://iz.ru/news/637298>, e.t: 25.05.2020.

Rossiya i Soyuznoe Gosudarstvo (Rusya ve Birlik Devleti) <http://mfa.gov.by/bilateral/russia/>, e.t: 25.12.19.

Rossiskaya Baza v Tadjikistane Budet Usilena Boevimy Vertoletami (Tacikistan'daki Rus Üssü Savaş Helikopterleri ile Güçlendirilecek), 7 Ekim 2015, <https://lenta.ru/news/2015/10/07/tadjikistan/>, e.t: 16.05.2020.

Rossiya i Kirgizya Vnesli İzmeneniya v Mejpravsoğlashenie po Postavkam Nefti i Nefteproduktov (Rusya ve Kirgizistan Petrol ve Petrol Ürünlerine dair Uluslararası Hukuk Sözleşmesine Değişiklikler Getirmiştir), 13 Eylül 2017, <https://neftegaz.ru/news/gosreg/207144-rossiya-i-kirgiziya-vnesli-izmeneniya-v-mezhpravsoğlashenie-po-postavkam-nefti-i-nefteproduktov/>, e.t: 19.04.2020.

Rossia Voorujit Siriu S-300 (Rusya Suriye'yi S-300 ile Donatacaktır), https://lenta.ru/brief/2018/09/24/israel_i_s300/, e.t: 30.05.2020.

Rossiya Vozvrashaet Kazahstanu 624 000 gektarov Zemli Voennogo Poligona (Rusya Kazakistan'a 624 bin hektar Askeri Üs Arsasını Geri Veriyor), 7 Haziran, 2017, https://forbes.kz//process/rossiya_vozvrashaet_kazahstanu_624_tyis_ga_zemli_voennogo_poligona/, e.t: 07.03.20.

Rossiya Vozvratit Kazahstanu Chast Poligona Taysoygan (Rusya Kazakistan'a Taysoyan Poligonun Yarısını Geri Verecek), 02.11.2016, <https://ru.sputniknews.kz/regions/20161101/932797/rossiya-vozvratit-kazahstanu-chast-poligona-tajsojgan.html>, e.t: 07.03.20.

Rusya'nın Dış Politika Konsepti, https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/2542248, e.t: 23.09.2020.

Rusya Federasyonu İlk Dış Politika Konsepti, <https://textbooks.studio/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/osnovnyih-polojeniy-kontseptsii-vneshney.html>, 23 Nisan 1993, e.t: 10.02.2019.

Rusya Federasyonu Hükümeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Hükümeti arasında, dış uzay kontrol sisteminin optoelektronik birimi "Nurek" in Rusya Federasyonu mülkiyetine devredilmesi ve işleyiş prosedürü hakkında anlaşma, <http://docs.cntd.ru/document/901915131>, e.t: 17.05.2020.

Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti arasında "Baykour" Kosmodrom'un Kullanılmasına İlişkin Anlaşma, <http://docs.cntd.ru/document/901941545>, e.t: 15.03.2020.

Rusya Federasyonu ile Kazakistan Cumhuriyeti arasında Bakanlığın 929 Devlet Uçuş Test Merkezi'nin (Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında bulunan nesnelere ve savaş alanları) kullanılması prosedürüne ilişkin anlaşma, (16 Nisan 2015'te yenilenmiş), <http://docs.cntd.ru/document/8311274>, e.t: 01.03.20.

Rusya Federasyonu ile Tacikistan Cumhuriyeti arasında, Tacikistan Cumhuriyeti topraklarında Rus askeri üssünün mevcudiyetinin durumu ve koşulları hakkında anlaşma, <http://docs.cntd.ru/document/902383806>, e.t: 09.05.2020.

Sergei Lavrov'un MGİMO Üniversitesi'ndeki Konuşması, http://mail.sras.org/sergey_lavrov_speaks_at_mgimo, e.t: 04.05.19.

Şanghay İşbirliği Örgütü, <http://rus.sectsco.org/>, e.t: 02.01.20.

Tajikistan-Foreign Relations, <https://www.globalsecurity.org/military/world/centralasia/tajik-forrel.htm>, e.t: 25.08.20.

The History of Semey, 27 Ağustos 2018, <https://e-history.kz/en/publications/view/4405>, e.t: 22.03.2020.

The Soviet Nuclear Legacy Lives on in Mailuu-Suu, https://www.equaltimes.org/the-soviet-nuclear-legacy-lives-on?lang=en#.Xq_3hp4zaUk, e.t: 04.05.20.

Torgovlya Mejdu Rossiei i Tadjikistanom (Rusya ve Tacikistan Arasındaki Ticaret), 9 Şubat 2019, <https://russian-trade.com/reports-and-reviews/2019-02/torgovlya-mezhdu-rossiy-i-tadzhikistanom-v-2018-g/>, e.t: 10.05.2020.

Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Limitation of Anti-Ballistic Missile System, 26 Mayıs 1972, <https://2009-2017.state.gov/t/isn/trty/16332.htm>, e.t: 22.03.2020.

Türk Dili Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, e.t: 29.02.20.

UN Comtrade 2017, <https://comtrade.un.org/labs/data-explorer/>, e.t: 17.11.2019.

VA-111 Şkval M-5, 13 Nisan 2016, <http://militaryrussia.ru/blog/topic-473.html>, e.t: 01.05.2020.

V Kirgizii Otmeçaetsya Den Voennoy Aviacii (Kırgızistan'sa Askeri Havacılık Günü Kutlanmaktadır), 18 Ağustos 2006, <https://regnum.ru/news/polit/690669.html>, e.t: 19.04.2020.

Voennaya Doktrina RF (RF'nin Askeri Doktrini), 5 Şubat 2015, <https://ria.ru/20150205/1045964077.html>, e.t: 25.05.19.

Vozdusho-Kosmicheskie Sily (Hava-Uzay Kuvvetleri), <https://vavkotver.ru/abiturientu/vozdushno-kosmicheskie-sily>, e.t: 29.02.20.

V Rayone Balhaşa Eshe Vitayut Prizraki Zabroshennih Poligonov (Balhaş Civarında Hala Ret Edilmiş Poligonun Hayaletleri Gezinmektedir), 30 Ekim 2015, <https://mk-kz.kz/articles/2015/10/30/v-rayone-balkhasha-eshhe-vitayut-prizraki-zabroshennykh-poligonov.html>, e.t: 28.03.2020.

Volna Skandalov Zahlestivaet Rossiski Parlament (Skandal Rus Parlamentosunu Ele Geçirdi), İzvestiya, 22 Ekim, 1992, No: 233 (23807).

Vozdushno-Kosmicheskie Sly RF Pristupili k Slujbe (RF'nin Hava-Uzay Kuvvetleri Görevlerine Başlamıştır), 3 Ağustos 2015, <https://www.interfax.ru/russia/457604>, e.t: 01.03.20.

Zakritiy Gorod Maluu-Suu (Kapalı Şehir Mailuu-Suu), <https://ik-ptz.ru/testy-ege---2014-po-literature/kirgiziya-maili-sai-zakrytyi-gorod-maili-sai-na-yuge.html>, e.t: 04.05.20.

2000 Yılı Dış Politika Konsepti için bkz., http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html, e.t: 29.06.19.

2008 Yılı Dış Politika Konsepti metniz için bkz., <http://kremlin.ru/acts/news/785>, e.t: 06.07.19.

2013 Yılı Dış Politika Konsepti Metni için bkz., http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_142236/, e.t: 15.07.19.

2016 Dış Politika Konsepti tüm metni için bkz., http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248/, e.t: 27.08.19.

XXI.Yüzyıla yönelik Rusya Federasyonu ile Tacikistan Cumhuriyeti arasında müttefik işbirliği antlaşması, <http://docs.cntd.ru/document/901742096>, e.t: 09.05.2020.

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Zhuldyz Kanapiyanova
Doğum Yeri ve Yılı	Kazakistan, 1986
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Rusça, Türkçe ve Fransızca
Eğitim Durumu Lise	No:158 Okul, Kazakistan-Almatı
Üniversite	Abay Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Kazakistan-Almatı, 2004-2008
Yüksek Lisans	Ege Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Türkiye-İzmir, 2008-2012
Doktora	Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Türkiye-Bursa, 2015-2020
Çalıştığı Kurum	Avrasya Araştırmalar Merkezi, Araştırma Görevlisi, Kazakistan-Almatı, 2013-2015

Yayınlar	<ul style="list-style-type: none">• “İran’ın Ortak Kapsamlı Eylem Planı” Sonrası Enerji Politikaları Üzerine Çıkarımlar”, Ege Akademik Bakış, Cilt 17, Sayı 4, 2017, ss. 553-564• “ABD ve Rusya’nın Orta Asya Politikası”, Uludağ Üniversitesi Konferansı, Bursa, 2016, Sözlü Sunum.• “Rus Dış Politikasında Balkanlar: Jeostatejik ve Jeopolitik Önemi”, V. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series, Kırklareli, 2017, Sözlü Sunum• “Putin Rusya’sının Güvenlik Politikaları”, International Congress on Afro-Eurasian Research III, İstanbul, 2017, Sözlü Sunum• “AB Enerji İhtiyacı Bağlamında Boru Hattı Projeleri”, 1st International Congress on New Horizons in Education and Social Sciences, İstanbul, 2018, Sözlü Sunum• “Kazakistan’ın Enerji Politikaları”, 2nd International Symposium of Limitless Education and Research, 2018, Bodrum, Sözlü Sunum• “Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Savunmacı ve Saldırgan Realizm”, International Congress on Turkish Geography Social Sciences Research II, Antalya, 2018, Sözlü Sunum• “History of the Energy Sector Development and Kazakhstan’s Energy Potential”, Eurasian Research Journal, Vol.1, No.2, 2019, ss. 25-38.• “The US and Russian Policy Toward Central Asia in the Framework of Geopolitical Theory”, Eurasian Research Journal, Vol.2, No.2, 2020, ss. 55-68• “Putin’s Russian Security Policy”, to be published in Eurasian Research Journal in 2021.
-----------------	--